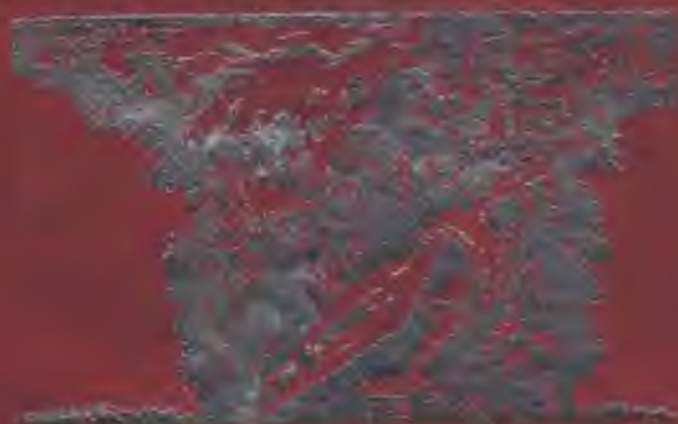

84(2Р=Балк)

М 556

С 23265

КЯЗИМ

*Кязим
туугъанлы 150-жыллыгъына
аталып чыгъады*

✓

КЯЗИМНИ КИТАБЫНЫ
ЮСЮНДЕ
ЖАЗЫЛГАН НАЗМУ

*Бу китабымыды не уа халкзыбызны
Жараладан толу жүрегимиди бу?
Эштеме мен сарнагган ауазын кзызны,
Ёкюре, терк жыггылады окъ тийген буу.*

*Бу китабымыды не уа халкзыбызны
Тюшлеримидиле – туман кече кёрген?
Кёреме ауушну кзарында кган ызны,
Жаралы жүгзутур жыггылады жерге...*

*Бу китабымыды не уа халкзыбызга
Берилген чыдамы, кёп жарсыуумуду?
Душманла чапхан кюнледе журтубузга,
Халкзымы жараларын жуугган сууумуду?*

*Бу китап – эр ауазларыды, башларын
Иймейин, тар кёпюрледен ётгенлени,
Кётюргенлейин азаплыкзны ташларын,
Арыгган имбашларында элтгенлени.*

*Аланы эр осуятлары болгганча,
Халал жүреклери кзалгган кирик мында,
Сын ташлагга жазыула болуп кзалгганча,
Сынагган затлары тау араларында,*

*Бизден алгга кетгенлени сакъ ёнлерин
Эштген кирик узакъ сыртла артларындан,
Окзуйбуз биз бу китапны тизгинлерин –
Жарыггыдыла заманла отларыны!..*

Кзули Ктайсын

КЯЗИМ

САЙЛАМА ЧЫГЪАРМАЛАРЫ

НАЗМУЛА
ПОЭМАЛА
ЗИКИРЛЕ

НАЛЬЧИК
«ЭЛЬБРУС»
2009

ГУК «Государственная
национальная библиотека КБР
им. Т. Ис. Мальбахова»
г. Нальчик, ул. Ногмова, 42

УДК 821.512.142-1
ББК 84 (2Р-Балк)
М 556

*Басмагъа
Абдуллах Бегий улу
жарашдыргъанды*

Мечиев К. Б.

М 556

Избранные произведения: Стихи. Поэмы. Зикры./Составление А. М. Бегиева. Предисл. К. Ш. Кулиева. – Нальчик: Эльбрус, 2009 – 576 с.: ил.

ISBN 978-5-7680-2228-0

В книгу основоположника балкарской литературы Кязима Беккиевича Мечиева (1859–1945) вошли избранные стихотворения, поэмы и зикры.

Издание приурочено к 150-летию со дня рождения великого поэта и мыслителя.

УДК 821.512.142-1
ББК 84(2Р-Балк)

© Абдуллах Бегий улу.
Жарашдырылгъаны, 2009
© «Эльбрус» китап басма, 2009

ISBN 978-5-7680-2228-0

ХАЛКЪЫБЫЗНЫ ИЙНАГЪЫ

Уллу поэтни ёню – заманны хорлап, ёмюрле бла эшитилип тургъан халкъ ауа-зы болады. Иги поэтлери болмагъан халкъ тилсиз адамгъа ушагъанча кёрюнеди. Халкъыбыз, насыбына, тилсиз туююлдо – аны сёз усталары, Кязим кибики уллу поэти да барды. Биз къалгъан миллетлени арасында кесибизни жарлыгъа санамазча, ийменмезча, халкъыбыз аллай керти да кючлю, деменгили фахмуну ёсдюргени бизге уллу къууанчды. Бизни да халкъыбыз, жерибиз, тилибиз да барды, кесибизни, бар халкъланы болгъаныча, тарыхлы жолубуз да болгъанды.

Жолу мамукъдан бола келген бир миллет да жокъду. Биз аны иги билебиз. Алай бизни халкъгъа дагъыда бир бёлек миллетле бла бирге жангы заманланы тарыхында болмагъан къыйынлыкъланы чегерге, алагъа чыдаргъа тюшгенди. Ол кюнледе да узакъ жолларында къара туманланы ичинде болмагъанча, халкъыбыз тюп болмай къалды. Кязимча усталары болгъан, биз жаныбызча кёрген, суйген, ахшы, ариу тилибиз, аналарыбызны, аталарыбызны тили да сау къалгъанды. Малкъар халкъы кёп заманлада кесини кишилигин, эрлигин, чыдамлылыгъын, не къыйынлыкъда да хайт деп туталгъанын кёргозтгенди...

Поэтни уллулугъу кёп-аз жазгъанында, кёп неда аз къоюп кетгенинде туююлдо. Чыгъармаларыны къыйматындады. Россейни уллу поэтлери Грибоедов бла Тютчев аз жазгъанлары бизге белгиледи. Поэтни фахмусу уллулугъуна жангыз назмусу окъуна шагъатлыкъ эталлыкъды. Фет Тютчевха айтылгъан назмусунда, аны гитче китапчыгъын базманнга салсанг, ол уллу томладан ауур боллукъду деп андан жазгъанды.

Кязим къоркъакълыкъны билмеген, таукел, батыр киши, хар заманда тюзлюк излеген, хайт деген адам болгъанды. От жүреккли, тири киши, анасына бир аягъы акъсакъ болуп туугъанлыгъына, Арабстаннга баргъан заманларында тюеге санлары сауладан эсе теркирек, алгъаракъ минип тургъанды. Кесини къарыны тойса, къалгъанланы унутуп къойгъанладан болмагъанды. Аллайладан болса, жазама деп башына ауараны да аллыкъ туююл эди. Ол уллу адам, уллу поэт болгъанды. Аллай адамла бары да халкъны къайгыысын этедиле. Халкъны къайгылары аланы къайгылары болуп къаладыла. Жашау аланы аллайла болсунла деп жаратады. Дунияда аллай кишиле болмай къалсала, жер юсю жаланда бёрю улуудан толуп къалыр эди.

Кязимни уллу поэт болгъанын ангылар ючюн, бир бёлек тизгинин окъусанг окъуна тамамлыкъ этген кибики, манга алай кёрюнеди.

*Муну айтхан акъсакъ Кязим,
Жиляй-жиляй эки кёзюм,
Сизге айтама – ахыр сёзюм,
Къалмагъанды бизде тёзюм!*

*Жетишгенди жалангачлыкъ,
Келир деп къоркъабыз ачлыкъ!..*

Къара кюнледе быллай ачы, быллай алапат сёзлени айтыргъа къолундан келген адамгъа уллу поэтди деген сейир туююлдо. Да мен энтта къатлап айтама – Кязим дунияда уллу поэтледен бириди. Фахмуну уллулугъу, гитчелиги халкъыны саны бла неда поэтни жер юсюнде бек неда аз белгили болмакълыгъы бла ёнчеленмейди. Кязимни быллай назму тизгинлери бардыла:

*Дуния деген алай ачы тенгизди,
Анда кимни кемелери батмады?..*

ЖАШЛЫКЪ,
СЕН
САДАКЪ
ОКЪ
ЭДИНГ...

* * *

– Ой, устазым келеди, устазым келеди!.. – Къызчыкъ, чабып барып, атдан тюшген Кязимни кзучакълады...

– Кязим келеди, Кязим хажы!.. Кязим!.. – Кзайсы жашчыкъны ауазы эсе да, ол «Кязим!.. Кязим!.. Кязим!..» дегени: «Сюйюнчю!.. Сюйюнчю!.. Сюйюнчю!..» болуп, тийрени сагъайтды. Кязим да арбазгъа атлады. Къызчыкъны атасы, анасы да чыкъдыла...

Къызчыкъ билмей эди Кязим аны тилей келгенин... Къызчыкъ да тютюл – жетген кзыз...

– Э киши, нек этген эдинг алай?!

– Кзалай?..

– Да кесинг кесинге келечи болуп?..

Кзанийтатны сейири кзартлыгъында да ёчюлмеген эди...

– Хы, сейирди бу!.. – дей эди Кязим да. – Сен а, чабып келип, нек кзучакълай эдинг мени?!

Кзартлыгъында да Кязимни ышарыуу – ышарыу эди...

Кязимни сюймеклиги...

Кзалай айталлыкъса?! Кзаллай сёзле бла, Кязим кеси айтхандан башха?

Сюймеклик – жаннет чыпчыкъ...

Абдуллах Бегий улу

* * *

Жашлыкъ, сен садакъ окъ эдинг,
Мен сени жибердим, атып.
Къайсы сырт артына аудунг?
Не къаягъа тийдинг, барып?

Жашлыкъ, сен бек ушай эдинг
Жаз жумарукъну бойнуна.
Не уа ол кесим ёлтюрген
Кийикми болур эдинг сен?

* * *

Санга къайыкъ бла барыргъа
Умут этгенем. Къайыгъым,
Тюбю башына бурулуп,
Мен жарты жолумда къалдым.

Мени ёнюмю эштмейсе,
Атынгы айта, жолгъа чыкъсам.
Жалан къая зынгырдаун
Эштеме, сени чакъырсам.

1890

* * *

Къоншубуз. Ожакъ тютюнюнг
Дайым кёрюнюп турады.
Алай санга узакъ жолум –
Чегемден Багъдадхачады.

Атанг бла къарындашынг
Арабызны кенг этдиле.
Мен санга жарсый тургъанлы,
Эншге кёп суула кетдиле.

Юйюнгю эшиги манга
Ачылырыкъ болмаз алай –
Гюняхлылагъа жаннетни
Эшиги ачылмагъанлай.

1890

* * *

Арбазынга къарай озама,
Отуннга бара, танг алада.
Сени жилягъан тауушунгу
Эштеме мен къаялада.

Адамла угъай, къаяла да
Жазыкъсыналла экибизге.
Сени атанг бла къарындашынг
Бир да эримейдиле бизге.

1890

* * *

Атанг келди да гюрбежиге,
Атына кишен ишлетди.
Аны биргесине юйюне
Мени жүрегими да элтди.

Сюеме – кишеним жарасын,
Жүрегим да юйюнгде к'алсын.
Атанг эмилик атын тыяр,
Сени уа не хазна тыялсын!

1890

* * *

Аллах бизге сүймеклик жазды,
Адамла сыйыралла аны.
Кёкдеги Аллахдан кючлюмюд
Жердеги адамны айтханы?

Аллах бизге насып буюрду,
Адамла унамайла аны.
Биз алай тилейбиз, табынып, –
Нек болмайды Аллахны айтханы?

1890

* * *

Тели болуп, жулдузлагъа къарайма,
Отуз жылда акъылымы къурутуп.
Жангыз сени зикир этип айтама,
Оразама, намазымы унутуп.

Кюйсюз болуп айланнгандан не файда –
Атанг сени манга берир халы жокъ.
Къалын берип, бизге жолну ачаргъа
Мени жарлы атамы да малы жокъ.

1890

С 23 265

* * *

Жал борчум салып тузакъ,
Чабырым, тонум бузлап,
Мен жарлы, элден узакъ
Турама, билмей бир зат.

Элдеги жашла – жарыкъ,
Тойгъа, оюннга барып,
Сюйген сүйгенин табып,
Отлары жарыкъ жанып.

Мени жокъ аллай кюнюм,
Къошдады кюнюм-тюнюм.
Ангылап, улуйду итим,
Ким билир къызны ичин?!

Кетмедим, белги берип,
Не – тойда эркин кёрюп.
Секиртип кетерлеми,
Мени отуму кёмюп?..

* * *

Бели инчге – субай назы,
Агъачы – тюз, къара – къашы!
Бек огъурсуз – къарындашы,
Къайгъылыды мени башым.

Элифледен жангылама,
«Мим» жазсам да, «лам» сунама,
Этерими унутама,
Мен былай болуп турама.

Кёзю – къара, бою – субай,
Тангны Чолпан жулдузунлай!
Аны манга тюк онгсунмай,
Жиляталла, тюймей, урмай.

Мен не этейим? – Къолум къысха,
Амалым жокъ чыдамазгъа,
Аллах бурсун насып ызгъа,
Жаны ауруп жашха, къызгъа!

* * *

Салам жаздым санга артыкъ,
Сени бек суюгеним сартын.
Берме манга созгъан алтын,
Суюмекликни ириатын.

Сен бир юйню чырагъыса,
Тийребизни ийнагъыса,
Суюген болсанг – кыйналырса,
Сёзлериме кёл салырса.

Угъай десенг, чалгъым ташха
Тиерми деп, ичим – тасха!
Къарамазса акъсакъ жашха,
Сан этмезсе, алып башха.

Эй-хей, жаным, хур мёлегим,
Акъылынгы терк билейим:
Келечиле жиберейим,
Аллахдан да бек тилейим!

* * *

Къара къашынг, къара кёзюнг,
Бал-шекерден татлы – сёзюнг!
Сакълап турсам сени, тёзюп,
Келмезмисе манга ёзюнг?!

Суугъа бара кёрдюм – азып,
Бетинг да – саз, нюрюнг къачып...
Болмазмы экен къысха насып, –
Аллах бизге жазыу жазып?

* * *

Къарап турдум баргъанынга, т
Чачынг жете табанынга!
Бюсюрейме бек халынга,
Сен да къара айтханыма:

Атанг, ананг энчи турур,
Башха тюрлю оноу къурур,
Байгъа-бийге акъыл бурур,
Мен жазыкъны юйюм къурур.

Эки суйген – бир болайыкъ,
Игилеча къуралайыкъ,
Насып табып, къууанайыкъ,
Бирден ожакъ чыгъарайыкъ.

Сакълагъаннга юлюш къайда?
Бу туруудан жокъду файда,
Малым, жерим, юйюм – майна,
Къачырайым къурман айда!

* * *

Къоннган къушха, базынып,
Мениди деп айтма сен.
Учуп кетсе, ызындан
Жетерме деп, чапма сен.

Ариу сёзге алданып,
Алырма деп айтма сен.
Арада кюн оздурмай,
Аны юйюне къайтма сен.

«Сенден ариу жокъду», – деп,
Жаш кызыны терилтмегин.
Шекер да, бал да татлы, –
Ариу – жүрек суйгенинг!

* * *

Къаламым, салтам – мюлкюм,
Жюрюдюм, кёрдюм, билдим:
Зулмусу кёп дунияда
Азапды сүймеклигинг.

Ол келди, мени тутду,
Борбайдан алды, жыкъды.
Манга кёп душман чыкъды,
Сынадым айрылыкъны.

Ажымлы ажал киби,
Бир келсе, тыйыу болмаз.
Кетерсе кийик болуп,
Адебинг, бетинг къалмаз.

Жюрюрсе, итча, улуп,
Бетингде нюрюнг къуруп,
Жууугъунг келмез, туруп,
Болурса къуру тулукъ.

1890

* * *

Тау башында тау болмаз,
Жангыз терек бау болмаз.
Къылыч жара сау болса да,
Сюймеклик жара сау болмаз.

1890

* * *

Жашха, къызгъа ие болмакъ, —
Туудургъанны баш ишиди.
Сюймекликге зулму токъмакъ
Жамауатны беишиди.

1904

ИГИ
СЁЗНЮ
БИЧАКЪ
КЕСМЕЗ

* * *

...Гюрбежиси – бирси таулу гюрбежилеча... Кёрююн бир орта жашаулу, сакталлы киши басады. Кёмюрлени ичинде балтаны аууз жаны кызыдырылады, желкеси уа, кысыхач бла кысылып, кёмюрле ичинде эсленеди. Кязим да иницгерген эски чалгыдан ауузлуккуну бюклеп-бюклеп, чулггап, отха салыргга хазыр эте тургганлай келирме да:

– Ишигиз кзолай болсун! – дерме.

Ала да:

– Эй, сау бол! – деп экиси да айтырла.

Кязим а:

– «Жуукк бол» деп айтмайма, жигит: мында юйренмеген адам тю-тюндөн тёзаллыкк туююлдо. Терезе аллында кзангагга чёк, маржа! – дер.

Мен Кязимни сёзюн, ауазын эшитирге не бек ашыкксам да, терезе аллында кзангагга олтурдум. Ол да, балтаны юсюн ачып, ауузлуггун салыр жерине салып, ууучу бла ары юзмез да атып, кёмюрлени ышырып, кёрюкчюге:

– Энди балтангы иги болурун суюсенг – кёрюкню кзаты бас! – деп, кеси уа манга айланды.

– Сен мени жырларымы жаратама дейсе. Сен аланы иги ангылап, халккгга хайырлы ёссенг, мен ыразы болурем. Алай бир кзауумла уа, ол сёзлери ариу жарашханы хычыуун тийип, кзуру аланы кёредиле, магганасын эследейдиле, ол а иги туююлдо. Сен алай болма... Бир-бирле манга: «Темирчилигинги кзой да, жырла жазып тур!» – дейдиле. Ол да тюз туююлдо. Нек десенг, бир жанындан, мени жырларым не мени, не юйдегими не ашатмайдыла, не кийиндирмейдиле. Экинчиси, мен ишлемесем, бир зат да жазалмаз эдим. Мени ишлегеним, уруннганым – ол манга окзуу, билим берип, халккны умутун, жүрегин билирге болушады. Кысыха айтсам, башха бир иш хунери болмай, кзуру шаггир болгганны мен жаратмайма. Нек десенг, сени иш хунеринг болуп, ашар, кьер затны аны бла мажаралсанг, биреуге да жалынчакк болмай, кзорккмай, ашыккмай, суюгенингча тынгылы, ёмюрлюк, ёлмезлик жырла жазаллыккса. Алай болмай, жашау ырысхынг ол жырла ючюн алгганынга кзараса, базар-табар этиучю болуп, кёп алырча этерге кюрешип, терк унутуллукк хаух жырчы боласа...

Ахмадия Малкзарлы

Басмаланмагган
эсгериуле дефтеринден

САГЪЫШ

Олтурдула бурун бизде
Жарлы къарт да, бий да бирге.
Табындыла бир Тейриге,
Бирлик болду элибизде.

Бий бийлигин анда кёрдю –
Къарыусузгъа къарыу берди!
Элни ишин этип келди,
Бек сыйлыгъа да тергелди.

Душманладан сакълай билди,
Бирге ойнап, бирге кюлдю,
Эл суюгенни – ол да суюдю,
Бушуулада бирге куюдю.

Энди бийлик учуз болду,
Адет-тёре къутсуз болду,
Биз кёрмейбиз онгну, солну,
Кимди излеген аман жолну?

1888 (?)

ТАРЫГЪЫУ

Сюе эдим бир уланны,
Жарлы юйюрге туугъанны.
Аны дурус кѣрмедиле,
Сюйгениме бермедиле.

Кюн тиймесе, мутхуздула
Къарлы таулары башлары.
Таш жүрекге учуздула
Термилгенни кѣз жашлары.

Тюз адамла, ой, не этейим, –
Сюймегениме бердиле?!
Чал сакъаллы къарт кишини
Манга тийишли кѣрдюле.

Угъай деп жууап этмедим,
Жаныма къоркъуп, уялып.
Бѣлек жылны мен термилдим,
Жюрегим ауруп, къыйналып.

Не къыйынлыкъ, не учузлукъ
Къалмады мен сынамагъан!
Къадар жылда шо бир кече
Озмады мен жилямагъан.

Секирип ёрге туруучем
Мен, жыягъыма ургъанлай.
Тангым атып кетиучю эди,
Босагъада олтургъанлай.

Уку къычырыкъгъа жууап –
Жилягъаным кечеледе.
Жарсыууму киши эсге
Алмай бизни тийреледе.

Алай бла, жиляй-жиляй,
Талай жылларым кетдиле.
Бири сатып, бири алып,
Мени малгъа тенг этдиле.

Мен сынагъан зор жашауну
Шо бир тенгим да кѣрмесин.
Сюйген тенг къызларым, сизге
Шо быллай кюнле келмесин!

Жюрек суююп сиз кѣрсегиз,
Сюйгенинден сиз тыймагъыз.
Эркин учхан къанатлыны
Сиз тар чалдишге жыймагъыз.

Атам, анам этдиле деп,
Сюймейин эрге бармагъыз.
Жууукъладан къоркъама деп,
Жюрек суюгенден къалмагъыз.

1898

БИРЛИКНИ АТАСЫ ЁЛДЮ

Бирликни атасы ёлдю.
Бизге бек учузлукъ келди.
Кёрмейбиз жууукъну, тенгни,
Жарлыдан ётебиз кенгни.

Бошлагъанбыз ниетлени,
Кир этгенбиз жүреклени,
Барырбыз биз къайры дери,
Къайда болур тюзлюк жери?

Иги эталмайбыз кёлню,
Тыялмайбыз палах желни,
Къаты кысалмайбыз белни,
Ким къоруулар энди элни?!

1899 (?)

* * *

Батырлыкъ – жютю къамача,
Къоркъакълыкъ – гумух салтача.
Батырлыкъ къорур журтунгу,
Къоркъакълыкъ кёмер отунгу.

Батырлыкъ – отлукъ ташчады,
Къоркъакълыкъ – жёге агъашчады.
Адам болургъа итинебиз,
Эрликни андан сюебиз.

1900

* * *

Таш эгурла – сабаныбыз,
Къарангыды адамыбыз,
Баш болгъанды аманыбыз.

Жангыз ийнек – бар малыбыз,
Анга да жокъ мадарыбыз,
Къыйын болду къадарыбыз.

1900 (?)

* * *

Жер кърмагъан къара къоллу адамла,
Кюн кюйдюрген гушпур белли адамла,
Къуруп жерден зулмучула, аманла,
Къачан келир сизге азат заманла?

1902

* * *

Къара чарсда кюн отуна тѣзгенле,
Байла ючюн этин-бутун эзгенле,
Ачдан, сапдан азып аралгъан кѣзле...
Амалым жокъ, тилек этгенден ѳзге!

1902

* * *

Арбазыма къоннган чорбат чыпчыгъы,
Санга къарап турама, юйден чыгъып.
Ач болсанг да, унугъуулукъ кёрмейсе,
Дунияда къул, бий дегенни билмейсе.

1912

СЮЙГЕНЛЕДЕН ТЫЯЛЛА

Жашла чалгъы чалалла,
Къызла дырын жыялла.
Ата-анагъа гюняхды –
Сюйгенледен тыялла.

Жашлагъа бек жарашад
Къарасауут къамала.
Сюйгенледен тыялла
Атала бла анала.

Къызла дырын жыялла
Исси, къызыу кюнледе.
Алагъа оноу этелле
Сериуюн салкъын юйледе.

Къызла субай ёселле
Алаша къурум юйледе.
Заманлары жетгенлей –
Сормай берип иелле.

Ай, жарлы ата-анала,
Къаллай гюнях аласыз!
Сюйген сабийигизни
Башын отха атасыз.

Сюйгенинден тыйгъанны
Азаплыгъын билмейсиз.
Къыяма кюн келликни
Ангыларгъа суймейсиз.

1903

* * *

Тюшюнде ашлаугъа олтуруп,
Тау бийлеге тенг болгъан жарлы,
Тюнюнде кёз жашын жашыра,
Жангыртады эски мулжарын.

Тюшюн кёреди ол жангыдан,
Чарсда къалкъадыла ашлаула...
Малда туруп, мал болгъан жарлы
Термиледи жарыкъ жашаугъа.

1903

* * *

Сюймеклик бир заманда жашха, кыызгъа
Болгъан болур насып юлюш, алтын саугъа.
Энди уа къарайма да бу дуниягъа, –
Сюйгенле къаладыла сюдге, даугъа.

Энди ол кёп кыйынлыкъ келтиреди,
Тёреге, тукъумгъа жау этдиреди,
Сюйгенлени ахыргъа жетдиреди,
Ёлмей, кетмей, аман бла ёлтюреди.

Насып угъай, байлыкъ тежейле энди,
Бай эсе, сокъур къарт жаш кыызгъа тенгди.
Жарлы кыыз, бек ариу эсе да, кемди,
Насып юлюш ол насыпсыздан кенгди.

Дастан этип Тахир бла Зухурагъа,
Сюймекликни сыйлылыгъын махтагъан
Жарлы Кязим къалады ауарагъа,
Кёрмей жерде жашны, кызыны жакълагъан!

1904

* * *

Къатылыкъ этген — акъылсыз,
Жашау кеси да — бек къаты.
Жашайыкъ зулму тузакъсыз,
Бузмай адамны къууатын.

Насып тапсынла улан, къыз, —
Жашлыкъны жылы — бек къысха!
Сюймеклик жолун къурагъыз, —
Зарлыкъны эшикке къыстап!

1904

* * *

Китапны къарасын таныгъан,
Хаж къылыргъа Каабагъа баргъан,
Беш ууахты намаз да къылгъан –
Элгенмейди аман акъылдан.

Бу дунияны хаухлугъун билген,
Хакъ жолуна айланып келген,
Гюнях кечилмезлигин билген –
Къайтышмайды зулмудан, тилден.

Хаж къылдым мен, Маккагъа барып,
Айтама барына, ийнанып:
Къююгъуз талашны – уялып,
Ахыр кюн керекди бет жарыкъ.

1905

* * *

Аллахны атындан сёлешген,
Аны тюз хукмусун юлешген,
Унутса Къуранны къарасын, —
Апчытады адам баласын!

Аллахны бийлигин сайлагъан,
Жерни да, кёкню да байлагъан,
Алышса ийманын харамгъа, —
Бек къыйын тюшеди адамгъа!

1905

* * *

Темир тюеме, терим бара,
Айтырыма арсар бола,
Дайым болама ауара,
Жюрегим ачыудан тола.

Назму этеме, халкъгъа къарап,
Болмайбыз къууанып, жарып.
Ишлейбиз кече, кюн – талып,
Зауукълукъ жокъ, хайыр алып.

Жокъду жерде бизден жазыкъ,
Тиймейди бир насып жарыкъ.
Сыртыбызгъа тиед къазыкъ,
Жокъмуду бизде къан аллыкъ?!

Бийленилле иги жерле,
Халкъныкъы – мадул, таш ёрле.
Нелле бизге тюзлюк сёзле,
Ачдан аралгъан тул кёзле?..

Жашауубуз болмай жарыкъ, –
Къайда барды бизден жазыкъ?
Амал жокъ, ичибиз жанып,
Бийге туююлебиз, талып.

Жокъду бизде сауут-саба,
Узалырча бийле таба,
Дауубузну чорт салыргъа,
Душманладан къан алыргъа.

Дуниябызда жокъ къууанчылыкъ,
Бизге жетген юлюш – ачылыкъ!
Келмейди бизге насыплыкъ,
Аны берлик эр, – таукел чыкъ!

Кёп бармазла бу зулмула,
Жарылырла къан губула,
Оюлурла патчах журтла,
Тиририлле талгъан бутла.

Тюзлюк жарыкъ кюнча чыгъар,
Баз бола, зорлукъну жыгъар.
Инжилгенни тюзлюк кёрюр,
Ёксюзге ол юлюш берир.

1905

* * *

Аллахха тарыгъа барыргъа,
Мухажирликге да къалыргъа,
Угъай демедим мен барына, —
Себеп излей ахлуларыма.

Табына Аллахны эсине,
Байлыкъ излемедим кесиме.
Тохтадым, бар жолум кесиле,
Аны да сюзсюнле эслиле.

1905

* * *

Рахму этер Аллах адам улуна –
Терек салгъан, жер да сюрген къулуна.

Файгъамбарла амин этип турурла,
Тазалагъа таза межам къурурла.

Ишлегеннге жаннет эшик ачылыр,
Ишлемеген жаханимге атылыр.

Артыкълыкъгъа болмаз кечим, шафауат,
Ай, мискинле, нек этесиз къазауат?

1905

* * *

Төреле сурала кибик
Жюрюген заманлада –
Намыс, бет, мархумлукъ да
Кёп эди адамлада.

Энди уа не болдула
Ахшы адетле, къалмай?
Берекет жокъду жерде –
Бир Аллах чамланганлай.

Жаш къартха къайырылгъан
Кюнлени кёреме мен,
Къул, бий деп айырылгъан
Кюнлени кёреме мен.

Бир бирге жала жапхан
Кюнлени кёреме мен,
Ит иесине чапхан
Кюнлени кёреме мен.

Абидез алмай, намазгъа
Сюелген кибикди ол.
Шамгъа, Кааба ташхача,
Намысха узакъды жол.

1904

ЖАРЛЫ АБИДАТ

Бу хапарым – бек бушуулу,
Энтта бизге палах тууду, –
Абидатны къыз санларын
Кюйсюз черек эди, жууду.

Сюйгенине бермедиле,
Ол да кесин суугъа атды,
Мени жарлы жүрегиме
Сау болмазлыкъ жара тартды.

Айып болсун аталагъа,
Ахшы ишни бузгъанлагъа, –
Аллай кюнню келтирдиле
Бир айыпсыз къыз балагъа!

Хан юйюн да жарытырыкъ,
Келин болуп, жашау къурлукъ,
Аллай къызны черек кёмдю, –
Къатылыкъдан, ма, не келди?!

1904

* * *

Эр эл ючюн атланыр,
Жигитлиги махталыр.
Жашау чыракъ – жан туююл,
Жан чыгъар да, бет къалыр.

Къоркъакъ юйде сакъланыр,
Саут алмаз, айтмаз жыр,
Къыйын кюн аллайлагъа
Халкъ бош ышанып къалыр.

1905

ИГИ СЁЗ

Иги сёзню бичакъ кесмез,
Иги сёзню боран элтмез,
Иги сёз отда да кюймез,
Иги сёзге багъа жетмез.

Иги сёзсюз жашау неди?
Тузсуз хантха теппе-тенгди!
Иги сёзню айтхан – эрди!
Акъылы, жүреги кенгди.

Иги сёз – халкъны кючюдю,
Зулмугъа кебин бичеди.
Ол игилени ишиди,
Осаллагъа къамичиди.

Къарыусузну ол кёреди,
Ёкюл болуп, ол киреди,
Жапсара да ол биледи,
Къыйынлыгъа онг береди.

Окъ жерине жетип суууйд,
Суу да бир заманда къуруйд,
Иги сёз сууумаз, къурумаз,
Аны киши тутуп тыймаз.

Иги сёз – жомакъды, жырды,
Иги сёзсюз дуния тарды,
Жюрек, жол да къарангыды,
Иги сёз – кёз жарыгъынгды.

.....
.....

Жылы отду от жагъангда,
Ол къоруулайд душманынгдан.

Тоюнг, къууанчынг – иги сёз,
Кюнде жубанчынг – иги сёз,
Кюнде тыянчынг – иги сёз,
Къаманг, къылычынг – иги сёз.

Иги сёз – жол нёгер болад,
Къыйын кюн биргенге барад.
Биз ёлсек – иги сёз къалад,
Ол сау къалгъанлагъа жарайд.

Кязим сёзюн бермез сизге,
Зулмуну суйген бетсизле!
Мени сёзюм – нёгер тюзге,
Тыянч – факъыргъа, ёксюзге.

1905

* * *

Назму жазама, темир да тюеме,
Экиси да халкыгъа жарарла дейме.
Бир бийден халкыгъа бир балта игиди, —
Кязим энди аны иги биледи.

1905

АЛЛАЙ БИЙЛЕ КЕРЕК БИЗГЕ

Халкъгъа салмай бугъоу, кишен,
Намысларын тута билген,
Терсни жаулап, тюзге бургъан, –
Аллай бийле керек бизге!

Халкъны онгар жолун сезген,
Алгъа къарап, жолгъа тизген,
Эл жумушун туура сюзген, –
Аллай бийле керек бизге!

Халкъны тизип халал ишге,
Сакъ болуп юмметибизге,
Нюр келтирген бетибизге, –
Аллай бийле керек бизге!

Дуниялыкъгъа хыйсап этген,
Гюнях этмей, сууап этген,
Жалчы жекмей ёлюп кетген, –
Аллай бийле керек бизге!

Къул, ёзден деп айырмагъан,
Мадар излеп, тюз къарагъан,
Орун берген игибизге, –
Аллай бийле керек бизге!

Къаты тутхан динибизни,
Шатык билген тилибизни,
Саз этмеген кюнубюзню, –
Аллай бийле керек бизге!

1905

* * *

Жазыу, тилек жетерми экен?
Бу къайгъыла кетерми экен?
Быллай бушуу берген кюнле
Жаз жаунлай ётерми экен?

1905

* * *

Сыгын отну жылыууна жылынган,
Отха, суугъа, терекге да табынган,
Бу хаух дуния – бузугъу кёп, табындан,
Болмаз анда тынчлыкъ бла табылгъан.

Къая ранда шорхалары эштилген,
Тёбеннгиси хууан ийис келтирген,
Бу хаух дуния, бизге жалгъан кёрюннген,
Болмаз анда тынчлыкъ бла келиннген.

1906

* * *

Жигит улан жолну ызлар,
Тутхан ишин къаты тутар,
Халкъы ючюн къая бузар,
Къыйын кюн ол таугъа ушар!

1906

* * *

Жер игиси – тирликге,
Адам игиси – бирликге,
Мени сёзюм бюгюнлюкде –
Къылыч, къалкъа да – билликге!

1906

АТАСЫНЫ ЖАШЫНА ОСУЯТЫ

Балам! Зулмулукъну кёре
Кетеме къабыргъа – жерге.
Ким билед, санга тюшсе уа
Зулму жокъ болгъанын кёрюрге, –

Балам! Дунияда артыкълыкъ
Болмагъан кюнлеге жетсенг,
Ол заманда къабырыма
Келип: «Тынч жат!» – деп, къычыр сен.

Ким билед, къара жерден
Ауазынгы эштирме мен.
Сора ырахат жатарма.
Балам, аны унутма сен!

1906

ПАРИЙИМ

Парийим, къара парийим,
Керек туююлд санга кийим.
Ийнакълайса мени, суююп,
Къыйналмайса, тыякъ тийип.

Жанлыдан сакълайса малны,
Аман ниетли адамны
Тюз билесе, мен да аны
Суюмейме, бетсиз харамны.

Мен мудах болсам, кёзюме
Жарсып къарайса, сёзюме
Тынгылайса, сен юйюме
Къалауурса да – суюме!

Кёп кюн нёгер болдунг манга,
Бирге чыдадыкъ къайгыгыгъа,
Ийнакълайса мени, суююп,
Парийим, къара парийим!

Жауларыма юресе сен,
Манга саулукъ тилейсе сен,
Гюрбежиме киресе сен,
Зорчуладан игисе сен.

Мени ючюн къаядан да
Секиресе сен, отдан да
Артха турмазса, жаудан да
Къоркъмазса, тап, ажалдан да.

Мени ючюн кёп къыйналдың,
Кёп назмума тынгыладың,
Аланы иги ангыладың
Башсызладан. Нёгер болдунг.

Бий туююлдю сени иенг,
Назмучуду, – сени туюмейд.
Къызгъанмай, ашыңгы беред,
Темирчиди, – сени суюед.

Тийишлисе сен назмугъа,
Парийим, къара парийим,
Чап терслеге, аманлагъа,
Парийим, къара парийим!

1906

* * *

Хаж кылыргъа атлансанг да, мал жыйып,
Къайтып келип, болгъан болсанг да шыйых,
Намазлыкъгъа туююп мангылайынгы,
Аллах бла бир этсенг да жанынгы,

Бу жашауну тирменлерин кърмасанг,
Адамлагъа кърдаш болуп турмасанг,
Бары да бош, кыйынынга сууап аз,
Дефтеринге ыразылыкъ жазылмаз.

1906

АЧЫКЪ СЁЗ

Жигит боллукъ гиртчи болур,
Аман къатын тилчи болур.
Къуш ёч болады бийикге,
Бетсиз къатын – ётюрюкге.

Аман къатын кёпге жатар,
Кюню хапар бла батар.
Осал адам сёзчю болур,
Хуржуну ётюрюкден толур.

Осал къой чакъмакъ болур,
Осал адам къоркъакъ болур,
Жаншакъ адам сёзден тоймаз,
Къоркъакъ – халкына жарамаз.

1906

АЗАТЛЫКЪ ДЕГЕН – ТЁЗЕР

Ынгкылап болур боранлы,
Къатышдыыр болгъанны,
Бюгер, жыгъар, ууатыр –
«Бу неди?» деп соргъанны.

Суу къутурса – къарыу аз,
Адам кючу къарымаз.
Боран урмай, суу элтмей,
Чириген юй жангырмаз.

Уруш арбасын жегер,
Халкъ къан тегюуден безер.
Ачлыкъ, къыйынлыкъ жетер.
Намыс, берекет кетер.

Арсарлыгъым сёгюлюр,
Сёзюм ачы кёрюнюр,
Халкъгъа тилеём ёмюр,
Не этейим, къан тегюлюр.

Кязим зулмуну сёгер,
Урушха туююл негер.
Не этейим, Аллах чегер.
Азатлыкъ деген – тёзер.

Къутургъан суу сюзюлюр,
Терслик, тюзлюк билинир,
Къууанч арба жегилир,
Зулму къалмай женгилир.

Къара бугъоу юзюлюр,
Халкъ тюз жолгъа тизилир.
Азатлыкъ жашау келир,
Бизге кёп умут берир.

1906

ИЧГИ СЁЗ

Ай, Чёпеллеу къонагъым,
Бюгюн санга сёзюм бар, –
Узакъ жерден къайтханса,
Къайтхан кибики файгъамбар.

Сени кёзюнг ачыкъды –
Орус тилни билесе,
Бу жол да кёп жер танып,
Батыр болуп келесе.

Сени кёзюнг ачыкъды –
Кёп жерлени кёргенсе,
Кёп китапла келтирип,
Манга къууанч бергенсе.

Сени бу китапларынг –
Сахтиянда, чилледе,
Не зат айта болурла
Мен билмеген тилледе?

Ай, мен жарлы, тил билген
Болсам эди, сенича,
Шималланы кыдырып,
Хапар билип келирча!

Сени китап юйюнгде
Кёп кюнлени булжудум,
Алай дуня жарыгъы
Бу китаплада сундум.

Ай, Чёпеллеу, къонагъым,
Жокъмуд манга бир мадар –
Орус тилни сырларын
Араб тилича ачар?

1906

КЪАР КЮН АРБАЗДА КЪОННГАН ЧЫПЧЫКЪЧЫКЪГЪА

Жарлы чыпчыкъ, бу къар кюн
Къабышырса арбазда.
Жылы тыгъырыкъ, аш да
Жокъмуд санга дунияда?

Жарлы чыпчыкъ, къыш къыртчин
Сени юшютюп къояр.
Сенлай жарлы бу къар кюн
Къайда жылыныр, тояр?

Бизде да, сени кибик,
Жарлы адам кёп барды.
Жарлы адамлагъа да
Дуния сууукъду, тарды.

Жарлы чыпчыкъ, ма, гыржын
Бурхуланы берейим!
Сени Аллах палахдан
Сакъласын деп тилейим!

Сен, юшюмей, жоюлмай,
Кёк жазгъа саулайын чыкъ,
Киштик марлап тутмасын, –
Сакъ бол сен, жарлы чыпчыкъ!

Къарыусузну жашауу
Къыйынды бу дунияда, –
Душманы кёп болады
Чач тюгюнден башында.

Бу дунияда душманы
Жокъну къайда табарса?
Сакъ болмасанг, керексиз,
Терк жоюлуп къалырса.

Сакъ бол, жарлы чыпчыкъчыкъ,
Жашчыкъла алдамасынла,
Гыржын бурхула атып,
Тузакъгъа салмасынла!

Къар кюнде, сууукъ кюнде,
Жарлы чыпчыкъ, юшюйсе.
Сен, жарлы ёксюзлеча,
Юйсюз, ашсыз жюрюйсе.

1907

МАХТАНЧАКЪ БИЙ УЛУНА

Бийикден къарайса сен,
Ненге махтанаса сен?!
Киши къыйынын ашап,
Келесиз дайым жашап.

«Тенг бол!» – деп тилемейме,
Жалынсанг да – тенг болмам.
Мен, бир сёзюмю берип,
Сау тукъумунгу алмам.

1907

* * *

Байма деп кѣууанма, мискин, байлыкѣга,
Не элтиринги ойла сен азыкѣга!

КЪЫЗНЫ ТАРЫГЪЫУУ

Аллах манга чачны узунун
Берип, насып бермей къойгъанд.
Анам, къара кёзле берип,
Сюймеклигими сыйыргъанд.

Сюйгенимден айырдыла, –
Жюрегиме кирди къама.
Адамла къайгъырмайдыла, –
Къаялагъа тарыгъама.

1908

* * *

Эки челек суу алгъанма
Къара къобанны бузундан,
Мени къанлы суймеклигим
Къарап къалгъанды ызынгдан.

Терезеден къарап кѳрген –
Къоншубузну уа юйюдю.
Жилямайын не этерикме –
Бюгюн къыйынлы кюнюмдю.

Сабан ора тургъанымлай,
Оракъ жетгенди къолума.
Жангыз тонсуз къалгъанда да, –
Сизден сыйлыракъ болурма.

Жабалакъла, къара жауун –
Онг бермез къозу-къоюнга.
Мени къоюп, башханы алсанг,
Жиляй барлыкъма тоюнга.

* * *

Элибизге туман кирип келеди,
Буруулагъа, халжарлагъа киреди.
Азаплыкъ да алай келеди бизге,
Сормай-ормай, киреди юйюбюзге!

1908

* * *

Аллах да залимле жанлы,
Не этейим халкъгъа мен жарлы?!
Намазым, тилегим жетмейд,
Сёзюм чапыракъдан ётмейд.

1908

АДАМДЫ БИЗНИ АТЫБЫЗ

Айтама, кѣулакѣ салыгѣыз,
Хатадан кери кѣалыгѣыз,
Сѣзюмю эсге алыгѣыз, –
Адамды бизни атыбыз!

Бийикдиле тауларыбыз,
Да кѣпдюле жауларыбыз,
Эштилсинле дауларыбыз, –
Адамды бизни атыбыз!

Жерибиз – аз, кѣп – ташыбыз,
Такѣырды бизни ашыбыз,
Дагѣы ѣчюлмейди отубуз, –
Адамды бизни атыбыз!

Азды жерибиз, малыбыз,
Жетмейди адам саныбыз,
Дагѣы тѣзеди жаныбыз, –
Адамды бизни атыбыз!

Юркген сюрюулей – халкѣыбыз,
Жокѣду онгубуз, хатыбыз,
Толмайды кѣп муратыбыз, –
Адамды бизни атыбыз!

Зулмугѣа жетмей кѣарыбыз,
Кѣайнайды кѣызыл кѣаныбыз,
Да бюкмез палах – кѣанлыбыз,
Адамды бизни атыбыз!

Кѣарангыды ѣз халкѣыбыз,
Бирликди тутхан антыбыз,
Келгеннге барды хантыбыз, –
Адамды бизни атыбыз!

Бек кѣпдю иги затыбыз,
Азлыкѣда да – чомартыбыз,
Кетмесин бу кѣууатыбыз, –
Адамды бизни атыбыз!

Алгъа барайыкъ, сурап ыз,
Кёп кыйналса да жаныбыз,
Толур этген муратыбыз, –
Адамды бизни атыбыз!

1908

* * *

Къан ичиучю капитанны
Тюп эрини салынды,
Болалмазын таныгъанда, –
«Договор» деп жалынды...*

1909 (?)

* Табакъсойланы Чакира (Ахкубекланы Машуну кызы) айтып жазылгъанды. Баям, Кязимни «Бызынгыгъа ёлет ауруу киргенде, кюйдюрюрге патчах аскер ийгенде» этген назмусуну бир юзюгюдю. Толусунлай аны эсинде тутхан бар эсе уа?

ИШЛЕГЕН

Осал адам эринеди,
Ишлеген насып кёреди.
Эринчеклик деген неди?
Эринчек саудан ёлюдю.

Ишлегенни кёлю жарыкъ,
Ишлемеген болур арыкъ.
Дунияда махтау аллыкъ –
Ишди, бизни къууандырлыкъ.

Ишлемесенг – азыкъсызлай,
Ишлемесенг – гыржынсызлай,
Ишлемесенг – чабырсызлай,
Ишлемесенг – намыссызлай

Айланырса, парий кибик,
Къууанмазса, дарий кийип.
Къатынынг жашамаз суйюп,
Ананг жашар, бишип, куйюп.

Ишди – дуняда кёз жарыкъ,
Ишди бизни къууандырлыкъ.
Ишлегенни кёлю – жарыкъ,
Ишлемеген болур жазыкъ.

КЪАЛАБЕКЛАНЫ ШАЛУКНУ НАЗМУСУ

Биз чыкъгъанек хажи жолгъа – сафаргъа,
Тынгылагъыз шейит ёлген хапаргъа.

Хажи Дауут шейит болуп ёлгенди –
Жюрегиме кетмез къайгъы келгенди.

Аз башланды Мадинада маразы,
Аллах болсун ол шейитге ыразы.

Мадинадан чыкъды, кёлю ойнамай,
Жаммогъа жетишди, адам къыйнамай.

Аз-аз ауруй, алты кюннге жетди ол,
Жетинчи кюн осуятын этди ол.

Къарап кёрдю кёзлерими кёзлери,
Былай болду манга айтхан сёзлери:

«Хажи, энди мен дуниядан кетеме,
Жетишдирсенг, осуятымы этеме.

Мен ёлсем да, сен саламат къайтырса,
Мен айтханны ахлулагъа айтырса.

Не кёп жашасакъ да, бир кюн ёллюкбюз,
Къайда да биз бу кезиуге келликбиз.

Бу ёлюмге къайгъы алмайды жюрегим,
Илля-биллях, къабыл болду тилегим.

Мени ючюн жахил адет тутмагъыз,
Къолда болса, садакъамы унутмагъыз.

Жиляп, манга къабыр азап салмагъыз,
Ахыратны азапларын алмагъыз.

Осман – тели огъурсузду, билеме,
Мында ёлюп, къара жерге киреме.

Эгечим Къызай, халалым Кермахан,
Гюняхларын кечсин халикъу Рахман.

Этген гюняхланы Аллах жашырсын,
Бу дуниядан ийман бла ашырсын.

Бир хожагъа аз садакъа бергенем,
Ол хожаны мен тюшюмде кёргенем.

Келип тутду хожа мени кълуму,
Артха бурду бара тургъан жолуму.

Тынч жолубуз, узун болуп, тыйылды,
Башыбызгъа мазаифле кълуюлду.

Кийимими факъырлагъа берсинле,
Сени, ёлгюнчю, мени кирик кёрсюнле»

Кълум бла жерге салып кетгенем,
Бу назмуну Кязим харип этгенем.

1910

* * *

Бар гюняхларымы кеч, раппин Аллах,
Базынып тилейме игилигинге.
Ажашхан жолумда атынгы кыатлап,
Табула этеме сени нюрюнге.

Гюняхланы этдим эсем кыолум бла,
Бутларымы ат этип баргъанымда;
Сёзюмде болгъан эсе жала, хыйла,
Керахат кыалгъан эсе төрт санымда;

Кыулагъым эштип не кёзюм кёрюп,
Терсликге тёзген эсем хакъ жолунда,
Ахыратны унутуп, диними кёмюп,
Тюшген эсем ибилисни хоруна;

Аз кыууанып, кёп кюйген эсем мында,
Бушуула тюгендирип санларымы;
Арсарлыкъ болгъан эсе кыарамымда,
Тауусуп халкыгъа этер амалымы, –

Барын кеч, халаллыгъы чексиз Бийим,
Тилейме кюн кыыздыргъан топуракъда,
Ташы кёп, ётмеги аз, тауу бийик
Жеримден – жарлы Шыкыдан узакъда.

1910

* * *

Узакъ къалып тауларыбыз,
Къыйын болду сафарыбыз,
Арыдыла санларыбыз,
Аз къалдыла сауларыбыз.

Былай болду къадарыбыз, –
Неди анга мадарыбыз?
Ийман излей, ажашханбыз,
Эштилirmi хапарыбыз?

* * *

Жерим артыкълыкъдан, зулмудан толуп,
Кючлю кючсюзю жекгенин кёреме.
Жарлы халкъыма бир онглукъ келсин деп,
Аллахдан, адамдан да тилейме.

1910

* * *

Бёрюле чапхан сюрюуча,
Жашайбыз биз, къоркъа, юрке,
Башха болмайын, ушайбыз
Иесиз къалгъан сюрюуге!

1910

* * *

Дуния деген алай кыйын, тик жолду, –
Ол жолда ким азаплыкъ сынамады?
Дуния деген алай ачы тенгизди, –
Анда кимни кемелери батмады?

Ачы дуния тенгизинде барабыз,
Кемебиз кыачан батарын билмейин.
Атдан кетгенде да, алай кетебиз –
Билекликлени да кюлдан иймейин.

Дуния, сен не ачы тенгиз эсенг да,
Ата юйюбюзсе сен барыбызгъа.
Толкунларынг аудурса да, чыгъабыз
Сенде баргъан кыйын жолларыбызгъа.

1910, Багдад

* * *

Багдадха да, Стамбулгъа да бардым,
Мекканы Кааба ташына баш урдум.
Алай къайтханда жарлы жериме,
Анама жангы туугъанча болдум.

1910

* * *

Бийик тауланы башында
Къар да эрир, кюннге тѣзмез.
Алай мени жүрек къайгъым,
Ол къарлача, эрип кетмез.

Жоюлгъан жугъутур къаны
Думп болур, жутулур жерге.
Мени къайгъымы жер жутмаз,
Жел алып кетмез тюзге.

1910, Стамбул

* * *

Озгъан жауунну жамычы бла
Къуууп мен бош кюрешеме,
Сен озгъан жаш кюнлеринги
Базарда табарма деме.

Дунияда жокъ аллай базар,
Аны бир саудюгер сатмаз,
Къарындашынг излеп тапмаз,
Ананг жангыдан бералмаз.

1910, Стамбул

* * *

Жаным – къанатлы мени, –
Учар да кетер кери,
Тёммегим жерге кирип,
Таныр къарангы кёрню.

Мени бу жер кесине
Къошар, топуракъ этер.
Кёп зат келир эсима,
Соруучуларым жетер.

Аллах сёзюмю эштип,
Халыма хукму этер:
«Не жарлы жан эди!» – деп,
Гюняхларымы кечер.

* * *

Халкъ насыбы къайдагъысын билсем эд,
Бутларымы мен ат этип жетерем.
Арабызда къан ырхыла барса да,
Жюрегими къайыкъ этип, ётерем.

1910, Мекка.

* * *

Бу дуняда къууанч азды, бушуу кёп,
Къууанчха жолну кёралмадым, излеп.
Бушуу жүрегими элекча этди, —
Кязим къайгыла бла кёп кюрешди.

Араблыны кёзлери да, таулуну
Кёзлерича, бушуудан топ-толуду.
Хар жерде бушуу кёплюгюн кёреме,
Хар факъыргъа саламымы береме.

1910, Мекка

* * *

Уугъа барсын, айлансын къазауатда,
Сермешсин жери ючюн жаннган отда,
Тау башына бийик чыгъып, жашасын,
Суу тюбюне суу ташынлай да батсын,

Къыйын ишден арып келип, жукъласын,
Палах жетип, эшиклерин да къакъсын, –
Барында да бир нёгери адамны –
Таукеллиги – алдамазлыкъ къадары!

1910

* * *

Къонгур ташым, бийик къаянгдан тюшюп,
Энди, харип, терен къолда жатаса.
Амал чыгъып, артха – кеси къаянга,
Къонгур ташым, сен не хазна къайтаса!

Мен факъырны таш окъуна эт, Аллах,
Алай туугъан от жагъама элт, Аллах.
Мында кёмюп къойма да къумларынга,
Къайтар, Аллах, къайтар Сен тауларыма!

1910

* * *

Кеме бла тенгизледен да ётдюм,
Тюркню, Арабны халкъларын да кёрдюм.
Хар къайда да жарлы жарлыча жашайд,
Къарыулу къарыусузну этин ашайд.

1910, Стамбул

* * *

Арабда, Тюркде да айланып келдим.
Энтта Бызынгы тауларын кёрдюм.
Хычыуунду манга барындан да эсе
Жарлы элими къыйы от ийиси.

1910

БЕШИК ЖЫР

Эл аллы таулагъа
Ай тийгенди, балам.
Таула да жукълайдыла,
Жукъла энди, балам!

Бузоу, гылыучукъ да
Жукълап къалгъандыла.
Дуния жарыгъымса,
Тынч жукълачы, балам!

Тауукъ балачыкъла
Жукълап къалгъандыла.
Жияма, кёз гинжим,
Жукъла, ариу балам!

Уллу болуп, бизни
Сен къууандырырса.
Жукъла, кёз жарыгъым,
Сен киши болурса!

Жат, акъ къозучугъум,
Жарсыма, тынч жукъла.
Дайым кенг болсунла
Сенден кыйынлыкъла!

Жашауунг, ана сют
Кибик, татлы болсун,
Сени суймегенни
Ана сютю урсун!

Чабакъгъа – тенгиз кенг,
Дуния санга алай
Кенг болсун, ийнагъым,
Жукълачы, жиямай!

Жукъла, татлы балам,
Мен къорунг болайым!
Ачыуунгу кёрмей,
Къууана турайым!

1910, Мекка

АРАВСТАНДАН ЮЙГЕ САЛАМ КЪАГЪЫТ

Башлап, салам айтама
Бызынгыда эки элге.
Насып болсун Аллахдан
Кашто бла Гитчелге.

Дагъы салам айтама
Мени тапхан анама,
Мени тутхан ишими
Башха ишге санама.

Дагъы салам айтама
Алиймагъа, Абушха,
Мени ючюн салмагъыз
Башыгъызны сагъышха.

Дагъы салам айтама
Дарийнама, Хурама,
Менден хапар сорсагъыз,
Сау-саламат турама.

Дагъы салам айтама
Алиймагъа, келинге.
Мени ючюн салмагъыз
Башыгъызны ёлюмге.

Къайгъы этмей турсунла
Ахуай бла Алиймат.
Эгечлерим, мен келге,
Туругъуз сау-саламат!

Китаплагъа устады
Ёз халалым Къанийтат,
Къуранны окъуй турсун
Агъа къызым Хадижат.

Окъуй-окъуй турсунла
Айшат бла Хафийсат, –
Жокъду жерни юсюнде
Окъуудан сейирлик зат!

Араб тюзде кёргенни,
Ары барсам, айтырма.
Манга къайгъы этмегиз,
Сау-саламат къайтырма!

1910

АРАБСТАНДА ЛОКЪМАН ХАЖИГЕ ЭТГЕН ОСУЯТЫМ

Локъман хажи, сен эслисе, сабырса,
Мен ёлсем да, таулагъа сау барырса.
Жамауатха ачы къуугъун салырса,
Разы эдим, разылыкъ да алырса.

Кюйюп-бишип чыкъдым тангнга, амалсыз.
Ёлюр ауруу тийдими экен замансыз?
Алтау эдик хакъ жолуна чыкъгъанла,
Аллахны измисине ашыкъгъанла.

Тёртюбюзге ийгенди келечисин,
Атландым анга, баям, энди кесим,
Къызыу тийди аман ауруу саныма,
Сакъат эдим, къоркъуу тюшдю жаныма.

«Жарлы Къазим ёлдю, – дерсе, – узакъда»,
Мени жарлы юйдегими къучакълап.
Сафарыбыз къыйын болду, не этейик,
Бу дуниядан ийман бла кетейик.

Жерибизге эсен жетип болалсанг,
От жагъангда сыгын отха къарасанг, –
Локъман хажи, кёп шукурла этерсе,
«Жаннет юю – туугъан жерибиз!» – дерсе.

Хапар бла Бызынгыгъа барырса.
Кече мени жарлы юйюмде къалырса.
Шыкъыда юч кюн дууа алдырса,
Ташларындан тансыгъымы алырса.

Ёлюгом киши жеринде къаллыгъын
Билеме. Ол таууш эрттеден келед.
Жокъ бу дунияда берлигим, аллыгъым,
Сен, хажи, жарсыуларыма сууал эт.

Ала басдыла, жүрегими эзе,
Кёп болдула, Шыкъыны ташларыча.

Мында да жатарма, жарсыудан безе, –
Палах кѣп, жараларым ашланырча.

Мында мени адет бла асырарса,
Бар керегими да сен мажарырса.
Сора жерибизге эсен барырса,
Инш-Аллах, халкъынг бла къалырса!

Биз кѣп да насыплыбыз тауда дерсе,
Къум тюзде кюйгенлени эсгерирсе.
Юйсюз, жерсиз тентеклеге кюерсе,
Анда жарлы халкъынга эс берирсе.

Азатлыкъ жокъ бир жерде, аны жолу
Кесилгенди, -- энди биз билдик толугу.
Тюзлюк сатылгъанды, Локъман, хар къайда,
Табыныудан, тилекден да жокъ айда!

Кюн чыгъады анда да, батады де,
Бай тахтада, жибекде жатады де,
Жарлы эсе, аны тангы – танг туюл,
Жиляй-улуй, аман бла атады де.

«Ишлегенни кѣлю жарыкъ», – деген Кязим
Ишлегенни къыйынлыкъын кѣрдю де.
Къызгъан юзmez толтургъанда кѣзлерин –
Къарыусузгъа тилек эте, ёлдю де.

Къарыусузну душманы – кѣп, досу – аз.
Аллах да унутханды аны дерсе.
Ач кишини аят, зикир тойдурмаз, –
Дин къардашым, халкъгъа себеп излерсе!

Мен жатарма киши жеринде – узакъ,
Къабырымы сакъ жауунла жууарла.
Саула, сиз халкъыбызгъа болугъуз сакъ,
Азатлыкъны ёкюллери тууарла!

1910

* * *

Жарлы халктым, мен кѣп китап окъудум,
Андан санга хайыр чыгъар деп турдум.
Кязим окъуйду, жазады, эринмейди,
Алай насып къайдагъысын билмейди.

1011

* * *

Хар элни къой союуу башха,
Хар эл кесича кёреди кюнюн.
Анда жокъду ётюрюк не тасха, –
Айырады терслигин, тюзлюгюн.

Алай патчах дау айтады бизге,
Къайгы бла киреди элибизге.
Ол бюсюремейди адетибизге,
Бийикден къарайды кесибизге.

1911

* * *

Этген игиликлерим
Себеп болуп жаныма,
Жаннетни эшиклерин
Ачхан болсала манга,

Анда да мен бу жерни
Жараларын кёрлюкча,
Алай кюед жүрегим, –
Мен жангыдан ёллюкча.

* * *

Къарыусузгъа хайырым тийсин деп,
Эски гюрбежимде темир тюеме.
Халкъыма жетген азаплыкъны кёрюп,
Гюрбежимдеги кёмюрча кюеме.

1911

* * *

«Юй ишлейди, салып тамал,
Ашы, суу барды тамам,
Намаз кылад, айтад салам,
Насыплыды жахил адам!» –
Десек, анга сылтау таба,
Тилибизни артдан кяба,
Излемесек башха амал –
Небиз башхад бизни малдан?!

1912

БИЗ – БУ ДУНИЯНЫ КЪОНАКЪЛАРЫ

Олтурама, ауур ишимден талып,
Биргеме тыягъым, къаламым къалып,
Айтама, жүрегим отча жанып:
Биз – бу дунияны къонакълары!

Жашайбыз, мал кютюп, чалгъы чалып,
Окъуйбуз, жукъ билмей, къара танып,
Тилек этебиз, кёкге аралып, –
Биз – бу дунияны къонакълары!

Къарайбыз жерге, суугъа, къууанып,
Къатдырабыз оракъ, чалгъы, сугъарып,
Тапханыбыз – бир тон, эки чарыкъ, –
Биз – бу дунияны къонакълары!

Кёп этебиз бийикде журтланы,
Жыябыз байлыкъланы, жутланып,
Болмайбыз тюзлюкню, динни танып, –
Биз – бу дунияны къонакълары!

Къыйналабыз, къул, ёзден саналып,
Тыякъ кётюребиз, къаралып,
Къара дерт жетдиребиз, къан алып, –
Биз – бу дунияны къонакълары!

Къыз беребиз, сормай, къалын алып,
Ол жазыкъ жиляса, жанын алып,
Азапха салабыз, гюняхха къалып, –
Биз – бу дунияны къонакълары!

Къууанабыз, отубуз жанып,
Жашыбыз, къызыбыз махталып,
Билебиз не болгъанын бет жарыкъ, –
Биз – бу дунияны къонакълары!

Кюрешебиз, кюннге кюйюп, таралып,
Ох демей бир кюнню, солуу алып,
Дагъы кетмейбиз биз жашаудан къанып,
Биз – бу дунияны къонакълары!

* * *

Сакъат санларымы ат этип изледим,
Насып къайдагъысын билсемед дедим.
Бир жерде да тюзлюк хукму кёрмедим,
Кёп жүрюдюм, къайгъы болду нёгерим.

«Жарлы кёлю – жалан» дегенни билдим,
Жан аурумакъ, туз-дам алада кёрдюм.
Шаркъны танып, алтын къалагъа кирдим, –
Хар къайда да керти сёзню изледим.

Дунияны азаплары, бугъоу болуп,
Тагъылдыла бу сакъат санларыма.
Аллахдан тилек этип, къол жайсам кёкге, –
Къан тамды Къуран тутхан къолларыма.

1912

* * *

«Аманлыкъ ким этсе да – табар жаза», –
Дейдиле хадиследе. Къайда, къайда?!
Кёрмейбиз аманлыкъчы жаза табып,
Жарлыла къркъадыла Аллахдан да!

Тюз адамла, жашайбыз, умут этип,
Жыгъылгъанны кърбарабыз, кърл берип.
Зулмучу уа кетеди, жерге кърмюп...
Бир Аллах а турады барын кърюп...

1912

* * *

Мен тейри жарыгъын кӧрюрге
Алай термилеме Шыкъыда:
Жол ачыкъ деп ууаз берирге,
Уятыргъа халкъны жукъудан!

Тарладан туманла келгенча,
Кенгледен азатлыкъ келирин,
Мен кӧкню кенглигин кӧргенча,
Халкъ жашау тенглигин кӧрюрюн!

1912

* * *

Я илляхий, асыл кѣушну
Туугъан агъачына кѣондур.
Уясына хата жетмей,
Аны жолун иги болдур.

Я илляхий, асыл кѣушну
Кѣанатларына кѣарыу бер!
Балаларын сау ёсдюрюп,
Бийик учаргѣа сен жибер!

ТЮЗЛЮК

Оюлмаз къала дуняда
Тюзлюкдю, кючлю жокъ андан.
Тюзлюк ажашмаз туманда,
Ол ёлмез, кетип къаядан.

Махтанмагъыз бай да, бий да,
Бизнича, инсансыз сиз да.
Къалмабыз биз бирибиз да,
Неди байлыкъ, мюлк да, юй да?

Тюзлюг'а ёлмез, чиримез,
Аны бир къылыч да кесмез,
Залим аты малтап кетмез,
Жюрегинден къама ётмез.

Ол кёп залим бойнун бургъанд,
Патчахладан да къутулгъанд,
Зинданладан учуп чыкыгъанд, —
Темир бугъоу жоялмагъанд.

Муну айтхан акъсакъ Кязим,
Келгинчиннге манга ёлюм,
Къысылгъынчы эки кёзюм, —
Тюзлюкге къулд мени сёзюм!

1912

* * *

«Юйюм деген юйю тенгли таш кётюрюр», –
Дейбиз тауда. – «Таукел таудан ётдюрюр».
Къайсы жарлы таш кётюрмей кечинир, –
Жол кзыдырып, барын кёрюп келеме.

Таш тюелле Шыкъыда да, керилип,
Мадаралла, ёгюз кемге жегилип,
Бир келмеди талгъан белге женгиллик, –
Хар къайда да юйсюзлени кёреме.

1912, Шыкъы

* * *

7

Тик тауладан суула эншге кетелле,
Къыш къыямасы, сууугъу – ётелле.
Алай кетмейди халкъымы къайгъысы,
Сау болмай турады жүрек жарасы.

1912

ЖАУУР ЭШЕКТЕ

«Эшекни кючю халал,
Сютю харам», – дейдиле,
Сен жарлыны жегелле,
Сора тутуп тюелле.

Сенсиз да болмайдыла
Журтубузда таулула,
Аманнга: «Эшек киби!» –
Деп кюядыла ала.

Туякъларынг тиймеген
Таш болмаз бу жоллада,
Сен бармагъан жол болмаз
Бу тарлада, кюоллада.

Жарлы эшек, жауур эшек,
Иенг не аман эди!
Жауур этмейин жексе,
Юйюмю кюругъан эди!

Эки кюулагъынг салпы,
Мудах болуп тураса,
Кёп артыкълыкъ сынагъан
Сен да бир жарлы жанса.

Назмум жауурунгу сау
Эталмазын билеме,
Алай, санга къайгъырып,
Чыдаялмай этеме.

Тил билмейсе, жарлы сен,
Назмуму ангыларча,
Мени къайгъырыу сёзюм
Санга асыу болурча.

1912

**ОГЪАРЫ ЧЕГЕМДЕ
АКЪБОЛАТЛАНЫ ЖАКОНУ ЮЙЮРЮН
ЫРХЫ БАСХАНДА ЭТИЛГЕН ЖЫР**

Чегем элни башындан
Кезиусюз буз жаугъанды.
Таш-топуракъ къалмайын
Жаколагъа аугъанды.

Къоншу элле келелле
Таш хуруну чачаргъа,
Жако къарыу тапмайды
Къызларын алып къачаргъа.

Чегем бойну къалмайын
Акъ ырхыдан толгъанды.
Онеки жан бир кюннге
Шейит ёлюк болгъанды.

Шейитлени башлары
Сабыр хажи – Малкъарукъ.
Шейитлеге бер, Аллах,
Къыямат кюн бет жарыкъ.

Ташла киби келелле
Кёкню кюйсюз бузлары.
Ырхы тюбюнде къалдыла
Жакону ариу къызлары.

Жазыуу кёкде жазылгъан
Жарлы Аминат – кёз гинжим,
Зарауатха тёзалмай,
Санга жияй, инжилдим.

Къууанчынгы сакълагъан
Ананг сарнап жияйды.
Кёк чамланса, не этейик –
Палах кюю былайды.

Жарлы Жако, сен кёрдюнг
Чегем тарыны күйсююн.
Юч кызынга жапдыла
Аминатны берне күйюзюн.

Ташла ичинде кёрюнед
Дауутну чепкен кёлеги.
Шафауат жолуна кетди
Аллахны сыйлы мёлеги.

Лячин бала – Сюлемен –
Къанаты къатмай жоюлгъан.
Жакоча жазыкъ ким болур –
Юйю юсюне оюлгъан!

Жарлы эгечинг Атин да,
Санга кычыра, батады.
Тал чыбыкълай кыызчыгъы
Къатында ёлюп жатады.

Жарлы Жако, тынчай сен, –
Сабийлей чалгъы тишеген!
Ырхыгъа къарыу эталмай,
Аллахдан себеп излеген.

Басхан, Холам тарына
Къуугъун атла кетдиле.
Чегем халкъны башына
Быллай ишле жетдиле.

Сени жауунг къарасын
Чегем ырхы ургъаннга!
Бу хапарны айтыгъыз
Къыйынлыкъны соргъаннга.

1912

* * *

Бююн Сюйюнч улу жарлы Ахматны,
Мужура бла уруп, башын жаргъанды.
Мени жүрегиме да ол мужура
Ёмюрге сау болмаз жара салгъанды.

1912

МАРАУЧУНУ АНАСЫНЫ ЖЫРЫ

Балам, жугъутур уугъа чыгъаса,
Жюрегим къайгъыдан толад.
Чынгылла тумандан толудула,
Тауда къар бугъей кёп болад.

Балам, уллу къар жауады тауда,
Анангы жүреги жанад.
Къыш къаяла учхалауукъдула,
Чынгыл башында жол да тард!

Балам, бу къар кюн уугъа кетесе,
Жарлыд мараучу анасы.
Къанлы жаубуз барлыкъ жолунгда
Билей болурму къамасын?

Балам, Аpsаты эштсин анангы
Жарсыуун бла тилегин!
Ол санга иги кёзден къарасын,
Сенсе да жангыз билегим.

Балам, бюгюн таула къаштюдюле,
Къар жауады, бир эринмей.
Мен бу дуниядан алай кетейим, –
Сени ачыуунгу кёрмей!

1912

* * *

Ёмюрлюк чарыкъла этип,
Биз насыплы кийсек эди!
Биз къанатлы атны табып, –
Насыпха жетдирсе эди!

Ёмюрлюк чарыкъла этер
Киби́к тери къайдан чыгъар?
Насыпха элтир къанатлы
Атны да бизге ким табар?

1912

* * *

Бир кишини эки болса душманы,
Тынчайырма ол факъырны бир жаны?
Бир душманы – жерини такъырлыгъы,
Бир таймагъан жарсыуу, факъырлыгъы.

Бир душманы – бийини кёп ишлиги,
Тоймагъан малкёзлюгю, эришлиги.
Бир кишини эки болса душманы,
Тынчайырма ол факъырны бир жаны?

1912

МУСУК УЛУ РАМАЗАНҢЫ НАЗМУСУ

«Бу назмуну эгечиме мен жаздым,
Дууасындан унутмаз деп бек баздым.

Бу айтханлай сен жүрюсенг, эгечим,
Бир Аллахдан табарыкъса сен кечим.

Сен быланы, артха ташлап, унутма,
Эрттен-ингир Къуран окъуу къурутма.

Алай этсенг, берекетин кёрюрсе,
Сыйратында жулдуз кибиб жүрүрсе.

Дуния деген – кече кёрген тюш кибиб,
Ахыратха ахшылыкъны бек кёп эт.

Бир кетгенден сора, бери къайтмазса,
Мында этмеген ахшылыкъны тапмазса.

Бу сёзлени сени суююп айтама,
Тоба этип, Аллах, санга къайтама», –

Муну айтхан Рамазан Мусук улу,
Сыйлы болгъан Аллахны загъиф къулу.

Уллу болгъан Аллахха махтау – сансыз,
Салат-салам файгъамбаргъа тохтаусуз!

* * *

Азырайыл агъач атха жер салса,
Минерме, бермей кишиге тасха.
Эл жыйылыр ахыр кюн жаназыма,
Ол да – хакъды, амал жокъ унамазгъа.

Шош барырма, жюк болурма бир азгъа,
Ол барыгучу жолумда тюш намазгъа,
Кёзлерими кёр къарангысы жумар,
Кирирме мен Шыктыгъакъарамазгъа.

Тергемедим ашымы кёбюн-азын,
Кётюрдюм жашау жүгюн, этмей жагъын,
Ёлдум деп да къоркъмам, биле дуняны
Хаухлугъун, кезиулюгюн, азатлыгъын.

Билдим Уллу Аллахны бирлигин,
Жерни башын кёрген – тюбюн кёрлюгюн,
Жашау этдим, къадар берди берлигин,
Сёзюм къалыр, басылыр кёрюгюм.

Игиликге болуп этген муратым,
Жүрюялгъан әселе әки атым, –
Жарар кёп садакъам, зекятым,
Тынч әтер Аллах да кыйын сыйратын.

1913

* * *

Къыйындыла жоллары жерибизни, —
Насып ажашханды, табалмайды бизни.
Къурурукъ палах бир нек ажашмайды?
Элибизни тапмай бир нек къалмайды?

1913

СУУ БОЙНУНДА ЖАНГЫЗ ТАЛЧЫКЪГЪА АЙТЫЛГЪАН НАЗМУ

Суу бойнунда ариу чакъдыңг,
Сен Кязимни къууандырдыңг,
Кишиуларынг – жумушакъла,
Кёзню жапсаралла ала.

Сен былайгъа къайдан келдинг,
Жангызлайын къалай ёсдюнг?
Къыш къабышмай къалай турдунг,
Борандан къалай къутулдунг?

Жокъ эгечинг, къарындашынг,
Жокъ не жууугъунг, не къоншунг,
Ананг, атанг жокъ къатынгда, –
Къалай ёсдюнг суу бойнунда?

Мен сени сындырмам, кесмем,
Кишиуларынгы да эзмем.
Мен аллайладан тюйюлме, –
Сен, менден къоркъуп, ийилме!

Аллынгда мен ийилейим,
Санга мен хурмет берейим,
Жарлы жерими ийнагъы,
Тураса сен, чиммакъ чагъып!

Сенлай назикни кесерге,
Башына аман кюн берге
Сюйгенле аз тюйюлдюле, –
Жюреклери чюйредиле!

Сени ала кёрмесинле,
Эчкиле кемирмесинле!
Кюйсюз желле бюкмесинле,
Кюйсюз кьолла кесмесинле!

Биз жашагъан дуня кюйсюзд,
Кёп жан жоюлад кезиусюз!
Сакъ бол, тау суу бойнунда тал,
Ёс чакъ, къууан! Хайда, сау къал!

1913

* * *

Боранла уралла, къарла жауалла,
Таула барына да чыдап туралла.
Къыйынлы халкъым, сен да алай чыда
Барына да, – къыйынлыкъ кёп дуняда!

1913

* * *

Палах тау тарлада жолну тынч табад,
Ажашмагъанлай, бизге келип къалад.
Насып къайда ажашып къалгъан болур?
Не кыйын, узакъ эди бизге жолу!

1913

НЕ ЭТЕЙИМ?

Кюнле ётелле, не этейим?
Терк кетелле, не этейим?
Къартлыкъ келед, не этейим?
Къайры къачып кетейим?

Къачып, тау башына чыкъ,
Тенгиз туюне кир, букъ, —
Жокъ къартлыкъдан къутулуу,
Жокъ аны артха буруу.

Ишле, Кязим, ишле сен,
Керексиз кючсунме сен,
Назмуларынгы тиз сен,
Болурса анда тюз сен!

Ишле, Кязим, кёлсюзлюк
Этмей, жибермей терслик.
Темиринги туюгюн сен,
Назмунгу да тизгин сен.

1913

30

* * *

Къыйынлыкъгъа, зорлукъгъа чамлана,
Жашайбыз, жүрегибиз отда жана.
Ишлеп, къол къыйыныбызны ашарбыз,
Иги умутну юзмейин жашарбыз.

1913

* * *

Хар зулмучу таш болуп башыбызгъа
Тиеди, хурмет этмей къачыбызгъа.
Не этейик саусузлагъа, ачыбызгъа?
Къыйын кюн киши келмейди къатыбызгъа.

Патчах да къарамайды дауубузгъа,
Тюзлюк иймей, аскер иеди тауубузгъа.
Себеп жокъ сауубузгъа, шауубузгъа,
Аллах, жазыкъсынмайса жашауубузгъа!

1913

* * *

Къыйынлыкъ, жауун болуп, кёкден жауады,
Къар болуп, юй башларыбызны жабады.
Аллах-Аллах, кёрмейсе бу тауланы!
Башларын къайгъы чал этгенд аланы...

1913

* * *

Аллах, адамла арасында чекни
Кетерир болсанг, нек тураса да, нек?
Огъесе, аны бютюн бийик этип,
Сенми саласа бирлешмезча индек?!

Аллах, адамла арасында терслик
Жюрютмез болсанг, нек тураса да, нек?
Огъесе, адам тюзелмезин эслеп,
Кесингми къойгъанса болмагъа халек?!

Сора, айт, кимге тарыкъсын да, базып,
Тили, къагъыты да болмагъан жазыкъ?
Огъесе, сауут алып кълубузгъа,
Урушхамы чыгъайыкъ – жолубузгъа?

1913

* * *

Сакъ жауунла гюрюлдешип жетелле,
Орамланы кирин жуууп кетелле.
Не этсинле таудан келген жауунла? –
Халкъ къайгъысын жууалмайдыла ала.

1913

* * *

Патчах аскер жыяды, жарлыланы
Айырып жерлеринден, журтларындан.
Кёп этеди бу жерде палахланы,
Къайтмайды къара зулму тутханындан.

Бир халкъ тойдуралмады патчахланы, –
Тоноу акъыл келген болса башына.
Амал жокъ жибермезге балаланы, –
Къайсы жарлы жилямады жашына?

Къан урушха энтта аскер жыяды.
Жарлы Кязим, аны тыяр кючюнг жокъ.
Дып этдирмей, аман таргъа тыяды, –
Бу тауладан аны къууар итинг жокъ.

Патчах демеди кесине файгъамбар,
Да ол да этгенди къан урушланы.
Гяуур патчахха не дегин, не дауунг бар, –
Къан тегюу баш усталыгъыды аны!

1914

* * *

Дуния кѡан урушха киргенд,
Тынчлыкѡны атасы ёлгенд,
Патчахха аман кюн келгенд,
Халкѡны халкѡгѡа душман ётгенд.

Жашла урушха баралла,
Анала жашсыз кѡалалла.
Халкѡгѡа налог кёп салалла,
Жюрекле ачыудан жаналла.

Кѡалмагѡанд дунияда тынчлыкѡ,
Кѡалмагѡанд бизде кѡууанчлыкѡ,
Жетгенд бизге жаланнгачлыкѡ, —
Келир деп кѡоркѡама ачлыкѡ!

Дуниягѡа келгенд кѡара кюн,
Кёп бушуу берген кѡара кюн,
Сыйыт ётдирген кѡара кюн,
Жерни кюйдюрген кѡара кюн.

Биз барын да кётюрюрбюз,
Ёлгенлеге да тёзербиз.
Урушха налат берирбиз,
Ачылыр бизни кюнюбюз.

1914

* * *

Уруш топла атылып,
Тереклени юзген кюн,
Къылычладан къан тама,
Къазауатха кирген кюн.

Уруш топла атылып,
Дуния къара чарс болуп,
Биз кёп заман айландыкъ,
Кече, кюн да тас болуп...*

1914 (?)

* Биринчи кере басмаланады. Баям, бир назму юзюгюдю. Ёлмезланы Мукайны жашы Абдулкерим, атасындан эшитип, «Кязим хажини назмусу» деп, эсинде сакълагъан тизгинледиле. Абдулкерим Терс-Къолда жашайды. 2008 жылда Бегийланы Абдуллах жазып алгъанды.

* * *

Бюгюн гюрбежи аллында
Кёп олтурдукъ, лахор эте...
Жокъду бир юй кери къалгъан, –
Къайгъы кёпдю тегерекде.

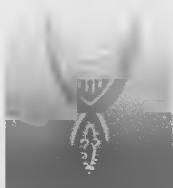
Не болурбуз деп, мискинле
Манга къаты сорадыла.
Жашайма мен, бек инжиле,
Дагъы шекли боладыла.

Кязим факъыр къайдан билсин,
Аллах изми бермей эсе?
Жарлы къолундан не келсин,
Жолну тюзюн кёрмей эсе?

Бирлик десе – къой бла бёрю
Бирикмезин кёре эсе,
Жаулукъ десе – халкъ бёлюнюп,
Тюп болур деп төрей эсе?

Жарлы Кязим сора не этсин,
Хайран болмай, инжилмейин?
Насып бизге къалай келсин, –
Зулму башы кесилмейин?!

1914

* * *

Кёзлерим кёреди чарс,
Кёп кыйыным болду тас.

Къыдырдым бу жер жюзюн,
Кёрмедим жашау тюзюн.

Къурман этдим, хаж кыйлдым,
Аллахдан тилеп турдум.

Насып жокъ манга хакъгъа, —
Болмадым себеп халкъгъа.

1914

* * *

Кязим, ачы сёзню кёп айтханса сен,
Кёп чамланганса, кёп жарсыгъанса сен.
Бёрюден толу жерде ачы сёзсюз
Къалай чыдайыкъ, къалай жашайыкъ биз?!

1914

* * *

Меккада эштдим ууаз –
Таурух бошуна туумаз:
Хаж кылып, тюз жашагъан
Кёкден эштеди ауаз.

Къурандан алмай кёзюн,
Башхагъа бурмай эсин
Жашагъан эштеди хакъ –
Уллу Аллахны сёзюн.

Хаж кылдым, жол кыдырдым,
Къуранны окъуп турдум,
Аны сыйлы ауазын
Мен да эштирик сундум.

Даулет, ийман тиледим,
Халкъгъа себеплик дедим,
Алай Аллахны сёзюн
Бу дунияда эштмедим.

Ёлюп, жаннет эшиги
Манга ачылгъан болса,
Аллах, измисин берип,
Не тилейсе деп сорса, –

Андан не файда болур
Мени жарлы халкъыма?
Тюзлюк жолун айталмам,
Къайтып келип артыма.

Адамгъа изми берсенг, –
Бу дунияда болсун токъ!
Ол дунияда себепден
Бу дуниягъа файда жокъ.

1914

* * *

Тарыгъаса, жарлы Кязим,
Бёрю улуууду сёзюнг.
Тураса, зорлукъгъа тёзюп,
Жашдан тола эки кёзюнг.

1914

КИРИУЮТ

Кириуютден келдим, акъсай,
Бек осал иш болду, айхай!
Жашайбыз биз алдатханлай,
Къармалабыз, амал тапмай.

Жер тарлыгъы этип хайран,
Болгъанбыз таза хайыуан.
Кириуютде чыкъгъан шаудан
Жетмеймиди жаны саугъа?!

Бийле бизни булжуталла,
Чабар ишден кенг туталла,
Сибир бла къоркъуталла,
Алай бла бек уталла.

Халкъны бирге юсгюрелле,
Артыкълыкъны тюз кёрелле,
Жерни, сууну юлешелле,
Хыйла бла кюрешелле.

Ай, мынафыкъ Шакъманлары,
Къайнайды сизге мени къаным!
Холамны сиз терилтдигиз,
Бызынгыгъа жау этдигиз.

Къанлы ишге чапдырдыгъыз,
Халкъгъа аман тапдырдыгъыз,
Бушуу отла жакъдырдыгъыз,
Къара тангла атдырдыгъыз.

Кириуютню тутуп даугъа,
Чыгъардыгъыз уллу къаугъа.
Эки къуш да жыртышсала,
Жыячыгъа тюгю – саугъа!

Къандан артха турмагъанла,
Жерге къазыкъ урмагъанла,
Аман оюн къурадыгъыз, –
Ачыкъ болду муратыгъыз.

Талгъанбыз биз айта-айта,
Жокъду сѣзден хайыр, файда.
Жарлы Наныу, нек чабаса, –
Сени жеринг, сууунг къайда?

Ким къоруйду Мылдышхыны,
Сѣз айтханнга этип хыны?
Бызынгыда ким сыйырды,
Жарлы, сени къышлыгъынгы?

Шакъманлары аман мурат
Этгенлерин билип тура,
Сюйюнчлары, жыйын къурап,
Нек чапмайла, тенглик сурап?

Жарлы Чютюй, бош керилме,
Бийле айтханнга бош терилме, –
Холам тюйюл душман бизге,
Ол чапмайды жерибизге.

Жерсиз, суусуз нѣгеринге
Учуз этме деберинги.
Ол тюйюлдю сыйыргъан да
Сени юйюнгю-жеринги.

Кѣп айтханым керти болду, –
Алдамазман энтта сизни, –
Халкъны жауу – зулмучуду,
Алдатмагъыз кесигизни!

Хар халкъны да бар аманы,
Жарлы Холам, айыр аны!
Жашайыкъ, тенг хайырланып,
Дос, душманны хар ким танып.

Ортакъ жерни юлешгенле,
Бюгюн къаты кюрешгенле,
Баргъан суугъа дау этгенле,
Эки элни жау этгенле –

Чолабызны марайдыла,
Туурабыздан къарайдыла,
Байлыкъларын санайдыла,
Къалай уста тонайдыла!

1914

ЖАРЛЫ КЪОНШУМ ГУА

Кесиме ушаш, кёп сабийли Гуа,
Жашайса, жарлылыкъ ызынгдан къууа.
Бир къыйындан къутулсанг, бирси тууа,
Борчунг – кёп, амалынг – аз, тёлюнг – ууакъ.

Ёз халалынг Хауа тон да тигеди,
Чепкен согъуп, сизни кийиндиреди.
Буйрукъ жетсе, кюченнгисин этеди,
Тюнгюлмейин, бешик тебиретеди.

Къайгъы, жарсыу сизге толу жетеди,
Жашауугъуз аман бла кетеди.
Амалсызлыкъ сюегингден ётеди, –
Жер зулмусу, кёк да бек чиркитеди.

Аллах, мени сейирим кем туююлдю,
Буйругъунг барыбызгъа тенг туююлдю:
Гуа, харип, юйор жюгюн элтеди,
Жарлы Хауа къыйын жашау этеди.

Ишим туююл буйругъунгу сёгерге,
Тюзлюгюнгу алама мен нёгерге.
Алай а – хакъ, къайдан чыкъды бу бедиш,
Хурметинге келишмеген терслик иш:

Биреу – бийди, кёзюбюзге тебинед,
Ол кесине Аллах киби кёрюнед,
Ат ойнатып, аман айтып, керилед,
Бу эркинлик анга къалай берилед?

Биреу – жарлы, мени къоншум Гуалай,
Къыйынлыкъгъа кёз ачады туугъанлай.
Ишлейди ол, эшек киби, бир талмай,
Дагъы турад жарлылыгъы буугъанлай!

Жарлы Гуа, къарт болгъанса, ёкюне,
Кёп жилидынг, умутларынг ёчюле.
Не этейик, палахла бизге ёчдюле,
Барабыз биз, къыйынлыкъны кётюре.

* * *

Кечеги кър ожагъымдан жауады,
Къара кърйгъы эшигими къргады.
Кърйгъы! Бизден сора жер тапмаймыса?
Не кърйда да былай айланамыса?

1915

* * *

«Керти айт!» – деди Аллах,
Керти сёз болду диним.
Жаным жалгъандан тажап,
Кертиден талды тилим.

Кертилик излеп келдим
Меккагъа, Мадинагъа,
Анда да азап кёрдюм,
Жокъ кертиге табынган.

«Керти айт!» – деди Аллах
Хар инсаннга, къулуна,
Сора нек келди палах
Битеу адам улуна?

Биз Аллахха ушайбыз,
Аны келямын окъуп,
Да сора нек жашайбыз
Ит бла бёрю болуп?

«Бал, жау бирге кьошулгъан
Кибики болсун къулларым!» –
Деген Аллах, ийисагъан,
Кёрсе эди зулмуларын!

1915

* * *

Тюрлениу жокъду. Къарт эте замансыз,
Кюйдюредиле жүрек жараларым.
Иричи къаягъа къарайма амалсыз,
Болмайын жарлы халкъыма мадарым.

Таш гюрбежим тюзлюк къаласы туйюл,
Бюгюн да сёзюм – къаягъа тийген окъ.
Жашайд къарыулу, къарыусузну туйюп,
Тауда, тюзде да жарлыгъа кюн жокъ.

Аны кёре, тюгендим, жиляй, улуй,
Жол тапмадым бу кыйынлы дуняда.
Барабыз биз, ичер суубуз къуруй,
Жатып ёлюп къалыргъа да уяла.

1915

* * *

Тюзлюк излей, кёп жолланы кыдырдым,
Эски Шамда, Мисирде намаз кылдым,
Тау бийлени игиликге чакырдым,
Хар ахлугъа тюзлей турду акъылым.

Кёп жүрюдюм, тилек тилей Аллахдан,
Сакъласын деп къарыусузну палахдан.
Ай, не этейим, бир маза да жокъ андан,
Жалкыгъанма тюзлюк сакълап тургъандан.

1915

* * *

Къызла суйген жашларына къачхандыла,
Аттолары Холалагъа чапхандыла!
Эки тукъум элни ачитхандыла,
Ай, жарлыла, ойнар оюн тапхандыла!

Муслийманла бир бирлерин кеседиле,
Мажюсюле этмез ишни этедиле!
Даулашалла, асылыкъгъа жетедиле,
Сабыр этмей, къанлылыкъгъа кетедиле.

Суйген жашла, суйген къызла – насыплыла,
Жаш жүрекле бир бирине ачыкъдыла!
Ала бирге кыйын жолда барлыкъдыла, –
Аллай иште зар кыйлгъанла жазыкъдыла!

1916

МУБАРИК САГЪИД ЭФЕНДИ

Тынгылагъыз, мен айтайым:
Энди бизге къара кюндю,
Рамазанда салгъа минди
Мубарик Сагъид эфенди.

Жашдан ариу келе келди,
Хар илмуну тамам билди,
Аз жашар керекли ёлдю
Мубарик Сагъид эфенди.

Ариу санлы, субай белли,
Керти сёзлю, татлы тилли,
Тюз жүрекли, халал кёллю
Мубарик Сагъид эфенди.

Ариу халын ауруу алгъан,
Жүреклеге ачыу салгъан,
Тёртайлыкъ къатыны къалгъан
Мубарик Сагъид эфенди.

Окъуй кетип, уалий болгъан,
Халкъын суююп, кёлюн алгъан,
Ахшылыкъ дефтери болгъан
Мубарик Сагъид эфенди.

Бек кёп ауруп, жандан тойгъан,
Хакимлеге харжын жойгъан,
Къарт анасын артха къойгъан
Мубарик Сагъид эфенди.

Умут эте, ёлюп кетген,
Ахлуларын ёксюз этген,
Бийик даражагъа жетген
Мубарик Сагъид эфенди.

Адеп бла жан озмагъан,
Устад сёзюн чырт бузмагъан,
Сабыр халлы, къозумагъан
Мубарик Сагъид эфенди.

Илму излеп, кёп жүрюген,
Баргъан жери ариу кёрген,
Тили халкыгъа файда берген
Мубарик Сагъид эфенди.

Эли къалды къурулгъанлай,
Малы – баугъа урулгъанлай,
Болгъанды эл кырылгъанлай,
Мубарик Сагъид эфенди.

Сёз салмагъан ары-бери,
Жарыкъ болсун жатхан кёрю,
Жаннет болсун барлыкъ жери,
Мубарик Сагъид эфенди.

Назму этген – Кязим факъыр,
Ажымлыдан кёлю такъыр,
Бизни да жаннетге чакъыр,
Мубарик Сагъид эфенди.

1915

ШАУАЛАНЫ МОЛЛА

Къууанч эди, той эди
Сары къошда жашлагъа,
Къалачлары жайылып
От жагъада ташлагъа...

Къайдан уста болдула
Ит жыйынла жоллагъа? –
Эслетмейин чапдыла
Сары къошда маллагъа.

Жигит Молла, апчымай,
Ушкок алды къолуна,
Марап-марап атады
Бийни келир жолуна.

Молла атып ургъанда,
Ары-бери секирди,
Бий, жан ала, алайда,
Къабан кибики, ёкюрдю.

Къошха душман келгенин,
Арсар болмай, билгенди.
Кёп болгъанын кёргенде,
Элге къуугъун ийгенди.

Кече бели болгъанлай,
Хутай къошдан тайгъанды.
Хутай элге жетгенлей,
Ачы къуугъун жайгъанды.

Бёрюлеча, чабалла
Уручула маллагъа.
Баракалла, машалла
Шауаланы Моллагъа!

Таш юсюне къапланып,
Жигит уруш этеди.
Душман, малланы сюрюп,
Ыстауатдан кетеди.

Аузундан кѣан келгинчи,
Жюрексини урушду.
Хорлукъ, зорлукъ кѣтюрмей,
Субай саны кѣурушду.

Жаш болса да, Шамшудин,
Эрча, жигит сермешди,
Жаралы Кѣайтмырза да
Душман бла демлешди.

Эбзе бий да жатады,
Кѣош аллында сойлана.
Молла тилек этеди,
Тили кючден айлана:

«Хорчуладан толгѣанды, –
Сары кѣошдан кетигиз.
Мени жаным чыкѣгѣынчы,
Сиз юйюме элтигиз».

Жанынг саулай келгенсе,
Кѣан кѣуса, сен элинге,
Акѣ башлыгѣынг кѣысылып
Сени инчге белинге.

Жюрегинги нек жардынг,
Бу кѣайгѣыгѣа нек салдынг?
Ызларындан баралмай,
Былай ёлюп нек кѣалдынг?

Кѣарындашынг чыкѣгѣанды,
Ушкок алып кѣолуна.
Молла, уста болуученг
Чыранланы жолуна.

Сени салынг келгенде,
Кѣкге ушкок аталла.
Эгечлеринг, таралып,
Кекеллерин жырталла.

Сени салынг келген кюн
Элинг жияу болгѣанды,
Сарайны уа кѣзюнден
Кѣызыл кѣаны тамгѣанды.

Келини Афу, жияй,
Аууз кѣанын жууады,
Дюгерхан да, жукѣ билмей,
Кѣз ачалмай турады.

Эгечлери, кѣапланып,
Кѣара чачын сылайла.
Кѣарындашларынг сени
Кѣатынлача жияйла.

Жан-жанынгы кѣармадынг,
Душманланы кѣргенде.
Ташла, таула жиялла,
Сен жанынгы бергенде.

Жигитлигинг айтылды
Тау элдеде, хар къайда.
Дуниянгы алышдынг, —
Санга малдан не файда?

Сен ёлтюрген бийни да
Салын сатып алдыла,
Юч сабийинг гитчелей
Ёксюз болуп къалдыла.

Молла, харип, туруученг,
Сары къошну толтуруп,
Жаш къатынынг жияйды,
Къара кийип, олтуруп.

Сени кебинлеген кюн
Сабийчикле жиялла.
Сарайны уа, тыялмай,
Билеклерин байлалла.

Эллилеринг, жыйылып,
Кёрюнгю да къаздыла,
Кёз жашлары тегюлюп,
Мудах болуп къалдыла.

Чона бийни ёлтюрюп,
Муратына жетгенди.
Артыкълыкъгъа хорлатмай,
Бу дуниядан кетгенди.

Санга назму жазама,
Мудах болуп, олтуруп.
Кёз жашларым тегюле,
Сакъалымы толтуруп.

Жиягъандан не файда,
Жигит бизден кетгенди.
Бу жырны Кязим санга
Жияй-жияй этгенди.

1916

ЭСКИ ЮЙЮМ

Эски юйюм, қъууанч да,
Жарсыу да кёрдюм сенде.
Жылыуунгу къызгъанмай,
Аямай турдунг менден.

Болду сенде, эски юйюм,
Тоюм да, жияуум да.
Санга кирип кёрдюле
Шуёхум да, жауум да.

Жауунла да жаудула –
Аладан къорууладынг.
Къарла да кёп тюшдюле –
Къар тюбюнде къоймадыңг.

Жер башынгдан ёталмай
Турдула сакъ жауунла.
Сени хорлаялмалла
Боранла, къарла, бузла.

Тыпырынгда олтуруп,
Этдим сагъышларымы.
Аналары да сенде
Ёсдюрдю жашларымы.

От жагъада отунгу
Жылыуун къызгъанмадыңг.
Не болса да, эски юйюм,
Туз-гыржынсыз къалмадыңг.

Назмуланы мурулдай,
От жагъангда олтурдум.
Жолоучугъа, къонакъгъа
Ёз юйю кибики болдунг.

Назмуланы такъгъанма
Сенде, тюзлюкню суююп.
Жылыуунгу къызгъанмай,
Жылытдыңг, эски юйюм.

ЧАМ НАЗМУ

Ёзен бла Шыкыны
Арасында – ат чабым.
Аны, ныггышха салып,
Не зат ючюн махтадым?

Шакъман бла Суююнчде
Алтын да кёп, мал да кёп.
Аны, ныггышха салып,
Нек айтама хакъды деп?

Холам бла Бызынгы
Турадыла элбиз деп.
Аны, ныггышха салып,
Нек даулацдым тюздю деп?

Бёзюланы Чёпеллеу
Сулейманнга тенгди деп,
Аны, ныггышха салып,
Нек айтама энди мен?

Къагъыт жазып, кесине
Алтын сагъат келтиртген, –
Ол туююлмюдю жигит, –
Кёп тиллени да билген!

(?)

ЭЛ АДАМЫ

Эл адамы чапмаз артдан,
Айып алмаз жамауатдан,
Тиширыугъа тюшер атдан.

Таза къркър хыянатдан,
Аны кибик – аманатдан,
Намыс келир анга халкъдан.

Айтыр сёзюн билип айтыр,
Терс сёлешсе, женгил къайтыр,
Элин боллукъгъа сагъайтыр.

Аз болса да адам саны,
Билдирмез ол тутуп аны.
Жарар халкъгъа хар айтханы.

(?)

* * *

Акъылман жомакъ бир байны
Уялтмаз, харамдан тыймаз,
Жугъутурну къулагъына
Жел къакъгъандан башха болмаз.

Не тилесек да, оюлмаз
Жашауну зулму тереги.
Акъылман жомакъ – кёл басар,
Атылгъан ушкок – кереги!

1916

* * *

Жутлукъ кѣпдю, ырысхы жокъ, берим аз,
Сѣз жюрюйдю – сабырлыкъ жокъ, тѣзюм аз –
«Уруш» дейле, «бичен», «тирмен» дегенча,
Узакъ уруш бери жетмей кѣп турмаз.

1916

* * *

Къама, окъ жара да кёп саныбызда,
Тауда ташча, кёп къайгъы жаныбызда.
Биз аланы барына да чыдайбыз,
Иги муратны юзмейин турабыз.

1916

* * *

Жерлеринде чек бузулуп тапхандыла –
Аналары Холалагъа чапхандыла,
Холаланы къарт Жюнюсю къапхандыла.
Ай жарлыла, ойнар оюн тапхандыла!

Муслийманла бир бирлерин кеседиле,
Мажюсюле этмез ишни этедиле,
Даулашадыла, Аллах, сени унутуп,
Жерле ючюн къанлылыкъгъа жетедиле.

1916

КЪАРАЧАЙГЪА ОКЪУРГЪА БАРГЪАНЛАЙ ЁЛГЕН ШАУАЛАНЫ КЕРИМНИ КЮЙЮ

Шауаланы жарлы Керим,
Къыркъылдыла билеклерим,
Сен жолунгдан ёлюп келдинг,
Мудах болду саулай элинг.

Арбазыма оюн къургъан,
Тобугъумда кёп олтургъан,
Китапланы терк окъугъан
Керимчигим – жигит улан!

Айта турса – ариу тилли,
Иш къураса – сабыр кюйлю,
Орта бойлу, къара шинли, –
Къайда энди сени тенгли!

Баргъан эдинг Къарачайгъа
Окъургъа деп эки-юч айгъа,
Жеришмединг болжал жайгъа,
Ай, мубарик, жигит бала!

Къарачайым къагъыт ийди,
Тенг къызларынг къара кийди,
Тенг нёгеринг башын тюйдю,
Элге салдын аман кюйню!

Анангы къойгъанса къартлай,
Ачыудан жүреги чартлай,
Этерге мадарын тапмай, –
Ай, мубарик, жигит бала!

Эки эгечинг болалмайла,
Бир сабырлыкъ салалмайла,
Адам сёзюн алалмайла,
Ай, мубарик, жигит бала!

Саулугъунгда къарагъанла,
Ёлгенинде, жарагъанла –
Нюржан, Бабух, Сафиятынг, –
Этилмеди осуятынг.

Элинги сен артха атдынг,
Хурзукда узунлап жатдынг,
Дуниянгы жашлай сатдынг, –
Ай, мубарик, жигит бала!

Гитчеликден окъуп келдинг,
Илмуланы тамам билдинг,
Юйлеринги бек къурадынг,
Ичлеринде нек турмадынг?

Къатын алып, мал жаймадынг,
Мюлк юсюнде жан къоймадынг,
Окъуп келип, юй болмадынг, –
Ай, мубарик, жигит бала!

Элинг алай умут этди:
Ояrsa деп зулму чекни!
Алыrsa деп эски дертни, –
Ай, мубарик, жигит бала!

Чырагъыенг тау миллетни,
Оялмадынг зулму чекни,
Алалмадынг эски дертни, –
Ёлюм сени алып кетди!

1918

УУЧУЛА ЖЫРЫ

Зыбыр мыйыкъларыбыз да буз болуп,
Жолла – учхалауукъ, таула кёрюнмей,
Апсаты бизни жолубузну кесмез,
Бюгюн къушла бла эриширбиз, хей!

Къушну ауанасы къаягъа энсе,
Жолубуз болур, биз бир хата кёрмей.
Къаядан кетербиз деп, къркъуп, артха
Бурулмабыз жолубуздан бюгюн, хей!

Айбаш жугъутурланы терк кёрюрбюз,
Теркирек болугъуз, арыдыкъ демей!
Башыбыздан кърла юзюлселе да,
Аладан къркъуп да тохтамабыз, хей!

Юйде сабийле, къатынла сакълайла,
Алагъа бармабыз кърлай, зат элтмей.
Мыйыкъла – буз! Жюрекледен буз жокъду, –
Кърдан да, чынгылдан да къркъмабыз, хей!

Къаяла тикдиле, жолла – бек кыйын,
Кър бугъейле турадыла кёрюнмей.
Ёлгенибизге жыр этилсин, артха
Айланнгандан эсе, къркъакълача, хей!

Ма къуш ауанасы къаягъа эннгенд –
Жолубуз боллукъду. Алгъа, эринмей!
Башыбыздан кърла юзюлселе да,
Аладан къркъуп да тохтамабыз, хей!

1918

СОЛТАН-ХАМИТ

Ай мубарик, Солтан-Хамит, адамланы сабыры,
Жаннет болсун, я Аллаху, аны жатхан кѣабыры.

Оюлгъанды, я Аллаху, жарлыланы кѣаласы,
Жюреклени мудах этди, кѣалмай халкѣны анасы.

Дуниядан кетди жазыкѣ, жарлыланы ёкюлю,
Хурият байрагѣын тутхан, Тау Эллени кёпюрю.

Ай мубарик, Солтан-Хамит, жарлыланы атасы,
Ёмюрде сау болурму экен жюреклени жарасы?

Ай мубарик, Солтан-Хамит, жюреклени кѣыйдыргѣан,
Битеу халкѣны кёзлеринден кѣан жилимукѣ кѣуйдургѣан,

Ай мубарик, Солтан-Хамит, кёзюбюзню чырагѣы,
Батып кѣалды жарлыланы жарытхан кюн тыягѣы.

Халкѣ ючюннге сойдургѣанса, Солтан-Хамит, санынгы,
Жарлыла ючюн кѣурман этдинг, сен мубарик, жанынгы.

Жарлылагѣа айтыучу эди шариатны, олтуруп,
Аллыбызгѣа келди, жазыкѣ, алтын гулла толтуруп,

Жарлыланы иши бла Арисейге кетгенед,
Анда ёлюрюн билген кибик, керти осуят этгенед.

Айтхан эди: «Кѣарындашым, залимлеге алдатма,
Ёлсем, мени мыллыгѣмы гяуурлагѣа малтатма».

Баргѣан эди сулх этерге чечен уруш жанына,
Кётюргенлей бара эди акѣ байракѣны кёолуна.

Нёгерлери кѣоркѣгѣан элле аны бла барыргѣа.
Намысына уялгѣанды жарты жолда кѣалыргѣа.

Ёлюрме деп кѣоркѣмаучу эди – тюрлениучю эди, уялып,
Аты кишнеп барды халкѣгѣа, кѣызыл кѣаннга боялып.

Телеграммла урулдула, халкътъгъа хапар берирге,
Гяуурла жиялп бардыла аны ёлюсюн кёрюрге!

Гяуур, муслийман къалмайын, суу къуйгъанлай болдула,
Аны ёлтюрген душманланы элине от салдыла.

Гяуур-муслийман къалмайын, аны сыйлы кёрдюле,
Аны ючюн хар башлыкъны Тау Элlege бердиле.

Тау желлери, таууш эте, анга учуп жетерле,
Тюзде учхан къанатлыла анга сарнау этерле.

Аны ёлюсюн кётюрдюле, машинагъа салмайын,
Биргесине чыкътгъан элле большевикле къалмайын,

Аны къалмай хапарларын газет этип алдыла,
Юч округ арасына юч да къубба салдыла.

Жарлыланы кёз жашлары жауун болуп жауарла,
Тюзледе чыкътгъан кырдыкла аны бла къанарла.

Жерден чыкътгъан жашил отла анга дууа этерле,
Кёкде айланнган къанатлыла анга жиялй ётерле.

Титирерле аны ючюн тауладагъы терекле,
Дууа этерле къалмай анга жети кёкде мёлекле.

Къууанч болгъан кюнлерибиз мудах болуп батады,
Жарлыланы кёз жарыгъы жер тюбюнде жатады.

Къыямат кюн, толгъан айлай, чыкъмазмы экен, къычырып,
Залимlege жакханизми эшиклери ачылып?

Ако, мудах болмаймыса ол мархумну халына?
Аны къанын алмай, къалай барырса Аллахны аллына?

НЮРЛЮ ГЯУХАР

Бу къягъытны кёргенле –
Гяухарны кёрген сунсунла,
Бир-эки жилигъан да этип,
Бу назмуну айта турсунла.

Ажабийке, нюрлю Гяухар –
Адамла ичинде жаухар...
Жайылгъанды ачы хапар,
Ой анасы, нюр баласы!

Ажабийке алгъын ёлдю,
Гяухар да – аны ызындан.
Харип Каба айырылды
Бирча эки да къызындан.

Ариулукъгъа къыз озмагъан,
Адамны кёлюн бузмагъан,
Тилерге киши базмагъан
Гайыланы Гяухар ёлдю.

Аллына киеу келмеген,
Киеуге кийим бермеген,
Ачыудан жерни сермеген,
Ой анасы, нюр баласы!

Аллына келин келмеген,
Келип, харакет бермеген,
Жанында къызын кёрмеген,
Ой анасы, нюр баласы!

Даттю ёлдю – къарындашы,
Башилбай эди агъа жашы,
Тели болду акъыллы башы,
Ой анасы, нюр баласы!

Бызынгыгъа ауруу кирди,
Юйдегисин эки бёлдю,
Бек артда Суфиян ёлдю,
Ой анасы, нюр баласы!

«Анамы кьойдум ачыугъа,
Аманат этдим Мачыугъа,
Харакет жыйдым чачыугъа,
Ой анасы, нюр баласы!..»

1918

ЖАШЫМА

Назму этеме, кёлюм тола,
Айтырыма арсар бола,
Тилим артына тартыла,
Жашлай кетген жигит бала!

Туман басып, кюн да батды,
Тангым аман бла атды.
Эркинлик ючюн жан бердинг,
Сюйген балам, ёлюп келдинг.

Къууанып, аскерге чыкъдың,
Партизанлагъа къошулдунг,
Кёп душманнга сюнгю сукъдунг,
Кёп кадетни атдан жыкъдың.

Кёрмей къалдым, сен думп болдунг,
Азатлыкъ ючюн жоюлдунг.
Сен халкъ ючюн къурман болдунг,
Ачы урушда союлдунг.

Халкъ ючюн бердинг жанынгы,
Тууратдың сен төрт санынгы,
Текдюрдюнг къызыл къанынгы,
Жиятдың жарлы анангы.

Керек туююлдю кёлсюзлюк,
Ушамайды бизге эрсизлик.
Ол борчун тюз толтургъанды,
Халкъгъа кертичи болгъанды.

Биз да аныча ёлейик,
Эрлени таукел этейик,
Биз жолубузну билейик,
Тюзлюкге саулукъ тилейик.

1919

ЧЁПЕЛЛЕУ ЭФЕНДИ

Адам ахшысы Мухаммат,
Ол да кетди дуниядан...

Шаркъ назмуладан

1

Ай насыпсыз, Ёзен элим,
Къалай ачы ёлюм кёрдюнг!
Чёпеллеуню жерге кёмдюмг,
Мутхуз болду жарыкъ кёгюнг.

Мен не этейим, сёзюм бармайд,
Къурурукъ ёлюм тохтап болмайд,
Игилени къоймай санайд,
Хар мюйюшден марап къарайд...

Къауум-къауум келедиле,
Бизге азап бередице,
Кёп игиле ёледиле,
Тюзле аны кёредиле.

Хар келгени хурият болуп,
Тюшюреди бизден тонлукъ.
Этедиле сюдлюк, жоллукъ,
Биз жазыкъла халек болдукъ.

Къара кюнле келтиргенле,
Жарлы халкъны ёлтюргенле,
Жерге, суугъа иебиз деп,
Жаныбызгъа тиедиле.

Бюгюн манга онсегиз окъ
Келип тийди, амалым жокъ.
Ёлюм къауалы болмайд тот,
Палах энтда жакъгъанды от.

Ит къазакъла келгендиле,
Этерлерин билгендиле,
Онсегиз адамны тутуп,
Ала таргъа сюргендиле.

Шакъманлары ёч эдиле –
Къазакълагъа эс бердиле.
Кеслери ёз этлерине
Бичакъ болуп сюелдиле.

Онсегиз адамны тутуп,
Къызын, къатынын улутуп,
Бет къаныбызны къурутуп,
Кетдиле ёлтюрюп, жутуп.

Барын бирге санаялмам,
Аллай борчну жюкге алмам,
Шейит болду къадар адам,
Унутурму аны Холам?!

Такъыр бола жарлы кёлюм,
Кёз жашдан тола кёзлерим,
Эфендини* терк изледим,
Аны керти измилерин.

Мысты сабанына чыкъдым,
Кёзлерими сууун сыкъдым,
Ол къатыма келлик сундум,
Мен кесими алдап турдум.

2

Ай мубарик, сыйлы тенгим,
Мени артха къоюп кетдинг,
Бир жаннга болмады дертинг,
Аллах болсун энди кертинг.

Къутургъан суу талагъанлай
Болуп къалдыкъ бир да къалмай.
Бек чигинжибиз аугъанлай,
Этер амалыбыз болмай.

Уруш жетди жерибизге,
Къайгъы келди элибизге,
Къоркъуу тюшдю динибизге,
Сёз келмейди тилибизге.

Кёп сынадыкъ ёлюм, палах,
Къазакъла да бизни талап,
Уруп, къырып, юйле тонап,
Болуп къалдыкъ бушуу жомакъ.

Кёп от жагъа сууутдула,
Бизни итлей улутдула,
Аллах-Аллах, не жутдула, –
Берекетни къурутдула.

Ит къазакъла ашыкъдыла,
Палах жолуна чыкъдыла,
Эфендини да тутдула,
Соруу этип жунчутдула.

* Холам-Бызынгы тарында Чёпеллеуню атын айтмай, Эфенди деп къоюучу эдиле.

Тюзлюк дауун ол да айтды,
Жарлыланы кёп сагъайтды,
«Жер да, суу да тенгди», – деди,
Халкыгъа жаны ауруп келди.

Аны кечмей, Шакъманлары
Дерт тутдула анга бары.
Жокъ этиуню тюз кёрдюле,
Къазакъланы юсгюрдюле.

Сюрюп, элден чыгъардыла,
Илишаннга терк салдыла.
Шакъманлары къууандыла –
Элни ишин тууардыла!

Аны не ючюн ёлтюрдюле –
Ассылагъа тенг кёрдюле?
Не хыйсабын эсгердиле?
Элге азап нек бердиле?

Аллай асыл акъыллыны,
Къуран тутхан дин ахлуну,
Хакимлиги асыулуну
Нек жойдурду Шакъман улу?!

Кюйсюзлюгюн жашау халны,
Элге жетген палахланы,
Барын ачыкъ, тюз айтханы
Ючюн болду къурман жаны!

Кязим барын кёрюп турду,
Назму этип, зарфха урду.
Эфендиге ёкюл болду, –
Ким кёргюзтюр энди жолну?

3

Ол Баразны жашы эди,
Халкыбызны башы эди,
Ёзен элде жашай эди,
Файгъамбаргъа ушай эди.

Жашлай чыкъды элден узакъ,
Билимлеге салды тузакъ.
Къалдырмады кыйыр, бухчакъ,
Болуп келди закий, устад.

Кёп тилледе сёлешалды,
Орусха да салып барды,
Аны кючюн ангылады,
Кёп китапла сатып алды.

Ол Орусха жол таныды,
Къайтып эки кере барды.
Ол къаст этди уятыргъа,
Залимлени уялтыргъа!

Окъуй кетди тарыхланы,
Билди хар къайдагъы халны.
Аны сёзю болду жангы,
Ачыкъ сёкдю зулмуланы.

Орус къырал уллуд, деди,
Окъууларын кеси кёрдю.
Андан китап алып келди,
Тарыхындан ууаз берди.

Жер, суу эркинлигин излеп,
Жашау халын айтды бизге,
Ёкюл эди элибизге,
Себеп болуп хар бир тюзге.

Шакъманлары дерт этдиле,
Жаулукъларын эслетдиле,
Къара сабан сюрдюрюле,
Элни анга юсгюрюле.

«Бёзю улу орус болду,
Сайлагъанды гяуур жолну», –
Деген серле эришдиле,
Жояргъа деп келишдиле.

Къарангылыкъ, жоюп бизни,
Алып къояд эсибизни,
Къоймай къырад эслибизни,
Билмейбиз этерибизни.

4

Кече, кюндюз иши болгъан,
Хатеринден эли толгъан,
Шыйыхладан адеп соргъан
Дууачыбыз жолгъа кетди.

Халкъдан ыразылыкъ алгъан,
Иги сёзге къулакъ салгъан,
Юч жыйырма жыл жашагъан
Чомартыбыз жолгъа кетди.

Иссиде сериуюн берген,
Сууукълукъда жылыу берген,
Къарангыда жарыкъ берген
Чырагъыбыз жолгъа кетди.

Терк башында билим алгъан,
Шахарлагъа жыяу баргъан,
Сыйлылагъа негер болгъан
Билимлибиз жолгъа кетди.

Сёзюн, ишин уста тизген,
Терсни, тюзню туура сюзген,
Халкъын сюйюп тута билген
Ёкюлюбюз жолгъа кетди.

Эки тинни бирча тутхан,
Орус тилни сёзюн утхан,
Китапланы окъуп чыкъгъан, –
Гъалим киши жолгъа кетди!

Ауругъаннга дарман тапхан,
Дохтур болуп, туура бакъгъан,
Жаралагъа балхам жакъгъан
Хакимибиз жолгъа кетди.

Жарлылагъа жол къурагъан,
Тюзлюк излеп, тёре къургъан,
Хар хыйладан таза тургъан
Ийнагъыбыз жолгъа кетди.

«Жашау былай турмаз!» – деген,
Эркинликге жол излеген,
Келлик кюнню хакъын билген
Тау къушубуз жолгъа кетди.

1920

* * *

Тиширыугъа игиликле тежедим,
Андан сыйлы, къыйынлы да жокъ дедим.
Къызгъан юзmez жапханда да кёзюмю,
Анга себеп, жандауурлукъ изледим.

Алай билдим: бар тиширыу бир туююл, –
Кими бузад, кими къурайды юйюн.
Айтылгъан да, жамауатха суююлюп,
Кёп сынады аллай къатынны куююн.

Барын хорлар тиширыуну амалы,
Аууп кетер таш къаланы тамалы.
Аuzu, тили бошланнган тиширыуну
Тыялмады бир хукматны адамы.

Жилян кибик, кирир аллай арагъа,
Сокъураныр, арыр анга къарагъан!
Кёп окъудум, къарт да болдум, – кёрмедим
Бир дарман да ол жарагъа жарагъан.

Келир кюннге къарайма, арсар бола,
Былай тюз башланнганда бизни жолла:
Не кюн келир бу азат жамауатха,
Аллай къатын башласа оноу сала?!

1920

ХОМУХ КЪАТЫН

Ахшы къартла жау сюртелле мансларына,
Акъыл, адеп юйретелле жашларына;
Жаш кыызчыкъла бау тагъалла чачларына,
Таулу кыызла жау сюртелле къашларына.

Иги кыызны къарарса сен баргъанына,
Чачы жете болур, тейри, табанына,
Ариу жуууп, жюзюк салыр бармагъына,
Сылтау, чурум табалмазса бир халына!

Хомух къатынны халларын айтдырсагъыз,
Ма бу затла туурадыла, эс бурсагъыз:
Бир берекети болмаз, къарап турсагъыз,
Кёкдегин да, жердегин да жаудурсагъыз.

Ол къатынны табанлары жаркъма болур,
Чачын жуумаз, къулакълары жатма болур,
Бухчакълары табанындан сюрелирле,
Тюймелери кыйыкъ-мыйыкъ тюрелирле.

Этек жайып, от жагъада кёп олтурур,
От жагъаны хилтерледен терк толтурур.
Кече, кюн да ата юйюне жете болур,
Этеклери чакмакъ таууш эте болур.

Барыр, жаным, габайларын сюрегенлей,
Арпа унну гыржынлыкъгъа ийлегенлей,
Хомух къатын азыкъ этсе – как болады,
Жигер къатын кыш къатыкъгъа сакъ болады.

Къатын болса, юй жашаугъа къаты болсун,
Болмаса уа, жашар кюню алты болсун.
Къатын болса, юй тизгинин жыя билсин,
Шимир этмей, аш адырны жууа билсин.

Тёшеклери кюн къушлукъгъа жыйылырла,
Тауукълары тёшеклеге къуюлурла,
Сабийлери болур тыкыраякъчыкъла,
Жаланбашла, кирли, къурумжыякъчыкъла.

Чийбел къатын бота чулгъар бош белине,
Чийсил гыржынны ашатыр ол эрине.
Къонакъ келсе, ачыу этер, къууурулур,
Эрни-бурну бир бирине жыйырылыр.

Толу юйню нюрюн алыр аман къатын,
Элде кюлюп сагъынырла аны атын.
Бошбел къатын, юлгю алып, иги болсун,
Ёз юйюне, элине да тири болсун.

Кязим аны ариу халын жыргъа салыр,
Эрин, юйюн ариу тутса – бек къууаныр!
Алгъыш этип, айта турур аны атын,
Элин, жерин сыйлы этер аллай къатын!

* * *

Ата-ана – бизни сыйлы юйюбюз,
Хурметлерин ахшы кёрюп, къарайыкъ.
Ашап-ичип, оноу этип турсунла,
Эрикмейин, биз кёллерин алайыкъ.

Улан, къыз да ата-ана къыйынын
Билир болса, – Аллах сюер аланы.
Жолу – жарыкъ, ырысхысы – берекет –
Анасына иги болгъан баланы.

Къабыл болур ата-ана тилеги,
Баласыны ачыкъ болса жүреги.
Къартлыгъында ариу айтып, жапсарып,
Хатер этип туруу болур кереги.

Ата-ана къыйынларын билмейин,
Бырнак этип, атып къойгъан балала,
Кеслерине ол кюн жетип къартлыкъда,
Къаллыкъдыла, кимге болса арала...

САБЫРЛЫКЪ

Сабырлыкъны сизге баям этейим,
Сабыр этген – адам игисид дейим.

Сабыр этген кери болур хатадан,
Кёп сёлешмез, керексизге төкмез къан.

Сабыр адам сыйлылыкъгъа жетишир,
Анга хурмет, ырысхы да терк келир.

Жюреги – кенг, кёлю – иги сабырны,
Сабырлагъа нёгер, къонакъ табылыр.

Мени досум – адамланы сабыры,
Хатери кёп, тенгиз болур акъылы.

Сабырлыкъны бети толунюр болур,
Сабыр къылгъан тыягъына да сорур.

Душманны да сабыр къылыч ууатыр,
Ургъанны да, женгил жыгъып, уялтыр.

Файгъамбарым – Якъуб турду термилип,
Ёз баласын ол сау кёрююн билип.

Сабыр болуп, ол Юсуфну сакълады,
Аллах аны сабырлыгъын махтады.

Сабыр къылгъан жетер бар муратына,
Андан кючлю жокъду, мени сартына!

1920

ЖАХИЛ

Жахил айтыр сёзюн тапмаз,
Туура сёзге жакъ да басмаз,
Айыплыкъдан къоркъуп къачмаз.

Жумуш айтсанг – жиляр, тыхсыр,
Тилкъаулана турур, мычыр,
Билимлини кёрсе – жунчур.

Иги сёзню сыйын билмез,
Бир тутханын ёлсе иймез,
Киши айтханны да суймез.

Артдан аны сёзюн къатлар,
Анга ушаш айтыр, атлар,
Жиляр жерде кюлюп къатар.

Бузуп чыгъар элни тоюн,
Бушуулада этер оюн,
Бек къатыды анда боюн.

Ашха жетсе, аман ашар,
Шытыларын кенгнге чачар,
Аны кёрген – түрүч къачар.

(?)

* * *

Бир заманда бийлик кѣалмаз,
Артыкѣлыкѣ жарлыны кѣоймаз,
Жерде тенглик, тюзлюк болмаз,
Байны кѣзю малдан тоймаз.

* * *

Бу жалгъан, бу хаух дуния
Бизге мюлкге берилмез.
Жашасакъ да минг жылны,
Кёзюбюзге кёрюнмез.

Жюз жыл ёмюрю болгъан
Кетер, жашау суюгенлей.
Эшиги бла кирип,
Терезе бла тюшгенлей.

Тюйюл киши ёмюрлюк,
Дуния артын кёрлюк,
Къыямадан сау келлик,
Аны билсин хар ёллюк.

(?)

* * *

Илячин учар бийикге,
Жалау кереги – кийикге.
Къуш талпынады – кёкге,
Адам а – игиликге!

Къаргъа къарайды мыллыкга,
Мытыр саналады жокъгъа,
Къоркъакъ базаынады окъгъа,
Асыл киши – шуёхлукъгъа!

1920

* * *

Жигитлиги, ётю болгъан эр киши,
Айтханына узакъ, жууукъ къарагъан,
Эллилеге жарап тургъан хар иши,
Къыйын кюнде къан чериуге баралгъан, —

Аллай жашны эрлик болур нёгери,
Таукеллиги къая бузар, жол ачар.
Уугъа чыкъса, бёрю тутар эгери,
Халкъ тынчайыр, анга сабыр танг атар.

1920 (?)

ОКЪУЮКЪ

Къарангыны – кюню къара,
Ишинде болур ауара,
Билмез исполкомгъа бара,
Бу затха сен иги къара.

Билимден ахшы зат жокъду,
Билгенни жүреги токъду.
Билим душманлагъа окъду,
Андан къачхан – жокъдан жокъду!

Билим тауланы тешеди,
Жарыкъ жашауну эшеди,
Билимни сейир кючюнден
Къышхыда алма бишеди.

Билим ат болуп чабады,
Къуш болуп, кёкде учады.
Чабакъча, тенгиз тюрбюнде
Батхан кемени табады.

Билим бизге жолну керир,
Билим бизге насып берир!
Билимни кючу бла
Сокъур кёз дунияны кёрюр.

Осуятым хар къардашха:
Заманны жиберме бошха!
Билим – бу дуния жарыгъы,
Керекди ол къартха, жашха.

1926

ТЫНГЫЛАГЪЫЗ

Тынгылагъыз, эшитген, сёзге,
Тарыгъама, хейле, сизге, –
Ишибиз бармайды тюзге,
Не аман кезиу келди бизге!

Бу дунияда жокъду файда,
Иш жангырып хар бир айда,
Къайгъы кёпдю хар бир къайда,
Харакет къалмады байда.

Акъыллыла тыялмайла,
Халкъны бирге жыялмайла,
Телилери уялмайла,
Тынч жашауну сюялмайла.

Кёп жүрюйдю зорлукъ, зарлыкъ,
Тыйылгъанды келлик, барлыкъ,
Адамлагъа тющдю тарлыкъ,
Байлагъа жетди жарлылыкъ.

Табылмайды берлик, аллыкъ,
Кёп болгъанды къайгъы саллыкъ,
Жокъ адамда саулай къаллыкъ,
Къайгъысын кёрсюн боаллыкъ.

Жюрюмейди къарындашлыкъ,
Тергелмейди къартлыкъ, жашлыкъ,
Жетишгенди жаланнгачлыкъ,
Келир деп къоркъабыз ачлыкъ.

1921–1928

КЪАРТ АЙТХАННЫ ЖАШЛА ЭТМЕЙ

Бузулгъанды жашауубуз,
Татыусузду ашауубуз,
Къыйындан жокъ бошауубуз,
Телилегеди ушауубуз.

Аман болдула заманла,
Кёп болгъанды бек аманла,
Тюрлендиле ариу халла,
Къыйналасла харип жанла.

Жарыкъ кюнле чарс болгъанды,
Тынч жашаула тас болгъанды,
Бу дунябыз бош къалгъанды,
Актылланы жел алгъанды.

Къарт айтханны жашла этмей,
Актыллы сёз телиге ётмей,
Бу фитна арадан кетмей,
Къалай къалыр палах жетмей?

Аямайла зулму этерге,
Къарыу жокъду кюч жетерге,
Табылмайды жер кетерге,
Жолубуз жокъ Тюркге ётерге!..

1921–1928

БУЗУЛГЪАНДЫ ТИЗИУЮБЮЗ

Къалмагъанды къарыуубуз,
Эриши болду ариуубуз,
Былай болса барыуубуз, –
Болмаз бизни жарыуубуз.

Кёп болгъанды беziуюбюз,
Къалмагъанды тёзюмюбюз,
Бузулгъанды тизиуюбюз,
Къайтмаз алгъын кезиуюбюз.

Жашау болмаз, патчах болмай,
Халкъ, тюзелип, низам салмай,
Халек болур адам, къалмай,
Бир бири акъылын алмай.

Адамла бир бирин ашар,
Ким мюлкюне харам къошар,
Кимлери акъылдан шашар,
Кимлери мюлкюнден бошар.

1921–1928

ОУ БОЛЬШЕВИК, ШАУ КАДЕТЛЕ

Балшибиклик аман келди -
Уруп халкъны эки бѣлдю,
Билимлили саудан ѳлдю,
Оу, бизге не халла келди!

Оу балшибик, шау кадетле,
Къайдан чыкъды бу адетле?
Бир бирине юре итле,
Тешилмейди аман дертле.

Саз болдула жарыкъ бетле,
Аз болдула харакетле,
Къалмадыла берекетле,
Бузулуп кетелле ѳтле.

1921-1928

ТЕНГЛИК

Балшибик излеген – тенглик,
Халкъгъа берирбиз деп кенглик,
Адамгъа къоймазгъа кемлик, –
Ол да туююл къолдан келлик!

Тенг болмайды онг да, сол да,
Тенг болмайды бий да, къул да,
Бир болурму къыз да, тул да?
Боллукъ зат туююлдю ол да!

Кимлери – сау, кимле – сокъур,
Кимле – акъсакъ, кимле – бокъур,
Кимлери – бай, кимле – факъыр,
Кимлери – кенг, кимле – такъыр.

Аллахны иши былай болса,
Хар ким анга боюн салса,
Бу сёзлени ариу алса, –
Борч болады бу хал къалса.

1921–1928

БИРИ – КЪАЧА, БИРИ – КЪУУА

Къазакъла да терс кетелле,
Ачыу бла хукму этелле,
Ёлтюрюрге тенг жетелле,
Асыры чекден ётелле!

Биз не этейик бу экисине:
Хар ким бюсюреп кесине,
Чабып бир бирини юсюне,
Не келе быланы эсине?

Бири – къача, бири – къууа,
Жетгенлерин жолда бууа,
Къайгъы ызындан къайгъы тууа,
Акъыллыла – аны жууа.

Быланы иши болур башха, –
Ушайла эки къарындашха,
Арагъа тюшдю гурушха,
Артлары къалгъанды урушха.

1921–1928

КЪАЗАУАТ

Хорлагъан келе, жол ачып,
Хорланнган башлады къачып,
Халекле – харакет чачып,
Тюзлери къалдыла апчып.

Бирлери болса кёбюрек,
Азлары – кете абирек,
Шундан эсе, ёлген игирек,
Былагъа къазауат керек!

1921–1928

МУРАТЛАГЪА ЖЕТДИРМЕЙЛЕ

Заманыбыз аман болду,
Дуниябыз фитнадан толду, –
Ишибиз онг туюл – солду,
Ахырзаман деген олду.

Ажашханбыз эсибизден,
Хата барды кесибизден,
Аталмайбыз юсюбюзден,
Ишлеген кёрмейбиз сёзден.

Эфендиле жарамайла,
Китаплагъа къарамайла,
Хакъ, батилни сурамайла,
Жамауатны къурамайла.

Айтып, ишни битдирмейле,
Малчыгъа мал кютдюрмейле,
Ишчиге иш этдирмейле,
Муратлагъа жетдирмейле.

Айтханынгы ушатмайла,
Къыйынлыкъдан бошатмайла,
Тынчлыкъ бла жашатмайла,
Ашыбызны ашатмайла.

Кёп жыялла ахчаланы,
Толтуралла бохчаланы,
Къуруталла бахчаланы, –
Тергечигиз ахшы аланы.

Назму этген акъсакъ Кязим,
Жиляй-жиляй эки кёзюм,
Къалмагъанды менде тёзюм,
Сизге кълсын ахыр сёзюм.

1921—1928

Мёчюланы Беккини
жашы Кязим

Шауяланы Къаппийтат,
Кязимни ёз халалы

КЯЗИМНИ ЖАШЛАРЫ:

Асхит

Асхит

Хабийбуллах

Сагъит

КЯЗИМНИ КЪЫЗЛАРЫ:

Хафизет

Маймунат

Шапий

Кязим Черек ауузушу Шканти элпиде. XX ёмюрню ал жыллары

Кязим, Коста Хетагуров, Кърымшаухалланы Ислам, Николай Ярошенко Тебердиде. XX ёмюрню ал жыллары

Кязим эллилери Солтанланы Жаша бла Холамханланы Токайны биргесине

Кязим,
Отарланы Керим.
Къулийланы
Къайсын
Нальчикде.
1930 чу жылла

Отарланы Керим Кязимге аны СССР-ни Жазыучуларыны союзуна алыннганына
шагъатлыкъ къагъытын бере тургъан кезиу. *Нальчик. 1939 жыл*

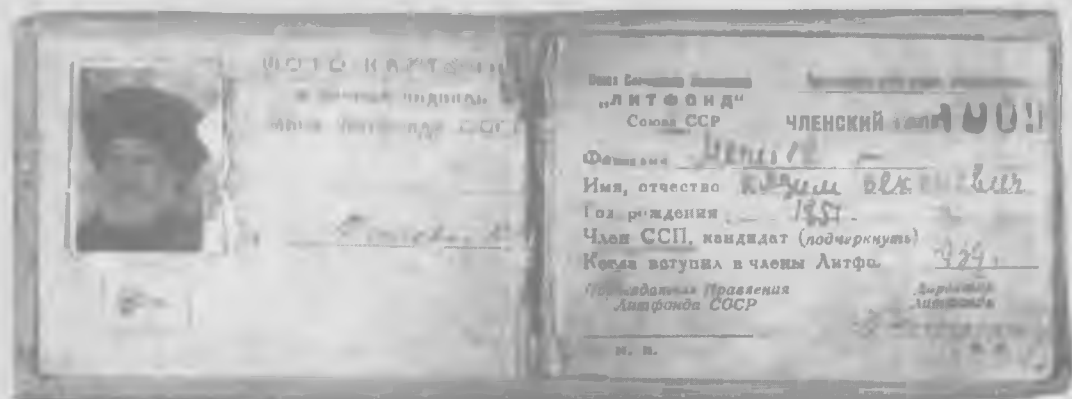
Кязимни «Тазалыкъ» деген назмусуну дефтерледе жазылгъан бир кесеги

Кязимни 1939 жылда Нальчикде чыкыгъан китабыны тышы

Кязимни гюрбежи кереклери

Кязимни СССР-ни Жазыгучуларыны союзуна алыннганына шагъатлыкъ къагъыты

«Мен бир инсан. Жашадым, жанды отум...»

* * *

Окъуу иште артха къалма,
Жюрекге терс ниет алма,
Шашдыыр жолну сен барма,
Жахил къалып, осал болма.

* * *

Сабет былас – алтын терек,
Аны къаты тутмакъ керек.
Андан кенгнге кетген жүрек –
Болуп къалыр бокълу кюрек.

* * *

Минг тогъуз жюз онжетиде
Ленин салгъан къызыл байракъ
Акъылланы кенг къачырды:
Кимин – жыяу, кимин – жайракъ.

* * *

Сѣзюм кѣаягѣа садакъ окъ
Тийгенчады. Амалым жокъ.
Алай зулмугѣа баш урмам,
Налат бергеними кѣоймам.

* * *

Энчини ариу кёрмейдиле,
Анга эркинлик бермейдиле,
Меккагъа жибермейдиле,
Къапсала, аман сермейдиле.

* * *

Палитикагъа бек усталла,
Байны-бийни кенг къыстайла,
Ариу айта, булжуталла,
Сылай-сыйпай, жунчуталла.

* * *

Тохтамайла кзутургъанла,
Башдан акъыл учургъанла...

Эски адетни къалдыралла,
Айтханларын бардыралла,
Тутханларын болдуралла...

Керекмейд, дейле, эски адетле,
Оноу этдиле советле, —
Бизге халал къарындашла,
Барды алада къалынбашла.

САБАНЧЫЛЫКЪ

Сабанчылыкъ бир хунерди халкъ къолунда,
Уллу къууат, берекетлик барды мында.
Къуллукъ этип, кюн оздурсанг сабанынгда,
Жер къарамы кёрюнеди къарамынгда.

Сабанчыны хакъ мураты – байлыкъ болур,
Жерге, суугъа, адамлагъа таплыкъ болур.
Аны кёзю мамыр къарар дуниялыкъгъа,
Бели талмаз, тангдан алгъа тургъанлыкъгъа.

Сабанчыны ал азыгъы айран болур,
Сабанчысыз айран, гыржын къайдан болур?!
Къызыу кюнде, буздан къоркъа, жауун тилер,
Къургъакълыкъда, ашлыгъыча, сары кюер!

Иш ахлусу – сабан сюрюп, мирзеу себер,
Иги ёгюз тутар, иги арба жегер,
Иши, кючю, сёзю бла болур нёгер,
Махтау демез, кеси келир намыс, дебер.

Кюфле, дуула хазыр этип, кюз да жетер,
Къурт-къумурсха, жан-жаныуар алгъыш этер,
Сабанчыны кёлю – жарыкъ, таулагъа тенг,
Кире къуйгъан мирзеу кирик – анда хатер!

Сабанчыны гъаршха чыгъар миннген аты,
Жетмез анга зар адамны хыянаты,
Игиликге болур аны бар мураты,
Къыяма кюн чексиз болур шафауаты.

Гиртчи болуп, айтылырла жаш-къушлары,
Жашагъанда, кетип болмаз намыслары.
Хар заманда токъ болурла юю, малы,
Элге, жерге себеп болур жашау халы.

Жарлы адам! Урлукъ салып, рахат болгъун,
Берекетли, беримли да болсун къолунг.
Сабанлагъа туююл эсе эрттен жолунг,
Кимге керек бу дунияда барынг, жогъунг?!

1928 (?)

КЪАРТЛЫКЪ БЛА УШАГЪЫМ

– Къартлыкъ, сормайын келдинг,
Ким чакъыргъанед сени?
– Соруп, къалай келейим? –
Кёрюп болмайсыз мени!

– Юйюмю ким кёргюзтдю,
Къалай тапдынг сен аны?
– Мен ажашмай табама,
Кезиу жетсе, жолланы.

– Ажашып, бираз къалсанг
Не боллукъ эди жолда?
– Угъай, мени ажашып
Инсан кёрмед дунияда!

Манга керек юйлеге
Жолну иги билеме.
Патчахха, факъыргъа да
Мен бир кирик келеме.

Сизнича, къоркъуп, апчып
Къалмайма кючлюледен.
Не эсирген залим да
Къутулалмайды менден!

Патчах аскер кючу да
Жетмейд мени жояргъа,
Батырланы къолундан
Келмейд жолда тыяргъа.

– Сен келгенни билсемед,
Эшигими ачмазем.
Сенлей кюйсюз къонакъгъа
Жеримден да къопмазем.

Ишим кёпдю, ишлерге
Къоймазса, къартлыкъ, мени,
Туман кечелей, къара
Этерсе кюнлерими.

Тиш таныгъы къоймайын
Алырса, тюшюрюрге.
Гулоч тыякъны берип,
Арбазда чёкдюрге.

Кечеле узун болуп,
Жукъу кирмез кёзюме.
Чыгъалмайын къалырма
Жарлы эски юйюмден.

Сёз эшитдирмей, сангырау
Этип, алай къоярса.
Бек ахырында манга
Терен къабыр къазарса.

Сени тюрт суугъунгдан
Тёрт саным да къурушур.
Къууанма, къартлыкъ, энтта
Назму сёзюм болушур!

Назмуланы жылыуу
Мени бла турлукъду.
Дунияда назмучугъа –
Ёлгюнчю – къартлыкъ жокъду!

1928

ИГИЛИК

Игиликге саркъадыла черекле,
Игиликге чагъадыла терекле,
Игиликге сауулалла ийнекле,
Игиликге бишедиле кёгетле,

Игиликге ёседиле кырдыкла,
Игиликге тууадыла туудукъла,
Игиликге тартыпдыла жүрекле,
Игиликге болсун бары тилекле!

1930

ХАЖИ ЛОКЪМАННЫ САЛАМЫ

Хажи Локъман ауушханды,
Ичер сууун тауусханды,
Асанланы жиятханды,
Бизни жерге къаратханды.

Ким жиямаз, аны танып?
Келиучю эди, ишден талып.
Назму этдим, ичим жанып,
Бюгюн мухажирсиз къалып.

Аз болду бир адам саны,
Жунчутду бек Асанланы.
Къойду бу фана дунияны,
Аллахха аманат жаны.

Биринчи гъалимед ёзю,
Балдан татлы эди сёзю.
Хар затха жетеед кёзю,
Бюгюн кетди бизден, ёлюп.

Дагъыстаннга баргъан заман,
Излеп жахилликге дарман,
Къаст этди илмугъа хаман,
Гъалимлиги болду баям.

Жашлай илмугъа кюч салды,
Хар илмудан файын алды,
Ол бизден кёп ангылады,
Китапла да басмалады.

Жокъ эди юсюнде айып,
Турду халкъгъа билим жайып,
Жатмады бир кюн, тынчайып,
Кетди дуниядан тайып.

Хаж къылыргъа бирге баргъан,
Межгитледе билим алгъан,
Кёп тиллени ангылагъан,
Жюрекlege сабыр салгъан

Элни булбул кѳушу учду,
Кѳара жер кѳарнына тѳюшдѳю,
Жууукѳ, тенг ачыудан бишди,
Дуниягѳа тарлыкѳ жетишди.

Жерге кирди халкѳны жаны,
Алтын чыкѳгѳан магѳаданы,
Илмусун тергесенг аны –
Тенгиз толкѳунунлай саны.

Ауду жемиш терегибиз,
Магѳадан алгѳан керегибиз,
Юзѳлдѳю онг билегибиз,
Бушман болду жюрегибиз.

Дагѳыстандан келген заман,
Межгитни жангыртды хаман,
Халкѳны тилин этди баям,
Болду жарыкѳлыкѳны жайгѳан...

Хар илмудан хунер алды,
Хакѳ жолуна халкѳны салды,
Юйретди ол ариу халны,
Ёлгюнчѳю, гѳалимлей кѳалды.

Хунери жайылды халкѳгѳа,
Хадис кѳуллукѳ этди хакѳгѳа,
Душманед адеби жокѳгѳа,
Дагѳыда – аман жорукѳгѳа.

Эки кере хажгѳа барды,
Ашсыз, суусуз да кѳп кѳалды,
Арымады не талмады,
Жерде тоюп кеталмады.

Талай жылны окѳуй турду,
Китап, кѳалам да буюрду,
Халал, харам да айырды,
Халкѳгѳа изледи хайырны.

Этген иши – сууап, файда,
Арымады кѳышда, жайда.
Алданмады сомгѳа, шайгѳа,
Аны кибики энди кѳайда!

Байрым кюн жумагѳа келди,
Жамауатха ууаз берди,
Жума намазгѳа сюелди,
Кѳп игиликле тиледи.

Андан сора юч кюн кетди,
Мухаррам ай тамам жетди,
Аны алты кюнѳю ётдѳю,
Аллах ёлѳюм буйрукѳ этди.

Кѳыйын ауруу тийип, жатды,
Ёлѳюм акѳсууундан тартды,
Бетин, кефин женгил атды,
Жамауатны кюнѳю батды.

Ажалгъа дарман келмеди,
Кече ортада жан берди.
Сюйген адамын кёрмеди,
Бир кесек ауруп ёлмеди.

Билим болуп мени дертим,
Элимден бек узакъ кетдим,
Ауруп, къызды саным, этим,
Мен анга осуят этдим.

Мен сау къалдым, ол ауушду,
Жашау кюнюн терк тауусду.
Аллахныды бу тауусум, –
Жаннетли бол, сыйлы досум!

Бизге тюшген буйрукъ былай –
Ахлуларынг къалды жилий!
Хар ким жан-жанына къарай,
Жулкъуп, къолтукъларын талай.

Къалды бары мубарикден –
Мужурасы – Шаркъгъа элтген,
Китаплары – сууал этген,
Акъыл сёзю – хар ким эшитген.

Ол кюн бек уллу ярс болду,
Жарыкъ кюнюбюз чарс болду.
Оюлгъанды бек къалабыз,
Энди неге саналабыз?..

1931

НАЗМУЧУ ЖАШЛАГЪА СЁЗЮМ

Эй-хей жашла, назмучула,
Эскиликге сиз даучула,
Къарангыны кыстаучула,
Сёзюгюзде жокъду чола!

Окъуйсуз кёп, эрикмейсиз,
Жазгъанымы эниклейсиз,
Бу заманда не тилейсиз, –
Сют башында кёмюклейсиз.

Билмейсиз сиз арсарлыкъны,
Махтайсыз бек ынгъылапны!
Айхай, жашла, керти затды, –
Ол зулмуну букъулатды!

Жырлайсыз, этесиз байрам,
Тюйюлсюз, Кязимча, хайран,
Хар зат иги, хар зат тамам,
Болмайды арбасы аугъан!

Иги эди жарыкъ жазгъан,
Бир жерде да кёрмей азгъан!
Алай андан неди файда,
Кеси келген насып къайда!

Атта-не-асыу, озду кюнюм,
Кёп эштилди мудах кюйюм,
Бу дуния байрам тюйюл, –
Айтмадым мен аны суююп!

Кюн тийгенде, буз да жауар,
Арба тюз жолда да ауар,
Къууанч этген бирде жиляр, –
Жашагъаннга ёлюм да бар!

Кёп жашадым, ууаз бере,
Къарт болдум, палахла кёре,
Къыйынлыкъ кёп энтта жерде,
Жарамаз кёзбау этерге!

1933

* * *

Намыс деген аз болду,
Дуния малы баз болду.

БЫЗЫНГЫ КЪАБЫРЛАРЫ

Къабырлагъа къарайма, кёлюм – такъыр,
Ахыр юйюнг мындады, Кязим факъыр.
Хаух дуния алдаулуду, болма батыр, –
Саулугъунгда Аллах деп, ийман чакъыр.

Кетгендиле, садакъ окълай, жигитле,
Оюлдула кёз жетмеген бийикле.
Къара жерде мелхум кырдык болдула
Жалаулада женгил чапхан кийикле.

Огъурсузла, огъурлула кетдиле,
Къоркъа-юрке, къара жерге кирдиле.
Керти юйлерин барып анда кёрдюле,
Бу дунияны алдаулугъун билдиле.

Ма бу къабыр... Ай, мубарик Бияслан,
Къазауатда ёлюп кетдинг, жарлы жан.
Кёкюрегинг болду тарда илишан,
Кёплерибиз къайтмадыла урушдан.

Керти сёзню айтыученг къоншубузда,
Болушуученг, – агъачха къолунг уста.
Гюрбежими эшигин, терезесин
Ицлеп бердинг, борч этмей бойнубузгъа.

Жаннетни сен къонагъы бол, мубарик,
Къыямат кюн жарыкъ бетден тубейик.
Ёлгенлеге рахму, кечим тилейик,
Бизден умут этедиле, билейик.

Бу къабыр а... Таныгъанма – Шио факъыр,
Жарсый эдинг, жеринг, юйюнг бек такъыр.
Таш тюе, жашадынг, тирмен ишлединг,
Киши къыйын ашамай сабийлеринг.

Энтта тартады ун сени тирменинг,
Бузулмай турадыла илипинлеринг.
Шиону тирмени деп, эллилеринг
Келедиле, ауур жюклеп эшеклерин.

Бу гыйы таш... Рахай Чокурну сыны,
Сау тукъумда айырма эди сырынг!
Юй ишлединг, бек бийикге чыгып,
Ёлюп кетдинг, юркген атдан жыгылып.

Деу эдинг, – ёгюз жюгю агъачланы
Тар ичинден чыгъарыученг, кётюрюп.
Кёп тюйюлдюнг, аркъангы жауур этип,
Кюн кёрмединг, – ол да тюйюл ётюрюк.

А, Шакъманланы Тарюк, сыйлы бийим...
Бий эсенг да, кёргенсе жашау кюйюн.
Байлыгынгы, хурметинги аямадынг,
Тау элинге къалкъа болуп жашадынг.

Бызынгыгъа ёлет ауруу киргенде,
Кюйдюрюрге патчах аскер ийгенде,
Игилени жыйып барып тийренгде, –
Ёшюн салып, ётдюртмединг сен ёрге!

Тынч жат, Тарюк, жашадынг элгендирмей,
Мадар сурап, арбазынга келгенлени.
Озмадынг, атдан тюшюп, салам бермей,
Жокъ эди Шакъманлада, Тарюк, сенлей!

Сенмисе, Шакъманланы Аслангерий?
Тармыды, такъырмыды жатхан жеринг?
Ай жазыкъ, кюе болур сюеклеринг,
Эсинге тюшюп мында этгенлеринг.

Сен бийлени бек залими болуученг,
Жарлыланы аркъаларын союученг...
Къойчуларынгы азыкъсыз кююученг,
Уялмай, киши кыйынындан тоюученг.

Сабанлада, чаллыкълада жетиученг,
Жарлылагъа ат оюнла этиученг,
Жыйгъанларын суулай талап кетиученг,
Ай, мынафыкъ, чекден аман ётюученг.

Не элтгенсе биргенге топуракъгъа?
Къара жерге – ол сыйлы опуракъгъа?
Бары къалды, ёзюнг атландынг хакъгъа,
Жаханым ит болуп, тюшдюнг тузакъгъа...

Къой, Кязим, ёлгенлеге сен эт хатыр,
Хар кимни терсин, тюзюн Аллах айтыр.
Олтур да, Къуран окъу, сууаплыкъ ал,
Кесинги да ахыр юйюнг мындад, факъыр!

ЭСКИ КЪУМГЪАНЫМА

Къумгъаным, эски къумгъаным,
Биз бирге кѐп кюн ашырдыкъ,
Къыйын кюнде, тынч кюнде да
Биз экибиз бирге турдукъ.

Санга кѐп шаудан суу къуйдум,
Эрттенликде бет, къол жуудум.
Къумгъаным, сен кѐп жарадыңг,
Кир-кипчикни тазаладыңг.

Жерими сууу кѐп саркъды
Тамагъынгдан – ол да хакъды.
Сууукъ сууунг берди къууанч,
Болдунг манга нѐгер, жубанч.

Сени эшикте унутуп
Кетген кюнлерим да болду.
Кече эшикте къалсанг да,
Киши алып кетмей, турдунг.

Кече эшикте къойгъанымды
Жангыз терслигим аллынгда.
Таматалыкъ хатерими
Эт да, кечип къой аны да.

Къумгъаным, эски къумгъаным,
Кѐп кюнле ашырдыкъ бирге.
Биз жашаугъа къуллукъ этдик, –
Киши айып этмез бизге.

Къумгъаным, эски къумгъаным,
Мен бек ырызма санга.
Мен кѐп алгъышла этгенме
Сени ишлеген устагъа.

1936

ЭКИ ТИЛЛИ АЛТАКЪГЪА

Алтакъ, кёзбау бек кёп тюрю:
Кими – сылхыр, кими – жинли,
Кими болур эки тилли,
Бири – жахил, бири – кирли.

Аллайланы иши – хыйны,
Билигиз сиз дайым аны!
Алданмагъыз, болса жарыкъ,
Этип кёяр сизни жазыкъ.

Кёп сёлешип, тажатырла,
Чалпытып, таш чайнатырла,
Олжан, сибир сынатырла,
Аналаны жиятырла.

Ташалада – бек батырла,
Жумдурукъла ойнатырла!
Кюнде исси къапдырырла,
Элни бирге чапдырырла!

Бирсилери – жасанырла,
Жырларынгы терк алырла,
Ие болуп да къалырла,
Уялмайын, махтанырла.

Нёгер болсанг – уялтырла,
Урмай, тюймей, жиятырла,
Ууда итге талатырла,
Элде жерге къаратырла.

Тойда, тоюп, кекирирле,
Кезлеу суугъа тюкюрюрле,
Ёз кёшларына юрюрле,
Аталарына кюлюрле.

Эки тилли алтакъланы,
Таша жерде жаншакъланы,
Сёз этерге бек сакъланы,
Билимли жаш, иги таны!

НЕ БОЛУР МАНГА ТАСХА?

Ай жазыкъ Хажибекир,
Не болду бюгюн санга?
Болуученг бизге ёкюл, –
Тутдула, жаугъа санап.

Тюнене махтаучула
Сёкдюле ала-сала,
Сюрдюле узакъ жары,
Ишингде табып «чола».

Ай жазыкъ Хажибекир,
Болжалынг къысха болду.
Сёзюнгде жокъ эди кир,
Таныдынг къыйын жолну.

Ышара, сабыр-сабыр
Келиученг гюрбежиге.
Узакъда тапдынг къабыр
Кёплени биргесине.

Игини ёлюмю, хакъ,
Амандан деген кибик,
Бапчысыз къалады халкъ,
Тюз отдан кёлек кийип!

Ызынгдан барып, жарлы
Хорасан тапмай келди,
«Сен суююп салгъан кёпюр
Оюлуп къалсын!» – деди.

«Жашасын Совет власть!» – деп,
Биринчи айтхан батыр
Къалды, кёзюбюз кёре,
Сууну тюбюне батып.

Тюзлюк излеген Кязим,
Энтта сынсыйса, факъыр.
Санга да къанлы тазир
Жерлейди къуугъун атын!

Игиле аман атлы
Боладыла бир женгил...
Ленинни аманатын
Ким буза болур, женгип?

Тюнене дауурбасла
Сокъдургъан иги жашла
Думп болуп къаладыла,
Не болур манга тасха?

Билмейсе, жарлы Кязим,
Жюрегинг кесеу бола...
Бийлейди аман сезим,
Тюзлеге терслик жорап.

1938

КЪАЙРЫ КЕТДИ ЭНЕЙ УЛУ?

Не ачы заман келди бизге:
Дау айтылып кертибизге,
Терс тебинип кёзюбюзге, –
Жетдими ач кезиу бизге?

Къайры кетди Эней улу?
Къайры думпса, Гему улу?
Ой, не болдунг, Носту улу?
Къайры ийдиле, Алий улу?

Сен, Назир, къайда жоюлдунг?
Сен, Келлет, къайда союлдунг?
Иги адам къалмай, не этейим?
Бир тынчлыкъ болмай, не этейим?

Ой, не аман заман келди!
Ой, не ачы заман келди!
Ой, не къыйын заман келди!
Ой, не зорлукъ заман келди!

1938

* * *

Учуп чыгъалмазса кёкге,
Жарып киралмазса жерге, —
Жетдирирле аман чекге,
Жиберирле къайтмаз бекге!

1938

* * *

Жарасы болмай – жүреги күймез,
Тыякъ тиймеген – зулмуну билмез.

Къан жараладан, тыякъдан бездик.
Аллах, кѳресе, барына тѳздюк.

Аллах, кѳресе, барына тѳздюк,
Барына тѳздюк, къайдады тюзлюк?!

Огъесе, анга къарымай кючюнг,
Бизними къыйнайса бары да ючюн?

САБИЙ БУЛЖУТУУЛА

Гагу, гагу, гагула,
Гагу такъгъан тыбына.
Тыбынаны табайыкъ, –
Ким озады – чабайыкъ!

Сюпю, сюпю, сюпюляй,
Сют ичмеген Кыртылай.
Кыртылайны утайыкъ,
Къаймакъчыгъын жутайыкъ.

Юлкю, тюлкю – бир бёлек,
Юлкю ичинде тегерек.
Тегерекни неси бар?
Кёремекни эси бар!

Къая башы – къалала,
Уясында – балала.
Балалагъа къурт керек,
Адамлагъа журт керек.

Кели бла телиде
Гыржын да бар, сёз да бар,
Кёп ашагъан – келиди,
Кёп жаншагъан – телиди.

Чана, чана, чанала,
Чана суюген танала,
Учалмагъан – чабалмаз,
Чабалмагъан – терк бармаз.

ТЮЛКЮ БЛА АДАКЪА

Жомакъ

Тюлкю, эт ашаргъа эсине тюшюп, адакъаны ызындан болады.
Адакъа, аны эслеп, чалман башына къонады да, къычырыкъ этип башлайды.

Тюлкю:

– Шуёхум, не къычыраса алайда? – деп сорады.

Адакъа уа:

– Тюш намаз болгъанды да, азан къычырама, – дейди.

– Тюш сора, намаз этейик.

– Тохта, – дейди, – алайда эки уучу келе турадыла да, ала да жетсинле: бирге намаз этербиз.

Ол заманда тюлкю:

– Керти айтаса, шуёхум,
Сенден алгъа ёлейим,
Абидезим бузулду,
Абидез алып келейим, –

деп, къачады*.

* Къазимни сабий жомакъчыгъын, ыннасы Шапийден (Къазимни кызы) эшитип, Гайыланы Зуля айтханды. Биринчи кере басмаланады.

НАСИЙХАТЛА

* * *

Байтал ахшы тайы бла,
Кече ахшы айы бла,
Жыл кзуатлы жайы бла.

* * *

Ат танылыр жүрюшюнден,
Иги кзоншу – юлюшюнден,
Эл бийи да – хар ишинден.

* * *

Халкъ танылыр ахшысындан,
Жер – гелеуден, алысындан,
Къол устасы – халысындан.

* * *

Ёгюз сыйлы бойну бла,
Ана сыйлы кзойну бла,
Ата сыйлы жашы бла.

* * *

Ийнек сютю – тили бла,
Къызны нрюю – кюню бла,
Къой кзумасы – жүню бла.

* * *

Чалгъы чаллыкъ – къалагъындан,
Къонакъ аллыкъ – къабагъындан,
Юй болаллыкъ – тургъанындан.

* * *

Жез алтын болмаз,
Алтын жапханлыкъгъа.
Кёз малдан тоймаз,
Артыкъ тапханлыкъгъа.

* * *

Жаш бармаз къартла
Ызлагъан ызны.
Эл да тыялмаз
Терилген къызны.

* * *

Терен агъачны
Боран бюгалмаз,
Бирликли элге
Душман киралмаз.

* * *

Эгечден туугъан
Эрке да болур.
Намысдан туугъан,
Билсе да, сорур.

* * *

Накъут, налмас табылыр
Насып бла.
Насып, жаннет табылмаз
Накъут бла.

* * *

Сюйгенин тапхан адамны
Насыплы болур къадары.
Аны кёрмеген сокъурду,
Ариу терекде бокъурду.

* * *

Кериуан жулдуз жол къоймаз,
Керахат малдан кёл тоймаз.

«МЕНИ СЁЗЮМ» ДЕГЕН КИТАП ЧЫКЪГЪАНДА ЖАЗЫЛГЪАН НАЗМУ

Бу не затха ушагъанды?
Мени ючюн ким жазгъанды?
Манга айып атагъанды,
Агъачыма от салгъанды.

Сормай-ормай тешиндирди,
Зыккылларын берип ийди,
Мен билмеген жарты тилни
Унарымы къайдан билди?!

Ким кюрешди бу зат бла?
Кырдыгымы бузлатдыла!
Жашай эдим мен халкъ бла,
Бош жаншакъгъа ушатдыла!..

1939

МУДАХ БОЛМА

Мудах болма, ахшы жаш,
Тюнгюлме игиликден!
Жалан көгет этмеген
Талды, жерге ийилген.

Кёреме: хыйла тутуп,
Жолунгу кеседиле,
Жырталла, кенгеш кёуруп,
Жыйылып кечегиде.

Инсан жоругъу алай –
Фахмугъа зарлыкъ къалмаз.
Жол арытхан бир адам
Аны эсге да алмаз.

Мудах болма не уят,
Ишле, жахиллеге кюл.
Тартхан ёгюзге тыякъ
Бегирек тиеди, бил.

Биреу хуна къаласа,
Биреу аны бузаргъа
Хазырды, онг табалса, –
Не зат этейик заргъа?!

Ишлеген жангылгъан да
Этеди. Айып туююл.
Жалгъан дау салгъаннга да
Тил тутма сен, къаш туююп!

Къыйын кюн, таугъа чыгъып,
Къаялагъа да къара.
Зарла хорларыкъ сунуп,
Болма, жигит, ауара.

Кязим хажи айтды деп,
Тёлюлеге да жетдир.
Къайда да бирлик излеп,
Халкъынга ыспас этдир.

Эртте, кеч болса да, халкъ
Чегеди тюзню, терсни,
Кёлсюзлеге басмай жакъ,
Ал биргенге бу дерсни!

1939

* * *

Муну айтхан акъсакъ Кязим,
Ачылдыла эки кёзюм,
Къарт болгъанма энди ёзюм,
Сизге къалсын ахшы сёзюм!

1939

КЪАЙСЫННГА

Баям, кѡзула жетгенин билгенди,
Кесиме ушаш тели Кѡайсын келгенди.
Кѡзу эт ашап, боза ичип олтурдукъ,
Эски юйюмде китап, назму окъудукъ.

Тели Кѡайсын келип юсюме аугъанды,
Ингирликде ийнегими саугъанды,
Кѡлан ийнегими сютюн ичгенди,
Халкъына бир аман китап бергенди.

1940

КЕРИМГЕ

Келсенг, сен эски юйюмю кёрюрге,
Мени эски гюрбежиге кирirse,

Мени къалай жазгъанымы билirse,
Сен, жашым, Къайсынча «тели» тъюлсе.

Къадырлагъа минип, ёрлербиз элге,
Назмучу, тохтамай, барады ёрге.

Хар адамгъа жүрек бла къан бирди,
Назмучугъа назму бла жан бирди.

Назмучу назмучугъа къарындашды,
Аны ангыламагъан назмучу – бошду.

Темир ишлейме, назмула жазама,
Акъсакъ болсам да, сизни озарма!

Лакъырданы кертиге тергемегиз,
Къарт сылхыр болгъанд, махтанад декегиз!

Лакъырдасыз – душманыбыз жашасын,
Жарыкъ сёзсюз – бизни жауубуз къалсын.

Жарыкъ сёз – кюйде чыракъ кибик жанад,
Жарыкъ сёз – жашауубузну жарытад.

1940

ЁЛЮМ КЕЛИР

Ёлюм келир – итим чабып тыялмаз,
Ёлюм келир – жашым тутуп жыгьалмаз,
Ёлюм келир – мени дуняда кьоймаз,
Алай ол назму кьаламы оялмаз!

Ёлюм келед, адамны алып кетед,
Адам биргесине төрт санын элтед,
Ишлеген юйюнг, жазгъан назмунг кьалад –
Дуния иеси ёлюм тьююл – адамд!

1940

КЪАШХА ИЙНЕГИМ

Ийнегим, къашха ийнегим!
Санга ыразыд жүрегим:
Сютюнгю айран этебиз,
Санга алгъыш эте, ичебиз.

Сютюнгю сабийле ичелле,
Къууанып, оюн этелле.
Ыразылла къонакъларым:
Къандыраса суусапларын.

Жашла санга аман болсала,
Сени түйселе, урсала,
Кёргюзтюрме мен алагъа,
Ол бетсиз иймансызлагъа!

Ингирде тоюп келесе,
Ийнегим, къашха ийнегим!
Сютню къызгъанмай бересе,
Ийнегим, къашха ийнегим!

1940

БИЗ ХОРЛАРБЫЗ!

Башланды огъурсуз уруш,
Къайгъылыды къырал-къуруш,
Акъылла болалла буруш,
Къалай болур энди туруш?

Немец бизге къажау болду,
Чегибизге сауут бурду,
Бизге берген сёзюн бузду,
Асыры мардадан озду.

Къоншу къыраллагъа барып,
Урушмазгъа деп, къол салып,
Онгуз къыралланы алып,
Бизге айланды, кючюн салып.

Гитлер чапды жерибизге,
Къайгъы келди элибизге.
Партияны хорларла деп,
Ол келмесин кёлюгюзге.

Биз жашайбыз, бек къыйналып,
Башыбызны къайгъы алып,
Къыралланы арасында
Энчи къыйынлыкъгъа къалып.

Кюйдюреди шахарланы,
Саулай союп адамланы,
Зыраф этди кёп малланы,
Ким унутур бу халланы?!

Къатынланы эрсиз этди,
Сабийлени ёксюз этди,
Халкъгъа къыйынлыкъла жетди,
Къаллай заманыбыз кетди!

Душман огъурсуз болса да,
Халкъны къырып бошайлмаз,
Ол, оноуну кенг салса да,
Муратына жетишальмаз.

Бузулур деп, сиз кьоркъмагъыз,
Совет халкъны кьурч кьаласы,
Атасын фашист ёлтюрсе,
Унутмаз аны баласы.

Гитлер чапды, жолун билмей,
Анга келир кюнню сезмей.
Аны ахырын тюз билебиз,
Иши кьалыр затха тиймей.

Тохташыр бу кьаты уруш,
Оноу салыр совет кьуруш,
Болмаз анда акъыл буруш,
Болурбуз биз сора тыныш.

Совет властыны алалмазла,
Байрагъын малтаялмазла.
Бир жумдурукъ болурбуз биз,
Бизден кючлю болалмазла.

Жаудан кючлю болурбуз биз,
Артха кьуууп барырбыз биз,
Къаныбызны алырбыз биз,
Къызыл байракъ салырбыз биз.

Кьоркъуп, артха душман кетсин,
Жерибизни эркин этсин,
Чекде тургъан Къызыл Аскер
Толу муратына жетсин.

Аскерле, алгъа барыгъыз,
Душманнга заран салыгъыз,
Къаныгъызны толугъыз,
Темирден болсун жаныгъыз!..

1941

* * *

Палахда белни къаты къыс,
Бирге сюелсин къатын, къыз.
Тынч къайтмаз иги жашау ыз,
Аны билигиз барыгъыз!

Аны билигиз барыгъыз –
Жашыгъыз, ныгъыш къартыгъыз:
Къайнамаса дерт къаныгъыз,
Аманнга къалыр артыгъыз.

1941

ЖАРЛЫ БАЛА

Энтта келди ачы ёлюм,
Аны кюйсюз бетин кёрдюм,
Мутхуздула эки кёзюм,
Аллах берсин манга тёзюм.

Сакъламадыкъ жау кёонакъны,
Кече келип, эшик къакъды.
Анга тюбеген а – хакъды,
Алып кетип, сени къапды.

«Жолоучубуз, ач!» – дедиле,
Жол усталыкъ тиледиле.
Къайдан билгин ким эдиле, –
Бизге бичакъ биледиле!

Жарлы бала, чыгъып кетдинг,
Бир сагъатдан ёлюп келдинг,
Ананга сен бушуу бердинг,
Жарлы жүрегин кюйдюрдюнг.

Жау кёонакъны билалмадым,
Жолдан тартып тыялмадым.
Сени кёрюп туралмадым,
Тилим тартыла, жилядым.

Хурият байрагъын алгъан,
Аны хакъ жолунда баргъан,
Жаш болса да, башда болгъан,
Тюзлюк жолдан ажашмагъан, –

Энди тураса сойланып,
Кёп ишлеринг битмей къалып,
Къапталынга къанынг къатып,
Эгечлеринги жилятып.

Аманла кёп чыкыгъандыла,
Кёп игини жыкыгъандыла,
Сени ала жутхандыла, –
Атангы улутхандыла.

* * *

Къаламым да арыгъанды,
Къауалым да чарлагъанды,
Бетимде нюр къалмагъанды,
Мен келгенли не заманды!

Ай эшшиги, аны ючюн а,
Жашау энди боллукъ суна,
Къалайма юй, буруу хуна –
Бой салмайын къартлыгъыма.

1943

* * *

Къыйынды жашау халыбыз,
Бузулад жүрек къаныбыз,
Тёзерге жетеди ангыбыз,
Атмайды насып тангыбыз.

Кючюбюз жокъ, мадар аз,
Къара таныгъан адам аз,
Азапдан бетим болду саз,
Келмейди халкъгъа насып жаз.

ЭСГЕРТМЕ

Мен бир инсан. Жашадым, жанды отум.
Темир туюдум, китапла да окъудум.
Таматагъа сакъ болдум, ёрге кьопдум,
Бир Аллахдан, артыкълыкълардан кьоркъдум.

Къалырла кёрюгюм, тёшюм, чёгючюм,
Жашадым, къуллукъ да этдим эл ючюн,
Бир адам кетмез кёрюрюн кёргюнчю,
Жашауун этип, беририн бергинчи!

Мен ёлюрме, жаназыма келирле,
Жаннет тилеп, ыразылыкъ берирле.
Сёзюмю, акъсакъ бутуму эсгерирле,
Жарлы Кязим жияй-улуй кетди дерле.

Асыл къартла, келип, дууа тутарла,
Эгечлерим акъ чачларын жыртарла.
Къарт парийим да тёшге чыгып улур,
Жамауат арбазымда юч кюн турур.

Къабыр сууукълугъу къысар этими,
Мункар, Накир билирле ниетими,
Тилегим жарытыр анда бетими,
Ёкюлюнлей къалырма юмметими.

Тийре къартла гюрбежими къатында
Экинди де ла-илляха айтырла,
Уятырла кёр шошлугъун, эсими,
Инши-Аллах, эл унутмаз кесими.

1943

ИЙМАНДАН СОРА ИЛМУ...

* * *

— Кел юйге, Кязим да юйдеди! — деп, юйге чактырды. — Шагтырей бол, бу мени кзызымды, Хафисатды, — деп, манга алай айтып, кзызына уа: — Ай кзыз, санга жаш кѳонакѳ келтиргенме, иги кѳара, сыйла! — деп, манга кѳолун узатып: — Кѳол тутушайыкѳ, Кязим деген а менме, мени жырларымы окѳусанг эди, сормай окѳуна таныр эдинг, мен кесими акѳсакѳ болгѳанымы ачыкѳ жазама, — деп, ышарып кѳарагѳанда, кѳзлери онбешжыллыкѳ жашча кюле эдиле...

— Кязим, сен алай иги жарашхан сѳзле бла кепге кѳуйгѳанча кѳалай жазаласа? Биз алай жаза билмейбиз, юйрет! — деп, ачыкѳдан тилеген эдим.

— Мен жазыу формамы биреуден да жашырмайма. Санга да айтайым. Олтуруп, бир-эки кюнню ичинде сатыр-сатыр этип, жырны мен алай жазмайма. Алгѳын башлап, хар сатырны арт сѳзлерин, бири бирине жарашхан сѳзлени, ашыкѳмай, бир бѳлек заманны ичинде жыйып, жазып хазырлайма... Аланы хазыр этсем, — мен анга «чалы эшерге кѳазыкѳланы хазыр этдим» дейме, — андан сора ол жазар жырымда не айтыргѳа умут этгеними ойлап тохташдырама. Сора, ол муратымы айтыр сѳзлени сатырлагѳа тизип, арт жанларына ол хазыр жарашхан сѳзлени салып, тал чыбыкѳладан хазыр кѳазыкѳлагѳа омакѳ накѳышлы чалы эшгенча этип, жырланы алай этеме. Бир этсем, алайлай кѳоймай, бир бѳлек замандан кѳарап, жаратмасам, бузуп, жангыдан эшеме. Алай эте, эки-юч кере кѳайтарып-кѳайтарып тизгеним болады. Хар тюрлендиргеним сайын, кзызларым жырлап, мен тынгылап, «энди жарар» деп, жүрегим алай айтхынчы, тюзетеме...

Ахмадия Малкѳарлы

Басмаланмагѳан
эсгериу дефтеринден

* * *

Иймандан сора илму –
Хар ахшылыкъны башы.
Аллах сыйген адамны
Илму болур жолдашы.

КЕЧМЕНЛАНЫ ИСА ХАЖИНИ НАЗМУСУ

Иса хажи айтханды:
«Биз Меккагъа барайыкъ,
Мухаммат файгъамбаргъа
Салауатла салайыкъ».

Уллу Аллахны жолунда
Тазаланып къалайыкъ,
Хар муслимге сакъ болуп,
Тюз ниетден къарайыкъ».

Жолугъуп муслимлеге,
Саламлаша баргъанбыз.
Аллах-Карим жолунда
Жаназыла къылгъанбыз.

Иса хажи айтханды:
«Биз Меккадан келебиз,
Жахиллени барына
Тюз шагъатлыкъ этербиз.

Ийнанмагъан болса уа,
Уллу Аллах кѣреди,
Муслийманны барына
Шафауатын береди».

Уялмагъыз, адамла,
Нюр Меккагъа барыргъа,
Хукмучуну юйюнде
Сууаплыкъла алыргъа.

Иса хажи айтханды:
«Биз Мисирге барайыкъ,
Суусуз-юзмез жоллада
Уллу Аллахны танийыкъ...»

Сагъыннганбыз Аллахны,
Кааба ташны кѣргенбиз,
Бызынгыда къартлагъа
Земзем суу келтиргенбиз.

Аллахны жолу бла
Барыр кюннге жетгенбиз,
Меккадан, Мадинадан
Нюрле алып келгенбиз.

Сан минг адам кёргенбиз,
Тамашагъа къалгъанбыз,
Андан сора ниетни
Хакъ жолуна бургъанбыз.

* * *

Бир Аллахдан киши жугъун жашырмаз,
Гюняхлыгъа жаннет эшик ачылмаз.

Сокъураныр Ибилисге алдатхан,
Себеп болмаз къыямат кюн Аллахдан.

Ахыратда азап токъмакъ тийдирир,
Андан сора жаханым от кюйдюрюр.

Харам болур кеси кесин ёлтюрген,
Тиширыугъа саякъ ниет келтирген.

Къайтышханнга болур кечим, мархаба,
«Аллах бир» деп, кёлюн анга салгъаннга.

Сауал жокъду мурдаргъа жол къояргъа,
Муслийманнга муслийманны жояргъа.

1899

* * *

Бу дуняда сакъ болайыкъ намазгъа,
Къыямат кюн жаханимге бармазгъа.

Бек тутайыкъ оразаны, рекятны –
Къыямат кюн сен табарса хар затны.

Ойлашмасанг бу дуняны халындан, –
Кёзюнг тоймаз бу дуняны малындан.

Чархынг къркъмаз жаханимни отундан,
Айланырса, шайтан сюрюп артынгдан.

Аллах, мени Сен иймандан айырма,
Мен жарлыны дин исламдан айырма...

Топурагъынг басар мени санымы,
Кяфырлыкъгъа къыйнап алыр жанымы.

Атам, анам билмез анда халымы,
Къара жилян ичер анда къанымы.

Гюняхланы тар къабырда жетдирир,
Намазланы къызгъан темирде этдирир.

Хар намазын къатлап-къатлап тёлетир,
Ургъан сайын сен жарлыны кюл этер.

Кёрмеймисе адамланы кетгенин,
Къолларына не зат алып элтгенин?

Муслийманла, ийман жолгъа къайтайыкъ,
Тоба этип, «Аллах, Аллах» айтайыкъ.

* * *

Бу дуняда ким, бай болуп, менсинмеди?
Жашау излеп, кюрешледе ким күймеди?
Жалангачлыкъ, ачлыкъ, бушуу ким кёрмеди?
Бир тау къоймай, бийигине ким ёрледи?

Къайсы факъыр артмакъларын унутду?
Къайсы залим бар душманын къурутду?
Аны ючюн а барабыз биз къуюла –
Алай татлыды ахырзаман бу дуня!

* * *

Байгъа Сен байлыкъ кѣп бердинг,
Жарлыгъа тарлыкъ тежединг.
Аллах, олмуду тюзлюгюнг,
Биз жарлылагъа берлигинг?

Кючлюге сен кюч къошаса,
Кючсюзю унутуп къояса.
Аллах, олмуду къадаарынг,
Биз жарлылагъа мадарынг?

Жауунну кѣлге тѣгесе,
Жарлыны жерге кѣмесе.
Аллах, олмуду буйругъунг,
Ёмюрге этип турлугъунг?

1900

* * *

«Сюйгенлеге узакъ туююдю Багъдад», –
Дейдиле, Арабда шахарны махтап.
Мен да келдим, Кааба ташха баш урдум,
Бу сыйлы къабырны аллында тохтап.

Файгъамбарны сыйлы жерин таныдым,
Тобукъланып, намаз этдим, жарыдым.
Кёп шыйыхла болуп кетген бу юйде
Кёзюм кёрдю Бий Аллахны жарыгъын.

Межгитледе намаз минчакъ санадым,
Михрапдан ууаз эшите, кёп къалдым,
Бу жабышмакъ тыягъыма тыянып,
Шыйыхлача, Кааба ташха къарадым.

1902, Багъдад

* * *

Муссаны къатлап, Тур таууна чыкъдым,
Файгъамбардан изми излеп, талчыкъдым,
Тобукъланып, къол жайып, тилек этдим,
Изми жокъ, мухажир азабын чекдим.

Турдан къарадым, Иричи башындан
Элге къараучумча эрттен чагъында.
Кёрдюм: адамла – палах тузагъында,
Аллахны жууугъунда, узагъында.

Кёреме: кёпдю бахча, ашлыкъ, сабан;
Жокъ къуллагъа белни тюзетир заман.
Тохтагъаннга бай кётюреди табан,
Жарлыны сабийи – ач, юсю – жалан.

Жер иеси – жут, тебинеди кёзге,
Амал жокъду жарлыгъа ишлемезге,
Мангылайгъа жазылгъанын кёрмезге,
Ишлей-ишлей, аман бла ёлмезге!

Араб жерин кыдырып, аны кёрдюм,
Тур таууна кёп къарап, сейирсиндим:
«Жер къайда да не ариу эди!» – дедим.
Аллах, сен барын адам ючюн бердинг.

Да сора былай кыйынлы некди ол?
Кёзю сокъур, кёлю такъыр некди ол?
Туууп, жашап, былай факъыр некди ол?..
Юйсюзледен, факъырладан толуд жол.

Аны кёре, жүрек жауум бошалды,
Аллах бла узакъ болду ушагъым.
Къарыусузгъа инжиуде жокъ кьошагъым,
Жел кюйдюрген къуу агъачха ушадым.

1902

* * *

Арабда да шашхынланы кёрдюк биз,
Ала кибик, шашхын болуп келдик биз.

Керти къулла, — дунялыкъдан азатла, —
Жаннет излеп, кюн кёрмеген жазыкъла.

Къуюлгъанбыз муслийманла жоллагъа,
Эшикдеди юйде кюню болмагъан.

ИЙНАНМА ДУНИЯГЪА

Дуния бла сен дос болуп не этерсе?
Бир кесекге бу дунияны элтирсе.
Душман болуп, айырылып кетерсе, –
Ийнанма дуниягъа: алдар ол мискин.

Шат болурса, къууанырса, кюлюрсе,
Тауусулмаз узакъ ёмюр тилерсе,
Барын къоюп, къара жерге кирирсе, –
Ийнанма дуниягъа: алдар ол мискин.

Жан алмакъны халларындан безерсе,
Азырайылны кёрсенг, умут тизерсе,
Дуниядан къууанчынг бла кетерсе, –
Ийнанма дуниягъа: алдар ол мискин.

Азырайыл келир, алыр жанынгы,
Жан алгъанда, къалтыратыр санынгы,
Жууукъларынг талар жыйгъан малынгы.
Ийнанма дуниягъа: алдар ол мискин.

Сенден Адам ийнамлы эди – айырды,
Кёрдюнг – Хауагъа да не ишле буюрду,
Ненчауланни, алдап, жерге кийирди!
Ийнанма дуниягъа: алдар ол мискин.

Бир файгъамбар мында отан этмеди.
Ненча алим муратына жетмеди!
Ненчауланни умутлары битмеди!
Ийнанма дуниягъа: алдар ол мискин.

Айырмады не къул, не бий, не залим,
Мухаммат къалмады мында, не Алий,
Къарачы сен – къоярчамыды хали?..
Ийнанма дуниягъа: алдар ол мискин.

Бир бирлерин артда къоюп кертиле,
Абу-Бекир, Омар, Осман кетдиле,
Алдауду бу сени кирик кёплеге.
Ийнанма дуниягъа: алдар ол мискин.

Юч жыйырма төрт минг набий кьойлады,
Ненчалары кетгенде да – тоймады.
Бирине да дуня: «Тохта!» – демеди.
Ийнанма дунягъа: алдар ол мискин.

Сен турурса кьардаш болуп, дос болуп, –
Ол да санга кьадалгъанлай, кьаст болуп.
Ахырында сен кьалырса тас болуп.
Ийнанма дунягъа: алдар ол мискин.

* * *

Аллах, Сен кеч: сейир этгеним уллу:
Санга табына эсе адам улу,
Мухажирле, хаж къылыргъа келгенле,
Патчахла да эселе сени къулунг,

Сен жаратдынг эсе жанланы барын,
Кырдыкланы, ташланы, жер сууларын,
Сангыраула, сокъурла, гитче-уллу
Санга санай эселе жарсыуларын,

Сёзюнгю да айтдынг эсе Мухаммат
Алейхусаламгъа сен, берип къууат,
Ол эсе сени бу жерде келечинг,
Ол эте эсе ишибизге сауал,

Сора нек юлешинеди сени сёзюнг,
Жюрекледе къалдырмайын бир тёзюм?
Кими – сюфю, кими – шейит, кими – сюннет,
Барын кёре, тынгылайса сен ёзюнг!

1904

* * *

Хаж кыылгъан иги, – дауум жокъ анга,
Тийишлиди хаж кыылыу инсаннга.

Алай ачыкъды Кязимге бу зат:
Адам жүреги – Каабадан узакъ.

Жолу да кыйын – сыйрат тарынлай,
Кимлери ёталыр, барырма абынмай?

Минг бир эшиги, бу деп танылмай,
Кимлери ачып, барыр жангылмай?

Кааба ташха жол салдым мен мискин,
Жеталырмамы, болурму изми?

Мухажир жолда айтады Кязим:
Билмейди, харип, билмейди ёзюн.

* * *

Къачханнга – къач, къутул деген Аллах,
Къуугъаннга – къуу, жет, кѐм деген Аллах,
Къачханны, къуугъанны да биргесине
Узакъгъа, кенгнге да жетген Аллах,
Мени биргеме намаз къыласа,
Кѐзюме, къашыма къарап тураса,
Мен кѐрмейме, Сен туурадаса,
Ийнегими саусам, – къууанаса.
Тик арбазыма къарангы тюшсе,
Сени къачынг – кюн жарыкъды бизге,
Шош къарайса къыйынлы жерибизге,
Сен бюсюремейсе хатерибизге.
Акъ къаяла башындан жол сала,
Жауун булутла къаралып чыкъсала,
Элия отла жашнап чакъсала,
Иебиз санга жалынчакъ салам.
Билебиз сени барлыгъынгы,
Кѐребиз кючюнгю, жарыгъынгы,
Аны ючюн айтабыз тарыгъыуубузну,
Кетмеген, азаймагъан жарсыуубузну.
Зиндан жесирини таукеллиги,
Шашхан къулну умуту, къайтышыуу,
Сау адамны тилеги, ашы-сууу,
Аллах, жокъду бизге ашыгъыуунг!
Барына кѐл берирге жарагъан,
Къаяладан, сууладан да къарагъан
Аллах, къайгъырмадынг шо бир кере,
Кязим жилигъанда, терсликни кѐре.
Зинданнга тюшдюнг, ийман нѐгерим,
Хан къаласына, кѐкте ѳрлединг,
Аллах, барына кѐзлеринг жютю, –
Жерде зулмуну бир нек кѐрмединг?
Санга тарыгъа, жалбара къарыйбыз,
Себеplik жокъ, тарыкъгъандан арыйбыз,
Аллах, энди ахырыбызгъа тыяндыкъ,
Жокъмуд сенден, жокъмуд бизге тыянчыкъ?

* * *

Бир Аллахны ташда, сууда излейбиз,
«Терекде да, кырдыкда да – Ол!» – дейбиз.
Аллах керти жүрекледе болгъанын
Унутабыз, сурай келсек – билмейбиз!

1905

* * *

Къарындашым, тынгыла манга:
Бир хапар айтайым санга,
Сен шексиз ийнансанг анга –
Кече жукъламазса тангнга.

Ёлюм келир бизге билмей,
Алып кетер бизни скоймей,
Биз барырбыз жилай-кюлмей,
Киши къалмаз мында ёлмей.

Къангагъа салып жуудурур,
Басхычха салып къуудурур,
Юсюбюзге къум къуйдурур,
Мункар, Накирге буюрур.

Мункар, Накир келир бизге,
Сууал этер бизге, сизге,
Бюсюремей сёзюбюзге,
Тебинирле кёзюбюзге.

Биз не этербиз ол заманда –
Бизде къарыу къалмагъанда?
Жууабыбызны алмагъанда,
Бир болушлукъ болмагъанда?

Къысса бизни къабырыбыз,
Нечик тёзер сабырыбыз?
Юфгюрюлгенде сурубуз –
Биз къымыжалай турурубуз.

Сюрдюрюрле артыбыздан,
Жюкле салыр сыртыбыздан,
Терле агъар чархыбыздан,
Айырырла жартыбыздан.

Бу ишлени биз кёре туруп,
Нек жюрюйбюз ёре туруп,
Не этерикбиз ёле туруп,
Жаныбызны бере туруп?

Биз кёрлюкбюз бу халланы,
Биз берликбиз бу жанланы,
Къоярыкъбыз бу малланы,
Чиритирбиз бу санланы.

Нек жаншайса, Кязим хариш,
Гъафилликге мугътариф,
Кёп гюняхлагъа мугътариф,
Кечсин гюняхларын Латиф.

Аллах аны керти этсин,
Муратлагъа тамам элтсин,
Сыйратындан чабып ётсюн,
Ахырда жаннетге кирсин!

* * *

Къарындашым, беш намазны, кел, таны, –
Беш намазны къылмаучуну – бил аны, –
Артал болмаз бетинде халал къаны,
Харамдан тыйылмаз аны хар саны.

Не харипди беш намазны этмеген,
Китап айтхан къулагъына ётмеген,
Бу дунияда муратына жетмеген,
Ёле туруп, ийман бла кетмеген.

Бир сагъатны рахатланып жашамаз,
Бар малындан, кёзю кыйып, ашамаз,
Бу дунияны къайгъысындан бошамаз,
Этген иши шериатха ушамаз.

Ахыратын дуния малына сатар,
Жассы намаз этмегенлей, тынч жатар,
Узуна жатып жукълар, сын къатар,
Жукълай кетсе, бир заманда танг атар.

Кюн тийгинчи, кие билмез кёлегин,
Къууандырыр къафыр шайтан халегин,
Мудах этер сууап жазгъан мёлегин,
Ашар-ичер, тамам этер керегин.

Ашап битсе, ныгъышлада олтурур,
Ныгъышланы фитна бла толтурур.
Аман тилин фитна сёзден тыялмаз,
Аллах къарап, кёре турса, уялмаз.

Аллах, кюч бер Китап айтханны этерге,
Къыямат кюн жаннетлеге кетерге.

* * *

Ажал деген хапар берип келмейди,
Патчахны да патчахлыгын билмейди.

Болжал тилегеннге – болжал салмайды.
Жетишгенде, жанын соруп алмайды.

Патчахды деп, анга хурмет этмейди,
Хурмет этип келсе, элтмей кетмейди.

Ултха берсенг, унутдум деп кетмейди,
Туура бир такыйкѳа болжал этмейди.

Сыйлылыкѳдан кѳоя болса биреуню,
Ажал кѳабыл ѳте болса тилеуню, –

Расулланы кѳояр ѳди – элтгенди,
Кѳоймай ѳкен кезиу бизге жетгенди.

Бугѳуп, кѳачып не дау этип жюрюрге,
Бош жер сунуп, аны юйюне кирирсе.

Анда да сен хыр-хыр этип ѳлюрге,
Жанынгы да бу халлада берирсе.

Бир Аллахдан башха – барын жыгѳады,
Акѳѳа чѳргеп, кѳара жерге сугѳады.

Бу халланы ойлашмайса, – телесе,
Бир Аллахны аллына бир келирсе.

Амал ѳт сен, ажал санга жетгинчи,
Жашлыгѳынг да сенден кери кетгинчи.

АЛДАНМАГЪЫЗ АХЫРЗАМАН ДУНИЯГЪА

Жаннет деген олду, халын айтайым,
Къулакъ салып тынгылагъыз хар дайым.
Хадиследе кѣргениме къайтайым, –
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Ачып жерде бизни ючюн жаннетин,
Жаратханды ашын, сууун, шербетин,
Земзем сууун, алхам-тюрю кѣгетин, –
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Ишлегеннге жаннет эшик ачылыр,
Нюр тѣгюлюр, шафауатла чачылыр,
Махтау, рахму, кечгинлик да табылыр, –
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Зулмучула жаханимге кирирле,
Сюеклери жаннган отда кюерле,
Кеч билирле, тобукъларын тюерле, –
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Сыйлы къулла сафарларын сюерле,
Жетмиш тюрю дарий кийим киерле,
Бир бирине салат-салам иерле, –
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Хар адамны тюзлюгю терк билинир,
Ахыратда юлюш болуп келинир,
Анга кѣре сайлау, къуллукъ берилир, –
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Тюплерине алтын тахта салыныр,
Тюбю бла татлы суула барылыр,
Хар бир ичги анда халал болунур, –
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Къолларында нюр тыйылмаз жарыкъдан,
Къыйналмазла иссиден не сууукъдан,
Инжилмезле бирда анда тарлыкъдан, –
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Көгетлери тюрсюнюнде бир болур,
Чайнагъанда, хар бириси минг болур,
Ол зауукъгъа жетиширик ким болур? —
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Неден суйсе, келип андан ашарла,
Тюплерине атлес тешек атарла,
Бу зауукъгъа кирип, анда жашарла, —
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Ол зауукъгъа насыплыла жетерле,
Сыйлы Аллахха зияратла этерле,
Ассы къулла андан узакъ кетерле, —
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Кюрешейик ийман бла ёлюрге,
Сыйлы Аллахны анда нюрюн кёрюрге,
Жаныбызны хакъ жолуна берирге, —
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Кязим хажи шашханлагъа кюеди,
Амал бла жукъ тапмазын биледи,
Гюняхлары кечилсин деп тилейди,
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Сыйлылыгъы жарты болмаз не такъыр,
Кязимни да женнетинге сен чакъыр,
Къайры барса, рахмат тилейд ол факъыр,
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Келиннгенди бу дунияда хыйсапха:
Я-раппана, салма уру азапха,
Атма бизни харап бла илкъапха, —
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Хар адамны сыйрат бла къууарла,
Гюняхларын, сууапларын суарла,
Ахыр-ауал сюдюн анда къуарла, —
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Китапларын алып келип берирле,
Гюняхларын, сууапларын кёрюрле,
Гюняхлыны кер агъачха керирле, —
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Кимни келир онг жанындан китабы,
Хар ишини анда болур хыйкъабы,
Кимни къууанч, кимни жияу хыйсабы, —
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Кимни артдан, солдан алып келирле,
«Окъучу!» — деп, бетин ачып берирле,
Бу дуниягъа ойлашмагъан телиле, —
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Ол деп, бу деп, сылтау этип башларла,
Сокъуранып, хар ким эсин ташларла,
Башыбызгъа жетиширик ишлелле, —
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Хазыр сылтау кѣабыл болмаз биреуге,
Себеп келмез жал барыудан, тилеуден,
Башха кѣалмаз жаханымге сюрюуден, –
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Аллах кѣкню, жерни не ючюн жарытды?
Акъыл берип, бизге не ючюн танытды? –
Барын толу адам ючюн жаратды, –
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Бизни ючюн Кѣуран, китап эндирди,
Гюнях, сууап, ахшы, аман билдирди,
Жерни, сууну аны кибики сюйдюрдю, –
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Алдадыкъ биз файгъамбарны кѣп кере.
Чархыбызны Аллах этдик кѣз кѣре,
Энди бизге ол чархыбыз не бере? –
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Келигиз, бу ассылыкъдан кѣачайыкъ,
Жюреклени игиликке ачайыкъ,
Кѣзюбюзден кѣан жиямукъ чачайыкъ, –
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Айбат ишге арытайыкъ санланы,
Ийман бла кетерейик жанланы,
Кюрешмейик жыйып фитна малланы,
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Кязим хажи жалгъан зикир этмейди,
Игилик – аз, гюнях бизден кетмейди,
Факъыр сѣзю чапыракъдан ѳтмейди, –
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Кѣпле кетген бу дуниядан кетербиз,
Сакъ жауунлай, юркген атлай, ѳтербиз,
Дуния малын, хазналарын не ѳтербиз?! –
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа!

1912

ДИН КЪАРЫНДАШЛАБЫЗ БИЗ

Къуранны алабыз къолубузгъа,
Аллах деп, чыгъабыз жолубузгъа,
Къарайбыз онгубузгъа, солубузгъа, –
Дин къарындашлабыз биз.

Аллах бизни бир кюн жаратханды,
Жанланы, тиллени танытханды,
Билебиз, Къуранда жазылгъанды, –
Дин къарындашлабыз биз.

Жан-жаныуар бары тенг туугъанды,
Бир жазыу, бир ёмюр салыннганды,
Шукур, мажюсюлюк къалыннганды, –
Дин къарындашлабыз биз.

Муслийман, гяуур деп кюрешмейик,
Игиге, аманнга юлешмейик.
Тюз болуп, бир бирге илешейик, –
Дин къарындашлабыз биз.

Тиллени, халкъланы айырмайыкъ,
Къарыусузгъа жалкъа къайырмайыкъ,
Тюз болайыкъ, жарлыгъа къайгъырайыкъ, –
Дин къарындашлабыз биз.

Кяусар суулай болсун ниетибиз,
Ачыкъ болсун дуниягъа бетибиз,
Онг тапсын, тюзелсин миллетибиз, –
Дин къарындашлабыз биз.

Алам тилин Сулайманча билейик,
Ырысхы – бош, огъурлулукъ тилейик,
Дунияны жалгъанлыгъын билейик, –
Дин къарындашлабыз биз.

Ёксюзлеге къарыу-къанат берейик,
Аллах бирди, хатерлерин кёрейик,
Ассы болмай, даулет бла ёлейик, –
Дин къарындашлабыз биз.

ИЙМАН БЛА КЪАЛЫГЪЫЗ

Кёп жүрюдюм, хакъыйкъатха танышма,
Намысынгы дуния малгъа алышма,
Хыйла ишге, харам мюлкге къатышма, –
Ёлмезлик жокъ, ийман бла къалыгъыз.

Къайдадыла фыйгъамбарла, игиле?
Жүрютгенле алтын тахла, сюнгюле?
Ажал жетди, бары жерге кирдиле, –
Ёлмезлик жокъ, ийман бла къалыгъыз.

«Аллах – менме!» – деп сюелди ол Мансур,
Ажашханнга, тоба этип, ким жарсыр?
Кенгде къалыр аллайлагъа нюр Кябсыр, –
Ёлмезлик жокъ, ийман бла къалыгъыз.

Жашау кюнюн таш да, суу да тауусур,
Тауда кийик, тюзде тые ауушур,
Кязим хажи ууаз беред, сёзю – сур, –
Ёлмезлик жокъ, ийман бла къалыгъыз.

Оюлурла юйле, бийик къалала,
Къуу болурла таула, жашил талала,
Шаудан суула къургъакъ ташдан толурла, –
Ёлмезлик жокъ, ийман бла къалыгъыз.

Топуракъдан жаратылдыкъ, топуракъ
Болур бизге тёшек, жастыкъ, опуракъ,
Керек бизге Къуран, китап окъумакъ, –
Ёлмезлик жокъ, ийман бла къалыгъыз.

Кючю, жауу кетер эки кёзюнгю,
Хыйсабы аз, учуз болур сёзюнгю,
Эл кенгешге чакъырмазла ёзюнгю, –
Ёлмезлик жокъ, ийман бла къалыгъыз.

Женгсиз кёлек кийдирирле, тенг кесип,
Агъач атха миндирирле, терк жетип,
Къабыр дууа билдирирле, эсгертип, –
Ёлмезлик жокъ, ийман бла къалыгъыз.

Сын ташынгы сары ташдан салырла,
Къабырынга, жаназынга барырла,
Сен кетерсе, таула, тюзле къалырла, –
Ёлмезлик жокъ, ийман бла къалыгъыз.

Жарсымагъыз, игиликни билген – аз,
Аны ючюн дерт тутаргъа жарамаз,
Себеп берген къайтырына къарамаз, –
Ёлмезлик жокъ, ийман бла къалыгъыз.

КЪЫЙЫН
КЮН
АЙТАМА
СИЗГЕ

* * *

...Халкзыбызны кёчюргенлеринде, хар бири жолгъа бирер зат алыргъа кюреше эди. Кими жан кзалдырлыкъ зат, кими эсде кзаллыкъ зат... Кязим а не алгъан болур эди биргесине?

Кязим хажини кзызындан туугъан Солтанланы Юзейирге Кязим аппасыны кёчген сагъатын сорама. Да бек сейир зат айтхан эди.

«Кязим, тата, мен, алтыжыллыкъ, – биз ючюбюзден сора юйде киши болмайды. Келелле бир заманда солдатла... Биз, сабийле, бизге биягъы укол этерге келген сунуп, тёгерекге чач-тюк болабыз. Таш-агъач артына бугъабыз. Кзуууп жетип, тауукъ балаланыча жыйышдыргъан эдиле... Машинагъа жюклеп тебирегенлеринде, Кязим, кзадалып, китапларын алыргъа кюрешеди. Бир китап кзысымны алып, арбазгъа чыгъар да, солдатла Кязимни кзолундан китап кзысымын бери тартып алгъан заманда, китаплары жерге тёгюлелле да кзалалла. Жер кзаны болалла... Кязим да, тыягъы кзолундан тюшюп кетип, жыгъылады. Тёрт аякъланнганлай, китапларын жсыяргъа кюрешеди. Солдатла кзоймайдыла муну. Бу да кзолуна алгъанын – ала да тарта, сыйыра, бир жанына быргъай... Аякълары бла ура... «Давай, старик, давай!..» – дей, ары-бери соза... Кязим жиялгъан эди алайда... Аман жиялгъан эди!.. Мен да, солдатла алай артыкълыкъ этгенлерине тёзалмай, кзычырыкъ-хахай этеме... Алай ким болушурукъ эди бизге!.. Дуня жияу-сыйыт болуп тургъанда!..

Марап туруп, солдатла кёрмеген заманда, чабып, Кязимни бир китабын алып, кзойнума букъдургъан эдим... Артда, вагоннга жюкленип бара туруп, ол китапны Кязимге бергенимде, жарыгъан эди. «Ай, иги жашым сен!.. Ай, иги жашым сен!.. Не иги этдинг! Не иги этдинг! Дин китабымы келтирдинг, жашым! Дин китабымы келтирдинг!..» – дей, мени кзойнуна кзысып, башымы сылай, бизни къайры эсе да бир къарангыгъа алып кетген эдиле...»

Абдуллах Бегий улу

ЖАРЛЫ ХАЛКЪЫМ

Мен айтханнга тынгылагъыз,
Айтханымы ангылагъыз,
Шашар жолда сиз бармагъыз,
Жюреклеге ачыу салмагъыз.

Тамата оноуну бичди –
Миллетге кёчерге тюшдю,
Терси, тюзю айырылмай,
Бу не аламатлыкъ ишди?

Азыкъсызлай чыкъдыкъ жолгъа,
Къайгъы бла, арып-талып.
Ёлген – ёлюп, къалгъан – шашып,
Асламыбыз жолда къалып.

Душман оту жетди бизге,
Терслик болду бу жол тюзге,
Башыбыз къалгъанды сёзге,
Эриши кёрюндюк кёзге.

Толтургъанбыз вагонланы,
Таныгъанбыз къурч жолланы,
Тюзетирле законланы,
Тёзюм болсун аз заманны.

Жерибизге душман келди,
Бизни жокъ этерге деди,
Жетмез бизге ассы дерти,
Кеси кетер таудан кери.

Ишди бизни жашатырыкъ,
Ариу кийип, ашатырыкъ,
Быллай тар жолгъа тюшгенде,
Намыс бла бошатырыкъ.

Халкъымдан тилеп айтама, –
Ишлегиз, ишни къоймагъыз.
Къоркъмагъыз, сиз къутулурсуз,
Къол жетдирип, бет жоймагъыз.

1944

* * *

Къыйын кюн айтама сизге:
Жунчумагъыз керексизге.
Тёре болур терсге, тюзге,
Жол берилмесин бетсизге.

Жашаудан умут юзмейик,
Зулму кишеннге тюшмейик,
Тюзлюкге жолну ишлейик,
Адамча жашай билейик.

ТАУКЕЛ ЭТЕЙИК БИЗ БЮГЮН

Тёжумсюзлюк – нёгер туююл,
Оюлгъанда жолунг, юйюнг.
Кётюрейик жашау кюйюн,
Таукел этейик биз бюгюн.

Кёп жашадым, кёп да кёрдюм,
Артыкълыкъгъа налат бердим.
Къартлыгъымда тентиредим,
Элим бла кёчюп келдим.

Жашарыма бек аз къалды,
Борбайымы къартлыкъ алды.
Аллах, санга бирди сёзюм, –
Тилейме халкъыма тёзюм!

Ёньюм, ауазым бузулур,
Ичер сууум тауусулур,
Къарт парийим, билип, улур,
Жамауат агъач ат къурур.

Ёлюрме мен, артха къайтмам,
Саулугъумда жалгъан айтмам:
Бузулмагъыз къыраллыкъгъа,
Киши жерде тургъанлыкъгъа!

Ат чариште сыналады,
Азап кёрмей ким къалады?
Хайт дегиз, айып алмагъыз,
Иште артха да къалмагъыз.

Кёп къыйынлыкъгъа тёздюгюз,
Ачдан, азапдан бездигиз,
Дагъы къош бола келдигиз,
Кёп палахланы женгдигиз.

Отларыгъыз кёп ёчюлдю,
Боран, ырхы да кёчюрдю,
Дагъы халкъ халкълай кечинди,
Сёзюн эшитигиз Кязимни:

Мухажирлик кыйын ишди,
Ол а бизге энтта тюшдю,
Аны кетюрген да ишди,
Кетюралмасакъ – беишди!

Тюздю, бирликде – тирликди,
Халкъ деген аны биллики.
Сиз адамгъа саналыгъыз,
Кыйын кюн эрлей кыалыгъыз!

Олду мени осуятым,
Халкъыма да аманатым.
Жашарыкъма аны айтып,
Къурулгъунчу агъач атым.

1944

ЫРАЗЫЛЫКЪ

Мен кѣалмам – атым кѣалыр,
Сѣзюм, ишим махталыр,
Тюзюм, терсим билинир,
Чамларыма кюлюнюр.

Кѣпню кѣрген эллиле
Ыразылыкъ берирле.
«Хажи ауушду», – дерле,
Жаннет, ийман тилерле.

Ыразыма барына –
Сыйлы жууукъларыма,
Жерибизни халкъына,
Жашларына, кѣартына.

1944

ОСУЯТ

Мени дууама келликле,
Жаназыма сюелликле,
Тёрт санымы жууарыкъла,
Басхычымдан тутарыкъла,
Къабырымы къазарыкъла,
Манга кюйюп азарыкъла,
Салымы элтип барлыкъла,
Сау-саламат къаллыкъла, –

Барыгъызгъа барды сёзюм,
Осуят этеди Кязим:
Къыйын кюн жашай билирге,
Билек болугъуз бир бирге!
Бирликде – тирлик, билигиз,
Бир биригизни суююгюз!
Ариулукъ болсун тилигиз,
Хата кёрмесин юйюгюз!

1944

ПОЭМАЛА

* * *

...Бу китап жууукълашдыргъан китанды десек да, дурусду – Кязимни бизге жууукълашдырады, бизни – Кязимге.

Кязимни ачхан, дуниягъа белгили этген Къайсын болгъанды, дейбиз. Тюздю. Къайсынны уллу фахмусу Кязимни бек алгъа сезгенди. Аны алайлыгъын айтдыргъан да этгенди. Къайсынча болургъа кыйынды.

Къайсынны уллу фахмусун бек алгъа сезген а ким эди?

Кязим!

Къайсынны келгенин бек алгъа Кязим сезгенди.

«Кесиме ушаш тели Къайсын келгенди». Халкъгъа суююнчюлюк айтханча, айтханды. Жырны кезиуюн бергенча этгенди...

Кязим ёсдюрген, Кязим бийикге кётюрген, чыгъаргъан назму сёзюбюзню тамыры тереннге кетеди. Теренден келеди. Кязимге дери болуп кетген, Кязимден сора келген назмучулары бек закийлери, биз билип, – Кязимди.

Эки ёмюрню арасында бош сюелмейди. Ары жаны – эки жыйырма жыл бла бир кесекле. Бери жаны – эки жыйырма жыл бла бир кесекле.

Кязим эки жанында эки уланны кёолларындан тутуп баргъан атачады. Эки ёмюрню. Эки дунияны.

Кязимге багъа бичерге кимни кёолундан келликди?!.

Кязим уллу назмучуду, бек уллу. Поэзиябызны диниди.

Не кёп айталсакъ да, аны айталлыкъбыз.

Ким бла, не бла тенглешидилаллыкъса?!

Кязим – Кязимди.

Абдуллах Бегий улу

ЖАРАЛЫ ЖУГЪУТУР

1

Барыбыз да билебиз
Жашау кыйынын, тарын,
Жаралы жугъутурну
Айтайым мен хапарын.

Ол хапар эсге тюшсе,
Мен кзуру да кюеме.
Аны сиз барыгъыз да
Эштсегиз бек сюеме.

Зарфха уруп чыгъарырча,
Зарфыбыз жокъду бизни,
Къарангылыкъ ачдырмай
Турад кезлерибизни.

Китап окъуй билген – аз,
Жахилд жарлы халкыбыз,
Жашайбыз, тогъубуздан
Кёп болгъанлай ачыбыз.

Бюгюн тауда кър жауад,
Арбазланы толтуруп.
Хапарымы айтайым,
От жагъада олтуруп.

Сыйырадыла жерни,
Сыйыралла гыржынны,
Къолдан келмей сыйыргъа
Хапарны бла жырны.

Залимледе аллай кюч
Жокъду. Шукур Аллахха!
Биз жүрек сёзюбюзню
Бермебиз малгъунлагъа.

Жаралы жугъутурну
Окъ жарасы жаннганча,

Жанады жүрек жарам –
Къама кирип къалгъанча.

Айтайым хапарымы,
Сизге, манга да асыуд.
Адамлагъа айтмасанг,
Кюйдюрюп къояд жарсыу.

Ой, жаралы жугъутур!
Мен да санга ушайма, –
Жюрегими къан жууа,
Хапарымы башлайма.

2

Ариу, айбаш жугъутур
Отлай эди ыранлада,
Кече энип, иче эди
Тауда къара сууладан.

Ыранда кийик сюрюу,
Солуй, жатып тургъанда,
Къарауулу жугъутур
Бола эди къаялада.

Ол кёп къутхаргъан эди
Сюрюуюн уучуладан,
Кеси да кёп къутула
Келген эди, ажалдан.

Бир жол, танг жарыгъанлай,
Кийик сюрюу, суу ичип,
Ыранлы гелеу бетни
Бара эди, ёрге кетип.

Алайлай бирси бетден
Ачы ушкок атылды,
Сюрюу къачды, жугъутур
Жаралы болуп къалды.

Ол, ёрге баралмайын,
Мыллыгын эншге атды,
Терен сызгъа ичине
Кетип, термиле жатды.

Уучу – жугъутур къайры
Думп болгъанын билмеди,
Ол не кёп излесе да,
Къайдагъысын кёрмеди.

Кёп айланып, зат тапмай,
Жарсыды, ачыу этди.
Башха кийик мараргъа
Бир башха жары кетди.

Жауурунун окъ тешген
Жугъутур ол сызгъада

Сау кюн, сау кече турду,
Жогъед ызын ызлагъан.

Тауда гелеу кырдыкга
Къатханед таза къаны,
Ачый эди, кюе эди
Ауур жарасы аны.

Ол эрча кётюре эди
Жарасыны ачыуун,
Жигитча кюреше эди
Къутхарыргъа жашауун.

Жарасы ачып, аны
Къоймаса да атларгъа, –
Юзмей эди умутун
Ол сюрююн табаргъа.

Жюреги тартдыра эди
Къаяланы башына,
Кёзюн алмай къарай эди
Сюрюу кетген жанына.

3

Биз элли жарлы уучу
Хашим, танг жарыгъанлай,
Чыкыгъан эди таулагъа,
Кийик, жугъутур марай.

Ол, таулада айлана,
Кийиклени ёлтюре,
Жашай эди, алай бла
Юйюрюн кечиндире.

Хашим, тик жолну чыгып
Баргъанлай, бирси бетде
Ол акъсакъ жугъутурну
Кёрдю да, сейир этди.

Ол жаралы жугъутур
Ёрге къачып бара эди,
Эркинликге къаст этип,
Жарасын унута эди.

Хашим кёрдю: бир бёрю,
Жугъутурну ызындан
Къуууп, жете баргъанын, –
Тояйым деп къанындан.

Хашим, ушкогун сермеп,
Къол юсюнден терк атды.
Бёрю, ёрге секирип,
Сора – сойланып жатды.

Жугъутур, энтта ушкок
Анга атылгъан сунуп,

Суху да бир къарады,
Башын артха терк буруп.

Алай бу жол анга угъай, —
Ушкок жаууна атылды!
Жугъутур таугъа кетди,
Бёрю жоюлуп къалды!

Жаралы жаныуарны
Къуугъан зулмучу бёрю,
Тюзлюк огъу ызындан
Жетип, алайда ёлдю.

Аллай къара кюн келип
Къутулгъан жугъутургъа
Хашим тиймеди — эркин
Кетерге къойду таугъа.

Аны ызындан къарап,
Хашим тёште олтурду,
Ол къаяла артына
Аугъунчу, къарап турду.

Жаралы жугъутурну
Жаралары сау болуп,
Таулада энтта жашар,
Жаны къууанчдан толуп.

Тауланы, эркинликни
Чексиз суйген жугъутур,
Ызынгдан окъ жетмесин,
Жауларынг жоялмай тур!

4

Жаралы жугъутурну
Къутхаргъанындан сора,
Хашим, жаныуар атмай,
Юйюне къайтып барад.

Кийик эт келеди деп,
Сабийлери чапдыла...
Алай ала ол кече
Кийик этсиз жатдыла.

Хашим юйдегисине
Жугъутурну хапарын,
Тизип болгъан халында,
Айтып берди хар барын.

Къатыны: «Тюз этгенсе,
Жаным къор болсун санга! —
Деди. — Жаным ауруду
Ол жарлы жаныуаргъа.

Биз да ачдан ёлмебиз,
Худур этип ичсек да.

Не этейик! Чыдарбыз,
Не кзыйынлыкъ кёрсек да!»

5

Ахшам къарангысы да
Элге шош кирип келди.
Жамболат бий Хашимге
Жумушчусун жиберди.

Бийни сер жумушчусу
Ахшамда салып келди.
– Бийим сени чакъырад,
Хайда, жюр, Хашим! – деди.

Хашим, эски чепкенин
Женгил къаплап юсюне,
Жумушчуну ызындан
Барды бийни юйюне.

Хашим, эшикден кирип:
– Юйге игилик! – деди,
Жамболат бийни бети
Кюйсюз болгъанын кёрдю.

– Бююн уугъа бардынгмы? –
Деп сорду бий уучугъа.
Хашим ууда хапарын
Терк окъун айтды анга.

– Ай, сен башсыз! – деди бий, –
Акъылынг жокъ бир жанса!
Жюреги къоргъашинча,
Эрий тургъан аманса.

Мен бийинг болгъанымы
Унутханмы этгенсе?
Уугъа барып, сен таудан
Къурлай салып келгенсе!

– Бийим, кесинг билесе,
Бир беш-алты сабий бар.
Алагъа да тапмайма
Ач этмезча бир мадар.

– Сени ит кючюклеринг
Ач болгъаны нед манга?!..
Хашим, жеринде тепчий:
– Биз да адамбыз! – дейд анга.

– Аузунгу кзыс! – деди бий,
Секирип ёрге турду,
Мужура бла, сермеп,
Жарлы Хашимни урду.

Хашим эшик артына
Жыгъылды. Алай, кючден

Къобуп, мыллыгын атды
Зорчу бийни юсюне.

Ол бийни буууп окъун
Къоярыкъ эди, алай
Шапалары чапдыла,
Ач бёрюле чапханлай.

Жарлы уучуну, тюйюп,
Атхан элле эшикге.
Ала анга этгенни –
Адам этмейди итге.

Бий мужурасы тийип,
Сындыргъанед билегин.
Залимликни ёртени
Кюйдюргенед жүрегин.

6

Хашим, ач бёрю къуугъан
Жаралы жугъутургъа
Тенг болуп къалдыңг кесинг,
Адам жокъ болушургъа!

Санга чапхан бёрюню
Киши атып урмады.
Ол бёрюню къанындан
Къара жер кызармады.

Чолакъ болуп къайтдыңг сен
Жарлы, къурум юйюнге,
Сау болмаз жара тышдю
Огъурлу жүрегинге.

Тауда ол сен къутхаргъан
Жугъутургъа ушайса,
Аныча, жараларынг
Къыйнай, алай жашайса.

Залимликни тыягъы
Бизге аман тиеди.
Не этсин жарлы Кязим –
Жаны отда кюеди.

Хашим, аман ачыдыңг,
Болдунг адам азгъыны.
Кёзлерим жашдан тола,
Этеме бу назмуну.

Сени жарсыуунг – мени
Жарсыуумд, жарлы уучу,
Инш-Аллах, ийнанабыз –
Келир бир дерт алыучу!

Жарлы Хашим, кесинг да
Жаралы жугъутурса.

Кёрген кыйынлыгыңгы
Сен кыачан унутурса?

– Сени ургъан залимни –
Аллах урсун! – дейме мен, –
Палахланы ырхысын
Анга бурсун! – дейме мен.

Бар этген артыкылыгы
Аны кесине жетсин!
Кязим этгенча, анга
Аллах да налат этсин!

Бизни малгъун залимле
Кёкге айланып сиелле,
Хайыуанны туйгенча,
Адамланы тюелле.

Кюн сайын, аны кёрюп,
Амалсызгъа кыалама,
Бир башха жол табалмай, –
Мен назмула тагъама.

7

Ой, мени жарлы халкым!
Кыйынлыкъда тураса.
Сен да, бир башха болмай,
Жаралы жугъутурса.

Зыгъырлы кюлда зыгъыр
Кибик, кёп кыйынлыгыңг.
Не затха чыдамады
Сени кыйынлы жаныңг?!

Къурум ожакъларыңдан
Кечеги кыар жаугъанча, –
Жауады кыайгы юсюнге,
Сени Аллах кыаргъагъанча.

Жаз жабалакъ таулагъа
Жаугъан кибик, юсюнге
Кыара палах жауады,
Кирип келеди юйюнге.

Кыайгыларыңга жарсый,
Жарлы Кязим талгъанды.
Ол башын тау черекге
Атар кибик болгъанды.

Жарлы халкым! Бёрюле
Кыуууп баргъан жаралы
Жугъутурса. Не этейим,
Ким болур бизни жанлы?

Ким кёрюр сени ызыңдан
Жумулгъан бёрюлени?

Къайгъыларын ким кёрюр
Жарлы таулу эллени?

Сени сюрген бёрюге
Кимни огъу атылыр?
Фитнаны, залимликни
Тили къачан тартылыр?!

Бар къыйынлыкъларынгы
Жарлы Кязим кёреди,
Жюреги къандан тола,
Саудан кёрге киреди.

8

Жаралы жугъутурну
Айтдым сизге хапарын.
Хакъды, — ол сау эталмаз
Жюрекле жараларын.

Алай от жагъалада
Эл жарлысы жыйылса,
Жугъутурну хапары
Тау элlege жайылса, —

Ким билед, асыу болур
Къайгъылы жюрекlege;
Ким билед, ачыу болур
Зулмучу залимlege.

Мен Меккагъа баргъанма —
Базмайдыла тиерге,
Жарлы уучу Хашимни
Тюйген кибик, тюерге.

Алай ол зулмучула
Артыкълыкъдан тоймайла,
Манга бичакъ билеуню,
Жаныгъанны къоймайла.

Шишлик къойлай сояргъа
Къолларындан келсе эд,
Уруп, туюп, жояргъа
Атым амал берсе эд, —

Бир кюн жашатмаз элле
Ала мени дунияда,
Ичер сууум тюгенип
Къалыр эди таулада.

«Келечиге ёлюм жокъ!» —
Деген сёз барды халкъда.
Халкъымы келечиси
Болдум къыйын сагъатда.

«Ит юргенин — жел элтир», —
Юрме къой жауларымы!

Халкъыма ёкюл болуп,
Айтдым бу дауларымы.

Жарлы халкъым! Кюрешдим,
Асыу болур деп сёзюм.
Санга игилик тилей,
Жашайд дунияда Кязим.

1907

МАХЕТЧИ БЛА САЛИЙХАТ

Эки жаны – бийик тау,
Туугъан эдим бир элде.
Ёзени жай, тауу кыш,
Хауасы салктын жерде.

Атам, анам къарт болду,
Юйюрде мен тамата.
Къатын ал деп къысдыла, –
Къайдан чыкъды бу хата?

Бир ишге – ол уллу иш,
Сагъыш этерча болдум.
Элде адетге кёре,
Юйде къартлагъа сордум.

Къартла эркин этдиле
Ол оноуну кесиме.
Узакъ бармай, къоншуда
Тюшдю бир къыз эсиме.

Таукел этип тиледим,
Келечибиз – Карамай,
Бек къууанып айланды,
Башха ишге къарамай...

«Баблийгъа уа, бир Аллах...
Кёп кыйындан солурсуз,
Аллах айтса, топ кибик,
Толу юйюрлю болурсуз...»

Болса – болур кесича, –
Суу сурат, субай санлы,
Кёрсенг – къарап турурча,
Адепли, ариу сынлы...

Орамны ётдю Салийхат,
Биз сёлеше тургъанлай.
Аны кёрюп, тюрлендим,
Шо элия ургъанлай.

Салийхатны кёргенлей,
Баблийгъаны унутдум.
Таплыгъындан ийменип,
Сёлешмейин къутултдум.

Ашым, башым тас болду,
Жан тынчлыгъым къуруду.
Бара тургъан жолума
Темир къафу урулду.

Кечем, кюнюм чарс болду,
Къайгъыларым чачылды.
Жар оюлгъан жолума
Тейри эшиги ачылды.

Кёп айландым, уялып
Къызгъа халымы айтыргъа.
Бир кюн сакълап тургъанем,
Ол да суудан къайтыргъа.

Бийче къызлай атлады,
Челеклерин толтуруп.
Мен тансыкълап къарадым,
Туурасында олтуруп.

Секирип ёрге турдум,
Ол да суудан къайтыргъа.
Арсарсыз жолун тыйдым –
Кёлюмдегин айтыргъа.

Къарагъан къарамындан
Къамадыла кёзлерим...
Къайры кетип къалдыла
Мени айтыр сёзлерим?!

С а л и й х а т

Сёз къоратып кыйналма:
Айтырынгы билеме.
Ахшы жаш, къыз тилесенг,
Орамлада тилеме.

М а х е т ч и

Базынмасам кесиме,
Чыкъмаз эдим аллынга.
Къарарыгъым келеди
Сени ариу халынга...

С а л и й х а т

Сен таныйса атамы,
Тойгъа не мал сояrsa?
Къой, къарама къызына –
Кёз тийирип къояrsa.

Махетчи

Кёзюм сенден тоймайды,
Сёзюнг кенгде кёймайды.
Къоркъма, сен кирлик арбаз
Къурманлыкъсыз болмайды.

Салийхат

Адет бла тилерча,
Бармыды уллу байлыгъынг?
Не тамаммы сунаса
Сыфатынг, чырайлыгъынг?

Махетчи

Ырысхы – ташадады,
Байлыкъ ючюн суюмедим.
Суюмекликни къарыуун
Санга дери билмедим.

Салийхат

Жюрек – жюрекге ачхыч,
Жюрегинги билеме.
Къой, сени атам унамаз,
Тахлыкъ кызын тилеме.

Махетчи

Сени ариу ауазынг
Акъылымы алады.
Атангы къатылыгъы
Манга къоркъуу салады.

Салийхат

Мен да атамдан къоркъама,
Огъурсузду, кюйсюздю.
Къызын санга берирми –
Жарлыды дер, кюйсюздю...

Махетчи

Жарлылыгъын билмеген
Бай болуп да не этер?
Биз экибиз бир болсакъ,
Ол байлыкъгъа не жетер?

Салийхат

Аллай насып ким берир –
Суюгенле бир болурча?
Мындан ары къоркъуусуз
Къайгыыладан солурча?..

Ачыу тийди Калланнга
Салийхатны этгени,
Неден да кюч кёрюндю
Айтмай, къачып кетгени.

«Базынып тургъан къызынг
Башынгы кесип кетди,
Къартлыгъынгда уялмай
Халкъгъа чыкъмазлыкъ этди...

Уллу эди намысынг
Намыс керек жерледе...
Кёп жыллыны айландынг
Оноу этип элдеде...

Халкъгъа этген оноуунг
Табылмады кесинге...
Болатлагъа къачаргъа
Къайдан тюшдю эсине?..»

Забакълары, жыйылып,
Болатлагъа чапдыла.
Эки кёпюр арада
Кетмез ачыу тапдыла.

Уллу межгит аллында
Уллу уруш къурдула.
Махетчини бурнуна
Тыякъ бла урдула.

Адил кетди чапханлай,
Черек кёпюрден ётюр,
Къолдан келмеди аны
Тыяргъа, ызындан жетип.

Цораланы юйлерине
Уруп кирди, сормайын,
Къаны кетип бетинден,
«Сау кел», «сау бол» болмайын.

Кирип барса отоугъа –
Жабыу артында адам жокъ!
Жер тюбуне кирсе да,
Тапмай къайтыр амал жокъ!

Арлакъ барып къараса –
Мюйюшде хапчук тебе.
Мюйюшде хапчук тебе –
Солуса, ёрге кёбе.

Адил жунчуп къалмады –
Хапчукланы ташлады,
Сора-сурай турмайын,
Къызыны туююп башлады.

«Ёлтюрсе – ёлтюрсюн» деген
Халы бар Салийхатны.
Бу юйге суююп келген
Жалы бар Салийхатны.

* * *

Эсли къартла, сюелип,
Урушну да тыйдыла.
Айып этип Калланнга,
Кеси юйюне жыйдыла.

Этген ишин тюз кёрюп,
Ол кечгинлик сормады...
Тыякъ тийди киеуге,
Башха хата болмады.

Бир къауум кюн'озгъанлай,
Келечиле келдиле.
Юйге окъуна киргинчи,
Болмазлыгъын билдиле.

Малкъарда къарт къалмады
Жарашдыра келмеген...
Бу дунияда болурму
Антына бир ёлмеген!..

Быллай а ким кёргенди –
Адам сёзюн алмагъан,
Антына былай къаты...
Юйю къуруп къалмагъан!

Не кюрешдиле эсе да,
Жюреги тешилмеди,
Махетчини сартындан
Бир токълу кесилмеди.

* * *

Быллай къууанч ким эштди –
Тою-оюну болмагъан,
Келин келген кюнледе
Юйю адамдан толмагъан?

Боза аякъ кётюрюп,
Адам алгъыш этмеген,
Бу хапарны къайгъысы
Кёпге дери кетмеген?

Болатланы Махетчи
Бек айыпсыз жаш эди.
Ол жыйылгъан жерледе
Тенглерине баш эди.

Игиликден не хайыр –
Табылмаса жууукълукъ?
Арагъызгъа тюшгенди
Жылынмазча сууукълукъ.

Цораланы Ахматда
Кёп турдула кёонакъда,
Аны этген намысы
Унутулмаз жомакъда.

Салийхатны къайгъысын
Бек кюрешди чачаргъа –
Жюрегин жапсарыргъа,
Кёлюн ашха ачаргъа.

Къайгъысы кёп Салийхат
Ашын-сууун да къойду,
Жашар ючюн термилген
Таза жанындан тойду.

Къатында тургъан къызла,
Ол жиляса, – жиляйла.
Башын тобукъларына
Салса, чачын сылайла.

Этген иши Ахматны –
Унутулмаз, ёлсе да,
Жарымады Салийхат,
Ол не сыйлы кёрсе да!

Кёонакълыкъдан келинни
Юйюне элтди кеси,
Кюнлюмде ёрлеп бара,
Тайышхан эди эси.

Болатланы къартлары
Къууандыла-жашналла.
Келин юйге келгенлей,
Иги къарап башлалла...

* * *

Салийхат турду алай –
Адам бармай юйюнден,
Барлыкъла да къоркъдула
Атасыны кюйюнден.

Жангыз кичи эгечи
Ташаланы келеди,
Анасы Айшат жиберген
Саугъаланы береди.

Арыкъ болду Салийхат
Жилягъандан, сагъышдан.
Анга ёлюрге къоркъууду
Атасы этген къаргъышдан.

Алай жашай тургъанлай,
Былагъа ауруу тийди.
Сиз кёрген мудахлыкъны
Сизге дери ким билди?

Салийхат онгсуз болду,
Жууукълары жетдиле.
Калланга да сормайын,
Кеси юйюне элтдиле.

Кечгинлик тилеп кыызгъа
Кюрешдиле Калланга,
Бермеди ол кечгинлик
Сюйгенине баргъаннга.

Айшат жияп тиледи –
Женгилмеди сёзюне.
Кызы ёле тургъанда,
Къарамады кёзюне.

* * *

Къазакъланы Жюнюсдю,
Жарсып, дарман излеген.
Дармандан ёллюклерин
Ол да, харип, билмегенд!

Кюнлюмге ёрлеп келдинг,
Дарман сууунг – кёолунгда.
Къаллай огъурсузлукъ бар
Бююн сени жолунгда!

Сен келгенде, Махетчи
Тура эди жатханлай.
Ашы-суу болмайын,
Къарны ичине къатханлай.

Махетчиге ичирдинг,
Агъач аякъ толтуруп.
Бираз хапар да айтдынг,
Тюз аллында олтуруп.

Энди иги болур деп,
Махетчиге кёл этди,
Дарман сууун да алып,
Салийхатха ол жетди.

* * *

Жарлы эгечинг Айшат
Къууанды келгенинге,
Шукур этди Аллахха
Жууукъну билгенинге.

Салийхат жатхан жерге
Чырмаусуз кирип бардынг,
Ёлмезлик жаш жанны сен
Ажалсыз тартып алдынг.

– Махетчиге ичирдим,
Игирек болуп къалды.
Сени да сау этер, – деп,
Дарманны аллына салдынг.

– Махетчи ичген суудан
Не болсам да, ичейим.
Сен келтирген дарманны
Жарарлыгъын кёрейим. –

Салийхат ичди суудан,
Не ичгенин билмеди.
Андан артда аузуна
Ёлгюнчю суу тиймеди.

* * *

Махетчи этген эди
Ахлулагъа аманат:
«Салийхатха жаш тууса,
Атагъыз, – деп, – Къанамат...»

Кюн ортада жан берди,
Кёзлери ёрге аралып.
Къатынла сарнайдыла,
Жюреклери таралып...

Жарлы бала Салийхат,
Сездингми ажал келгенин?
Сен къалай да билгененг
Махетчини ёлгенин?

Салийхатны кюйю

«Жар башында таш юйчюк –
Кесеу башлай къаралсын!
Мени жауум, жаш болуп,
Сюйгенине таралсын!..»

Къая аллында кёкбаш юй
Шекер тузлай эрисин!
Мени жауум, къыз болуп,
Сюйгенине термилсин!

Эки жаны – бийик тау –
Бир бирине оюлсун!
Сюйгенлени кюймагъан –
Арасында жоюлсун!

Мен да барып бусагъат
Къабырынга кирирге,
Не жюрек кыйынынгы,
Сормагъанлай, билirme.

Мен туумай къалгъанлыкъгъа,
Не боллукъ эди санга?
Сен туумай къалгъанлыкъгъа,
Не боллукъ эди манга?

Быллай бир кюер кибик,
Сен не кёрюндюнг манга?!
Быллай бир сюер кибик,
Мен не кёрюндюм санга?!

Тюзледе субай чыбыкъ
Кёрмегенми эди жаным?
Тюкенде орус сурат –
Кёрмегенми эдинг аны?

Сенсиз къалгъан дунияда
Мен къалай жашар эдим?!
Ауазынгы эштмесем,
Акъылдан шашар эдим.

Сыфатынгы кёрмесем,
Кёрге кирип кетерем,
«Кел» дегенде, келмесем,
Кесими асмакъ этерем.

Энди сен ёлюп кетип,
Бу дунияда не манга?!» –
Олсагъатдан жан берди,
Къалай тезер эди анга?!

* * *

Бир ауруудан аурулла,
Бир ауруудан ёлдюле,
Бир къабыргъа кирдиле,
Орталарын бёлдюле.

Къоямы эди атасы
Орталарын бёлдюрмей!
Кюйсюзлюгюн кёргюзтмей,
Анда да бир ёлтюрмей!

Ол эки да жарлыгъа
Бир жаназы этдиле,
Забакъланы серрайла
Бирем-бирем кетдиле...

Салийхатны ауазы

Кёкге басхыч салгъанма,
Туманланы чачаргъа,
Атам Каллан къоймайды
Махетчи бла къачаргъа.

Къачсам а, биллик эдим
Къайсы жолну барыргъа.
Кюйсюз атам къоймайды
Болатлада къалыргъа.

Къартла ёрлеп баралла
Мени огъурсуз атама,
Тобагъа бир къайтмады
Мени этген хатама.

Сен не тукъум баласа –
Ата сёзге жыйылмай?
Къайры кетип бараса,
Бу дунияда сыйынмай?!

Сен не тукъум анаса –
Сабий ючюн жашамай?
Къайры кетип бараса,
Ичер сууунг бошалмай?..

* * *

Дарман тапмай къалдыла
Сизни иги этерча.
Кимге не хата этдигиз –
Жашлай ёлюп кетерча?

Сизге дууа жазмагъан
Халкъда адам къалмады –
Бир себеплик келмеди,
Бир болушлукъ болмады!

Жансыз затха жан чыгъып,
Бу хариплеге эрирге
Битеу Малкъар келдиле
Ёлюклерин кёрюрге.

Юч ёлюкню тюзетип,
Эки салгъа салдыла.
Быланы ахлулары
Жиляй-улуй къалдыла.

Бушуулары бир этди,
Балаларын къапдыла.
Сюймекликге жау болуп,
Не игилик тапдыла?!

Ачылгъанлай къалгъанды
Махетчини эшиги,
Биргесине барады
Салийхатны бешиги.

Къарт атасы Каллан да
Бёркюн эншге кийгенди,
Жерге къарап къалгъанды,
Эки къашын туюгенди.

Эфендиле айтдыла –
Бирге къабыр къазаргъа,
Сын ташларын бир этип,
Эки атны жазаргъа.

Къазыучула къаздыла,
Жазыучула жаздыла,
Дунияларын бир этип,
Азыучула аздыла.

Бир бирлерин сөйдюле,
Бир бирни ариу кёрдюле,
Бир ууахтыда ауруп,
Бир кюнде жан бердиле...

Ийнанмагъан – къарасын
Уллу Тюзде обагъа.
Энди къызы къачханла,
Къайтмазмысыз тобагъа?

Мекка болсун, бир болсун
Уллу Тюзню обасы.
Къазим этген бу кюй да –
Малкъар Элни тобасы.

(?)

САРЫ КЪОШДА

1

Жаула, туугъаныгъызлай
Анагъызны кърнындан,
Бөрүлеча, ичесиз
Жарлы халкъны кърнындан.

Тынчаймайсыз, кърмайсыз
Бизни ырахат жашаргъа,
Бу кър кърыйыныбызны
Адамыча ашаргъа.

* * *

...Уручу жыйын этди
Залим Чона кесине:
Малла урлау тюшгенди
Энтта аны эсине.

Ай батып, жан аягъы
Тынчайгъан тап кезиуде
Чона бий жыйын бла
Келди Мужал кечиуге.

Аты кишней тюбюнде,
Жаугъа атланганча ол,
Айтды абреклерине,
Тау ауушха алып жол:

— Эй, Гюржюню кършлары!
Биз аз аууш аумадыкъ,
Чегемде чола малгъа
Жол къронуш а салмадыкъ.

Анда бизни унутхан
Хапарларын эштебиз, —
Ол къртыпыс таулула
Уяннгынчы жетербиз!

Уручу жыйын чыкъды
Бызынгыгъа чабаргъа,
Сауут кючюн кёргюзте,
Чола ырысхы табаргъа.

2

Тауда жашагъан къыйын
Болгъанын ким билмейди?
Жангызлай тиринмеклик
Этиу къолдан келмейди.

Ташны бирге кётюре,
Малны да кюте бирге,
Алай келебиз тауда,
Къыйынлыкъланы бюге.

Сары къош – эл жайлыгъы,
Анда кечинеди эл.
Хар къайдача, мында да
Жарлыгъа такъырды жер.

Жыйырма юй, къош болуп,
Турады ол жайлыкъда,
Жюреклери хош болуп
Малгъа тынчайыулукъда.

Огъурлу жер эди ол,
Киши хата кёрмеген,
Бир адамны малы да
Анда ёлюп келмеген.

Татымлы эди кырдыгы,
Хосу туююл бир чёбю.
Мал айнытыр болгъаннга
Жокъ эди аны чеги.

Бызынгы кеси малын
Тутады Сары къошда.
Шыкъы да къой белегин
Болады ары къошхан.

Быйыл а анда Зуха
Къош тамата болгъанды,
Жыйырма юйню малы
Сары къошха толгъанды...

Ботталаны Жашико
Къадырына минеди.
Жарлыланы малларын
Ол тойдуруп келеди.

Гайда бла Тахир да
Ауушха къарайдыла,
Сынчылагъан кёрсек деп,
Жолланы марайдыла.

Сары кѡшда берекет
Бар эди, шукур болсун! –
Жау, бишлякъ этедиле,
Унутмай элни онгун.

Терк-терк энелле элге
Жаш-кѡушла да, бирлешип,
Тулпар эшеклерине
Гыбытланы жюклешип.

Кѡш галауну татыуу
Тамакъларында барыр.
Кѡаймакъ кѡалакъ элтселе,
Эгечлери кѡууаныр.

Таулу кѡшда мѡрезе
Этиу да кѡалмаз, тейри.
Ёрге, эншге озгѡан да
Терк кѡайтадыла бери.

Кѡыйыр сакѡлагѡанлагѡа
Узун болады кече...
Ариу жырлайды Зуха,
Бирсиле эжиу эте.

Жибиген бухчакѡларын
Кѡурута кѡыйы отда,
Жомакъ да айтады ол,
Тышында кѡайгѡы жокѡда.

Не дау анга – жашауну
Бу юлюшю да иги, –
Жарлыны кѡошу турса,
Кѡырмаса ёлет кирип;

Оту жанса, кырдыксыз
Кѡалмасала таулары,
Ити сюрюу кѡайтарса,
Келмеселе жаулары;

Зулму тыягѡы сабыр,
Хыйла жыйын да кери
Болсала, – ёзге насып
Излемези да керти.

Алай тура эдиле
Шыкѡы, Ёзен да бирге.
Усхурда, Тотурда да
Кѡурала кѡош нѡгерле...

3

Тахир жигит барды да,
Кѡалауургѡа баш болду.
Аны уллу кѡллюлюгю
Чона бийге аш болду.

Уручула келелле –
Сыртдан халкъгъа хахай эт!
Ёлюм излейми келед
Ол Чона бий – мурдар ит?!

Уручула келелле,
Бёрюлеча, жутланып,
Ала тасха марайла,
Тау башында къапланып.

Тахир айтды Моллагъа:
– Эштемисе дауурну?
Жигит, алчы илишаннга
Алда келген гяуурну!

Молла жютю кёзлерин
Аууш жолгъа къадады,
Тасха келген жыйынны
Жыйырмасын санады...

Баракалла, машалла
Ысмайылны жашына!
Жигит Молла окъ берди
Бир малгъунну башына.

Молла ушкоок атханда,
Уручу алгъа секирди.
Окъ тийгенде, чулгъанып,
Къабан кибики ёкюрдю.

Къошдан чыгып, эштеди
Шамсюдюн ол атышны,
Тюз кёреди олсагъат
Элге къуугъун барышны.

Кеси женгил жетеди
Къан урушну аллына:
Жанындан бек къоркъады
Жарлы халкъны малына.

Тахир керох бергенди:
«Гайда, муну ата тур!
Ушкогунг тауда къалып,
Кесинг къошда жата тур...»

Окъ тийгенди Гайдагъа –
Онг билеги къурушду...
Жаш болса да, Шамсюдюн
Киши кибики урушду.

Алай душман, кёп болуп,
Къойчуланы онглады,
Аланы тыяр кибики
Сауут-саба болмады...

Окъла келип тиелле
Сары къошну ташына,

Шамсюдюн жара салды
Бир малгъунну башына.

(Къайдан уста болдула
Ит малгъунла жоллагъа?)
Баракалла, машалла
Шауаланы Моллагъа!

Ол атдан тёнгеретди
Къачып баргъан малгъунну,
Жетип, къолтукъдан алды,
Салды тобукъ къарыуну!

Къурушдуруп санларын,
Тепмез кибики байлайды.
Баракалла, машалла, —
Жигит болса — алайды!

Чатда уруш барады,
Эки къауал не болсун?!
Дагъы сакълар умут бар
Жарлы халкъны къой къошун.

Чона залим келеди,
Акъ къадыргъа къапланып.
Австир ушкок атылды,
Эшик артха жапланып.

Чона залим, терк чабып,
Быдыркъыгъа секирди.
Окъ тийгенде белинден,
Къызыл къанла кекирди.

Аны кёрюп, малгъунла,
Итле кибики, юрдюле,
Жартылары урушуп,
Жартылары сюрдюле.

Ботталаны Зуханы
Тюйдюле, инжитдиле,
Кесин терекге байлап,
Акъ байталын элтдиле.

Атла бла къуудула
Ийнеклени, къойланы,
Болмады жау жыйынны
Жарлы къошда къойгъаны.

Чона бийни ёлюгюн,
Жесир болгъан жашларын
Эсгермейин кетдиле,
Алып къара башларын.

Молла, женгил къармашып,
Къауалланы жерледиле.
Жесирни къошха суйреп,
Ызларындан тебрели.

Аналаны жаш Хусей,
Къошдан чыгып, тайгъанды,
Къушдан эсе терк жетип,
Элге къуугъун жайгъанды.

Элге къуугъун келгенлей,
Эрле атлагъа миндиле,
Къан тегюлмей, мал артха
Къайтмазлыгъын билдиле.

Жаболадан – Тебону,
Бызынгыдан – Алийни,
Тотур бла Усхурдан –
Хамма бла Шамийни;

Холам элден – Бийбертни,
Махай бла Жашукну,
Ёрге келсек, Шыкъыдан –
Ёз къоншум Жумарукъну

Женгил тебиретдиле,
Сауут-саба бердиле,
Душманнга кечим, тегюм
Болмазын эсгердиле.

Бий, чыгып алларына,
Атындан тюшмей, айтды:
– Кюн жокъду элибизге,
Къырмайын малгъун халкъны!

Ол бизге чапханлагъа,
Къошланы чачханлагъа,
Бет этмей бир инсаннга, –
От салыгъыз клисагъа!

Жашла женгил кетдиле,
Тау тубюне жетдиле,
Оноу-кенгеш этдиле,
Кеслерин бегитдиле.

Оноулары ол болду –
Бирин къоймай къырыргъа!
Эллерине да чабып,
Буз ургъанлай, уругъа!

– Къоркъа тургъан биз туююл,
Ауушладан ауайыкъ,
Бизге болгъан хатаны
Биз да барып салайыкъ, –

Деди усхурчу Шамий,
Бек ётгюр жаш, мен билип.
Аты кесине ушаш,
Тохтамагъан эмилик!

– Шамий, сёзюнг жютюдю,
Душманнга кечип болмаз, –

Деди Бийберт, – тюз халкыгъа
Малгъунлукъ этип болмаз.

Халкъ туююл – душманыбыз,
Алтакъла, абрекле!
Бизгеча, эллерине
Палах келтирген итле! –

Бийберт, сабыр сёлешип,
Тауусумун этгенди,
Аланы анда кёюп,
Кеси кёошха кетгенди.

5

Тау аллына тёгюлсюн
Тау ичини алтыны.
Сарача, жилий къалсын
Чона бийни къатыны.

Чона бийни къатыны,
Сарача, жилий къалды.
Гайданы кёурушдургъан
Бийден Молла дерт алды.

Расул Аллах жаратхан
Жанланы арасында
Гайда кибик болмазед
Адамны баласында.

Шауаланы Сараны –
Алтын хазнасы эди,
Ботталаны Жакоу
Жарлы баласы эди.

Малда кетди ёмюрю,
Болмады кышы, жазы.
Сары кёошда жазылды
Аны хажрет ниязы.

Сыйлы файгъамбарыбыз,
Мал иеси Шогъайып,
Жолубузну сакълагъан
Тауда, тюзде, сагъайып, –

Кече келип, Гайдагъа
Ууаз берип кетгенли,
Жарлыланы малларын
Анга аманат этгенли, –

Разы болуп, эл кёоюн
Ол бек уста кютеед,
Гелеулю жерле излеп,
Узакълагъа кетеед.

Суу ичирип, туз берип,
Къарады хар малына,
Сау тутуп, семиз этип,
Жетдирди заманына.

Кёп чапды бу сыртлада,
Арып да олтурмады.
Не этейик, мубарикни
Аллах да онгдурмады.

Окъ тийди билегинден,
Экинчи – жүрегинден.
Сараны кюню батды, –
Палах эшигин къакъды.

6

Къошда къалгъан экеулен –
Тахир бла Шамсюдюн, –
Мал ючюн жан аямай,
Кёрдюле палах кюйюн.

Кёрдюле къош аллында
Уюп тургъан къанны да,
Кёрдюле тал терекге
Байланган Зуханы да.

Терк жетип, жарлы жанны
Терекден алгъандыла, –
Жип кесген жаралары
Къан тырмы болгъандыла.

Юч къойчу, аз кесекге
Олтуруп, эс жыйдыла.
Мал неди, – энтта болур, –
Гайдагъа жарсыдыла.

Тюзетип, юсюн жабып,
Салдыла къош аллына,
Хыжысы, ат иери –
Бары да бош къалдыла.

Адам къаннга боялып,
Быдыркъыгъа секирген,
Окъ тийгенде белинден,
Къызыл къанла кекирген, –

Чона бий да жатады,
Къурушуп саны-чархы.
«Кюлтыпыс таулу» деген
Этеди энди хыр-хыр!

Жатады эки ёлюк,
Алагъа палах келип!
Бири – малын кютюучю,
Бири – хауле жүрюучю.

Бири – малчыгъын кютюп,
Ёз къыйынын ашагъан,
Бири – зулму жол ызлап,
Урлап-тырнап жашагъан.

Бири – къыйы от этип,
Тау сууугъун хорлагъан,

Бири – кылыч сууруп,
Зорлагъа башчы болгъан.

Бири – ахырат сурап,
Бир Аллахха жалынган,
Бири – алтын чабакъны
Суратына табынган.

Бири – белин тюзетмей,
Сабийине къарагъан,
Бири – ауушдан аууп,
Чола малла марагъан!

Чона бий ёлюп жатад,
Ёз къанына боялып.
Быкыда жесир малгъун
Къарайд анга, чамланып.

Чонагъа кесилгенча,
Анга да кесилди жол:
Терслик жолуна чыгып,
Жесирге тюшгенди ол.

Къойчула, келип, анга
Тебине турадыла,
Дерт алыргъа ашыгып,
Кенгеш да къурадыла:

Ол палах жолоучуну
Оноун этергеди:
Гайданы дертин алып,
Женгил ёлтюрюргеди!

7

Бу кезиуде алайгъа
Бийберт жетип келеди.
Атмагъыз деп, узакъдан
Къыстау белги береди.

Аны кёрюп, малчыла
Сархош бола, мычылла.
Къан жугъу болгъандыла
Жаш байланган чыпылла.

Бийберт тюрслеп къарайды
Кюндюзгю уручугъа,
Аны къазауатына
Болмайды адам чыдап.

Тил билмеген кыйынлы
Кюрешеди ычхыныргъа,
Хазырды, кечим излеп,
Аллына жыгъылыргъа.

Бийберт, сагъышлы болуп,
Тахир таба атлады.
Атын илкичден алып,
Былай айта, атланды:

– Тахир, айып этмесенг,
Бир сёзюм барды мени:
Къанны къан бла жуумай,
Бошлайыкъ бу хаулени.

Ол жарлы анасына
Къычырып жиляйд мында,
Терсди, алай биз хурмет
Этейик жашлыгъына!

Къарт Тахир, бек огъурсуз
Бет алып, къайырылды:
– Бийберт, сен халалса да,
Билмейсе айтырынгы!

Жау чапды кюндюзгю кюн,
Кечим дейсе кюйюне!
Душманнга хурмет этген –
Сау къайтырмы юйюне?!

Андан эсе барайыкъ,
Малгъунланы талайыкъ,
Малыбызны къайтарып,
Къаныбызны алайыкъ.

Тахирни сёзюн жакълап,
Шамсюдюн да сёлешди:
– Душманлагъа бет этген
Ол терс угъай, – бедишди!

Тау артыны малгъуну
Жоллагъа устадыла,
Ызларындан къуумасакъ, –
Бизден къутуладыла.

– Бедиш – жаугъа бет этген,
Мен да билеме аны.
Керексиз тегюльор деп
Къоркъама адам къаны!

Бу жашды, сакъал-мыйыкъ
Энди ургъанд, керебиз,
Жашха аман тюбесе,
Терилтеди, билебиз.

Бизни кибики, аны да
Бар анасы, эгечи,
Къайда да хар ананы
Бирча кюеди ичи.

Хар къайдача, бизде уа
Жокъмудула «жигитле» –
Бөрю жыйындан башха
Болмагъан хауле итле?

Шакъман улу Даулет да
Къаты айтханды бизге:
Эбзе элни кырмайын
Къайтмазгъа элибизге.

Аланы хаталары
Жетеди кесибизге.
Жашау тынч болмагъанын
Алайыкъ эсибизге.

Чона бий къанлы эди,
Майна, Аллах ийдими?!
Къара жол излей эди –
Кеси отунда кюйдюмю?!

Чона бийни бетинде
Кёрмейик эбзе халкъны.
Ол да, бизнича, къыйын
Жашау этгени хакъды!

Къарт Тахир, сабыр болуп,
Бийбертге ыспас этди;
Аны тюзлюгюн кёре,
Огъурсузлугъу кетди:

– Ёлюмге – ёлюм десек,
Ёлюмге ахыр келмез.
Урушда ёлюм хакъды,
Жесир а алай ёлмез.

Сиз аны, атха байлап,
Элтигиз биргегизге.
Чонаны тасха жолун
Кёргюзтюп барыр сизге.

Ауушда, атдан тешип,
Жолуна жиберигиз,
Не сауут алып, къачып,
Не болур нёгеригиз.

Энди ол сауут алса,
Жаш туююлдю – душманды,
Къазауатда Аллах да
Ёлтюрге буюргъанды.

Барыгъыз, мен былайда
Турайым, къошну къоруп.
Жамауат жете болур,
Агъач атын да къуруп.

Къойчула, гюрен туруп,
Шейитге дууа этдиле,
Жауну ызындан болуп,
Терк атланып кетдиле.

Алай тюшмеди ол кюн
Ауушда къан алыргъа,
Жарлыланы малларын
Сау-эсен къайтарыргъа.

Кече белинде къошха
Къайтдыла, арып, талып,
Отдан кёлек кийдиле,
Душманны жетмей къалып.

Майданнга жыйылгъанды
 Мужал элни адамы.
 Жауар кюнден мутхузду
 Хар бирини къарамы.

Мужал сууну бойнунда
 Юрюлгенди къой бёлек,
 Къыйын жолну кётюрмей,
 Харам ёлген мал да кёп.

Къарайла да – акъ атда
 Чона бийни кёрмейле,
 Малны сюрген жашлагъа
 Салам-келям бермейле.

Аланы сюрюп келип,
 Арагъа алгъандыла,
 Харам тулукъла этип,
 Туурагъа салгъандыла.

Чубур чепкен кийгенле,
 Жубу сакъал ийгенле,
 Бек уста хуначыла,
 Сабанчыла, малчыла –

Аланы эллилери,
 Хар иште ёкюллери.
 Тулпар Бесо жюрюйдю,
 Тапмай олтурур жерин.

Уруп келди майданнга
 Мужал элни бабасы,
 Кюн тыякълай жанады
 Аны алтын абасы.

Алтын жору бойнунда,
 Узун тыякъ кёолунда,
 Элни жыяр умуту
 Барды кеси хоруна.

Жор алтынлы тыягъын
 Терк-терк урады жерге,
 Ол начас да ыразыды
 Адам ёлтюргенлеге!

– Артыкълыкъ туююл – тюздю
 Жашланы этгенлери,
 Жорубузну малтайла
 Тау эллени итлери!

Чегемни абреклери
 Аз чапмадыла бизге, –
 Урлап, тынчлыкъ бермейле
 Туугъан сабийибизге.

Клисабызны тонагъан
 Атайланы Журтубай,

Алтын чабакъны урлап,
Кетген эди, тутдурмай.

Алтын чабакъ – Тейрибиз,
Бетибизни жарытхан,
Ажашханларыбызгъа
Тюз жолларын танытхан!

Алтын чабакъ кетгенли,
Берекет да кетгенди,
Тейри бизни терс кёрюп,
Ач, жалангач этгенди.

Тау артыны малларын
Саулай сюрюп келселе,
Чегем элле биригип,
Бизге жасакъ берселе, –

Алтын чабакъ даулетин
Бизге къайтаралмазла,
Муслийман мажюсюле
Бизге дау айталмазла.

Хар мажюсю таулугъа
Жюрекде дерт къайнасын,
Эбзе болуп, бир инсан
Суутмасын къайнасын!

Бабасны сёзю жарап,
Байла тириледиле,
Зулмучула къайда да
Бек терк биригедиле.

Чона бийни ахлусу,
Жууугъу, тенги – бары,
Къан излеп, – адам къанын! –
Сермейле къамаларын.

Къозутуп мамыр элни,
Терилтип къартны, жашны,
Туралмай жерлеринде,
Бузалла тауну, ташны.

Халкъ анга бойсунмайды,
Биледи жарамазын, –
Бабас не кюрешсе да,
Къан тегерге бармазын.

Бабасны сёзюн бёлюп,
Болдурмай муратларын, –
Халкъ суюген тулпар Бесо
Айтады ишни хакъын:

– Чегемге барып-келип,
Иги бла жашадыкъ,
Къошларында олтуруп,
Халал гыржын ашадыкъ.

Таулада бирчад жашау:
Таш кёпдю, ашлыгъы – аз;
Биз чапдыкъ кёшларына, –
Унутургъа жарамаз.

Бирге эте келдиле
Эки халкъ да ишлерин,
Да бизни жау этдиле
Элибизни итлери.

Тынч кёшларына чабып,
Къаугъа салдыкъ элlege,
Бабас, аны тюз кёрюп,
Кёл береди серлеге!

Энди болду! Кёп тездюк
Залимлени кюйюне,
Халкъгъа кереги – тынчлыкъ, –
Аны излейд кюйюне.

Бесо суху къарады
Къылыч къайыргъанлагъа,
Бабасны сёзюн жакълап,
Миллет айыргъанлагъа.

– Жангы къан излемейик,
Кетмейик бош терсине,
Чона бийни тюшюрсюн
Угъай деген эсине!

Сыйлы бабас былайда
Излейди ачы дауур,
Чурумгъа жарашдырып
Алтын чабакъны дауун.

Кертид, эртте бар эди
Чегемде бир абирек, –
Атайланы Журтубай –
Эл тыймагъан бир халек.

Алай ол бизни сыйлы
Клисабызгъа тиймегенд,
Ол динсизни аягъы
Эшигинден кирмегенд.

Бизни жау этер ючюн
Айтылгъан сант таурухха
Ийнаныу жокъ, – ол ишди
Халкъны кёлюн аурутхан.

Эл экиге бёлюндю,
Жарлы халкъ болду бирге,
Ол тюзлюк жолун тутду,
Тутханыча ёмюрде.

Излемей уруш, туююш,
Тюз айтды тиежегин,
Жарашыу табар ючюн
Халкълагъа не керегин!

Игиди, жаулукъ кетип,
Арагъа бирлик келсе;
Игиди, эки халкъ да
Жарашып жашай билсе...

Бесону башчы этип,
Ийдиле келечиле,
Холамны къой бёлегин
Айдалла тюз кишиле.

Зуханы акъ байталын
Алдыла, адеж тутуп, –
Шагъатлыкъ керек эди,
Жарашыу излей туруп!

9

Малланы къайтарыгъа
Атланган эр уланла
Бызынгы ауушундан
Аудула Булунгугъа.

Мёлюшкю ёзенинде
Кёрюндю эки атлы,
Тынгысыз – къарамлары,
Халлары – тюз муратлы.

Бек ётгюр Алий эди, –
Терк чабып, алгъа кетди,
Ол келген атлылагъа
Жыйындан алгъа жетди.

Таныды, сейир эте,
Зуханы акъ байталын,
Келгенле, атдан тюзюп,
Излейле сёзню табын.

Терк жетди атлы жыйын,
Сакъ къарай тегерекге.
Бесону, нёгерин да
Тыйдыла бир белекге.

Ботталаны Зуханы
Аууш аугъан акъ аты
Кишнеп келди аллына, –
Мужал элни шагъаты.

Акъ байтал, аны танып,
Алий таба жанлады,
Кёзлери мылы болуп,
Эрнин-бурнун жалады.

Алай чегемли жыйын
Излемеди жангы къан,
Жарашыуну сайлады
Айрылыкъдан, жаулукъдан.

Баш ийип, онг кьолун да
Салып кёкюрегине,
Бесо шатык сёлешди –
Уста чегем тилине!

– Бек бушуулу иш болду,
Палах келди ауушдан.
Адамла элгендиле
Энтта ушкок тауушдан.

Элибиз болду шагъат
Бу жангы харамлыкъгъа.
Мужалны хаулелери
Чапдыла къара халкъгъа.

Келечиге ёлюм жокъ,
Келгенбиз аллыгъызгъа,
Къонакъбай болурсуз деп,
Тергемей къанлыгъызгъа!

Итлени оноуларын
Тёзсегиз кесибизге!
Жау угъай – шуёх болуп,
Келсегиз элибизге! –

Жамауат аны тилеп,
Сакълайды жарашыулукъ,
Сизнича, бизге да жюк –
Арада къара жаулукъ.

Сизнича, биз да къаты
Сюд этебиз терсlege,
Жютюд малгъун къылычы,
Аз болду намыс деген!

Терслик бойнубуздады,
Эркинсиз чамланьргъа, –
Кечмейин тюзлюк къанын,
Дертигизни алыргъа!..

Бийберт, не этейик деп,
Къарайд нёгерлерине.
Ичинден а ыразыды
Келечи келгенине.

Аны тюз умутлары
Бары керти болгъаны,
Эбзе эл жаулукъ угъай, –
Жарашыулукъ соргъаны, –

Жашауну сарты эди,
Аны тюзлюгю, къачы.
Жарасы кюйдюрсе да,
Жарашыу излер малчы!

Бийберт бек алгъа, келип,
Азат этди жесирни,
Хакъды энди ол жашны
Жолгъа чыкъмазы, эсирип!

– Билебиз, эбзе халкъда
Жокъду терслик, хыйлалыкъ.
Бизнича, ол да тауда
Жашау этед, кыйналып.

Малгъунла кыйда да бир, –
Алагъа бет, низам жокъ.
Къоншусун аямагъан –
Юйюне да атар окъ.

Билебиз эбзе халкъны
Хунерин, игилигин,
Ол кеси тыя билир
Бёрюсюн, хауле итин.

Къол тутушуп, жарашып,
Саулукъ, тынчлыкъ сордула,
Гюржю къонакъларына
Ала жарыкъ болдула.

Чегем къошлагъа элтип,
Къондурдула туз-дамгъа,
Кыйда да чомартдыла
Иш ахлусу адамла.

Экинчи кюн Бесо да
Алып кетди жыйынны...
Чегемли къонакълагъа
Мужал саулай жыйылды.

Бесону арбазында
Тогъуз къазан асылды.
Жаулукъ кетип арадан,
Бир бирге жол ачылды.

Къылычлача, эр жашла,
Ёрге этип женглерин,
Ашлаугъа саладыла
Кый уча шишликлерин.

Эбзе чагъыр ойнайды
Кюмюшлю мюйюзледе.
Бериледи налат да
Хар кыйда кюйсюзлеге.

Ажымлы ёлюм кёпдю
Таулада эм тюзледе.
Кыйынлыкъ кёп келеди
Жарлыгъа, ёксюзлеге.

Дагъыда саула саулукъ
Ишлерни кюсейдиле,
Бир бирге къала болуп,
Бушууну кеседиле.

Шукур болсун! – Адамны
Хорлатмай келеди эси,
Жашайды ол, жаулукъну
Аман тамырын кесе!

Хар къайда терслик суюген
Терслигине жетеди,
Къазим да бу назмуну
Аны ючюн этеди.

Хар къайда да тюз адам
Тилейме хорласын деп!
Хар къайда да терс адам
Тюп болсун, онгмасын деп!

1916

БУЗЖИГИТ

1

Сюймеклик, жаннет чыпчыкъ
Келген кибик, келеди,
Инсанланы барына
Ол кёп къууанч береди.

Алай бу тар дунияда
Аны да къанатларын
Къоядыла кюйдюрюп
Артыкълыкъны отлары.

Аны хакъында кёпле
Ачы назму этдиле,
«Сюймеклик – кезиусюзлей
Къуругъан терек!» – дедиле.

Сюймеклик тели этип,
Межнун кетгенди тюзге,
Аны хапары, къуугъун
Сёзюча, ачыл бизге.

Ол хапар тамам ушайд
Кечеги ожакълада
Улуй айланган желге,
Келип кыш узакъладан.

О, Лейля бла Межнун!
Сизни хапарыгъызгъа
Кязим да кёп жияды,
Кюйдю къадарыгъызгъа.

Низами, Навои да,
Кюе-бише, аздыла,
Алтын сёзлерин бизге,
Осуятча, жаздыла.

Физули! Ачы назмунг
Жюрегими, сюнгюча,

Тешип ётдю, – жиядым,
Атам бюгюн ёлгенча.

Кёп такъырлыкъ сынагъан
Сюйгенлеге сёзюгюз
Асыу болду, кёп азап
Кёргенликден ёзюгюз.

Алай Межнун бюгюн да
Айланад къара тюзде, –
Азаплыкъ да, зорлукъ да
Келеди, бизни излеп.

Сюймекликни чыпчыгъы
Энтта къанатсыз къалад,
Сюймекликни береги
Кезиусюзлей къуу болад.

Энтта Фархад кюрешед,
Тешалмайын къаяны,
Жарлы Ширин энтта да
Жиляуун этед аны.

Зорлукъ жетген жигитле
Ёлелле, жоюлалла,
Жюреклери ёмюрде
Жанып тургъан – алалла!

Алайсыз жашау, кече
Кирик, къарангы болуп
Къалыр эди, сау дуния
Бёрю улуудан толуп.

Андан башлайма сизге
Бузжигитни хапарын,
Сау эталлыкъча Шаркъны
Ол эски жараларын.

Менден кёп да устала
Айтхандыла хапарны, –
Кёплеге жарсыу болду
Бузжигитни къадары.

Хар тауну кеси сууу,
Кеси жыры, булбулу,
Тауда да жюрюсюн деп,
Айтама сизге муну.

Залимлик жойгъанланы
Кёлю барла сыйлайла,
Кезиусюз ёлгенлеге
Сау къалгъанла жияйла.

Бузжигит да бириди
Кезиусюз ёлгенледен,
Субай санларын зорлукъ
Къабыргъа кёмгенледен.

Ахлуларым, барыбыз
Бузжигитни сыйлайыкъ,
Анга, къарындашыбыз
Ёлген кибики, жияйыкъ.

2

Тау элде жашагъанды,
Дейле, бир юй устасы.
Сора ол къарт болгъанды,
Чачын-башын чал басып.

Кёплеге юй ишлегенд,
Къууана ол ишине,
Ол юйлени барысын
Ишлегенча кесине.

Бузжигит деген жангыз
Жашы болгъанды аны,
Аны бла бир эди
Ол къарт устаны жаны.

Атасы жашын, кеси
Кибики, юй уста этгенд,
«Мен ёлсем, усталыгъым
Санга къаллыкъды», – дегенд.

«Усталыкъ, – дегенди ол, –
Барыбыздан да уллу.
Ансыз къалса – кюнсюзлей
Къалыр эд адам улу.

Усталыкъ – суюмекликге,
Кюннге да тенг болады,
Устала ёлгенликге,
Усталыкъ сау къалады.

Биз, устала, дуниягъа
Ишлер ючюн тууабыз,
Сууукъ, тилсиз ташланы
Биз жырлагъа бурабыз.

Ташладан, агъачладан
Биз хастанла этебиз,
Аланы бу дуниягъа
Къоюп, алай кетебиз.

Мен жашадым дунияда,
Кишиге ачыу сынатмай,
Усталыкъ ишден сора
Башха затха жан атмай.

Хыйласы кёп дунияда
Хыйла жол излемедим,
Кесим жашасам, бары
Тюп болсунла демедим.

Артыкълыкъ кѣп бу жерде
Артыкълыкъ да этмедим,
Къан кѣп тѣгюлген жерде
Инсан къанын тѣкмедим.

Эки къолум къан угъай, –
Тытыр жугъу болдула.
Мен юй салгъан сахарла
Айбатлыкъдан толдула.

Къатылыкъ да этмедим,
Бош да ачыуланмадым,
Бир жарлы, бир къарыусуз
Атанга чамланмады.

Олду мени насыбым –
Мен ырахат ёлюрме,
Бар усталыгъымы да,
Балам, санга берирме.

Жерим мени кесине,
Ыразы болуп, алып,
Жерими ташы манга
Сын таш болуп къууаныр.

Иш, усталыкъ дуняда
Кюнюм болдула мени.
Мен ёлсем, усталыгъым
Къалыр юсюнде жерни.

Ташны да, агъачны да,
Топуракъны да суююп,
Жашадым мен жеримде,
Жашау къыйматын билип.

Сен да алай жашасанг,
Жарсымам къадарыма,
Ол заманда ырахат
Жатарма къабырымда.

Сен – жангыз балам, жаным,
Кѣз жарыгъымса мени.
Атанг жашагъаныча,
Жаша юсюнде жерни.

Махтау излей кесинге,
Кишини да апчытма,
Уллуну, гитчени да
Бош зат ючюн ачитма.

Махтау деген чарс кибик
Бир затды бу дуняда,
Сабийни къууандыргъан
Тергелир къыямада.

Махтау, байлыкъ да кетер,
Кертилей къал тюзлюкге,
Дуняда бир зат жетмез
Халаллыкъгъа, игиликге.

Сен ишни, усталыкъны
Бу жарыкъ кюннге терге,
Жаша, балам, алагъа
Жетген жокъду деп жерде.

Ала да сынатырла
Санга дуния къууанчын,
Сыйларла сени, насып
Эшигин кенгнге ачып.

Къууанч, бушуу да келир, —
Кезиу болурла ала.
Не азап сынаса да,
Адамлай къалсын балам!»

3

Бузжигит ёсдю, жетди
Атасыны къолунда,
Хунери бар, — юйренди
Юй устасы болургъа.

Акъылбалыкъ болду ол,
Кёп затлагъа жарады,
Кёргенине эс этип,
Суююп, соруп къарады.

Адам угъай — фыйгъамбар
Берди делле хунерин,
Ол да, кюнюн къызгъанмай,
Этед къолдан келгенин.

Атасына нёгерге
Барып хуна къалайды:
Къолу жетген нюр жанып,
Халкъ сейирге къарайды.

Таш жоннганда — жан салып,
Къоймайды кюн тийдирмей.
Агъачны уа агъачха
Къошхан жерин билдирмейд.

Аууркъарам, аз сёзлю,
Сабыр халлы, терк ишли,
Ата, ана ийнагъы,
Айтхан сёзге келишли.

Къарт уста, таукел болуп,
Баласын алландырды:
Жолуна алгъыш этип,
Окъургъа атландырды.

* * *

Кёп кыйналып, кёп жүрюп,
Шаркъ жерине келгенди,
Кёпле кёрген Мисирни
Бузжигит да кёргенди.

Юйренди ол ишине
Багъдад бла Мисирде,
Бурунгу къалалагъа,
Межгитлеге бюсюреп.

Кюмюшчюню шекирти
Болду. Бир ауукъ кетди, –
Алтын соза юйренди,
Багъыр, кюмюш эритди.

Элине къайтып келди,
Анасын къууандырды,
Бузжигит къаллай уста
Болгъанын халкъ таныды.

Къолуну усталыгъы,
Саныны ариулугъу
Кёп жерлеге жайылды,
Жаратып гитче, уллу.

Ханладан келечиле
Келдиле аны кёре,
Усталыкъ излегеннге –
Бузжигит болду төре.

4

Къарт уста, хыйсап этип,
Айтды бир шош ингирде:
– Бузжигит ёсдю, жетди,
Заманды юленирге.

Бармыды элде, журтда,
Бир кёзю къарагъаны?
Жарыкъ этип жашауун,
Ишине жан салгъаны?

Уллу эди устаны
Сюймекликге хурмети.
Усталыкъгъа айтханча,
Анга да – ёмюрлюк! – деди.

Сюймеклик – жаннет чыпчыкъ
Болгъанын биле эди,
Усталыкъча, аны да
Бек сыйлы кёре эди.

Бузжигит киши болуп,
Жетгенде да къадары,
Сюймекликни жарыгъын
Сурады ол, къадалып.

Сюймеди ёз анасы
Жашха ачыкъ болургъа, –
Туура салып кенгешни,
Бузжигитге сорургъа.

Бузжигитим эштир деп,
Умут этип, сынады.

Этген муратларын ол
Жаз тил бла санады.

– Ана суйген баланы
Жарыкъ болур къадады,
Къарт болса ата-ана,
Аз болур юй мадады.

Къанатлы уя ишлер,
Жашаргъа нёгер излер.
Жангыз болса баласы,
Женгил жетерин истер.

Бала учар бийикге,
Жетер кёп игиликге,
Кеси суйген – насыпды,
Къуш къанатды жигитге.

Къара чачлы къыз алсанг,
Къатапала бичерле,
Халкъ жыйылып тоюнга,
Къара сыра ичерле.

Алтын чачлы къыз алсанг,
Акъ дарийле бичерле,
Халкъ жыйылып тоюнга,
Къызыл чагъыр ичерле.

Къара кёзлю къыз алсанг,
Къауракъ къаптал бичерле,
Халкъ жыйылып тоюнга,
Татлы махсым ичерле.

Ала кёзлю къыз алсанг,
Ала жыйрыкъ бичерме,
Айгъа, кюннге тенг этип,
Жаннетиме кёчерме!

Алгъыш эте жанынга,
Бал бозала сюзерме,
Хан къонакъла чакъырып,
Хант къангала тизерме.

Да жокъду Бузжигитни
Жюрегин арсар этген,
Кече тынчлыгъын алып,
Жашауун жарыкъ этген.

Уялып, бети тола,
Бир жанына кетеди,
Ана суйген жан бала
Адеп, намыс этеди.

Ата-ана билмеди,
Баласы не кёрююн,
Суймеклик толкъун, уруп,
Аны жерге кёмерин...

Бузжигитге жол чыккыды
Узаккыга атланыркыга,
Къарт устаны кыууанчы
Тюшдю кеп саккланыркыга.

5

Кеп жерлеца дунияда,
Ол жерни да кесини
Бар эди хукмат этген
Аскери, ханы, ёзюрю.

Айта эдиле ханны
Тюзд деп ниети, иши,
Аны зорлугкун керюп,
Тарыккымай эди киши.

Ханлыккы жери жетеди
Тенгизлеге, узаккыга.
«Аны кюйюнден адам
Тюшмегенди тузаккыга», –

Дей эдиле билгенле,
Ханны махтап, бюсюреп.
Мени сартын, болмады
Аллай хан жер юсюнде!..

Тузаккысыз хан – хан болмаз,
Хан эсе – хал сурамаз,
Кеп халккланы кыул этип,
Жесир жекмей туралмаз.

Кыул жегилген жерде уа
Тюзлюк атасы ёлюр,
Хан той этсе кюйюнде –
Халккыга ккыйынлыккы келир.

Жомаккыда ккыйын туююл
Ханны огъурлу этген,
Тюзлюгкун, сезюн айтып:
«Жоккыду, – деп, – санга жетген!»

Жомаккыда сейирмиди
Бир жигит барын жыккыган?!
Хан да иги нек болмаз, –
Ккыанатлыккыга тил чыккыган?!

Жашау а жомаккы туююл, –
Кердюк агын, ккыарасын:
Хар хан да халккы ккыанында
Ккыалайды зор ккыаласын.

Мен кермедим бир ханны
Жарлыккыга бет этгенин,
«Ол да адам баласыд,
Бир солусун!» – дегенин.

Мен эштмедим ханлада
Халкъгъа къууанч бергенни,
Залимликден къутулуп,
Халкъ къайгъысын кѣргенни.

Мени бу сур хапарым –
Шаркъ жерини кертиси.
Зулмугъа боюн салмам,
Жаным чыгып кетгинчи.

Бир ханны да махтамам,
Керексиз айып алмам,
Бийик эсе да тахы, –
Аллында тобукъланмам.

Алай хакъды жырчыгъа
Болушун тюз айтыргъа,
Жашау халын жашырмай,
Сауланы сагъайтыргъа.

Керти эди ол ханны
Эслилиги, акъылы,
Аз эди зор жасагъы,
Сакъаты эм факътыры.

Урушлагъа чакъыргъан
Дауурбас тауушлары
Тюшлеринде эштиле
Къалдыла. Озду бары.

Къурчу сынса адамны,
Суууса ётгюр къаны, –
Жылытмаз бийлик кюлю,
Къарангы болур кюню.

Жаш жокъда – кюн къарангы;
Жангыз къызы – къадары;
Хан да туюл ёлюмсюз, –
Жокъ ызындан къарары.

Ёлюмню сууукъ жели
Сагъайтады эслени,
Хан да, къызын чакъырып,
Ахыр кюнюн эследи.

– Къыз эсенг да – жангызым,
Кѣкню жулдузу болдунг!
Мен кетсем, ханлыкъ этер
Жашым жокъ – къуруп онгум, –

«Аюп ханны къаласы»
Деп къалырча ёмюрге,
Къаст этдим бу жерледе
Бир къала ишлетирге.

Мен санга алтын къала
Ишлетип, тахым бла
Берирме, байрам къурап,
Оноу эт акъыл бла.

Анасы жокъ къыз бала
Ата кёлюн сакълады,
Сёзюне къулакъ сала,
Атасын къучакълады:

– Жаз жабалакъ – къар болмаз,
Жалгъан адеп – хал болмаз,
Акъылы кёп болса да,
Тиширыу хан – хан болмаз.

Сени сыйлы тахынгда
Узакъ болсун ёмюрюнг,
Алтын къала ишлерге
Билдим уста келирин.

Мен тюшюмде кёргенме:
Алтынкъанат бир дуудакъ,
Учуп келип къонду да,
Болду тегерек чууакъ.

Хан жангыдан жашарып,
Болду ётгюр, къууатлы,
Ёзюрлерин жиберип,
Юй устала суратды.

Бузжигитни хапарын
Ханнга баям ётдиле.
Къарт устаны элине
Келечиле жетдиле.

Биз билебиз, – усталыкъ
Аллахны бергениди,
Сайлап, жанын бу жерде
Бек сыйлы кёргениди.

Алай анга хан кёзю
Къараса умут бла,
Къутхармазса, алтынны
Берсенг да тулукъ бла.

Аллах берген усталыкъ
Ханны юйюн жарытыр.
Унамасанг – хан зору
Олжанлада арытыр.

«Аллах берир – хан алыр», –
Деп андан жюрюйдю сёз,
Уста эсенг – махтаугъа,
Кёп кыйынлыкъгъа да тёз!

Къарт уста арсар болду, –
Тоюна жауады къар,
Алай ханны саламын
Алмазгъа да жокъ мадар.

Бузжигит а къууанды:
«Атам, барайым!» – деди.
Антлы тенги Камалны
Жол нёгерге изледи.

Ана сютюн тенг ичген
Камал сейирге кьалды...
Сёз айтмай, женгил болуп,
Узакъ жолгъа кьуралды.

6

Кериуан келген жолгъа
Къарай, кёзлери талгъан
Зулейханы тюшлери
Болмаз эдиле жалгъан:

Атлы кериуан кёрюп,
Эки кёзю жарыды.
Къарауаш кызыларына
Былай айтып жырлады:

Зулейха

Кюн тийгенлей келиши,
Аллах берген юлюшю –
Он бармагъы – он киши, –
Бузжигит ол болмазмы?

Жоргъа атлай – жюрюшю,
Хан сыфатлы – кёрюшю,
Элге асыу – хар иши, –
Бузжигит ол болмазмы?

Сиз аллына барыгъыз,
Бизден хапар салыгъыз,
Арып болур жолундан,
Соруп, кёлюн алыгъыз!

Кюнчыкъгъанны жулдузу
Бузжигитим ол эсе,
Сизни танып, хал соруп:
«Хан эркеси – ким?» – десе,

Адебине бюскюреп,
Биргесине къайтыгъыз,
Сакълап тургъан жазыкыгъа
Сюйюнчюлюк айтыгъыз.

Алтын жюзюк, каухар таш
Сюйюнчюге берирме,
Къыркъ къарауаш ичинде
Аны сыйлы кёрюрме.

7

Къызла келип айтдыла
Жаш устаны хапарын:
– Ол болмасын, Зулейха,
Тюшюнгдеги дуудагъынг.

– Тюшюмдеги дуудагъым
Ол эсе, жан тенглерим,

Байрам этип, сый этип,
Билдирейик келгенин!

Аз болмасын жаш кёлю,
Барып, кёлюн алайыкъ,
Аны тохтар жерине
Сакълауулла салайыкъ.

...Бузжигит – хан кёонагъы,
Хан сарайын сормады,
Бир жарлыны юйюнде
Фатар алып тохтады.

Жарлы къатын Фатимат
Разылыгъын билдирди.
Асыл уста Бузжигит
Кесин анга суюдюрдю.

Жарлы къатын Фатимат
Адамланы асылы,
Ол ёсдюрдю хан къызын
Былай ариу, басымлы.

Унутмады Зулейха
Аны сютюн, жомагъын;
Энтда болур ол ёкюл,
Суюдю эсе кёонагъын.

Зулейха сабыр-сабыр
Айтды сёзюн, ышара: –
Аллах да суюген жанын
Асыллыгъа ышанад!..

8

Бузжигит къала ишлей,
Камал да керек излей,
Айла, кюнле озалла,
Зулейха уа – кюйгенлей.

Кёп ишчи, ташчы келди,
Устаны ишин кёре.
Не айтса закий уста, –
Аюп хан аны бере.

Алтыны, кюмюшю кёп,
Тохтамасынла дейди.
Камалны кёзчю этип,
Бузжигит да ишлейди.

Шахарны усталары,
Кёргенле, билгенле да,
Къаланы ёсгенине
Къараргъа келгенле да,

Усталыкъгъа тангсына,
Айтдыла бирден ала:
«Болмагъанды бу жерде
Быллай сейирлик къала!»

Хан кёлю – таудан бийик,
Къарайды, сакъал ийип.
Кёреди Бузжигитни,
Хунерин, сыйын билип.

Бузжигит ашыгъады
Къаланы битдирирге,
Къайтып барып, анасын,
Атасын да кёрюрге.

Да, не медет, жазыуу
Болмагъан жокъ инсанда:
Кёрдю ол да хан къызын,
Кёлю узакъ учханда.

Эки кёзю – чолпанла,
Жарыкъ теге тургъанлай,
Ол къыз алай бара эд, –
Кырдыкда жур баргъанлай!

Хар атлагъаны сайын,
Аны сакълап тургъанча,
Терекле, кырдыкла да
Ол къызгъа баш ургъанча.

Аны кёргенле бары
Къалмайын уялгъанча,
Аны кёрген къартла да
Жашла болуп къалгъанча.

Ол болмаса, дунияда
Кюн жарытмай къаллыкъча,
Ансыз къалса, дунияны
Къара туман аллыкъча.

Ансыз къалса, дунияда
Кёгетле бишмезликча,
Жерни къургъакълыкъ алып,
Сабанла битмезликча.

Ансыз къалгъан дунияда
Шауданла къурурукъча,
Терекле кёгермейин,
Самум желле урлукъча.

Ансыз къалгъан дунияда
От тиргизилмезликча,
Ансыз къалса, дунияда
Юйле ишленмезликча, –

Бузжигитге ма алай
Кёрюндю. Хайран болду.
Къайгъыдан, къууанчдан да
Аны жүреги толду.

Хансарайына кирип,
Чыкъмай къалды къыз андан,

Бузжигитни жүреги
Жанды отда-жалында.

Кёп айланды Бузжигит
Алайда, ол тийреде,
Кёзюн алалмагъанлай
Къыз жашагъан юйледен.

Хайран болуп айланды,
Не этерин билмейин,
Ол тийреден кетерге
Жүреги жибермейин.

«Ол кимди? Кимни къызыд?»
Бузжигит билмей эди,
Аны табып, сёлешир
Жолун да кёрмей эди.

«...Огъесе ол... тюшюмде
Учуп келген къанатлы
Болуп, манга тюнюмде
Бир жарыкъ тангмы атды?

...Огъесе ол, жанымы
Кёп кюнлени жарытхан
Таууш болуп, жулдузум
Къаматдымы жарыкъдан?»

Арлакъ кетип, дагъыда
Къайта эди Бузжигит,
Кеси кесине былай
Айта эди Бузжигит:

«Манга болур болгъанды.
Аллах, болуш сен манга!
Болуш, ёртеннге тюшюп,
Кюе тургъан инсаннга.

Ансыз терек чакъгъанын
Эслеялмам дунияда,
Ансыз кюн, ай чыкъгъанын
Мен сезалмам дунияда.

Ётмекни да татыуун
Сезалмам ёмюрюмде,
Сууум да ачы болур,
Бир тынчлыкъ болмаз менде...»

Кече ортагъа дери
Тентек болуп айланды.
Бузжигитни жүреги
Ол ариугъа байланды.

9

Тангнга къалкъып, тюш кёрдю,
Камалны терк уятды:
– Жолдашынгы эсгермей,
Жукълайса! – деп уялтды.

Камал, туруп, нёгерин
Танымай, сейир этди:
– Бетинг-къутунг да кетип,
Не болду санга? – деди.

Бузжигит

Бюгече бир тюш кёрдюм,
Бир таугъа салам бердим,
Учуп чыкъдым мен ары,
Акъ къанатлы – нёгерим.

Ол къанатлы нёгерим,
Артха къалмайын мычyp,
Узакъ барды жанымда,
Мени биргеме учуп.

Сора ол алгъа кетди,
Таугъа къарангы жетди,
Къонар жерими тапмай,
Мен кёп адыргы этдим.

Мен да анга учалмай,
Ол да манга учалмай,
Экибиз эки тауда
Бир бирге жол ачалмай.

Къарангылыкъ, таш болуп,
Мени юсюмден басды,
Акъ къанатлы, шош болуп,
Кёз туурамдан ажашды.

Тул-туман, къара чаука
Кюнню бетин жапдыла,
Тырнакъларын чыгъарып,
Жан-жанымдан чапдыла.

Тау арты бир къарангы, –
Жол табалмай къармалдым,
Къара къулдеге кетип,
Андан чыгъалмай къалдым...

Аман тюшню жоралап,
Айтыр киши – тенгмиди?
Хан кызын сюйген жигит
Хан кызындан кеммиди?

Камал толу билгенди
Бузжигитни сырларын,
Умутуна жеталмай,
Кёз жаш тёгюп, жилярын.

Бузжигитден кем къалмай,
Камал да кюйдю, жанды.
Сюйюуден бу дунияда
Ким къутхарды бир жанны?

Ол айтды, арсар бола,
Ажымдан тола кёлю:
Бир Фатиматдан сора
Болмагъанын ёкюлю.

Къыйынд сени къадарынг,
Бузжигит, тенгим, жаным!
Фатиматха айт барын,
Ол кёрюр бир мадарын.

Бузжигит ол къатыннга
Айтып берди хапарын,
Анасына айтханча, –
Къайгъыларыны барын.

Билди, кюе, Фатимат
Жаш Зулейни кёргенин.
Бузжигитге айтды ол
Къыз – хан къызы экенин.

– Балам, ол сен кёрген къыз
Жангыз къызыды ханны.
Бий, хан улулары да –
Кёпле тилейле аны.

Андан ариу къыз жокъду
Биз жашагъан жерледе,
Аныча акъыллы жокъ
Шахарлада, элледе.

Бузжигит

Анам мени кёзлерим
Шагъат болдула анга:
Ант этеме, аллай къыз
Туумагъанды дуниягъа.

Кюнюм къарангы кече
Болур, аны кёрмесем,
Ол хан, къатылыкъ этип,
Къызын манга бермесе.

Фатимат

Сен да дуниягъа ариу
Жаратылгъан бир жанса,
Баргъан жолунгу, кюнча
Жарытхан бир уланса.

Экигизни бир бирге
Буюргъанчады Аллах...
Алай ол хан къызыды, –
Андады, балам, палах.

Бузжигит

Анам! Ханын, бийин да
Унутханма бюгюн мен,

Къутхар мени, ой, анам,
Бу азапны кюйюнден!

Бюгюннге деричи мен
Тар зинданда тургъанча,
Бу дуния жарыгъына
Мен шо бюгюн чыкыгъанча,

Алай болуп турама,
Ой, анам, болуш манга!
Бюгюнден башлап, мени
Кеси баланга сана.

Фатимат

Зулейха да ёз балам, –
Акъ сютюм бла ёсдюрдюм,
Ёксюзлюк ачысына
Жылыуум бла тёздюрдюм.

Не бла болушайым,
Жарсыулу балам, санга?
Жарлы къатынны сёзю
Не хазна ётсюн ханнга!

Бузжигит

Ханнга сёлеш демейме,
Хан суюгеннге къарамаз.
Юй устасыны жашын
Ол тенгине санамаз.

Къызны кесине барып,
Мени суюгеними айт,
Аны кюннге тенг этип,
Мени куюгеними айт.

Фатимат

Хан къабагъы аллында
Ёлюм сакълап турса да,
Хан, буйрукъ этип, мени
Зинданнга салдырса да,

Хо да, балам, барайым,
Болушалсам – кёрейим:
«Кюсегенинг табылгъанд,
Ханым, Зулейха!» – дейим.

10

Кёгет, жемиш жайылгъан,
Булбул къушу жырлагъан,
Сансыз тюрлю гюллени
Зулейха суююп жыйгъан

Жерге берип тазалыкъ,
Шаудан суула къайнагъан,

Кёк кырдыкда кѣаушалып
Жур кийикле ойнагъан,

Зулейха сер чабыучу,
Чексиз зауукъ табыучу,
Эрттен чакъда кѣушкѣанат
Болуп, кёгет кѣабыучу,

Гяхиник жапырылгъан,
Жаннет сериуюн ургъан,
Тенг кѣызлары кѣуршалап,
Зулейха оюн кѣургъан

Хансарайы, бахчасы –
Энди шошду, мутхузду.
Ахырзаман дуния
Жан жүрекге учузду.

Гюл да кюнсюз ачылмаз,
Терек, кырдык кёгермез,
Бузжигитсиз Зулей да
Дунияда кюн кёрмез.

Сакъ эгетле – арада,
Сёлеширге жокъ онгу, –
Хан тюйюлдю Бузжигит,
Алтын эсе да кѣолу.

Ташдан кѣаты тахында
Тынчайгъан кезиуде хан,
Фатиматны келгенин
Кёрюп, танып узакъдан,

Чабып чыкъды Зулейха,
Тансыкѣлап кѣучакѣлады,
Кёзюне мудах кѣарап,
Сёзюне кѣулакъ салды.

Фатимат айтды барын –
Бузжигитни хапарын.
Эки суюген жүрекни
Ол билди азапларын.

– Биз нетейик кѣалада?
– Амал изле, жан бала!
– Амалым жокъ, – атам сакъ,
Ким сёлешсин хан бла?..

– Жангыз кѣызы айтханны
Хан окъуна этеди...
Билмейме, хан кѣаланы
Кимге деп ишлетеди?!

Санга атагъан болса
Алтын кѣала – айбатын,
Суюмеклик кѣысхан бала,
Билсенг керек кѣыйматын:

«Кесим кёрюп, бюсюреп,
Сюйгенимча болмаса,
Къалангы къабыл алмам,
Муратларым толмаса», —

Де да, — атанг бюгюлюр!
Къыз жүрегин ким билир?!
Бузжигитге жол табып,
Тюберсе эрттен-ингир...

11

Кёп къызланы ичинде
Зулей келди къалагъа,
Бузжигит чакъыргъанда
Накъышлагъа къараргъа.

Бузжигит

Суратларым къалада —
Кюн къубултхан кёгюрчюн.
Жан салалмам алагъа,
Зулейхасыз жокъ кючюм.

Зулейха

Суратлары къалада —
Кюн къубултхан кёгюрчюн,
Къанат къагъып учарла,
Бузжигит салса кючюн.

Бузжигит

Жолум тикди, бегипди, —
Хан къаласы бийикди!
Жан салыргъа дарманым
Жан туталмаз кийикди.

Зулейха

Хан къаласы бийикди,
Жолу нек бителипди?
Жан салыргъа дарманынг
Ёз аллынга келипди...

Бузжигит, сёз айталмай,
Турду насып чагъында,
Бети жибип, нюр болуп,
Зулейханы жанында.

Тебиренип бек къала,
Бузжигит кёкге учду.
Жан кирип накъышлагъа,
Бояулары бет къусду.

Бузжигит

Манга Тейри эшиги
Ачылдымы?! — айт аны.

Кертимиди, Зудейха,
Жарыгы кюнню, айны?

Зудейха

Минг жыл сакъладым сени,
Жолгъа чыгып къарадым.
Сен къатыма тюшерча
Насып этмей къадарым.

Жюрегимде къайгыдан
Къутулур кюн кёрмедим.
Тюшлериме жан салып,
Тюнюмде бир келмединг.

Сен къалагъа келгенли,
Жол кесилип къалгъанлай,
Кёрюнмединг. Мен турдум
Алынга къарагъанлай.

Мен бир сени изледим,
Сен а къала ишлединг,
Энтта жалын жаннган от –
Сени кёрген тюшлерим.

Тейри эшиги ачылып,
Тюбегенбиз эки тенг.
Ахыр-ауал болгъунчу
Айырылмабыз бир бирден.

Бужигит

Жол жүрюдюм, суу тапмай,
Сууда жүздюм, жол тапмай,
Хайран болуп жашадым,
Манга бир терек чакъмай.

Кёп тажирет кёрдюм мен,
Жер кыдырып келдим мен,
Жети жылны жек болуп
Кенг жүрюдюм элимден.

Олтанларым тешилип,
Къапталларым сёгюлюп,
Хунер излеп жүрюдюм,
Насыпны анда кёрюп.

Атамы да кёрмедим,
Анамы да кёрмедим,
Усталыкъдан башханы
Мен жукъгъа тергемедим.

Таудан, ташдан ётгенме,
Бу шахаргъа жетгенме,
Кёп китап окъугъанма,
Кёп тилек да ётгенме.

Сени кёрюп бахчада,
Боллукъну ишанладым.
Андан бери тапдыла
Бу аурууну санларым.

Усталыкъ, хунер – бары,
Бу дунияны затлары,
Сюймеклик – жангыз насып,
Толсала муратларынг.

Кёп кыдырдым кыыралны,
Кёп окъудум Къуранны,
Сени кёрюр кюн болса, –
Ишим кеси къуралды.

Мен бир къонакъ жолоучу,
Хаух фатарында къалгъан,
Жарлы устаны жашы,
Хан кызына таралгъан.

Атым мени Бузжигит,
Хар инсаннга тюз жигит.
Алыр болсанг тенгликге,
Юйге кирсемми игид?

Этер болсанг мени тенг,
Юйге кирсем керекди,
Жаным суйген ханымы
Кесим кёрсем керекди.

Къызла

Биринг – нарат, биринг – наз,
Тизилипсиз, яриу-яр,
Биринг – алтын, биринг – нюр,
Биригипсиз, яриу-яр!

Биринг – кюн да, биринг – ай,
Къошулупсуз, яриу-яр.
Къыяма кюн келгинчи
Айырылмагъыз, яриу-яр.

12

Бузжигит Зулейханы
Кёре турду къалада,
Сюймеклик кюнден-кюннге
Ёсе барды арада.

Сюймеклик ол къарангы
Къалагъа кюн тийдирди,
Тауушлукъ суратлагъа
Жангыдан жан кийирди.

Устаны накъышлары,
Къаланы бар ташлары,
Уянып, ойнап, кюлюп,
Жарашып къалды бары.

Зулейханы кюлгени,
Къууанчы, мудахлыгъы –
Бары да, таурух болуп,
Сейирлик сыфат алды.

Аллай уста болмады
Биз таныгъан жерледе,
Аллай скойген болмады
Къыз сайлагъан эрледе.

Аллай къала кёрмеди
Бу тийрени халкълары,
Аллай хапар эштмеди
Бу жерлени къартлары.

Салгъан ташы от жанып,
Тартхан ызы къуралып,
Бузжигит скойгенине
Тюбей турду, къууанып.

Къыз билмеди атасы
Бузжигитге бермезин,
Юй устаны уланын
Анга дурус кёрмезин.

Зулмуну билмей сырын,
Ала таукел этдиле:
«Жан сау болуп, бир бирни
Ташламабыз!» – дедиле.

Харам адам азмыды, –
Сёз жетдирдиле ханнга:
«Къызынг эл кюлкюлюгю
Этед!» – дедиле анга.

Хан, къызын чакъырды да,
Ариу селеше келди...
Алай не кюрешсе да,
Сёзю бармазын билди.

Урушду... «Сен – хан къызы!»
Деп, эсине тюшюрдю,
Къызын бюгюлмезине
Къарт хан толу тюшюндю.

Хан

Олмуду ахыр сёзюнг,
Къызым, балам, атанга?
Не хата этген эдим?
Букъдурма да, айт манга.

Зулейха

Манга дуня жарыгъын
Сен бергенсе, ой атам!
Сенден бир да къатылыкъ,
Кёрмегенме, ой атам!

Кеч сен жарлы кызынга, –
Жокъду башха айтырым.
Таукел болгъанма, атам,
Жокъду артха кыайтырым!

Хан

Кызым, жарыкъ кюнюмсе,
Кыйынама мени былай.
Эл кюлкюлюгю этме
Атангы, жаны саулай!

Зулейха

Жюрегим мен айтханны
Этмейд, кеч, атам, манга.
Не этеим? Санап кый
Мени Аллах ургъаннга.

Алтын тежеп, тах тежеп,
Бош кыйынама жанымы,
Аллах бергенд – кесиме
Кый мени тёрт санымы.

Дарийлени не этерме, –
Накът бла налмасны?
Бузжигитсиз дунияда
Къаным къуруп къалмазмыш?!

Кериуанла келсинле
Башхаланы юйюне,
Башха кызыла турсунла
Алтынлагъа суйюне.

Хан улуланы барын
Бузжигитча кералмам,
Бузжигитни тырнагъын
Мен барына бералмам.

13

Адам жаны ханлагъа
Гебенекди – жан тыйюл, –
Айтханына бой салып
Турмагъаннга ол кыйюн

Терк кергюзтюр, ууатыр,
Ким болур ханнга батыр?!
Адам къанын кёл этип,
Юсюнде салат чатыр!

Кыолунда – сауут-саба,
Айтханы болуп бара,
Усу тутса – халкъны да
Хан этеди ауара.

Зулейха – тели сабий, –
Билмейди жашау халын,

Суюген ата эсе да,
Атасы хан болгъанын.

Ит итлигин этгенча,
Хан да ханлыгъын этер,
Тынмагъан уста жашны
Тартыр да, бойнун кесер.

Тиширыу а... акъылсыз,
Жиляр да, терк унутур,
Хан сайлагъан насыбын
Сыйлы кёрюп, къубултур.

Харам акъыл жарытып,
Хан хыйла оюн къурду.
Бузжигитни чакъыртып,
Къаладан хапар сорду.

Бузжигит, башын ийип,
Къала битгенин айтды.
Хурмет этип, асыл жаш
Жерине сабыр къайтды.

Хан уллу ыспас этди,
Ыразылыгъын билдирди.
Алтын-тухтуй къапталын
Бузжигитге кийдирди.

Ёзюрлеге къарады,
Акъылын этди баям:
– Жашым жокъ, быллай уста
Болсун мени ёз балам!

Тамам болсун сыйыгъыз,
Союм малла тыйыгъыз,
Зулейханы тоюна
Жамауатны жыйыгъыз.

Хан къызымы насыбын
Бузжигитде кёреме,
Халкъгъа хапар жайыгъыз, –
Бузжигитге береме!..

Бузжигит, жунчуса да,
Тобукъланмайын къалды.
Башын эншге ийгенлей,
Ханны саламын алды.

14

Хан узакъ урушладан
Хорлам алып келгенде,
Жыйылып къууанч этген –
Тёре эди элинде.

Къызгъанч туююл эди хан:
Кишиге этмей хыны,
Тёге эди, аямай,
Тоналгъан ырысхыны.

Тоя эдиле ачла,
Токъла – эсирип жата,
Кенгде тегюлсе да къан,
Мында жокъ эди хата.

Халкъ саулай уллу тойда,
Бары да эркин, азат,
Иче эдиле, тоя,
Кермезлик кибик азап.

Ол урушда жаралы,
Елген да болмагъанча,
Тойну чамы, жыры да
Жюрекlege жол ача.

Ат чаришле, оюнла
Бола эдиле кызыу,
Хан аллай хорлам тойгъа
Алып чыкыгъанда кызын.

Бу жол оюну башха, –
Келгенча халкъ жубанчха.
Аюп хан – женгил, суху, –
Той ушамай кыуанчха.

Чапсала да, хан эрге
Береги кызын дерге,
Жетмеди, таууш болуп,
Ол, алгыынча, жер-жерге.

Зулейха да керюнмей
Тойчула арасында,
Турады бегитилип
Кесини кыаласында.

Хан кыонакъла, сыйлыла
Олтуруучу жерледе –
Аскерчиле, эгетле,
Хан ишин жюрютгенле.

Аш, ичги, жыр да элпек
Болуучу хансарайда
Хан езюрле, эгетле
Кыуш-мушдула хар кыайда.

Бужигитни тюз жаны
Билмейин бир хыйланы,
Негерлерин чакырып,
Ичед кыара сыраны.

Хан эгетле, хал биле,
Кыуршалайдыла аны.
Ичгини эркин тежеп,
Бузадыла жаш кыанын.

Бирле аны кыозутуп,
Тыйюш ачаргъа керек,
Хан а устаны тутуп,
Зинданнга атаргъа керек.

Зулейха кѡаласында,
Тенглери арасында
Кийинеди. Бузжигит –
Кёзюню кѡарасында.

Барына да тюшюнюп,
Ханны оюн тюз билип,
Камалны жаны кетди,
Зулейхагѡа терк жетди.

К а м а л

Хан тоюндан келдим мен,
Хан акѡылын билдим мен:
Ханны кёзю сууукѡду,
Ёлюм бизге жууукѡду.

Иги туюл тойлары,
Бизге этген ойлары,
Кѡурманлыкѡгѡа ушамайды
Бюгюн сойгѡан кѡойлары.

Хыйлагѡа жыйылгѡанд халкѡ.
Бизге биленед бичакѡ,
Бузжигитден бошайбыз,
Зулейха, былай турсакѡ.

Душман толуп сарайгѡа,
Кѡууанышып кѡарайла,
Кёп ичинде жангызны
Ёлюр кюнюн марайла.

Жетсе бу кюйсюз кѡадар,
Бузжигитге не мадар?
Сен кѡазауат этмесенг,
Бу оюнда жан чыгѡар!

Кёп душманны ичинде
Боюн салып жатады,
Боюн салгѡан жигитни
Ёлюр тангы атады.

Сюйгенинге жанынгы,
Гѡашыкѡ таза кѡанынгы
Кѡурман этсенг, – бюгюн сен
Тыярыкѡса ханынгы!

Кенгешге кѡошулурса,
«Бу неди?» деп сорурса,
Иги акѡылдан толсанг,
Бизге нёгер болурса.

Сенден себеп болмаса, –
Бузжигитни жоялла.
Кюнюмю кече этип,
Мени тенгсиз кѡоялла.

...Зулейха чабып кетди,
Билинди жангылгъаны:
Атасына бир къарап,
Хыйласан ангылады.

Кёзюнден кёз жаш бара,
Тёгерекни аулады.
Ханны аллында тохтап,
Тюзлюк төре даулады.

Зулейха

Салам бердик, атала,
Къутлу болсун тоюгъуз.
Кёп халкъны чакъыргъансыз,
Иги болсун оюгъуз.

Аллах ючюн той болса –
Къой-къозула союгъуз,
Душман ючюн той болса –
Азат этип къоюгъуз.

Союм керек десегиз –
Адам этин татмагъыз.
Оюн керек десегиз –
Тюзге къылыч тартмагъыз.

Насып келген кюнледе
Быллай сууукъ ой этген
Эштмедим мен бир жерде –
Адам союп, той этген.

Той юсюнде ёчешип,
Быллай акъыл келтирген,
Кёп ичинде жангызны
Хыйла бла ёлтюрген.

Хыйла келмей эсине,
Сюймекликден эсирген,
Ёз юйюнден ажашып,
Къыйын жолу кесилген,

Атасындан айырылгъан,
Анасындан айырылгъан,
Къозу къыллы бу харип,
Жашлай саны къыйылгъан,

Алтын накъыш къаланы
Къаны бла къалады.
Къызын берлик хан аны
Жарлы жанын марады.

Атасы жокъ къатында,
Жаш жанын сагъайтыргъа,
Анасы жокъ къатында,
Жюрек сырын айтыргъа.

Эмчек къарындашын да
Салайыкъ деп къабыргъа,
Эрттеден айтыпсыз сиз
Экисин да къабаргъа.

Ёз журтундан ажашып,
Кимди узакъ кетмеген,
Халал кыйыны ючюн
Кимди азап чекмеген?

Мен жилайма, тилейме –
Хан эсе да – атамдан,
Хан къатында олтургъан
Кичиден, таматадан:

Айтханымы алсагъыз,
Соргъанымы берсегиз:
Асыл адам бу эсе,
Бир хатерин кёрсегиз...

15

Зулейханы кёз жашы
Эритмеди бетлерин,
Аны таза тилеги
Тешдирмеди дертлерин.

Къарауашла жетдиле,
Аны тарт-соз этдиле.
Бузжигитни төрт эгет
Тартып алып кетдиле.

Муратына жетип, хан
Бузжигитни тутдурду,
Къызыны жарыкъ кюнюн
Тар зинданнга сукъдурду.

Зулейха тапды амал,
Тутхундан башын алды,
Бетинден къаны кетип,
Атасына къадалды.

Зулейха

Акъылсызгъа сёз айтсанг,
Жюрегине къонмайды.
Рахмусузгъа сёз айтсанг,
Эрир къаны болмайды.

Къар юсюне кюн тийсе,
Жылыныр деп къууанма,
Хан къалада той этсе,
Жарлы эсенг, къууанма.

Сюйгенинг жарлы болса,
Жашарма деп къууанма.
Бай жарлыгъа жалгъанмаз,
Жалгъарма деп къууанма.

Ханны къызы сен болуп,
Эркеме деп къууанма,
Къылыч жетер бойнунга, –
Эркинме деп къууанма.

Ариу айтса хан атанг,
Кертиди деп къууанма,
Дуния малы, алтыны
Мениди деп къууанма.

Кёп къан төкген атаны
Къачы бар деп къууанма,
Къоркъутмаз бала къаны,
Ачымам деп къууанма.

К а м а л

Ханнга тузакъ салмады,
Къан төлеуге къалмады,
Дертигиз болмаз анга –
Малыгъызны алмады.

Санына кылыч тагъып,
Сюнгю бла чапмады,
Балта-бичакъ билеп, ол
Сизге хыйла тапмады.

Атагъызны ёлтюрген
Душманыгъыз бу туюл,
Бар терслиги – бу къала,
Ишледи ханны юйю.

Бир адамны къанына
Боялмады къоллары,
Шахар кююп, эл кююп,
Бу къаланы къалады.

Бир адамны къанын ол
Къара жерге төкмеди,
Бир адамгъа дерт тутуп,
Хыйла мурат этмеди.

Къара болса ишигиз, –
Адам къанын ичигиз!
Терслик асмакъ асдыгъыз –
Бир кесигиз тюшюгюз!

Хайыр жокъду ханладан,
Сокъур болдула бары,
Актыл къачды аладан,
Аман иш, ёлюм тарып.

Ханла бары, къутуруп,
Сангырау болгъандыла,
Къарангы зинданлары
Жесирден толгъандыла.

Ай, Бузжигит, сен жазыкъ!
Бирге ёсдюк, жашадыкъ,
Жарлы ананг биширген
Гыржынны да ашадыкъ.

Сен элингде хан эдинг,
Эрке ёсген жан эдинг,
Булбул эдинг жерингде,
Жарлылагъа танг эдинг!

Болмаз жерге тюшгенсе, –
Терк турургъа мадар жокъ.
Жаннган отха тюшгенсе, –
Къутхарыргъа къадар жокъ.

Эгиз туугъан балалай,
Айырылмай жашадыкъ.
Хан сёзюне ийнанып,
Азатлыкъдан бошадыкъ.

Бузжигит

Ай, жан досум, Камалым!
Жокъ сени да амалынг:
Ажал жетди, мадар жокъ, –
Къыйын эди къадарым.

Къара къушну къанаты
Къайырылыр кюн жетди,
Жанымча кёрген тенгим,
Айырылыр кюн жетди.

Сен бу жерден кетерсе,
Элибизге къайтырса,
Мени бу хапарымы
Жомакъ этип айтырса.

Жангыз къалгъан атама,
Жилий къалгъан анама,
Бузжигитни сёзю деп,
Саламымы ала бар.

Жангызым деп, жан бере,
Къарамымдан тоймагъан,
Мени жарлы атама
Былай айтмай къоймагъын:

«Бала атадан тууар,
Ана киндигин жууар,
Ата болса эр киши, –
Уланы ызын къууар.

Къыйынлыкъдан къачмадым,
Ата сёзюн атмадым,
Билесе, къолларыма
Киши къанын жакъмадым.

Ата сёзюн сакъладым,
Жарлыланы жакъладым,
Атамча, къолларыма
Тытыр болду жакъгъаным».

Жангызым деп, кёз къысмай,
Къарап, менден тоймагъан,
Жиляй къалгъан анама
Былай айтмай къоймагъын:

«Зиндан ичи къарангы,
Андан чыгъар къарыу жокъ,
Ажал жетсе, адамгъа
Бу дунияда къалыу жокъ».

Башымдагъы бёркюмю
Сен анама элтирсе,
«Бузжигитни кёзюнден
Кёрюп тур, анам», – дерсе.

Эсен къайтып элге, сен
Атабызны кёрюрсе,
Къолумдагъы жюзюкню
Элтип анга берирсе.

Къыйын кюнде анама
Бала бол сен, кёл бере!
Сабыр бол де, дунияда
Къыйынлыкъланы кёре!

Мени сурай келгенде,
Сени жангыз кёргенде,
Барын айтырса, бурмай,
Жашыра-жиляй турмай.

Элтеме мен биргеме
Жалан суймеклигими.
Алтын, жаухар алалмаз
Сени бу тенглигинги.

Атам берген дерслени,
Билген усталыгъымы,
Зулейханы къарамын,
Ана тансыкълыгъымы!

Элтмеди андан ёзге,
Къул да болмады дерсе,
Элиме, жамауатха
Тюзлюгюмю тергерсе!

Бузжигитни жойдула
Бир кече арасында.
Къарт уста айырылды
Ол жангыз баласындан.

Бузжигитни жүреги –
Кёкден учхан жулдузча,
Думп болду, кючю кетди,
Эриди, жай бузуча.

Аны уста кёоллары,
Атасы берген хунер,
Кетдиле, жоюлдула, –
Жутду барысын да жер.

Ташлада тил жокъ ансы, –
Ала къаргъар эдиле,
Ташлада кёз жокъ ансы, –
Ала жияр эдиле.

Къаллай юйле ишлеред,
Бузжигит ол ташладан!
Зулму айырды аны
Усталыкъдан, жашаудан.

Кюн билсе ол зорлукъну,
Тау артындан чыкъмазед,
Бузча сууукъ шаудан суу
Жырламазед, акъмазед.

Тереклени кёклюгю
Къап-къара болур эди,
Кёгерип тургъан кырдык,
Саргъалып, къурур эди.

Кезиусюз жерге кирип
Кетдиле ариу кёзле,
Ёмюрде эштилмезле
Зулейха эштген сёзле.

Хапарымда турсунла
Ол жулдузлача кёзле,
Хапарымда къалсынла,
Жаз кибик, жылы сёзле.

Кязим андан жазады
Сизге мудах хапарын.
Таулу халкъ унутмасын
Бузжигитни къадарын!

Иги, къайда турса да,
Сау дунияны жашыды,
Ол хар таза жүрекни
Ахлусу, жолдашыды.

Назму сакълайд сёзлерин
Тар кёрге киргенлени,
Ол бермейди ёлюмге
Ишлерин игилени.

Энди кызым Зейтуннга –
Хан улуна, барыр», – деп,

Хан кыуанып тураед.
«Той этилсин!» – дегенед,
Жангы тойну кыуаргъа
Кеси буйрукъ бергенед.

...Зулейха, шекли болуп,
Той баргъан жерге жетди, –
Билмей эди ёлгенин
Зинданда Бузжигити.

«Негеди бу кыууанч?!» – деп,
Ол сейир этип турду.
Той этгенлеге кыарап:
«Бу той неди?» – деп сорду.

Зулейха

Учуп келип былайгъа,
Балалы кыуш сарнаса,
Ол тас этген баласын,
Инжип, кыйюп чактырса, –

Айтыгъыз сиз, жамауат,
Баласы анга чыгъармы?
Кыушбалакёз Бузжигит
Бу той-оюнда бармы?

Кызла

Балалы кыуш сарнаса, –
Кыуш баласы чыгъалмаз,
Кыушбалакёз Бузжигит
Бу оюнда табылмаз.

Зулейха

Кыозулу кыой мактырса,
Кыозусу бармы экен?
Кыозу кёзлю Бузжигит
Бу оюнда бармы экен?

Кызла

Кыозулу кыой мактырса, –
Кыозусун ол табалмаз,
Кыозу кёзлю Бузжигит
Бу той-оюнда болмаз.

Зулейха

Булбул жашла жырлайла, –
Кызыл гюлле бармы экен?
Гюл сыфатлы Бузжигит
Бу оюнда бармы экен?

Къызла

Булбул келип жырласа, –
Къызыл гюлге къоналмаз,
Къызыл гюллей, Бузжигит
Бу той-оюнда болмаз.

Къара къайын, къара агъач,
Ёртен тюшюп, къаралыр,
Ёмюр излеп турса да,
Ёлгенни ким табалыр!

Жюжеги тас къайгъысы –
Къуш алгъаннга ушайды,
Бузжигитни жашауу
Бошалгъаннга ушайды.

18

Зулейха, жияп, сарнап,
Алайда сыйыт этди.
Кюню къарангы болуп,
Ол атасына жетди.

Зулейха

Эшитдим мен, ой, атам,
Аман акъыл этгенсе:
Бузжигитни ёлтюрюп,
Муратынга жетгенсе.

Къалын агъач ичинде
Бала кийик атханса,
Жаш къанын суулай тёкюп,
Мурдарлыкъгъа батханса.

Къызынга кюн къоймаздан
Атха минип чыкъгъанса.
Дуния санга кенг къалды, –
Душманынгы жыкъгъанса!

Кёп айтхандан файда жокъ,
Аман хапар окъупса,
Манга сен ата угъай, –
Къара къанлым болупса.

Хан

Не болгъанд, къызым, санга,
Неге сыйыт этесе?
Къызым, кёз жашларынгы
Не зат ючюн тегесе?

Зулейха

Бу къара кюнден башлап,
Сени къызынг болалмам,
Мени кюнюм батханды, –
Мен юйюнгде туралмам.

Къолларында къатханды
Бузжигитни нюр къаны.
Бир къызгъа да бермесин
Аллах сенлай атаны!

Х а н

Къызым, бу ачы сёзню
Къалай айтаса манга!
Бузжигит кеси ёлгенд, —
Ёлюм төред инсаннга!

З у л е й х а

Къызым деме сен манга, —
Атам деялмам санга!
Юйюнг да, арбазынг да
Боялгъандыла къаннга.

Юйюнг къабырдан эриши
Кёрюнед манга энди.
Манга ата, юй да жокъ, —
Ахыр кюнюм келгенди.

Х а н

Бош жияма сен, балам, —
Халкъ ичинде ахшы кёп.
Ахшыладан ахшысын
Сайларма мен санга деп.

Эл-эллени къыдырып,
Элден элге барырма,
Кёп ахшыны ичинден
Сайлап киеу алырма.

Башымдагъы тажымы,
Тюбюмдеги тахымы,
Къызым, санга берирме,
Сени сыйлы кёрюрме.

Минг тюени жюклетип,
Санга берне алырма,
Алтын отоу жасатып,
Къарауашла салырма.

З у л е й х а

Къулакъларым сангырау, —
Эшталмайма сёзюнгю,
Ол насып керек туююл, —
Бош къыйнама кесинги.

Дуния мюлкюн келтирсенг,
Бирине къарамазма,
Акъылым башдан кетди,
Сенден акъыл алмазма.

Менден ёзге кызынгы
Сюйгенинге берирсе,
Минг къарауаш, къул салып,
Аны сыйлы кёрюсе.

Бузжигитим болмаса,
Ёзгени мен тергемем,
Аны нюрюн кёрмейин,
Жашап турайым демем.

Х а н

Бу дунияда къул угъай, —
Хан, шыйых да ёледи,
Бузма, кызым, тоюнгу, —
Ханладан хат келеди.

Уста эди Бузжигит, —
Анга мени сёзюм аз.
Аны ючюн хан кызы
Сыйыт этип жарамаз.

Намысынг кёп бу жерде,
Сени кёпле тилейле,
Аслан кирик жигитле,
Кызым, сени кюсейле.

Жайлыкълада жылкынг бар, —
Жюз эмилик байларса,
Жагъанга тенг хан жашла, —
Жюзюн салып, сайларса.

Жылкы ичинде акъ ажир,
Акълыгына къарыу жокъ,
Хан деберли Зейтунну
Жашлыгына даунг жокъ.

Сени анга берирме,
Намысынгы кёрюме.
Кетген сунуп насыбынг,
Бош, керексиз терилме.

Накъут бла налмасдан
Минг тюени жюклерме,
Минг къулну, къарауашны
Сени ызынгдан иерме.

Мал ахшысын алырса,
Тон ахшысын киерсе,
Бузжигитни унутуп,
Сен Зейтунну сюерсе.

Зулейха

Алтын тахха олтуруп,
Бал аякъла толтуруп,
Бу Зейтунну келтирип,
Хансарайда тоюнг бар.

Бузжигитни ёлтюрюп,
Жан дарманын кюйдюрюп,
Тешмез къара кийдирип,
Манга хыйла оюнг бар.

Темир – алтын болалмаз,
Багъыр – кюмюшча жанмаз,
Сени суйген Зейтунунг
Бузжигитни онгламаз.

Анга алтын кийдирсенг,
Тоюн да жыл этдирсенг,
Бузжигитни къарамы
Мутхуз болмаз, билгин сен!

Къанатлары кесилсе, –
Къуш бийикге учалмаз,
Сени сыйлы Зейтунунг
Бузжигитге ушамаз.

Бузжигитни бир тюгюн
Алтын юйге бермезме.
Минг хан улан бириксе,
Аны киби кёрмезме.

Минг Зейтунну келтирсенг, –
Бирин къабыл кёрмезме,
Бузжигитим болмаса,
Мен къатынга келмезме.

Менде хатер къалмады, –
Алдаргъа къарыу жетмез,
Жаш жүрегим жерге тенг, –
Аны бир жан сау этмез.

Бузжигит ёлюп зинданда,
Жүрегим бек сынганда,
Не файда бар фитнадан,
Сен мени таш суннганда?!

Алтын къушум учду жек,
Бюсюремей ишинге,
Къон десенг да, – къоналмаз
Алтыннга, кюмюшюнге.

Ичим бузлап буз болду,
Хан сёзю учуз болду.
Манга энди не керек? –
Жашау татыусуз болду.

Мен къушунгу не этейим,
Къушунг манга не тутар?
Накъут бла налмасдан
Жансыз жаннга не чыгъар?

Мен къулунгу не этейим,
Къул жегерим батханда?
Алтын отоу не керек,
Жаным жерде жатханда?

Башынгдагъы тажынгы,
Тюбюнгдеги тахынгы,
Алып, атам, не этейим? –
Жерге сукъдунг ахымы.

Ат ахшысын не этейим? –
Тутуп минер кишим жокъ,
Тон ахшысын не этейим? –
Алып киер кишим жокъ.

Элден элге жол салып,
Киеулюкле излесенг,
Манга жылыу жокъ асе,
Неге кыйналаса сен?

Халкъда ахшы кѣп эсе,
Киеулюкле кѣрюрсе,
Менден башха кызынгы
Суйгенинге берирсе!

19

Зулейха, эсин жыя,
Зат тилемед къадардан.
Басхан жери оюла,
Чыгъып кетди къаладан.

Учхан къушну ызындан
Барды, факъыр, тарала,
Бузжигитни кѣзлерин
Къолу бла жабаргъа.

Жарыкъ дуния чарс бола,
Минг сюнгю чанча этин,
Ёртеннге кирген кирик,
Кѣз жаш кюйдюре бетин,

Алай келди кыыз бала,
Кеси кирик аз бала,
Суймекликге баз бала,
Бу дуниядан тас бала.

Алтын юйде, жибекде
Андан жарлы болмайын,
Кѣп мураты жүрекде –
Жангыз бири толмайын.

Бу дунияда азап кѣп, –
Барын мен санаялмам,
Барындан бек суймеклик
Азабын чегеди адам.

Жарыгъыча – жарыкъ жокъ.
Азабыча – азап жокъ,
Анга жашлыкъ, къартлыкъ да,
Жарлылыкъ, байлыкъ да жокъ.

Суймеклик асыл этер,
Зулмудан сакълар, кърорур,

Аны отун ёчюлтген –
Жаханым ити болур.

Зулейха

Хайран башынг, хан башынг
Кесилгеннге ушайды,
Ариу бетинг, нюр бетинг
Эзилгеннге ушайды.

Жибек чатыр салынып,
Къолунг, бутунг байланып,
Кебининг жокъ, кёрюнг жокъ,
Жатаса сен, сойланып.

Къаннга булгъап башынгы,
Къумгъа булгъап къашынгы,
Кёрмей жан жолдашынгы,
Кёзден акъгъан жашымы,

Къоюп халал ашынгы,
Эмчек къарындашынгы,
Жатаса сен, ай жазыкъ,
Тапмай туугъан ташынгы!

Бал шекерлей – сёзлеринг, –
Сангыраума, – эштмезме,
Бала къушлай кёзлеринг, –
Сокъур болдум, – кёрмезме!

Къолларымы ал, жигит,
Кёкюрегинге сал, жигит,
Кёзлеринги жабайым,
Ийман бла къал, жигит!

Жашаууму ал, жигит,
Жан жолунга сал, жигит,
Кёзлеринги жабайым,
Кёпле эсинде къал, жигит!

Энди сёзюм ётмезлик,
Къычырыгъым жетмезлик,
Жан суюгенинг Зулейха
Ойнап-кюлюп келмезлик;

Энди нюрюм жазмазлыкъ,
Сени суююп азмазлыкъ,
Кюлюп-ойнап, аллынга
Суусап алып бармазлыкъ;

Дуния – къууанч бермезлик,
Киши сёзю ётмезлик,
Ёз къарасын тешмезлик,
Къайгъым – эсден кетмезлик.

Узакъ жолдан суюдюрдюнг,
Узакъ кетип, куюдюрдюнг,
Ай, Бузжигит, жатаса,
Бетингден кетип нюрюнг!

Узакъ кетдинг – кёрмезге,
Чакъырсам да келмезге.
Минг сёз айтсам, – бирине
Къайтып жууап бермезге.

Сарнап, жерни жарсам да,
Сени ючюн жан алсам да,
Эсингде жокъ, талсам да,
Жиляп, кюйюп къалсам да.

Дуния сенден кетгенди,
Нюрюнгю саз этгенди,
Атам берген саугъаны
Аллах къабыл этгенди.

Сен къатымда болмасанг, –
Бу дунияны не этейим?
Сенден сора жарыкъ жокъ, –
Мен биргенге кетейим.

Бу зулмулу дуняда
Амал тапсакъ керекди:
Къайгъы жетмез тереңде
Бирге жатсакъ керекди!

20

Андан сора Зулейха
Тенг къызларын сурады,
Ыразы салам берип,
Былай айтып сарнады:

Зулейха

Жарар айтхан жырларым,
Сау къалыгъыз, жанларым!
Манга кетер кюн жетди,
Жилямагъыз, ханларым!

Энди сизни кёралмам,
Эрттен салам бералмам,
Кийинирге, ойнаргъа
Къатыгъызгъа келалмам.

Сизден кёп хатер кёрдюм,
Кесим да хурмет бердим,
Разы болуп жүрюгюз, –
Унутмагъыз, тенглерим!

Бу дуняда рахму аз, –
Ариу болсун тилигиз,
Сизни кёрюп суйгенни
Сиз да сую билигиз.

Мени сыйлы кёргенле,
Кюнде салам бергенле,
Бюгюн бери келгенле,
Жилягъыз быллай ёлгеннге!

Дуния бакы болса да,
Ахшыладан толса да,
Энди манга кѣууат жокъ, –
Бары зулму кѣалса да.

Алтынжагъа кѣой тонла, –
Сизни кьер кишим жокъ,
Алтыниер боз жоргъа, –
Санга минер кишим жокъ.

Алтын жапхан бек кѣала, –
Санга кирир кишим жокъ,
Кѣызыл гюллю кенг тала, –
Ойнар-кюлюр кишим жокъ.

Бизден дуния кетди,
Хан мени ѳксюз этди,
Айтама: адам тѣзмез, –
Кѣурутур бу адетни!

Артыкъ чапхан – абыныр,
Артыкъ суюген – кѣабылыр,
Айта кетеме кѣрге:
Зулмугъа кюч табылыр!

Ажалдан кѣалыр болмаз, –
Келсе, кишиден сормаз.
Бузжигитсиз дуния
Манга дуния болалмаз.

21

Камал кѣайтды элине,
Юч кюн турду кѣрюнмей,
Бузжигитни юйюне
Кѣалай барыргъа билмей.

Кѣыйын жолун арытып
Келди, факъыр, элине.
Кюе-бише олтурду
Зулму тюшген тенгине.

Бузжигитни кѣол ызын
Кѣаялада кѣрдю ол,
Кесине сын салды деп,
Усталыгъын билди ол.

Камал кѣп-аз турса да
Ачы кѣадарны жаулап,
Ёлгенни осуяты
Хакъды, сыйлыды саугъа.

Ёлюм ачы болса да,
Онг жокъ алыргъа, даулап, –
Аны дууасын, ашын
Этерге керек саула.

Кёз жаш төкген Камалны
Ол осуят сагъайтды,
Кёпню кёрген бир къартха
Бушуу хапарын айтды.

Къарт мычыды, тынгылап,
Ойлап, тююн кёрдю ол, —
Жамауатны жыйды да,
Быллай ууаз берди ол:

Къартны ууазы

Ай, замана, замана,
Заманыма къайтайым!
Кёпню кёрген къарт эдим,
Бир-эки сёз айтайым,

Кючюм бар деп къууанма, —
Кючюнг кетер кюн чыгъар.
Туугъанма деп къууанма, —
Ажал жетер кюн чыгъар.

Малым бар деп къууанма, —
Малынг къалмаз кюн чыгъар.
Тангым бар деп къууанма, —
Тангынг атмаз кюн чыгъар.

Юсюбюзде къара жер —
Ажал ёлюм къайда жокъ?
Къарап турсакъ, игиге
Бу дуниядан файда жокъ.

Бу дуниядан файда жокъ —
Аны кёпле кёрдюле:
Файгъамбарла, шыйыхла
Жер тюбуне кирдиле.

Ангылагъыз, жигитле,
Акъылманла айтдыла:
Жер тепдирген залимле
Бу дуниядан къайтдыла.

Буруннгуну сёзлерин
Эсибизге алайыкъ:
Ёлюм какъды, кертиди, —
Аны тюз ангылайыкъ.

Кёпню кёрген жамауат,
Къабырлагъа къара сен:
Ёлмей эсе туугъан жан, —
Нек толгъанды ол ёзен?

Усталадан къалгъан сёз,
Хал хыйсабын алгъан сёз, —
Къара жерни кёрлюкдю
Бу дунияны кёрген кёз!

Жаратханны оноуу, —
Бу дуниядан кетербиз,

Топуракъдан жаратды, –
Къара жерге ётербиз.

Ажал жетмей, ёллюк жокъ,
Жиягъандан келлик жокъ:
Бузжигитим ёлгенди, –
Бизге бушуу берлик жокъ!

Ёлюм жолун билиу жокъ,
Ёлген бизге келиу жокъ,
Ажал къары бир жетсе, –
Жиягъандан келлик жокъ.

Кёрген жерде кёз къалыр,
Айтхан жерде сёз къалыр,
Жигит ёлсе, жамауат, –
Эллиги ёксюз къалыр!

Ат ёлсе, иер къалыр,
Эл кёчсе, жери къалыр,
Эр киши жолгъа чыкъса,
Элине салам салыр.

Жолоучудан жол къалыр,
Тон устадан тон къалыр,
Эр киши ёлюм кёрсе,
Элине къуугъун салыр.

Тенг ёлсе, тенги къалыр,
Жолу, иши кем къалыр,
Къарап турсакъ, ахшыла,
Бу дунияда ким къалыр?!

Къарындашы ёлгенни
Къарындашы къалады,
Эр башына иш тюшсе,
Эл аркъасын салады.

Къатын ёлсе, тул къалыр,
Бий жоюлса, къул къалыр,
Алтын, кюмюш хазнасы
Тоналыр да, кюл къалыр.

Миннген атынг бош къалса,
Анга минер табылыр;
Кийген тонунг бош къалса,
Аны киер табылыр;

Улан къалса, мал табар;
Къызынг къалса, жаш табар;
Жашынг ёлюп бир кетсе, –
Харип башынг не табар?

Къатын къалса, эр табар,
Жаш айырылса, жер табар,
Жангызына жиягъан
Жамауатдан кёл табар.

Аз жашады Бузжигит,
Аз кёрдю кѣууанч, насып.
Олду бушуу ачысы, –
Терк кетди, Аллах жазып.

Жарыкѣ жулдуз терк кюер,
Жарыкѣ кюн да бек тиер.
Жарыкѣ жулдуз Бузжигит,
Санга халкѣ кѣара киер...

22

Кѣарт уста, саны тутмай,
Тѣгерегин кѣармады.
Бузжигитни анасы
Былай ачы сарнады:

– Ай, ай, дуния, ай, дуния,
Жангызны да кѣоймадыңг,
Не кѣп жанны алсанг да,
Алгѣанлыкѣгѣа – тоймадыңг.

Кесинг жангыз бир эдинг,
Аргѣамакѣгѣа тенг эдинг.
«Бузжигитим» дегенде, –
«Жаным, анам!» – дер эдинг!

Кѣз аллымда турсангед,
Кѣрмезмедим, жан балам!
Ёлген жерингде болсам,
Ёлмезмедим, жан балам!

Тоймай кѣалдым кѣзюнгден,
Кѣанмай кѣалдым сѣзюнгден,
Жарлы балам, кѣайдаса,
Жашлай жолу кесилген?!

Шаудан сууум сюзюлген,
Бийик тауум тизилген,
Жарлы балам, кѣайдаса,
Жашлай оту ёчюлген?!

Узакѣ жерлеге кетдинг,
Кесинге тансыкѣ этдинг,
Кѣатын алмай, той этмей,
Кѣаралды жаухар бетинг.

Ёлдюнг, балам, тузакѣда,
Асыралдыңг узакѣда,
Аллах эсе сууалчы, –
Кѣалай тѣздю бу затха?!

Айтмай кетдинг сѣзюнгю,
Кѣрмей кѣалдым кѣзюнгю,
Ата кѣлю таш болса, –
Жетерми экен тѣзюмю?

Ажалсыз жазыу болса, –
Артынгда киминг кѣалсын?

Сени излеп тарыкъсам, –
Кёлюмю киминг алсын?

Балаларын суу алгъан
Сюлесинлей, – анангма!
Жангъзын жерге кёмюп,
Жилляй къалгъан анангма!

23

Зулейханы ёлюмден
Киши айыралмады.
Бузжигитни ёлтюрюп,
Ханны иши бармады.

Уллу тою, къууанчы
Бушуу болурун билди,
Бой салып, Зулейханы
Аллына кеси келди:

Х а н

Кеч энди манга, балам, –
Бузжигитинг ёлгенди,
Аны сау этер амал
Жокъду дунияда энди.

Ёлген ёлюп кетсе да,
Сау – жашаргъа керекди.
Аллахны къадарына
Атанг не этерикди?

Ариу къала ишлетип,
Бузжигитни мен анда
Асыратырма, къызым,
Кётюрюп халкъ аллында...

24

Хан, айтханыча, къала
Ишлетип, Бузжигитни
Намыслы асыратды,
Асырагъанча жигитни.

Ол аны бла бирге
Къызыны къууанчын да
Асырады, кесини
Насыбын, жубанчын да.

Зулейха ол къалагъа
Кирди – артха чыкъмады.
Ол къаланы эшигин
Бир киши ачалмады.

Бузжигитни юсюне
Къапланып, башын сылай,
Зулейха да жан берди,
Сау кюнню жилий-жилай.

Саулай бирге жашаргъа
Къоймадыла аланы,
Ёлюп, бирге къалдыла
Ичинде ол къаланы!

Ол къаланы эшигин
Киши да ачалмайды,
Кёр шошлугъун къаланы
Киши да чачалмайды.

Мен да бу хапарымы
Эшиклерин этейим,
Бир бирни суйгенлеге
Аллах болушсун дейим.

Энди биз да былайда
Мудах бола, тохтайыкъ,
Суюмекликни жарыгъын
Хар неден да махтайыкъ.

Ой, Бузжигит, Зулейха, –
Жюрегими жарасы,
Сизге жияй къалгъанды
Суюмекликни анасы.

Тауну халкъы унутмаз
Ачы хапарыгъызыны, –
Зулмуну туманында
Берген жанларыгъызыны.

Суюмеклик оту жанар,
Ол ёчюлмейин турур.
Сизни жанларыгъыздан
Бизге нюр жарыкъ урур.

Жарытыр кечелени
Бу къарангы дунияда.
Кязим жарлы тилинде
Жазгъанд хапарын андан.

1910 – 1917

ТАХИР БЛА ЗУХУРА

ФАТИХ*

Бисмиллахий болур хар ишни башы,
Хакъ жолуна чыкыгъанланы къардашы.

Аллах, Сени къудуретинги излейме,
Хакъ жолунда бет жарыкълыхъ тилейме.

Мен харишни кёзюм – жютю, сёзюм – аз,
Дагъы болдум, тилек эте, Санга баз.

Шагъирлени жазгъанларын таныдым,
Барында да, Аллах, – Сени жарыгъын!

Якубну да къайгъыларын окъудум,
Юсуф бла тар зинданда олтурдум.

Жыйырма бла онеки жыл ашырдым,
Хакимлеге, хадислеге баш урдум.

Алгъанлагъа акъыл, низам юйретдим,
Сюйгенлеге, тюз сёлешип, кюй этдим.

Жарлы атамы гюрбежисин бек суюдюм,
Акъсай-акъсай, анда темир да туюдюм.

Назму жаздым, Къуран тилин къайтарып,
Болдумму экен газиз сёзюн айталып?

Тахир бла Зухурагъа жилидым,
Азат сёзюн бир Аллахдан сурадым.

Бизде да кёп Тахир кирик таралгъан,
Зорлукъ жетип, жүректери къанагъан,

Зухурача, жау чыракълай, эриген,
Бу дунияны азабындан безиген.

*Фатих – аллы, башланнганы.

Суймекликге тузакъ салгъан сокъурла
Къыяма кюн гюняхларын окъурла.

Суйгенлени кёз жашлары от жана,
Ёталмазла жаннет бахчаларына.

Суймекликни сыйлылыгъын билейик,
Ёлген кюнде ийман бла ёлейик.

«Тахир бла Зухураны» кёрейик,
Жашха, къызгъа насып жашау тилейик.

Сёз башыбыз болур бизни бисмилля,
Жыйылгъанла къулакъ салып турсунла.

Хапарлада айтыла келгеннге кёре, Бабахан деп бир хан болгъанды. Малыны, мюлкюню, аскерини хыйсабы, саны жокъ эди. Бу къадар байлыгъы бла дунияда бир затдан кереклиси болмаса да, жүреги такъыр эди: аны сабийи болмагъанды. Кеси ёлгенден сора артында, тахтасына ие болуп, къыралына оноу этерча эр киши урлукъ къалмагъанына «отдан кёлек кийип», кёзюне жукъ кёрюнмей эди.

Алтын тахы, къаласы да бар эди,
Баласы жокъ – дуниясы тар эди.

Малы, мюлкю, аскери да кёп эди,
Андан кючлю бир хан болмаз деп эди.

Сормай-ормай, анга къартлыкъ жетеди,
Сабийсизлик кемсиз мудах этеди.

Бала деген татлы ханнга, къулгъа да,
Жан биргелик, жашау умут – тулгъа да.

Баласызны кюню болур къарангы,
Алтын тах да кетермез ол жараны.

Хахимлени усталарын изледи,
Себеplik жокъ, – не этерге билмеди.

Хазыр эди казналарын ачаргъа,
Бала ючюн къыраллыгъын чачаргъа.

Бу хал бла кёп заманла кетгендиле. Энди Бабахан Аллахдан – къадар, адамдан – мадар болмай, тюнгюле башлагъан эди.

Ханны шахардан тышында уллу айбат терек бахчасы болгъанды. Бахчаны ариулугъу, сейир-тамашалыгъы узакъ жерледе айтылгъанды. Не уллу къайгъысы болгъан да, ол бахчагъа кирсе, къайгъылары – чачыла, жүреги – ачыла эди. Къуу болуп къалгъан Бабахан мында къайгъыларын унутханды, анда бир кесек айланса, сарайгъа шат болуп къайтханды.

Кюнлени бир кюнюнде хан, сабийсизлиги эсине тюшюп, ёзюрю Бахирни чакътыргъанды да, аны бла бахчагъа атланнганды. Жолда алагъа бир жаллангач факъыр киши тюбегенди. Хан да, ёзюрю да, сейир этип, тохтадыла: факъыр киши, садакъа тилемей, былай айтып къычыра эди:

– Манга садакъагъа минг алтын ким берсе да, Аллаху-Тагъала аны жүрегинде не мураты бар эсе да, берликди!

Хан, ёзюрюне къарап, былай айтханды:

– Кёп усталагъа кёп ахча къоратдым, биринден файда болмады. Аллахны жаны ауруп, бу факъырдан бир себеп болур эсе уа! Мен мынга минг алтын берип, тилек этдирейим. Сабийим болса, минг алтын угъай, минг-минг алтын берирме!

Хан, минг алтын берип, факъырагъа тилек этдиргенди.

Ёзюрню да жокъ эд сабий чирчиги,
Жашай эди ол да азабын чегип.

Ол да ачды жарлы ханнга жүрегин,
Жиляй-улуй, жашырмады тилегин.

Айтды: «Бизни халкъдан сыйлы бийибиз,
Сабий бермей, къарангыды юйюбюз.

Сени хазнанг – ёмюрлени хазнасы.
Бизге жетди уллу Аллахны жазасы.

Сен – баласыз, мен – баласыз, – къуу терек,
Энди бизге бу жашауда не керек?!»

Жазыкъ Бахир тёзюм къушун учурду,
Тобукъланып, кёкге къарап кычырды:

– Не ючюн кюйдюк? Аллах, бизни нек тюртдюнг?
Къуру кьоюп, отубузну ёчюлтдюнг!

Къуллерынга, жан аурутуп, къара сен,
Бала берип, жүреклеге жара сен!

Бала деген жандан татлы зат болур,
Жүреги – жау, кёлю – жарыкъ, шат болур.

Тилек жетсе – буз юсюнде суу къайнар,
Баласы жокъ – бизни кибик, таш чайнар!

Жер къучакълап, Бахир этгенди дууа,
Акъ сакъалын кёзден акъгъан къан жууа.

Ёкиси да тарыгъыула айтдыла,
Ажым этип, кёкню, жерни сагъайтдыла.

Хан бла ёзюр – бир къыралда антлыла,
Урушлада – керти жолдаш, татлыла.

Тилеклери къабыл болду, эштилди,
Къадар болуп, жүрек къара тешилди.

Ала терек бахчагъа жетип, атладан тюшгендиле. Къарасала, бир терек-ни тюбюнде юсюнде акъ кийими бла биреу олтуруп тургъанын кёредиле. Аллында да кёп китаплары. Кеси да акъ жабыула юсюнде, къолуна китап алып олтурады. Къысылгъан кёзлери тереннге кетгендиле, дуниялыкъ бла бир да иши болгъаннга ушамайды.

Хан, аллына келип, салам берди.

– Эй, мискин, кимсе, не адамса? Бу китапларынг да недиле? – деп сорду.

– Жулдузчума! – дегенди акъ кийимли адам. – Китапда жазыулагъа, кёкде жулдузлагъа къарап, адамланы жүреклеринде не болгъанын билеме.

Хан: «Мени жүрегимде бир умутум барды, сен аны билсенг, керти да билгич болгъанынга ийнанырыкъма, – деди.

Билгич, къолунда къаламын ханнга узатып, былай айтды:

– Жүрегингде не болгъанын бу къаламгъа айт, къаламны халына кёре, мен не муратынг болгъанын билirme.

Хан къаламны алды. «Я раббина, я Аллах, мени бир сабийим болмазмы?» – деп, биягъында факъыргъа тюбегендеча, ниет этип, къаламны ёзюрюне берди. Ол да, хан этгенча, Аллахдан сабий тилеп, аны билгичге къайтарды.

Билгич, къаламны алып, дефтеринде кёп жазыула, чотла этди. Алагъа къарап, хыйсап этип, айтханды:

– Сизни биригиз – хан, экинчигиз аны ёзюрюсюз. Экигизни да сабийигиз жокъду да, жүреклеригиз такъырды. «Я раббина, я Аллах, бир сабийибиз болмазмы?» – деп, аны мурат этгенсиз.

Хан да, аны ёзюрю да, къууанып: «Сени билгичлигинг кертиди», – деп, къолун тутхандыла, сыйлы кёргендиле.

Эки кёзюн дефтерине къадады ол,
Жулдузлагъа – жети кёкге къарады ол.

Жети кёкню измисин туура чекди,
Кёргенлерин алагъа баям этди.

Деди: «Кёкде жангы чыкъгъан жулдуз бар,
Шукур болсун: жарыкъ ызы, жолу бар.

Изми барды анда къызгъа, уланнга,
Дууа этер насыбына къууаннган.

Уллу Аллахдан изми былай болгъанды:
Кёкде сизге эки бала туугъанды.

Заман жетип, улан болуп туусала,
Дурусу ол – тенгле болуп турсала.

Бир аякъдан, алып, суула ичселе,
Ахырзаман дунияны билселе.

Жүреклери ачыкъ болса бир бирге,
Жарыкъ болса умутлары ёмюрге.

Къыз болсала, татлы болуп ёссюнле,
Бир бирлерин эгечлеча кёрсюнле.

Ариу болсун къылыкълары, халлары,
Уллу Аллахха аманатды жанлары.

Эй, дуния! Биригизге жаш туууп,
Биригизге къыз тууса уа, жарытып,

Сиз аланы муратларын сорурсуз,
Къол тутушуп, жууукъ юлюш болурсуз.

Кёкден келир эки жаннга сүймеклик,
Гюнях болур анга угъай демеклик.

Къыз да, жаш да аман бла ёлюрле,
Къыяма кюн даучу болуп келирле.

Билгичлени сёзюн эсге алыгъыз,
Зулму этмей, сиз жаннетге барыгъыз».

Айтды хан да: «Аллах берсе баланы,
Сюйюнчюге берирме мен къаламы!

Жашым болса – ёзюрюмю юйюне
Келечиле жиберирме, сюйюне.

Сыйлы кёрюп, къызын келин этерме,
Къабырыма ырахатлы кетерме.

Улан угъай, Аллах манга къыз берсе,
Эшит, Бахир, сен аны келин этерсе».

Бахир айтды: «Бизни сыйлы ханыбыз,
Тенг туююдю даражабыз-къаныбыз.

Сен – жюйюсхан, мен а – сени къулунгма,
Ханны къызын тилеялмам улума.

Сёзюнге – къул, къор-садагъа ёзюрюнг.
Алай ачыкъ, халал эсе нюзюрюнг,

Хан башынга мени тийишли кёрсенг –
Адам угъай – файгъамбарса жерде сен!»

Бабахан да, сёзюн къатлап, ант этди,
Ол антындан къайытмазгъа къаст этди.

Къол тутушуп, Бахир бла келишди,
Акъ кийимли билгич кёрдю ол ишни!

Билгич, ханны сёзюн жаратып, ыразы болгъанды. Къоюнундан бир алма чыгъарып, юсюне дууала окъуп, эки кесип, экисине бергенди. Алгъыш этгенди.

Хан да, ёзюр да, бир бирлерине къарап, сейир болдула. Минг алтын берип, ыразы этейик деп къарасала, ол жокъ. Китапла да жокъ, олтуруп тургъан акъ тоханасы да жокъ. Учду, кюйдю, думп болду.

Кёп изледиле, тапмадыла.

Ахшам болургъа хан бла ёзюрю юйлерине къайтхандыла. Ашап, ичип, тилек этип, билгич берген алма жартыланы да ашап, жатхандыла. Ол кече экисини да къатынларына бууазлыкъ тюшюп, тогъуз ай, тогъуз кюн дегенде, Бабаханнга къыз, аны ёзюрю Бахирге уа улан туугъанды.

Аллах берди жарлы ханнга этек бала –
Ол кеси сюйгенине этер чара.

Къыз тууду, нюрю болуп кюнден-айдан,
Унутмаз, бети жарый, кёрген адам.

Эштилдиле дауурбасла къагъылып,
Жер жерлеге сюйюнчюле жайылып.

Хан, жаш болду, уллу тойла къурады,
Ат атаргъа усталаны сурады.

Кёп жерледен кёп жууукъла келдиле,
Бабаханнга алгъыш-къууанч бердиле.

Къагъанакъны Бахир бийик кётюрдю,
Сыйлы кёрюп, алтын бешик келтирди.

Сейир этип, къызыны нюр сыфатына,
Не атаргъа билмейдиле атына.

Кёп ахшыла кёп кюн даулаш болдула,
Жырчыладан, билгичледен сордула.

Китаплада Зухураны кёрдюле,
«Ол ат мынга тийишлиди!» – дедиле.

Жылла оздула. Зухураны ариулугъу дуниягъа айтыла башлады.

Кёз гинжиси, жаухар кибики, чачырай,
Болмагъанды дунияда бу чырай!

Бетини ингилиги – жаннет гюлю,
Сыфаты – тийген кибики эрттен кюню.

Къашлары – къалам тартып ызлагъанлай,
Ауазы – талда булбул жырлагъанлай.

Санлары – сууну субай къамишинлей,
Эринлери – эртте бишген жилеклей.

Хансарайда гитчеле эм уллула
Аны жанын сакълар ючюн турдула.

Онг жанында къыркъ къарауаш тохтады,
Сол жанында къыркъ къарауаш тохтады.

Хакимлени хан, суратып, келтирди,
Аны сейир бахчасына жан кирди.

* * *

Бахирни да уллу болду къууанчы,
Къартлыгъында болду сабий жубанчы.

Туугъан бала алай туусун нюрю бла,
Келсе – келсин дуниягъа кюню бла!

Кёкден изми келип аны эсине,
Айтды Бахир, сабыр, юйдегисине:

– Тахир болсун балабызны тюз аты,
Толуп барсын дунияда мураты.

Къуш баласы, булбулу гюл бахчаны,
Аманатды Аллахха жангыз жаны.

Тахир бла Зухураны, эмчек анала, къарауашла салып, бирча ёсдюре
эдиле. Экишер жыллары жетгенде, ала бир бирлерин кёрмеселе, бирге ой-

намасала да – жиляп башлай эдиле. Жети жыллары жетгенде, хан алагъа устаз тутуп, бирге окъутуп башлады. Тахир бла Зухураны закийликлерине сейир этмеген жокъ эди, бир кюннге бир ненча дерс алсала да, олсагъат окъуна билип болгъандыла. Бирге жюриуп, бирге ойнап, бирге окъуп, была бир бирлерин эгеч бла къарындашча кёрюп жюриюгендиле. Ариулукълары, асыллыкълары, халлары айтылгъанды.

Жетижыллыгъында атасы ёлюп, Тахир ёксюз къалгъанды.

Тахир бала жети жылгъа жетгенди,
Аны атасы дуниядан кетгенди.

Хан Бахирни ауушханын эшитгенди,
Хар керегин толусунлай этгенди.

Унутмайын турду керти ёзюрюн,
Эсде тутуп жууукълукъну нюзюрюн.

Зухура Тахирге гъашыкълыгъын сезип башлагъанды. Ол заманда дунияда Тахир бла Зухурадан чырайлы, ариу къан болмагъанды.

Зухураны суймеклиги кюнден-кюннге ёсе, чыдамы, тёзюмю, сабырлыгъы къалмай барады. Бир кюн, Тахир жукълап тургъанлай, Зухура, акъырын келип, Тахирни нюрлю жыягъындан уппа этип къачды. Тахир, уянып къараса – Зухура андан арлакъда терек бахчада гокка хансла жыя тура эди. Тахир: «Айып болсун, Зухура, бу этгенинг неди, сен мени эгечим туююлмюсе?» – деп кычыргъанды. Зухура, уялгъандан къып-къызыл болуп, гюллерин да атып къачды. Зухура андан ары кёп кюнледе, Тахирге кёрюнюрге уялып, дерсге жангызлай жюриуп тургъанды. Зухура Тахирден неллай бир узакъ турургъа кюрешсе, аны жюреги Тахирге аллай бир тартдыргъанды, суймеклиги аллай бир кючлю болгъанды. Аны ариулугъуна адамла, кёзлери къамап, къараялмай болгъандыла. Зухура Тахирге не кёп тарыгъуу куй айтса да, Тахир къулагъына алмагъанды. Бир кюн, биягъы, Тахир жукълап тургъанлай, Зухура, тёзалмай, аны къатына келип, назик къолу бла бетинден акъыртынчыкъ сылагъанды. Тахир, уянып, Зухура аны къатында тобукъланып тургъанын кёргенди. Тенг къызыны бу къылыгъын адепсизликке санап, Тахир къол тышы бла Зухураны жыягъына ургъанды. Зухура ол кече кесини бу халына жиляп, былай тилегенди:

Махаббат келди манга,
Жукъламай чыкъдым тангнга,
Бу кыйынлыкъ нек тюшдю
Къарыгусуз сабий жаннга?

Сёзюмю эшитмезмисен,
Бир мадар этмезмисен,
Бу гъашыкълары жартысын
Тахирге бермезмисен?

Манга эримезмисен,
Халымы кёрмезмисен?
Бу аурууну жартысын
Тахирге бермезмисен?

Бу палахха кирмейин,
Гъашыкъ отун билмейин,
Билмез Тахир сырымы,
Сенден буйрукъ келмейин.

Жазыуланы кѳошуучу,
Жарсыугѳа болушуучу,
Мен кѳрген кѳыйынлыкѳны
Жокѳду кѳыйыры, учу.

Себеплик излеп сенден,
Жал барып хар эрттенден,
Тилейме, Уллу Аллах,
Бу аурууну ал менден!

Зухурагѳа келген сыйлы махаббатны эки юлюшден бири Тахирни жюрегине тюшдю. Тахирни да суймеклиги ачыкѳ болуп, аны жанын да кюнден-кюннге чыдамсызлыкѳ алып башлагѳанды. Тахир бала, жан бала, не олтуруп, не туруп болалмай, ариу сыфаты эрип, саз бола, Зухураны излей эди. Кечелери, кюнлери апсyz, суусуз кетедиле. Жыргѳа уста Тахир алгѳын шууулдагѳан желлеге, суулагѳа, терекледе безиген кѳушлагѳа, терек шыбырдауларына эришип, жарыкѳ жырлаучу эди эсе, энди мудах жырлайды. Аны мудахлыгѳын кѳрюп, терекле, аланы тюплеринде баргѳан земзем суула, агѳачда булбулла, жаныуарла да мудах болгѳандыла. Жангыз да Зухура бир зат да билмегенча этип тура эди.

Бабахан, Зухура туугѳанлай, кесини сейир-айбат бахчасында, кѳзына атап, ол ойнай-кюле, солуй турурча, ариу кѳала-сарай ишлетген эди. Кѳала шорха суучукѳну жагѳасында болуп, гюл, терек бахчаны кесича, ариулугѳу дуниягѳа айтылгѳанды. Бир кюн Зухура, эрикгенин кетерир ючюн, тенг кѳызлары бла айланыргѳа, солургѳа бахчагѳа чыкѳгѳанды. Жырла, тарыгѳыула айтып, суу жагѳасында бир ариу терекни тюбюнде олтурду. Ичи от жана, аны суйген Тахир, ызындан барып, кѳолун Зухураны боюнуна салып, кѳатында тобукѳланды. Тахир кесине суймеклик келгени бла, Зухура эгечи болмагѳанын билгенди: Зухура ханны кѳзы, кеси уа ханны ѳзюрюню уланы болгѳанын ангылагѳанды. Зухура, Тахирге кѳарамай, бу кюйню айтды:

Зухура

Жол бла жолдашымса,
Сыр бла сырдашымса,
Кѳолунгу кетер, Тахир,
Сен мени кѳардашымса!

Тахир

Жол бла жолдашынгма,
Сыр бла сырдашынгма,
Мен ѳзюрюню уланы,
Не бла кѳардашынгма?

Зухура

Кѳзюмча кѳрдюм сени,
Кесимча суйдюм сени,
Эсингдемиди, Тахир,
Жарсытхан чагѳынг мени?

Тахир

Жау кибик, жана-жана,
Эриди алты саным,

Билмезликден этгенем,
Кечерсе, Зухура-ханым!

Зухура

Сюймеклигими кючюн
Кёз жашым этер захир.
Чархымда жаным сенсе,
Кел, кёрюшейик, Тахир!

Тахир

Гюл бахчагъа кюн тийсе,
Акъ чагъып, балли бишсе,
Андан ариу не болур, –
Эки суйген тубешсе!

Мындан сора Тахир бала Зухураны, жаш кёкюрегине къаты къысып, къучакълады. Эки суйген жанла бирикдиле. Зухураны эринлери къызылы бла агъы тёгюлген жыякълары жанышмы кетедиле дерча къабындыла. Ол, Тахирни къызыу ийнакълаууна жууап къайтара, аны боюнундан къаты къучакълап, махаббат кюйюне берилди. Андан сора бир бири къолларындан тутуп, жангы ийнарла айта, дерсге бардыла. Аланы суйюп, сыйлы кёрюп окъутхан эфенди, аланы насыпларын кёрюп, дерс жууаплары, ёнлери жарыкъ болгъанына къууаннганды. Кеслери да таша, чола тюшгенлей, жырлап, бир бирлерине суймекликлерин айта эдиле.

Кюнле, айла, жылла кете, Тахир бла Зухура да эсли, ёсюмлю болгъандыла. Ариулукълары аланы бир кёрген экинчи кёрмей тёзалмазча, алай эди.

Биягъы кюнлени бир кюнюнде эки суйген, терек бахчагъа барып, алтын сарайны аллында терек салкъынында олтурдула. Ол жерде Тахир, таралып-кюйюп, былай башлады:

Зухура мени ханымды,
Дертиме дарманымды.
Чархымда харип жаным
Зухурагъа къурманымды.

Зухура

Суйгенме, Тахир, сени,
Къул этдинг ахыр мени.
Чархымда жаным сенсе,
Кимди суймеген сени?

Тахир

Сен – ханны жангыз къызы,
Кёкню жарыкъ жулдузу,
Атанг, тенг кёрмей мени,
Бузар умутубузну.

Зухура

Тахир – илячин къушум,
Кёкде жарыкъ жулдузум,
Атам, тенг кёрмей сени,
Жилятмаз жангыз къызын.

Тахир

Мен башха отда кюйсем,
Сенден ёзгени суюсем –
Жетмей кялсын мурамым,
Билгин, Зухура, аны сен!

Зухура

Акъялгъа башханы алсам,
Сенден ёзгеге барсам –
Жаханым болсун жерим,
Билгин, Тахир, арыслан!

Бу сёзлени айтып, Зухура, алларында тёгеречи мермер таш бла жа-
салгъан шаудандан ууучу бла суу алып, аны Тахирге ичирди. Тахир, сууну
ичип, Зухураны кёолларын кёкюрегине кыысып, айтды:

Зухура – жаным, борагъым,
Сууда жюзген дуудагъым,
Сенсиз кялса дунияда,
Къуу болур мени жаным!

Андан сора Тахир да, шаудандан ууучу бла суу алып, Зухурагъа ичирди.
Зухура да, Тахирни кёолларын кёкюрегине кыысып, бу кюйню айтды:

Тахир, кяашларынг къара,
Этдинг мени ауара.
Къайытмам бу сёзюмден,
Ёлсем а – жокъду чара.

Тахир дагъыда жырлады:

Кёл этди этегими
Кёзюмден акъгъан жашым.
Къайытмазма сёзюмден,
Кесилсе хайран башым!

Бу хал бла заманла оза эдиле. Суула бара эдиле, халкъланы арасында
быланы хапарлары айтыла эди. Тахир бла Зухураны къайгъылары жокъ,
жюреклери да – шат. Бир бирлерин татлы суюгенле, айтылгъан хапарладан
бурун суюгенлеге тюшген кыыйынлыкъланы биле эдиле. Алай кесиби да
алача болурбуз деп, акъялларына келмегенди.

Ол ёмюрледе уллу суюмеклик шашхынлыкъгъа санала эди. Суюгенле-
ни бир бирге бермеклик уллу айыпха, терс ишге саналгъанды. Нек десегиз,
жюрегине уллу суюмеклик тюшген адамны телиге санагъандыла. Шериатда
уа телиге къатын алмазгъа, тели тиширыуну эрге бермезге деп айтылады.
Тахир бла Зухураны уа жюреклерин суюмеклик алгъандан, бу тюрюлю затла-
дан хапарлары болмагъанды. Зулму, къарангы дуния ала киби кёп таза
сабийлени насыпсыз этгенди.

Бир кюн Тахир, Зухурагъа тюберге ашыгъып баргъанлай, жансызлагъа
жан салгъан, жюреклени бир бирге ачхан сейир тартыула, макъамла эшитип
тохтады. Барып къараса, – бир узун бойлу, сарысакъал киши, тюрюлю-тюрюлю
сырыйналаны, сазланы* кезиу-кезиу согъуп, алаамат макъамларына халкъ-
ны тынгылата эди. Тахир бала, жыргъа, макъамгъа уллу суюмеклиги, хуне-

*Саз – тюрк халкълада кыыл къобуз.

ри да болгъандан, жаны ол тартыулагъа кирип къалды. Акъырын барып, халкъгъа къошулду. Кёп тынгылады. Сазчы сазын алай «жилята-улута» эди, алай ариу макъамла согъа эди – Тахир ол бошап къояды деп къоркъады. Болсада хар затны чеги, ёлчеми болады – сарысакъал макъамчы ахыр арып тохтады. Халкъ чачылды. Тахир макъамчыны къатына барып: «Ассаламу алейкум!» – деп, сырыйначыны къолун тутду. Кесини атын, муратын айтып, макъамчы аны кесини хунерине юйретирин тиледи. Уста: «Кел, балам, мен билгенден юйретейим, сёлешгенинге кёре, фахмунг барды!» – деп, аны биргесине элтди. Ол кюнден башлап уста аны онеки тюрю сазда согъаргъа юйретип тебиреди. Тахир бир кёргенин, экинчи сормай, женгил алып болгъанды. Макъамчы бир зат сокъса, ол тартыу не къыйын болса да, Тахир аны онеки тюрю сазда да олсагъатдан согъуп къоя эди. Къарт уста, муну закийлигине сейир-тамаша болуп, бир айдан сора анга дерс бергенни къойду, кеси, аны сокъгъанына тынгылап, андан юйренип башлады.

Зухура да, Тахирни саз согъаргъа, тюрю макъамла чыгъарыргъа юйреннгенин кёрюп, аллай усталыкъ бла айтылгъан бир тиширыуну устазгъа тутду. Зухура да, саз согъаргъа юйренеди. Была экиси да уста сазчыла, сырыйначыла болдула. Суюмеклик кюйлени бир бирге саз согъуп, жырлап айта эдиле.

Бир кюн Тахир, Зухурагъа айланып, саз согъа кетип, суюмеклик оту жюрегинде бютюнда уллу жанды. Ол заманда кюе-бише, Тахир бу кюйню айтды:

Суюмекликге тюшгенли,
Къалмагъанды намысым,
Омакъланма, Зухурам,
Жокъду мени насыбым.

Зухура

Къайгылы жюрегими
Жубатама саз бла.
Айтхан ариу сёзлеринг
От жюрекке аздыла.

Тахир

Атынга табу этдим,
Антымы къабыл этдинг,
Кюл болуп бара эдим –
Сен бираз сабыр этдинг!

Зухура

Сазны ариу сокъгъанынг
Актылымы алгъанды,
Кёзлеринги къарасы
Жаннган отха салгъанды.

Тахир

Гъашыкъ ичгисин ичдим,
Жаннган отунга тюшдюм,
Жанынг жанымда турмай,
Къыйынды мени ишим!

Зухура

Кёзлеринг – кюле-кюле,
Сёзлеринг – къууанч бере,
Тансыкъ болдум ёзюнге,
Тарыкъдырмай, кел бери!

Тахир

Нюр жаннганлай – къарамынг,
Жарыкъ тийген кюн киби.
Къалтырайса къатымда,
Къар юсюнде гюл киби!

Зухура

Биз экибиз бир къашда*
Сюймеклик ойнай башда,
Болурбузму насыплы
Бу махаббат къууанчда?

Тахир

Тахир деген атым бар,
Чий кюмюшден сазым бар,
Хан башымы кесе да,
Къайытмазгъа антым бар.

Зухура

Минг саз бирге согъулса –
Макъамы сен болурса,
Айырылмабыз, Тахир,
Аллах жазуу буюрса!

Ол ёмюрлени адамлары, быланы бир бирлерине термилгенлерин эшите, суйгенлеге игилик тилей эдиле. Кёкде къанатлыла, жерде къурт-къумурсхала Тахир бла Зухурагъа алгъыш этгендиле. Жайла келип, дуния кёгерсе – была гюл, терек бахчалада, бир бирге термилип, тарыгъууларын жыр бла айта эдиле; тюбеселе – бир бирден айырылалмай болгъандыла. Къыш жетип, жерни, сууну, тереклени да къыртчын суукъ бийлесе – Зухураны хансарайдан чыгъаргъа онгу болмай, суйгенине термиле, кёзлеринден къан жиямукъла тёгюле эдиле. Амал болуп, Тахир хансарайгъа кирсе, Зухураны, къучакълап, санлары эригинчи, эси азгъынчы ийнакъласа да, къан-магъанды.

Бир жол Тахир Зухурадан кюч бла айырылып, къалада къоюп, чыгъып тебирегенинде, Зухура жияп, таралып, бу кюйню айтханды:

Жюрегими жарасы,
Кёзлерими къарасы,
Бир бирден айырылмауну
Жокъмуду бир чарасы?

*Экибиз да биргебиз, бир бири бетибигизге къарап турабыз.

Тахир

Жюрегими жарасы,
Кёзлерими аласы,
Эки суйген бир болса, –
Айырылмауну чарасы!

Зухура

Жюзюгюмю жези бар,
Бийик тауну кези бар,
Мени сайга берирге
Ёз атамы сёзю бар.

Тахир

Саз бауларым – жибекден,
Айтхан сёзюм – жүрекден.
Хан сёзюне ким базар, –
Къайтмаз зулму – халекден!

Тарыгъуларын айтып, была бир бири къолларындан тутуп, бир бирге къарасала, жияп къала эдиле. Неге жиягъанларын кеслери да билмеген-диле. Суйгенле суймеклик жарсыулары бла, кюйгенле да ачы къадарлары, уллу бушуулары бла – кюнле, кечеле алай кетедиле. Тахир бла Зухура, суймекликлери жаш санларын эрите, кёп затны эслейдиле, къадарларына да къайгъы, шургу этедиле. Зухураны ёз анасы ханыша Тахирни сансынмагъанын, аны Зухураны къатында кёрсе, бюсюремегенин эслеп, къууанчы мутхуз болду. Тахир бла Зухура кёрмеген къара боран аланы ызларындан сюрюп келеди.

Бу дунягъа алай келеди суймеклик, –
Жер жарытып, жаз башы кюн къайтханлай;
Тангнга чыгып, эркин учхан къанатлы
Адамлагъа суйюнчюлюк айтханлай!

Бу дунягъа алай келеди суймеклик, –
Ташны жарып, жашил кырдык чакъгъанлай;
Жесирлеге жан азатлыкъ берирге
Тау жоллада женгил атлы чапханлай!

Жашха, къызгъа алай келеди суймеклик, –
Бу дунягъа огъурлулукъ келгенлей;
Таугъа, ташха бет жарыкълыкъ береди,
Кюн да бизге тазалыгъын бергенлей.

Суйгенледе хапар болмай хыйладан,
Къара дертден, харамжюрек зулмудан, –
Дунягъа ариу кёзден къарайла,
Умут этап гитчеледен, уллудан.

Суйген жанла, жангы чакъгъан тереклей,
Буз, боран да сакъламайын жашайла.
Игиликден толуп жаш жүреклери,
Жолларына бизден мадар сакълайла.

Алай биз а зулму тузакъ салабыз,
Болмаз ишге къыйналабыз, талабыз,

Заран болуп эки суйген жүрекке,
Башыбызгъа кёп гюняхла алабыз.

Суйгенлеге къара сабан сюрөбиз,
Ызларындан, итле кибик, юребиз,
Боламасахъ – саныбызны туюбиз,
Ачыу этип, ичибизден кюөбиз.

Насыплыны насыбына зарлана,
Терк жегөбиз къара ишге арбала,
Алгъыш угъай – къаргъыш болуп жолубуз,
Барабыз биз ызларындан къармала.

Тахир бла Зухура да кюйдюле,
Ол зарлыкъны къаражалын отунда.
От ёчюлюр, терек къурур, жыр тохтар
Хыйлачыны уу тырнакълы къолунда.

Фитначыны къул жасагъын бер, Кязим,
Хыйлачыны хауле итлей кёр, Кязим.
Бу дуняда суйген жолун кесгеннге
Налат бере, ийман бла ёл, Кязим!

Хапарлада айтыла келгеннге кёре, Бабаханны Араб деп, тилчилиги, зарлыкъы, бузукъчулугъу, къылыкъсызлыкъы битеу халкъда айтылгъан бир къулу болгъанды. Аны сургени жаланда хыйла, фитна эди. Арабны хансарайда киши да суймей эди. Бабахан аны, табаны бла уруп, къатындан кыстаучу эди, хан анга жийиргенмей да къарамалгъанды. Кёп кере, ол фитна мардасын оздургъанда, асмакъгъа асаргъа да буюргъанды. Дагъыда асдырмагъанды. Билсегиз – асдырлыкъ да туююл эди. Нек болгъанын да айтайым: Араб кибикле ханлагъа, ханланы тегереклерине жортхан мыр-тазакълагъа керекдиде. Аласыз, ала билдирген тасхасыз ханла кимлени асдырлыкъдыла асмакълагъа? Кимлени атарыкъдыла терен, къарангы зинданлагъа? Алайсыз а хан – хан болмайды. Хар ханны да, патчахны да төрт къолу болады: онг къолу, сол къолу, асмакъы, зинданы. Терк къоратыргъа суйгенин онг къолу бла асмакъгъа асдырады, бойсундурургъа, къул этерге, кёл кенгдирирге суйгенин а – сол къолу бла зинданнга атдырады. Аны билип, Араб кибикле ханны төрт къолу да бирча болургъа сюедиде, ишлерин билип, кеслерин уста жүрютедиде. Аллаила дуня жаратылгъанлы да болгъандыла, мындан ары да къурумазла.

Тахир бла Зухура бир бирлерин суйгенлерин кёрюп, Араб типиски этип башлады. Аны къанын зарлыкъны оту къайната эди.

Бир кюн Тахир бла Зухура терек бахчада тюөширге бир бирлерине сёз берген эдиде. Фитначы, хыйлачы Араб, муну сезип, бахчагъа аладан алгъа барып, терек артына букъду. Бир кесек замандан сора Тахир бла Зухура да ол терекни тийресине келип тохтадыла. Суйгенле хар заманда бир затны юсюнден айтадыла, ол да – суймекликлериди! Тахир бла Зухура да, ёмюрлеринде биринчи кере тюөшгенча, бир бирлеринден тансыкъларын алалмай, бир бирлеринден къанмай, жангы кюйле, ийнарла айтып, дагъыда айырылып кеталмай, кёп турдула. Араб, сыпдырылып, бахчадан чыкыгъанды. Келип, халны-хапарны Зухураны анасына айтханды:

Жалгъан сёзню сёлешмем,
Фитна бла кюрешмем,
Ханны жангыз насыбын
Факъырлагъа юлешмем.

Хан кызына, кёз салып,
Къарамагъан ким болур?
Аны мюлкюн, къаласын
Марамагъан ким болур?

Алай Зухура – жангыз,
Кёкде жангыз кюн кибик.
Аны тилер жигитни
Даражасы ким кибик?!

Кюнню, кёкден айырып,
Жерге атхан ким болур?
Учхан жулдуз башына
Жюген атхан ким болур?

Ташалашып, бахчада
Бирге жатхан ким болур?
Эрттен, ингир, эрикмей,
Къучакълашхан ким болур?

Тахир бла Зухура
Аллай оюн къурдула:
Кёз туурамда, бахчада,
Къучакълашып турдула.

Хансарайны эркеси,
Адамланы тюлкюсю –
Хайран Тахир кызынгы
Этеди эл кюлкюсю.

Улан деген Тахиринг
Аман акъыл этгенди,
Халкъдан сыйлы кызынгы
Жарыкъ нюрю кетгенди.

Бу хапарны эшитгенлей, Зухураны анасы, ачыуланып, кесин бузуп, ханнга баргъанды. Араб айтханнга къошхан да этип, Тахирни хыйлачы, бёрю сыфатха кийирип, ханнга башдан-аякъ айтханды. Бабахан бу хапарны эшитгенден сора, Тахирни атасына берген сёзю эсине тюшүп, сагъыш этди. «Заман болгъанды, Зухураны Тахирге берип, тоюн, къууанчын этерге керекди», – деп бичди. Ханышагъа къарап, сабыр халда былай айтханды:

Кёп кыйынны бир тынчы –
Оюм этсек керекди:
Кызыны, Тахирге берип,
Тоюн этсек керекди.

Ажайыпла айырып,
Журтну жыйсакъ керекди.
Сюйгенлени бир этип,
Сёзню тыйсакъ керекди.

Шербет сыра къайнатып,
Къонакъ алсакъ керекди,
Сёзюбюзге ёлмейин,
Туура къалсакъ керекди.

Алтын терек жондуруп,
Алтын кѳушла кѳондуруп,
Тилеклени болдуруп,
Кѳууанч этсек керекди.

Алтын сарай жасатып,
Айбат этсек керекди.
Оюнчула чактырып,
Байрам этсек керекди.

Тулпар атла санатып,
Кѳурманлыкѳла кѳанатып,
Халкѳны анга кѳаратып,
Чариш этсек керекди.

Эсде тутуп ахырны,
Ёлюп кетген Бахирни,
Жауламай жаш Тахирни,
Оюм этсек керекди.

Хан баласы сундуруп,
Сый берип, учундуруп,
Бар тилегин тындырып,
Тоюн этсек керекди.

Хазнабызны тенг этип,
Харакетле бюклетип,
Тюелеге жюклетип,
Берне берсенг керекди.

Болмай кѳаты, кѳарангы,
Узакѳ этмей арангы,
Аллах берген балангы
Эрге берсенг керекди!

Ханыша, ханны юсюне сюелип, айталгѳанын айтып, кѳызды. «Эй, жюйюсхан, уллу кѳыралгѳа хан эсенг да, башынгда акѳылынг жокѳду, сант болгѳанса, кѳызынгы кѳолунгда кѳууллукѳ этип тургѳан ёзюрюнгю кѳара уланына берирге айтаса, андан сора не ханлыгѳынг кѳаллыкѳды!» – деп, кѳеп масагѳат этди. Ханышаны аузу от чагѳады, боран салады. «Сен тели эсенг да, мен от ашамагѳанма, барчы-келчиме жюрютюучю кѳул кишини жашына жангыз кѳызымы берирге! – деп, сёзню чорт салгѳанды. – Бирси ханышаладан мени нем кемди? Мени кѳызым, ариулугѳу дун-дуниялагѳа айтылгѳан Зухурам, бирси хан кѳызладан аман нек болады? Нек сындырыргѳа керекме мен аны, этегине-женгине жетмегеннге берип? Хан келечиле, накѳут-налмас жюкленнген тую кериуанла сакѳлап тургѳанымлай, бу не деген палахды! Хан, кеси ыразы болуп, жангыз кѳызын кѳулуна берирге, анга, журтун жыйып, той этерге, гѳежефле жыгѳышдырыргѳа айтады! Ал-лайны мен айтып да эшитмегенме! Огѳесе сен кѳартлыгѳынгда хан болгѳа-нынгы, атынг эшитилгенде, жер титиреучюсюн, душманларынг аллынгда тобукѳлануучуларын унутханмы этгенсе?!»

Ханыша, аллайла айтып, кѳутура кетип, акѳылдан шашханча, кѳычы-рыкѳ этип ауду. Аны сыйытына хансарайда болгѳан халкѳ жыйылды. Ба-бахан хайран болуп кѳалды.

Кѳатынладан асыл да жокѳ дунияда,
Кѳатынладан чюйре да жокѳ дунияда.

«Иги къатын тутсун, – дейик – хар киши!»
Аман тутса – кишини бармаз иши.

Сау къыралны титиретген уллу хан
Къатынына жүрютеди суу-къумгъан

Жокъ эр киши, чюйре къатын бюкмеген,
Оноу да жокъ къатын бичип тикмеген!

Ханыша айтхан, Бабаханны юсюне сууукъ суу къуйгъанча, хош келюлюкден терк аяздырды. «Тюз келишмез, кертиси да, ёзюр бла хан жуукъ болуп тохтасала», – деп Ханышаны тюзге санады. Башына минг акъыл келди, билгични тилеги къабыл болуп, ол сабий кёргенде, келген халаллыгъы кетди. Тахирге берген анты мутхуз болду. Кеси кесине былай айтды:

Бу сырны ким билгенди менден ёзге,
Амал бар ёзюрлеге къыз бермезге!

Тюз болмаз ол – тенг болуп къарауашха,
Хан къызы эрге барса къара жашха!

Баш уруп, арбазыма хан уланла
Ийсинле накъут-налмаз кериуанла.

Зухурам, ханыша болуп, бийлик этсин,
Тахир улан сарайымдан кери кетсин!

Шукур болсун, билмегенди бир киши,
Бахир бла сафар* барып, болгъан ишни!

Болсада хан, акъылын ачыкъ билдирмей, ханыша бла кенгешди:
– Эй, сыйлы ханышам, уллу бийче, кёзюнг бла кёргюнчю – Арабны сёзюне ийнанма, фитначы отну тамызыр! – деди.

– Мен эшитгенме, кёргенме, энди сен да кёр, сен – ханса! – деп, амалгъа уста ханыша Бабаханны кесин юсюрдю. – Къызынгы алтын сарайынгда, гюл, терек бахчангда терилтип айланган Тахирге сени кючюнг къарыма-са – мен аны жерин терк тапдырырма! – деп, къаладан чыгып кетди.

Хан, ачыуланып, кёзюп, Арабны чакъырды да:

– Тахир бла Зухура, бахчагъа чыгып, бирге тюбегенлей – мангъа тизилдир! – деп, буюрду.

Ханны айтхылыкъ терек бахчасыны жашнагъан заманы болгъанды. Дунияны жарытхан кюн, ол бахчаны башы бла аууп, батыш жанына жуукълашханда, Тахир бла Зухура къолларында да сазлары, сырыйналары бла бахчагъа келди. Араб, былай кёрюп, чапханлай ханнга жетип, хапар берди. Ол а, Арабны биргесине келип, Тахир бла Зухураны марап тургъанды. Андан хапарлары болмагъан къыз бла жаш, бир кесек айланып, кёууушуп, безиреп, насыплы жаш кюлкюлери бла гитче жашил талачыкъда тохтагъандыла. Бир бирлерине къарап, суймеклик тарыгъыуларын айтып башлагъандыла. Кёзлеринде суймекликни ариу отлары жана эдиле. Жашлыкъ ишни къайгысыз къайыкъларына минип, шош толкъунлада кълкъадыла. Араб: «Ай, ийсагъан, жагъалашсала эди, бир бирлерин къучакълап, уппачуппа этселе эди!» – деп, тилесе да, ала, бир бирге ариу ийнарла айтхан болмаса, намысларын атмагъандыла.

Тахир, сазда бир кесек мудах макъамла согъуп турду да, былай айтып жырлады:

*Сафар – жолоучулукъ; тентиреп, узакъ жерледе айланыу.

Жюрегимде мудахлыкъ
Бир кюнде бир кетерми?
Хан, сёзюне табылып,
Бизни бирге этерми?

Зухура

Жюрекдеги мудахлыкъ
Емюрге къалып турмаз.
Эки дуния бир болса,
Хан берген сёзюн бузмаз.

Тахир

Жалгъан дуния ичинде
Къошулур кюн болурму?
Жюрекдеги къайгыдан
Къутулур кюн болурму?

Зухура

Жалгъан дуния жангырып,
Къошулурбуз, Тахирим!
Уллу ханны сёзю бар –
Бир болурбуз, Тахирим!

Аллында кече Тахир аман тюш кёрген эди. Ол эсине тюшюп, мудах болду. Тахир Зухурагъа тюберге къууанып бара эди. Зухура да, бир ариу сууну жагъасында, сан-тюрлю гюл бахчада тохтап, аны чакътырады, терк жет деп ашыкъдырады. Энди бир чапсам, жетеме дегенлей, Тахирни аллына бир къара ит чыгып, аны Зухурагъа баргъан жолун кесди. Юсюне айланып, барыргъа, атларгъа къоймады. Тахир не къадар къазауат этип, амал излеп кюрешди эсе да, ол ит аны жибермеди. Мадарын тауусуп, тегерегине къараса, бирси жанындан да бир гатча ит чыкъды. Эки ит да, бир болуп, Тахирни ортагъа алдыла, юсюне секирип, талап, жыртып башладыла. Тахир, калак итледен къачып къутулургъа деп, бир жанына секиргенлей, терен батмакъгъа тюшюп къалды. Андан чыгъаргъа не къадар адыргы этип кюрешсе, ол къадар терен батып бара эди. Тахир терлеп, кюйюп-бишип уянды.

Тахир бала ол кюн алайда къыйынлыгъына къыйынлыкъ къошулгъанын ангылагъанды, Зухурагъа айтмазгъа къаст этгенди. Болсада, аман тюшню жорасын ичинде букъдуралмай, сюйген кызына былай айтып башлагъанды:

Бир тюш кёрюндю манга:
Барайым дедим санга.
Эки ит, аллымы алып,
Барыргъа къоймадыла.

Барыргъа къоймадыла,
Кесилди мени жолум,
Эсиртди бу тюш мени,
Билмейме онгун, солун.

Зухура

Тахир, къарады тюшюнг,
Ахшы туюл келиши.

Жазгъанны кёрмей туруп,
Къазгъаннга кирмез киши.

Душман кирир арагъа,
Тюшербиз ауарагъа,
Сени менден айырып,
Салыр жүрек жарала.

Та х и р

Къайгъы бла жубана,
Кюл болдум, жана-жана.
Не жерге атар бизни,
Билмейме, бу замана!

Кетген къайтмаз ызына,
Тюбемез хур къызына.
Жилирма сенден узакъ,
Этим-женим бузула.

Зухура

Кёз жашым агъа-агъа,
Къыйынлыкъ алдым жаннга,
Тахир, бу жалгъан дуния
Харамды сенсиз манга.

Бирге учхан эки къуш,
Бири къалса – бири жокъ.
Сау-саламат дунияны
Сенсиз манга кюню жокъ.

Хан, быланы кючлю, таза суймекликден ёзге бир бирге хыянатлары болмагъанын кёрюп, ханышаны сёзюне къарап, кесини Аллахха туура ан-тын бузаргъа дегенине иш да сокъуранганды. «Зухураны Тахирге берирге керекди, бермесек да, гюняхлы боллукъбуз», – деп, сагъыш этгенди. Ханышаны къатына чакъыртып, ишни болушун, бахчада кёргенин, акъылына келгенин да айтды. Быланы тойларын этерге хазырлан деп буюрду.

Ханыша, эрини айтхан сёзлерин жаратмай, башын ары-бери чайкъап, гызт-тызт этсе да, къылыгъын билиучю болур эди, – ачыкъ селешалмай, ичинден дерт этип кетгенди. Ол, хандан таша, кеси амалын кёргенди.

Ол жерледе аты айтылгъан бир хыйнычы къуртха къатын бар эди. Ханыша, къарауашларын ийип, аны къалагъа чакъыртханды. Жанында олтуртуп, ишни болушун айтханды, ангылатханды: «Не да болсун, хан Тахирден ёнгелерча, ол аны эриши кёрюрча эт», – деп, нохтабаууна жюз алтын бергенди. «Иш мен суйгенча болса, дагъыда жюз алтынынг хазыр-ды», – деп ашырганды.

Къуртха, алтын ахчаларына къууанып, тепсеп, юйюне келгенди, суйюнюп, алдаучу хыйны къапчыгъын алгъанды. Ары-бери жортуп, обур дууала-хыйлала окъугъанды. Ахшам жулдуз чыкыгъандан сора, барып, жангы къабырдан топуракъ алгъанды. Ол топуракъгъа да жюз тюрлю обур-хыйла дууала этгенди, къуртхадан сора киши билмеген ханс суу бла басханды. Андан сора, келтирип, ханышаны къолуна берип, айтханды: «Хан, суусап болуп, ичерге шербет сурагъан заманда, бу топуракъны къошуп, шербетни ичинде эритип, ичир, сора сейирликлени анда кёрюрсе!» Ханыша, къууанчдан толуп: «Энди бир кёрейим, ким айтхан болса да!» – деп, къуртханы хыйнысын эрине ичирирге тап заманны марап тургъанлай, бир кюн хан, суусап болуп, шербет изледи. Ханыша, жарыкъ болуп, шербет жарашдыр-

ды, к'эуртха айтханча этип, ханны сейирине к'арады. Болсада хыйныг'а тели ханыша базынганлык'г'а, ол ханга не эди, – тюрлендирмегенди.

Кюнле озг'андыла. Уллу ханладан келечиле келе эдиле, Зухура к'атына к'оймаг'анды. Хан ханлыг'ын этди, хан жууук'луг'ун изледи.

Бир кюн а, сак'алын к'алтыратып, к'ыжырык'лап, былай буюрду:
– Тахир бла Зухураны бир жерде к'оймаг'ызы. Тахир сарайдан тышында, башха юйде турсун! Зухураны к'атына жанламасын!

Сёзюне ётюрюкчю, хыянатчы болг'ан хан, бу буйрук'ну бергенден сора, эки суйген бир бирден айырылдыла. Жерни юсю, дунияны башы былаг'а к'арангы, тар болду. Бир бирге термилген жарлы жанланы суймекликлери, от-жалын болуп, онгларын ала эди. Бирге туруп да бир бирлеринден тансык'лык'ларын алалмаг'ан Тахир бла Зухура энди кёкде к'анатлыла, жерде кырдыкла жазык'сынырча болдула. Тахир, саз сог'уп, кюй айтып, кесин жапсара эди. Бир кюн Тахир, хайран болуп, Зухураны аты бла бу кюйню айтханды:

Айып этмегиз, тенгле,
Сабырсыз болса жаным.
Зухурадан айырылг'анлы
К'арангыды заманым.

Кёп жиядым, к'ыйналдым,
Тели, хайран, сылхыр мал!
Дуния тар, к'арангы –
Жок'ду бизге бир амал!

Тахир жүрек к'айг'ыларын, тарыг'ыуларын, Зухураг'а суймеклигин, быллай кюйле, ийнарла этип, жоллаг'а, барг'ан суулаг'а айта эди. Жүреклери так'ыр адамла, махаббат отунда кюйгенле, жырны маг'анасын, баг'асын билгенле Тахир айтханланы жыйып, излеп, табып, кеслерини дефтерлерине жаза эдиле, халк' жыйылг'ан жерледе жырлай эдиле. Суймекликни сыйлылыг'ын билгенле аланы бир к'ауумларын Зухураг'а да тапдыра эдиле. Алай бла суйгенлени хапарлары дуниялаг'а жайыла эди.

Бир кюн Зухура атасына жалбарып тиледи:

– Уллу хан, мени сыйлы атам! Манга бир к'ала ишлет. Ол чыг'ышха, батышха да барг'ан жолланы юсюнде болсун. Анга аллай терезеле салдыр – мен барг'анланы, кетгенлени, келгенлени да кёрюрча. Жоллаг'а к'арай, эрикгеним кетерча, узак' кериуанла мени жүрегими ачарла, к'айг'ыларымы чачарла.

Зухура тууг'анлы ойнап, кюлюп туруучу Бабахан, энди к'ынгыр сёз эшитгенлей: «Асмак'! Асмак'!» – деп к'ычырып тохтайды. Башха заманда, шашхан этгенча, к'алада ары-бери жёбелеп, нек жёбелегенин а кеси да билмей, айланады. Зухураны кёз жашлары аны жүрегин эритгендиле ол кюн. «Ахшы, к'ызым, балам, сен айтханча, тюз аллай к'ала ишлетейим!» – деди. Шахарында битеу да белгили усталаны жыйып, Зухура суйгенча к'ала ишлерге буюрду.

Устала аллай к'ала ишлегендиле – башына к'арасанг, кёз к'аматхан, ичине кирсенг – тюбюнде аяк'ларынг учхан, к'абырг'алары жаухарча жанып, бетинги, к'анынгы да кёргюзтген! Терезелерине келгенде да, ала дунияны төрт жанындан да узак'даг'ын – жууук', алашадаг'ын – бийик, бийикдегин – алаша этип кёргюзтгендиле. Дунияны төрт жанына да кериуанла, жолоучула, Аллах жолун излеген г'ашык'ла, мискин мухажирле – бары Зухураны бу к'аласына сейир этип оза эдиле.

К'ала битгенлей, Зухура, эмчек анасын да алып, ары кёчгенди. Зухура да, атасына ёчюкленип, к'атына эмчек анасындан башха адамны к'оймай эди. Бир кюн Зухура, к'алада олтуруп, ак'ыртынчык' саз сог'а, тарыг'ыуларын айта эди. Эмчек анасы, к'атына келип, аны сейирлик кюйлерине

тынгылап, къатында олтурду. Зухура, эмчек анасына айланып, былай айтып тиледи:

– Бир сорлугъум барды санга, манга берген акъ сютюнг бла тилейме, жашырмай айт!

Эмчек ана:

– Неди сорлугъунг, балам? Айт, мен билгенни сенден жашырмам, – деди.

Атасыны кюйсюзлюгю ачитхан Зухура былай сёлешди:

– Тахирни хансарайдан нек къыстадыла? Аны менден былай узакъ нек этдиле?

Эмчек анасы, жарсып, бу хапарны айтханды.

– Зухура, ханым, халалым, жазыуунг – къыйын, мадар – аз, бу дунияда махаббат отун ёчюлтюрге ким кюрешмейди?! Сен да зарлыкъны, менсин-мекликни оюнчагъы болдунг. Тахир бла сени таза суймеклигигиз къара Арабны зар кёзлерин чыгъарып, ол малгъун ызыгъыздан болгъанды. Марап, къарап, хар сёзюгюзню, кюйюгюзню эшитип тургъанды. Барын, барып, ханышагъа айтханды. Зухура, балам, сени ананг бу ишни болурун суймегенди, къара Арабны кёзютуп, ханнга да тил этдиргенди. Араб, сыйлы ханыбызны бахчагъа элтип, Тахир бла сени къалай тюбешгенигизни кёргозгенди. Алай, сизни суймеклигигизни кёрюп, ханыбызны жаны ауругъанды, сени Тахирге берирге таукел болгъанды, той къууумгъа кирип, ханышагъа айтханды. Ханыша, сыйлы ханыбыз бу ишни этмей къоймазын ангылап, аман акъылгъа, керахат ишге берилгенди. Хыйлачы къуртха къатынны чакъырып, хыйны этдиргенди. Мен билген олду, Зухура, алтыным.

Зухура, бу хапарны эшитгенде, эси аууп, кёп заманны къайтышалмай тургъанды. Эмчек анасы, чечек-гокка хансладан дарман суула этип, аны бла бетин, кёолун, аягъын, башын сылап, суймеклик кюйдюрген балагъа минг амал эте эди. Къайтышса, кёзлерин ачса, къатында Тахирни кёрмей, дагъыда жияп, кёкюрегин кёл этип, аууп къала эди. Чолпан кёзлери, къалам къашлары, акъ бети мутхуз болдула. Аны жанына, эсине къоркъуп, эмчек анасы болгъан ишлени анга айтханына сокъураннганды.

Эсине келген заманлада Зухура, туруп барып, къаланы терезесинден жарыкъ дуниягъа къарайды. Бир кюн Зухура къаладан алай къарагъанда, бир гъашыкъ киши Тахир этген суймеклик кюйлени айтып бара эди. Зухура аны эшитгенлей, юсюнде кийимлерин жыртып, кесин талап, жангыдан жияп башлады. Эмчек анасы жетип тутду, къарауашла гузаба болдула. Бир адам да бир амал да эталмай, ахырында кеслери анга кёшулуп, жияп эдиле.

Тахир шашхын да андан онглу туюл эди. Юйсюз болуп, таралып, къаланы тийресинде, бахчада, кериуан орамлада ачы кюйле, тарыгъула айтып, ол да кюнюн аман бла оздурады. Бир кюн Тахир, алай айлана, жюрюй, Зухураны терезесини тюбуне келип тохтады. Кесини келгенин билдирип, былай жырлады:

Къара бир, ариу Зухура,
Дертиме дарман Зухура,
Берген сёзюн, умутун
Терк унутхан Зухура.

Хайран болгъан тенгинден
Хапары жокъ Зухура,
Суйгени бла къалыргъа
Къадары жокъ Зухура.

Гъашыкъ Тахир келгенди
Терезengi тюбуне,
Тынгыла бир, Зухура,
Суйгенинги кюйюне.

Тынгыла, жазгъы гюлюм,
Къарачач, къаракъашым,
Сёлешсем – ариу тилим,
Хакъ жолунда жолдашым.

Кел, ийнагъым, къанкъазым,
Чолпан кёзлю ариуум.
Къыш болуп, чакъгъан жазым,
Къалмагъанды къарыуум.

Жарыкъ ауаз алдыргъын,
Кёзюме нюр жандыргъын,
Бу кюйген жүрегими
Бир сёз айтып, къандыргъын.

Кел, ийнагъым, булбулум,
Жарыкъ жаннган жаухарым,
Сакълайды Тахир къулунг,
Кёре къанлы жауларын.

Кёре къанлы жауларын,
Санга тартады жаным.
Кел, бийикде маралым,
Жарыкъ бериучю тангым!

Кел, къаланы ачайыкъ,
Бирге болуп, къачайыкъ.
Душман табалмаз бизни,
Къайгъыланы чачайыкъ.

Керти суюген жан болса,
Хапарымы алмазмы?
Жюрегимде къайгъыны
Жюрегине салмазмы?

Зухура, Тахирни ауазын эшитип, терезеге чапды. Эмчек анасы, ызын-дан жетип, тыяргъа кюрешди. «Тахир айтхан къанлы жаула кёрюрле, анга да, санга да жангы азап берирле, ачма, кёрюнме», – деп тиледи. Зухураны анга тынгылар къарыуу болса уа! Башын терезеден къаратып, ол да Тахирге бу кюйню айтды:

Эркинлик менде туюл,
Жокъ мени бир гюняхым.
Сенича, мен да хайран,
Кюеди мени жаным.

Кёкюрегимде жара
От болду, жана-жана,
Гъашыкъ къыйынлыгъындан
Не кёрдюм, халны сура!

Тахир, жаным, солтаным,
Санга къурманды жаным.
Ёлсем, жесиринг болуп,
Олду санга дарманым.

Тахир Зухураны кёргенинде, кёзлери къамап, къарангы атип, эси ауар-

гъа жетишди. «Аллах мени былай насыпсыз этип нек жаратханды!» – деп, ташха-суугъа табынды. Бираз эс жыйып, бу кюйню айтды:

Тахир къулду кесинге,
Булбулду нюр бетинге.
Ариу-ариу сёйлейсе –
Ийнанмакъ жокъ сёзюнге.

Тахир кюйлеринде «насыпсыз Зухура» деп кёп къайтарып айтханында, Зухура, таралып, кесини насыпсызлыгъын билгенди. Зулму дунияда суйгенледен насыпсыз ким болур! Тахир бла Зухура алай эдиле.

Тахир, кёп тарыгъыуларын айтып, Зухурагъа: «Биз былай не ючюн айырылдыкъ бир бирден?» – деп сорду. Зухура эмчек анасындан эшитген хапарларын, жияй-жияй айтды. Аны кёз жашлары, ариу бетин жуууп, инжи бюртюклеча, ёшюнюне тама эдиле.

Была бу халда, бири къаланы тюбюнде, бирси аны терезесинде тохтап, бир бирлерине сыр айтханларын, кюй этгенлерин душман кёзю чалгъан эди. Ол адам, къысха чабып, къара Арабха хапар берди. Малгъун Араб ол хапарны ханнга сууутмай жетдирди. Ары дери да Бабаханны тилчилери, малгъун мыртазакълары, Зухураны халындан изми берип, ханны къозутуп эдиле. Араб да ол иш бла келгенде, чамланып, кесин тыялмай башлады. Ачыуу къайнап, Тахирни тутуп келирге олсагъатдан башкеслеринден бир бёлегин жиберди. Ала жетгенде да, Зухура – къаланы башында, Тахир – къаланы тюбюнде, бир бирге къарап, кёл ушакъгъа кетип тура эдиле. Башкесле, буйрукъгъа кёре, къаланы тегерегин алдыла. Тахирни тутдула. Ол кёзлерин Зухурадан алмай, аны атын айтып къычыра эди.

Тутхун Тахир баланы ханны аллына алып келди. Хан, къаны къызгъандан, тахында олтуруп туралмай, ары-бери къыстау жорта эди.

Бир ханны кертилиги кемсиз болмаз,
Бир тутса, терсни-тюзю сюзе турмаз.
Къарыусузгъа, тюз болуп, тёре къурмаз,
Зорлукъ таба, игиликге баш урмаз.

Кертиди: «Ханны сёзю – жалгъан» деген,
Жан билмез бир ханны да кёлюндегин.
Айтханы, къайтханы да женгил болур, –
Ичинде ибилис бар кёрюнмеген.

Ичинде ибилис бар кёрюнмеген,
Игиликге жол бермей: «Ёлюм!» – деген.
Тахыны алтынында, къылыгында
«Залимге узакъ ёмюр келир!» – деген.

Хар хан да накъут-налмас къаласында
Сунады кеси олтургъан, кеси сюзген,
Жюрюйдю ибилисни къалкъасында,
Аныды къолундагъы къара жюген!

– Хей, башкесле! Къайдасыз?! – деп къычырды хан. – Жокъ этигиз бу нажасны! Башын кесип атыгъыз! Дауурбасла къагъып, халкъны жыйыгъыз! Ким болса да, мунуча ниет этген, хан къызыны къатына тийишген, – мындан тергеу, оюм этсин!

Ёзюрле, бирден болуп, ханны аллында кеслерин жерге атдыла, тобукъланып, алтын этеклерин жалап, жалбарып: «Бу жол, не болса да, бу факъырны эркинлигин, къанын бизге къой, биз оноун этербиз», – деп, тиледиле. Ёлюп кетген Бахирни бетинден Тахирге аланы жанлары ауруй эди.

Хан, къайтышып: «Къалсын бу жол ёлюмден! Бу жол сизни сыйыгъыз болсун, – къояма! Къысха заманны ичинде Мардин* шахаргъа сюрюгюз, андан бери айланса, буйругъум – буйрукъду, соруусуз, жалдатлагъа берип, башын кесдирликме!» – деди.

Алай бла ёзюрле Тахирни башкеследен тартып алдыла. Онгуна, солуна эгетле салып, узакъ Мардин шахаргъа атландырдыла. Ол шахаргъа баргъан жол да Зухураны къаласыны жаны бла ёте эди. Эгетле, Тахирни жолгъа чыгъарып, къаланы къатына жетгенде, аны жюреги жанып, кёзлери къаланы терезелерине аралдыла. Бети от болуп, солууу кызыу келип, бу кюйню айтханды:

Къардаш эдик жыйында,
Жолдаш эдик оюнда.
Анты урсун, сени атанг
Къоймады мени мында.

Атанг къолгъа алгъанды,
Зор кишеннге салгъанды,
Кери тутхун этсе да –
Жаным мында къалгъанды.

Шагъырей жау чыкъмайын,
Жигит кёлю сынармы?
Сюйгенине жетмейин,
Сюйген кёлю тынармы?

Жесир бугъоу – бутумда,
Къайтыу бар умутумда,
Сюйгенни кючу жетмез
Сюйгенин унутургъа.

Хан кыйнайды жанымы,
Ичед таза къанымы,
Эсингде тут, Зухура,
Мени бу айтханымы:

Къадар жолум узакъды,
Халал кёлюм мудахды.
Хакъ жетгеннге ушайды
Айырылыр ууахты.

Эмчек ананы сютюн
Экибиз тенг ичгенде,
Айырылмазгъа ант этдик,
Турсакъ да бу кишенде.

Сен къалагъа къайтханда,
Анам чыкъса аллынга,
Къайдад десе уланым,
Налат бере къанлыгъа, –

Айтырса кёз кёргенни,
Атанг манга бергенни!
Сыйлы кёр, жан аурутуп,
Тахирни эсгергенни!

*Мардин – Анатолияны кюнчыгъыш жанында керти болгъан шахар.

Бу ауур кюй кыаланы терезесин ачдырды. Зухура, мудах, мутхуз кез-
лери бла терезеден кыарап, тегюле, сытыла, Тахирни жолуна алгыыш эт-
генди:

Аргымакыгъа миннгенсе,
Жесирликни кергенсе,
Жанынг Зухура гыашыкыны
Сау тура елтюргенсе!

Эгет аскер онгунгда,
Алтын сазынг кюлунгда,
Гюл ачылсын, жайылсын,
Тахир, баргъан жолунгда.

Насып болсун кыардашынг,
Хызыр-Илияс – жолдашынг*
Мудах болсанг, Зухура,
Булбул болуп, жырласын!

Керсенг узакъ жерлени,
Аллах сакъласын сени!
Кимге тилединг, Тахир,
Аманат этип мени?

Тахирни жүрегин – суймеклик, бетин аулакъ желле кюйдюре, жесир
жолуна атланды. Аягында, кюлунда бугъоу сынжырла зынгырдайдыла.
Иги кесек узайгъандан сора, тюнгюлюп, артха кыарады. Зухура, белине
дери терезеден бери чыгып, аны ызына кыатханды. Къудас чачы, тозу-
рап, кыаладан энишге тегюлгенди. Тахирни аягында, кюлунда бугъоула
жангыдан кыалтырадыла, зынгырдадыла. Гыашыкыны келю жер бла тенг
бола, кыыйынлыгындан бу кюйню айтды:

Кыарай-кыарай кыалгъанса,
Жиляй-жиляй кыалгъанса,
Мени хайран башыма
Бу кыыйынны салгъанса.

Узакъ кыалды кюйюбюз,
Кеп махаббат кюйюбюз,
Кюл тутушуп, бахчада
Бирге жыйгъан гюлюбюз.

Оюн ойнап, кыуушуп,
Дерсге баргъан кюнюбюз.
Сабийликден, биригип,
Бирге айтхан сезюбюз.

Бир Аллахны кючю бла
Тенг да туууп, тенг есен,
Жан тамырым, Зухура,
Жиляй кыалдынг бюгюн сен!

Тохтады жаз тилибиз,
Кече болду тюнюбюз,
Энди бизге насып жокъ –
Батды жарыкъ кюнюбюз.

*Аллахны келечилери; жолоучуланы жакъчылары.

Бу махаббат ичгисин,
Бирге болуп, тенг ичген,
Бу дуния халегин,
Бирге болуп, тенг кѳрген,

Дугъум кѳзлю Зухурам,
Керти сѳзлю Зухурам,
Буюргъаннга боюн сал,
Мени эсли Зухурам.

Тахирни жүрек къыйынлыгъын, уллу термилиуюн кѳрюп, аны Мардин шахарына сюрюп баргъан эгетлени кѳзлеринден къан жиямукъла тама эдиле. Зулмулукъгъа юйренип, жүрекклери ташча къатхан эгетлени былай адам сезимине келтирген Тахирни тарыгъыу жарлары, адамланы эслеринде къалып, алагъа уллу эриулук бере эдиле. Ары дери, андан артха да суймекликге аллай кюйле этилмегендиле, аллай ийнарла айтылмагъандыла. Тахир, суймекликни уллу азабында, бетин кѳкге, гъаршха айландырып, кѳзлерин жумуп, къучагъын кенг аулакълагъа, Мекка-Мадинагъа керип, жалбара эди:

– Эй, Жаратхан, мен зулму олжаннга кетип барама! Мени ташжүрек эгетле ашырадыла, ала окъуна жияйдыла мени къыйынлыгъыма! Жарлы анамдан айырып, жан тамырым, кѳз жарыгъым, сабийликден суйген ийнагъым Зухурамдан узакъ элтип барадыла, мен не этейим? Залимлик дуниясы мени жыкъды, хан кесине тенгни излейди! Азатлыкъ дуниясы да бир насыплыгъа келир... Уллу Аллах! Сен кѳрмеймисе жаратхан жанларынга болгъан бу артыкълыкъны? Огъесе бизни да, бизни махаббатыбызны да сен жаратмагъанмыса? Аллах, нек жаздынг бизге бу жазыуну, не терслигибиз ючюн?!

Тахирни Мардин шахарына алып баргъан къалауурла, тѳзалмай, насыпсызгъа кѳз ачып къараялмай, кѳз жаш тѳге эдиле. Жарлыгъа болушургъа аланы да онглары жокъ эди. Алай жалбара, къутура кетип, Тахирни эси азса, дуния къатышып къалады. Аны юсюнде къара булутла ойнагъанча, кѳк кюкюреп, жерге отла жаугъанча, элияла атылып, дунияны от алгъанча, жер тебиренип, элле, къалала оюлгъанча, Зухура да ол халабалыкъда къатыш-къутуш бола, чачы тозурап, бети-къуту кетип, уллу кычырыкъда Тахирни излеп айланганча кѳрюнеди.

Тахирни тѳгерегинден алып, тохтаусуз баргъан эгетле уллу терен кѳолладан, кѳоркъуулу талан агъачладан къутулуп, кенг аулакълагъа чыкъдыла. Тамам жети кече, жети кюн жол жүрюп, Мардин шахарына кирдиле. Мардин шахарны тутмакъ юйюн, сурап, тапдыла. Тутмакъ юйню башчысына ишни болушун айтып, Тахирни анга тапшырдыла. Экинчи кюн эгетле ызларына атланганда, Тахир аладан былай айтып тиледи:

– Сау-саламат, эсенлик-тынчлыкъ бла барыгъыз, узакъ Мардинни ачы тутмагъында къалгъан Тахирден салам айтыгъыз. Зухурагъа айтыгъыз – берген сѳзюн унутмасын! Мардин шахарны къарангы, тар тутмагъында къалгъан насыпсызны эсинден кетермесин!

Эгетле, жети кюн, жети кече жол жүрюп, хансарайгъа къайтдыла. Жесирни олжаннга бергенлерине шагъатлыкъ къагъытларын да кѳргюзтүп, Тахирни жолда хапарын да айтдыла. Мардин шахарны тутмакъ башчысындан келген къагъытны да окъуп, ханны жүреги тынчайды, ырахат болуп къалды.

Тахир бала Мардинни къара тутмагъында, зиндан къарангылыгъында суймекликни азабын чеге эди. Кюйле, назмула этип, бийик буруудан тышына ата эди. Ол назмуланы табып окъугъанланы жүрекклеринде уллу жазыкъсыныу жаратылып, суймекликни ала да сынай эдиле, махаббат хайран этген жанны жарсыуларына жарсый эдиле. Назмугъа, жыргъа ийнаыулары болгъанла, аланы къуран суралача кѳрюп, бир бирден жазып ала, шахардан-шахаргъа, элден-элге, кѳолдан кѳолгъа ѳтдүрюп, жүрюте эдиле.

Кыям, Огаринны Керим,
 ашш пашмупу Дюйяллы Ахмет
 «Годиналист Клябарты Маллылар»
 паштпш пашмупу пашмупу, 1940 жыл

Кязим жаш жазыучуланы к'аууму бла, Нальчик, 1940 жыл

Отарланы К.С., Эристаулары А.К. Кязимни жууукълары эм бир эллилери бла поэтни къабырыны къатында. *Къазахстан, Талды-Курган область. 1958 жыл, 19-чу март*

Керим бла Къайсын Кязимни эсгертмесини аллында

1959 жылда Кязимни эстертмесини ачылыу байрамы

Залийханланы
Жанакъайыт бла
Леонид Соболев
1959 жылда
Кязимни эстертмесини
ачылыу байрамында

Кланини Шыгызда юйю-музейи.

Н. Гусаченко. Кланин, 1979 ж.

Классови Шакъыда (ойно-музейниң отурагъында) бирн

К. Погодинский. Кяхта, 1986 ж.

Гурбоглулишвили Б. Клипп. 1994 ж.

Боккумани Д. Клипп. 1998 ж.

Сюйгенлеге аллай кыйынлыкъ салгъанлагъа бар халкъла бир кибик, ит ириатын берип, чамланнгандыла.

Тахир, кечеси-кюню болмай, эсин ташламагъан заманда сюймеклигини кючу бла жырын айтып, шашхан заманларында Зухураны аты бла сант этип, жети жыл турду. Кюнлени хар кюнюнде, болуучусуча, Зухура эсине тюшюп, шашхын-тентек болгъанда, Тахир жүрек тарыгъыуун былай айтханды:

Гъашыкъ Зухура ханымы
Кёрюр кюнюм болурму?
Бу азапдан къутулуп,
Елюр кюнюм болурму?

Къара олжан туманы
Кетер кюню болурму?
Анам этген тилекле
Жетер кюню болурму?

Тилек жетип, хакъ жолум
Ачылыр кюн болурму?
Жюрекдеги къайгъыла
Чачылыр кюн болурму?

Бугъоу кесген жарала
Сау болур кюн жетерми?
Аллах зулмучулагъа
Жау болур кюн жетерми?

Жети жыл жесир болдум,
Къалмады кючюм, онгум,
Бийик буруу, къая таш, –
Къарасам, онгум-солум.

Зухура-ханым, сюйгеним,
Кюнде салам ийгеним,
Амал болмай жазгъаннга,
Отдан кёлек кийгеним, –

Сенсиз татхан туз-дамым
Къызыл къаннга ушайды,
Жарыкъ кюн да олжанда
Къара тангнга ушайды.

Зиндан къарангысында, жашаудан, сюйгенинден умут юзмей, Тахир дагъыда кеси кесине кёл этдире эди. Тансыкълыкъ жүрегин къаллай бир таласа да, жесирлик бла сюймеклик аны кючюн, онгун къаллай бир алсала да, Тахирге аллай бир кюч, къарыу келгенди. Аны себебинден, Тахирни инчиклерин, кёол тамырларын бугъоу кесмегенди, умутлары, таукеллиги быллай жырлары бла дуниягъа жайылгъанды:

Жиляма, жаным, жиляма,
Кюн ызындан кюн келир.
Жарсыу берген иебиз
Бизге къууанч да берир.

Кюл, кёмюр этип тургъан
Къайгъы къачар, жиляма.

Бу эшикни бегитген
Бир кюн ачар, жилима.

Тахирни Мардин шахарына сюрюп кетген кюнлеринден башлап, Зухура кырау кыакгыан гокка ханс кыалай муул бола эсе да, алай болуп, кюнлери, кечелери аман бла кете эдиле. Кечеден тангыга, жау чырактай, эрип, тауусулуп бара эди. Кезлеринден кыан жилимукъла тегюп, эси бла тургъан кюню аз болады. Жайыкыса, башын эмчек анасыны тобукъларына салып, терен кючсуне, Тахирни эсгере эди. Эмчек анасы, билген ариу сезюн аямай, насыпсызны не кыадар жапсарыргыа кюрешсе да, аны бир сезю да Зухураны кыулагына кирмей эди.

Сюйгенлеге жапсарыу сез керек туююл,
Жапсарыуну магъанасы терен туююл.
Сюйген жанла бир бирлерин кермеселе,
Сез кыураны сюйген жаннга себеп туююл!

Былай бла жылла ете эдиле. Жай келип, дуня жашил кийимлерин кийсе, Зухура, тенг кызылары бла бахчагыа чыгып, Тахирни ызларын излейди. Ол эслеп, керюп, Тахирни кыолу тийген тереклеге, ташлагыа жыггыын салып, андан себеплик тапханды. Кюз арты жетип, кыышхы желле, кеслерин билдире, сары алтын чапыракъланы жайны ызындан сюрюп, чулгыап, кыатышдырып башласала, Зухурны халы да анга ушап, ол хайран жанын кыайры атаргыа билмей, кюнсюз бола эди. Тахирден бир хапар билсем деп, кыаланы терезесинден жоллагыа кыарай эди.

Кюнлени бир кюнюнде узакъ жолладан кериуан келгенин кердю. Кериуан кыаланы кыатына жетгенде, Тахирден бир изми биле болмазламы деген умутда былай жырлады:

Кыошмусуз, кериуанмысыз?
Дертлеге дарманмысыз?
Кыайгысы кеп Тахирден
Бир хапар алгъанмысыз?

Кериуанда бир жырчы жаш бар эди. Зухураны жырын эшитгенлей, кыолуна кыыл кыобузун алып, кыалагыа кыарап, жууап берди:

Саудюгер кериуанбыз,
Узакъды сафарыбыз.
Тахиринг кимди сени? –
Жокъ андан хапарыбыз.

Кериуан Мардин шахаргыа баргъан жол бла озуп кетди. Жети кюн, жети кече жол жүрюп, кериуан Мардинге жетгенди, Тахир тургъан олжандан узакъ болмай, ачыкъ майданга тюшгенди. Кериуан алайда кечелик этерге тохтап, от, суу кыайгыгыа киргендиле. Кечени бир кезиуюнде, кериуан, Аллахха табу этип, ушхууургыа олтургъанлай, туурада тутмакы юйню терезесинден бир термилген, кыыйынлы ауаз эшитилди. Кериуан сургенле: «Я Рабби, бу не тауушду?» – деп, кыыйынлы ауазгыа кыулакы салып тохтадыла. Олжан терезени чалдишинден, кериуан сургенлеге кыарап, Тахир былай сора эди:

Кериуан келди наз бла,
Тюшдюле ауаз бла.
Мен Зухурадан айырылгъанлы
Жубанама саз бла.

Кериуанда биягъы жырчы жаш, кѣобузун кѣолуна алып, жыр бла жууап береди:

Кюйлеринг жетди жаннга,
Жюрегим кюйдю санга.
Кимсе сен бу жерледе,
Атынгы айтчы манга?

Та х и р

Атым кѣыйынлыд мени,
Кѣайгъымы жокъду саны.
Зухураны ийиси бар,
Кѣайда кѣргенсиз аны?

Ж ы р ч ы

Этме кѣзлеринги зар,
Тутма жюрегинги тар,
Жолда жолукъгъан эдик, –
Зухураны саламы бар.

Зухураны атын эшитгенде, Тахир, эси тайып, жыгъылды. Кѣпмю турду эсин жыймай, азмы, – бир заманда, эси башына келип, аязгъанда, Зухурадан хапар сорайым деп, биягъы терезеден кериуан тургъан жерге кѣарады. Кѣараса, келген кериуан кетип, майданда аланы алыкѣа ёчюлмеген отчукълары тютюн эте эди. Тахир андан да бек ёкюнюп, кѣз жашлары зинданын кѣл этдиле. Узакъ жоллада кериуанны кѣалай баргъаны кѣзюне кѣрюнюп, ала энтта да Зухураны кѣрюрге боллукълары эсине тюшюп, термилди: «Ай, ийсагъан, ол кериуанны жюк кѣтюрген тюелеринден бири окъуна болуп кѣалсам эди! Зухураны бир кѣрюр эдим. Жаныуар болсам да, жюрек кѣыйынлыгъымы айтып, алайда жан берир эдим».

Харипликни мазасын
Сенден терен билген жокъ.
Сюймекликни азабын
Сенден терен кѣрген жокъ.

Жети жылны зинданда
Жиляй, улуй тургъанда,
Жюрегим кѣутургъанда, –
Санга табу этдим мен.

Ёз журтумдан узакъда,
Жети жылны тузакъда,
Кюн кѣрмейин тургъанда, –
Санга табу этдим мен.

Зиндан жесирлигинден
Юсуфну да алгъанса,
Азап чекген кѣулунгу
Файгъамбаргъа салгъанса.

Кѣыргъый чабакъ ичинде
Кѣыркъма-кѣыркъ жыл кечиннген,
Жюнюсю* да кечдинг сен,
Изми бер ниетингден!

*Жюнюс – файгъамбарладан бири.

Тахир былай тилек этип, жукълагъанды.

Зухураны да, Тахир баланы да кюйлерин эшитип, азапларын кёрюп, жүрегине алгъан жолоучу шайыр жаш, кериуан бла атланып кетсе да, узаймай, къайтып келгенди. Ол Мардин тутмакъны эгетлерине кёп ахча берип, Тахирни къутхарыргъа деп келишгенди. Жассы заманда Тахир тургъан тутмакъ худжраны эшиклери ачылып, шайыр жаш ары киргенди. Аны жүрегинде да сүймеклик жарасы кюе эди, сүйген сүйгенни терк ангылайды, игилик тилейди. Ол жаш насыпсыз тутхунга салам берди. Сүймекликден, къыйынлыкъдан безип, башы къатышхан Тахир бала, Хызыр фыйгъамбар келген сунуп, баш ие, салам салгъанды; анга эриген, азгъан кёзлери бла сейирсинип къарагъанды. Шайыр жаш, Тахирни къайгъысына ёкюл болуп, былай айтып жырлагъанды:

Жиляма, Тахир, къардашым,
Къайгъынг манга жууукъду,
Сүйгенингден айырылсанг, –
Бу дуния сууукъду.

Манга да сен бир къара, –
Жүрегим – ачыкъ жара!
Бу дунияда не мадар
Бизнича болгъанлагъа?

Алай адам адамгъа,
Тутмайын жүрек къара, –
Къыйын кюн кёзюне къарап,
Этерге керек чара.

Былай жырлап, дагъыда айтханды: «Эй, Тахир, сени кызыу кёз жашларынг, жүрек къыйынлыгынг, мени жолдан къайтаргъандыла. Термилген Зухурангы кёрюп, махаббат насыбынга жетишсенг, мени да унутмаса. Аулакъда, бюгюн сенича гъашыкъ жолларын арытхан къыйынлы адам болгъанын эсинге тюшюрюрге. Мени атым Келиуланды». Былай айтып, ол эгетлеге къарагъанды, эгет Тахирни кёлунда, аягъында бугъоулананы кесип алгъанды. Тахирни бугъоу ашагъан, къурушдургъан жерлерине къан жүрюп, ол терк окъуна тири болду. «Хайда!» – деп, Келиулан Тахирни тюремеден алып чыкъды. Олжанны бийик буруууну тышында Келиуланни жүйрюк тюеси хазыр болуп тура эди. «Мин, Тахир, мин! Терк мин, Зухураны, санга къарай, кёзлери сокъур боладыла», – деп, Келиулан жарлы тутхунну тюеге миндиргенди. Тахир, Аллахха табу эте, жүреги Зухурагъа учунгандан, анга бу азатлыкъны келтирген ахшы адамны да унутуп, жолгъа атланганды.

Терк жүрюшлю, кёп кючлю туюе жети кюн бла жети кечеге Тахирни туугъан жерине, Зухураны алтын къаласыны тюбюне жетдирди. Ол заманда чыгъыш жаны кыызара башлагъан эди. Тахир, тюеден тюшюп, жерге бауурланып, туугъан топурагъын тансыкълагъанды, анга азгъан жыякъларын салгъанды. Къаланы терезелери гам этилип тура эдиле. Тахир, терезе тюбюне жууукъ тохтап, бу назмуну айтханды:

Тюн жукъугъа кетипсе,
Уян, Зухура-ханым.
Тюш жукъугъа кетипсе,
Тур, Зухура, чырагъым.

*Худжра – уллу медиреселеде сохтала туруучу отоучукъла. Былайда: тюрьме, зиндан деген магъанада айтылады.

Жан төшекге жатыпса,
Жан жукъугъа батыпса,
Жесир кетген Тахирни
Сен, баям, унутупса...

Зиндан чекген жети жыл,
Сафар кетген жети жыл,
Жан жолдашынг келгенди,
Уян, ханым, ёрге тур!

Гъашыкъ Тахир келипди,
Харип Тахир келипди,
Сыфатынгы кёрюрге
Ол факъыр термилипди.

Узакъ кёюп жолларын,
Азат этип кёолларын,
Азат Тахир келгенди,
Уян, мени солтаным!

Зухура бийче, ол кече сарайда эмчек анасы бла кёп олтуруп, тилек да этип, жатхан эди. Тахир, алайгъа келип, жыр бла Зухураны чакъыра туруп, Зухура тюш кёре эди. Тутмакъны темир эшиклери бузулдула, чачылып, кёкге сууурлдула, Тахир къара олжандан, къанатлы къуш болуп, учуп чыкъды. Олсагъатдан къара туманла седиреп, кёк чууакъ болду. Чууакъ кёкге Зухура да, акъ къанатлы болуп, учуп чыкъды. Энди учу-кыйыры кёрюнмеген эркин кёкде ала, акъ къанатлыла болуп, къалкъа эдиле. Тахир алгъа, бийикге учуп, Зухура да аны бир жете, бир артда, алашада къала, ызындан бара эди. Дагъыда бир кесекден Зухура жер бла угъай, кёк бла келген къара атлыны кёрдю. Ол да Тахир болгъанын таныды. Тахир минген атын къамичи бла урса, кёк жашнайды, хауада туякъ тауушла кёкню кюкюретедиле. Жаугъан жауушла, ол къара атны терлеген тамычылары болуп, жерге алай тамадыла. Кёк жашнатхан элияла Тахирни атыны туякъларындан чачырагъан жилтинле болгъанларын билди. Жерге жууукълашып, жата келген къара туманла да атны бурунундан, ауузундан чыкыгъан тылпыуу болгъанын кёрдю. Энди Тахир бир таудан ауса, къалагъа жетип тохтарыкъды... Алай неди бу? Аллында къара тау эки жарылып, Тахир ары ташайып барады... О-о...

Зухура къоркъуулу тюшюнден элгенип уянды. Бетинден тер тамычыла агъадыла. Эсине иги да келир-келмез, терезесини тюбюнден бир ариу таралгъан шагъырей ауаз эшитип, чабып, терезеге барды. Терезени ачып къараса, тюбюнде бир зыккыл, арыкъ адам. Зухура аны таныялмады. Тахир баланы сыфатын жетижыллыкъ зиндан ашагъанды, чырайын, кефин Мардинни желлери, къарангы къара тутмакълары кюйдюргендиле. Болсада, термилген жүрекле бир бирлерине тартдырып, тансыкъ кёзлери жилимукъла ийип, ала бир бирни терк таныдыла. Зухура, учуп, аны аллына тюшгенди. Тахирни кёзлерин жалан кёоллары бла сюрте эди. Тахир да аны кёзюнкъашын, чачын ийнакълай эди, кёолларын арыкъ бетине къыса эди. Бир адам сынамагъан, бир жан сезмеген тансыкълыкъны, суюмекликни сынай эдиле. Былагъа келген халгъа агъачда жаныуарла да жилир эдиле.

Зухура, эсин жыйып, къаладан алтын ахчала келтирип, Тахирге берди. «Тизгининги жый, апчыгъан булбулум, – деп юйретди сора. – Сакъалынгы, башынгы жүлют, кийимле ал, хамамгъа бар. Ананга къайт, факъыры бир къууандыр, сакъ болуп, кишиге кёрюнмезге кюреш. Душманларыбыз, жауларыбыз кёрмесинле. Манга келир заманынгы, жолунгу да мен билдирме». – Аны бла Зухура Тахирни алайдан кишиге эслетмей ашырды.

Тахир кёзю артха къарай кетди. Эски юйюн табып, арбазгъа кирди. Кирсе уа, эшикле ичлеринден этилип, арбазда адам жокъ. Тахир, акъырын

барып, эшикни к'як'ъды. Анасыны: «Кимсе? Не адамса? Не керекди?» – деген ауазын эшитди. Тахир атын айтып, анасы да эшикни ачып к'яараг'анда, жашын таныялмады. Тахир кесин анасыны к'юучаг'ына атханда, анасы аны ауазындан таныды. Баласына жияй, к'ёзлери сок'ур болг'ан ана, баласын к'юучаг'ына к'ысханлай, энтда да аны тартып, сыйырып кетедиле деп, жаны чыг'а, к'ёз жаш т'ёге эди. Тахир бла Зухура дунияг'а к'ёз жаш т'ёгерге жаратылг'андыла. Анасы, душманла-жаула к'ёрюрле деп, Тахирни хамамг'а иймеди, кеси суу жылытып, таза жууундурду, келсе деп, хазыр этип тург'ан кийимлерин берди. Тюрлю-тюрлю ашла жарашдырып салды. Тахир, анасы этген ашны ашай, к'ёрген к'ыйынлык'тарын айта эди. Анасы жияйды, к'юуанады. Былай бла бир кесек заман кетди. Тахир солуду, бети, кефи жерине келип башлады.

Бир кюн Зухура, Тахирге к'яаг'ыт жазып, эмчек анасына: «Муну элт да, Тахирге тапдыр», – деп тиледи. Зухураны эмчек анасы, к'яаг'ытны алып келип, Тахирге берди. Тахир Зухураны к'яаг'ытын ачып к'яараг'анда, анда, терен тансык'лык' саламладан сора: «Шахарны адамлары тынчайг'ан кезиуде, сазынгы алып, к'яалаг'а кел», – деп жазылып эди. Тахир Зухураны к'яаг'ытын ок'уп, к'ёлю толду, ахтынып, тынгысыз болду. «Аллах бюгюн да бир чырмау чыг'арыр, манга бир палах туудурур», – деп, не олтуруп, не туруп туралмай, анга экинди бла ахшам арасы Мардинни к'яара тутмаг'ында жети жыл жесирлиги чак'лы бир к'ёрюне эди. Юйден чыг'ып, кюнню к'ёзюне да к'яарайды. «Жолунга теркирек бар, бюгюн жерингден нектепмейсе? Ог'есе менден аллыг'ынг, берлигингми барды?» – деп, кюн бла дулаша эди. Былай бла ахшам к'яарангысы жетди. Адам аяг'ы да тохтады. Тахир, к'юбузун к'юлуна алг'анлай, Зухураны к'яаласы таба к'юуулду.

Зухура да Тахирден аз ашык'май эди. Терезени ачып: «Я Рабби, келе болмазмы?» – деп сак'тай, жан-жанына к'ёз-к'юулак' болуп к'яарайды. Зухура, ай жарыг'ында Тахирни ауанасын к'ёрюп, саг'айды. Тахир к'яаланы тюбюне келип тохтады. Бир бирни к'ёрюп, ийнак'лап, тансык'тарын алдыла. Айтыр с'ёзлерин унутуп, бир бирге к'яарашып к'яалдыла. Сора Тахир, к'юбузун азчык' чалып, былай жырлады:

Мамук'муса, жюнмюсе?
Бетими нюрюмюсе?
Аймыса не кюнмюсе,
Жюрекде туюлюмюсе?

Зухура

Кюн кибик, жарыг'ымса,
Чархымда бир жанымса,
Хар бир к'ылыг'ынг ариу –
Ёмюрге да ханымса.

Тахир

Онт'орткюнлюк айымса,
Ай жарытхан жанымса,
Сени ючюн чыг'арык'
Жанымы да жаныса.

Зухура

Ариулары ханыса,
Жанымы дарманыса,
Зухураны сенсиз к'ююп,
Энтда узайырмыса?

Была бу кече, бир бирге ийнарла айтып, бир бирлерин тансыкылап, кёп олтурдула. Тангны бети агъаргъанда, Тахир, къаладан чыгып, ана-сыны юйюне келди. Зухура бла къалай олтургъанын, къалай насыплы да болгъанын жашырмай айтды. Арадан бир бёлек кюн озду. Тахир Зухурадан салам сакълай эди. Биягъы эмчек ана Зухураны къагъытын Тахирге жетдирди. Бу жол Зухура: «Тахирим! Ушхууурдан сора кел, сакълап турлукъ-ма!» – деп жазгъан эди. Тахир аны окъугъанлай, кюн биягъыча жеринде тохтады да къалды! Сабырсыз болуп, ушхууургъа дери аманны кебинден тездю. Тахир киши да билмеген таша жолла бла кече арасында къалагъа келди. Зухура, Тахирни келгенин кёрюп, терезени ачды, анга жибек аркъан атды. Тахир, къалагъа чыгып, Зухураны жети жыл кёрмей тургъанча, алай кыучакълап, дагъыда тансыгъын алалмады. Быллай жашауларына ёкюнүп, Тахир мудах болду. «Бугъуп, буюгъуп, къача, кёче, къачаннга дери жашарыкъбыз, муну ахыры боллукъ туююмю?» – деп, сагъыш эте эди ол. Тахирни мудахлыгъын кёрюп, Зухура тынгысыз болгъанда, Тахир, кыбузун акъырын чалып, былай айтды:

Жюрекдеги сырланы
Айтырбызмы сёз бла?
Насып келген жылланы
Кёрюрбюзмю кёз бла?

Зухура да, мудах болуп, ёкюнүп, бу куюню айтды:

Жюрекдеги сырланы
Ким айталыр сёз бла?
Насып келген жылланы
Ким кёралыр кёз бла?

Тахир бла Зухура, бу халда тюбеше, бир бирге сырларын, тарыгъуларын айта, бир бирден къанып болалмай, къыркъ кюн турдула. Быллай зауукълу кечелеринде ала къайгъыларын унутуп, танглары кыууанч бла атыучу эди. Танг атып, Тахирни кетер заманы болса, Зухура аны боюнуна чёргелип: «Энтта да бир кесекчик тур!» – деп тилей эди.

Бир жол Тахир юйге къайтып, анасы соргъанда, ол къалагъа аркъан бла ёрлегенин, аркъан бла тюшгенин, къалада Зухура бла къалай олтургъанларын айтды. Анасы: «Тахир, балам, душманларынг кёпдюле, барма, жюрюме, – деп, сагъайтды. – Бармай болмай эсенг, къалагъа чыкъма...»

Дунияда шуёхну – шуёху, жауну да жауу барды; бир зат бирси затны бузады, тюрленмеген зат жокъду. Жылны кезиулери бир бирни алышындырып тургъанча, кечени ызындан кюн келгенча, кыууанч бла бушуу алышынадыла, огъурлулукъ бла огъурсузлукъ тутушадыла, къарангы бла жарыкъ бир бирлерин хорларгъа кюрешедиле. Муну кирик, Тахирни шуёхлары болгъан эселе да, жаулары-душманлары андан кёп болгъандыла. Атасы ёлмей, патчахны ёзюрю болгъанлай турса, Тахирни да душманларындан эсе, шуёхлары кёп болур эди, энди аны жоюргъа кюрешгенле ол заманда аны ыразы этерге, кёзюню къарасы бла тенг айланыргъа кюрешир эдиле. Жарлыны жууугъу жокъду, Тахир а энди жарлы, жалынчакъ эди. Тынгылагъанла, Кязимни сёзюн эски этмегиз, ол да бурунгулудадан къалгъан сёзюню айтады, китапладан окъугъанын, хадиследен билгенин жария* этеди. Ёзге, къарыулу хар заманда тюздю, къарыусуз хар заманда терсди. Аны себебинден, къарыусузлагъа кюн болмагъанды. Хапарлада келгеннге кёре, анасы алай айтхан кече Тахир тюш кёргенди. Биягъы Зухурагъа атланып баргъанлай, төрт жанындан төрт къара ит чыгып, тишлери от чагъа, Тахирни тегерегинден алдыла. Тахир, не къадар къарыуун, амалын салып,

*Жария – басмалау; белгиле этеме, айтама деген магъанада.

къачаргъа, къутулургъа кюрешди эсе да, къутулалмады. Тёрт ит да, бирден болуп, аны таладыла... Тахир элгенип уянды. Тобагъа къайтды. Кеси кесине: «Быллай огъурсуз тюш кёргенимде, мени Мардин тутмагъына ийген эдиле. Энди уа не палах келеди башыбызгъа? Ишек жокъду, душманларыбыз кёргендиле», – дей эди. Андан сора Тахир Зухурагъа бармай бёлек кюн турду.

Тахирни келгенин, биягъы Зухурагъа жүрюгенин эшитип, Араб Тахирни ызындан болуп эди. Къаланы тумаландыргъан уллу терек бахчаны деменгили бийик агъачлары, къарангы терен мюйюшлери кёп эди. Ичи бла терен, ариу илипинле барадыла, алайладан да къалагъа бугъуп къараргъа тынчды. Араб, ма ол къарангы мюйюшледе, терек ауаналада тохтап, Тахирни марай зди. Айны онтёртюнчю кюню болуп, кюн кирик жарыгъан кечелени биринде, Тахир, къалагъа келип, биягъы жип бла ары ёрлегенлей, малгъун Араб, къаланы къатына келип, Тахир андан чыкъгъынчы къарап, сакълап турду. Ол Тахир болгъанын, Зухура да аны сакълагъанын толу билгенден сора, ханнга чабып барды.

– О, мени сыйлы бийим, дунияны уллу ханы! Сени намысынга келишмеген, хансарайны бетин жойгъан иш болду – душманынг къайтып келип, сыйлы къалангы керахат этеди... Тахирди ол, сени буйругъунгу жукъгъа санамай, шахаргъа къайтып келирге базынып, кечеле бла Зухураны къаласына жүрюген... О, кёп душманланы титиретген, кёп жауларын аякъ тюбуне салгъан сыйлы ханыбыз, энди Тахир кирик низамсызгъа кючюнг къарымаймы къалды? О, бетим тутмайды Тахир бла Зухураны арасында болгъан затланы айтыргъа...

Хан, сарыуу къайнап, тахындан секирип турду. Сол къолун жан сюегине салып; онг къолун сур силкиндире, алтын тыягъын жерге-жерге уруп, къычырыгъы бла хансарайны титиретди:

– Эй, Араб! Буйрукъ этеме... Ол нажас энди къаланы тийресинде кёрюнгенлей, соруусуз, тутуп, аллыма алып келсинле! Аны кёрюп, ким тутмаса да, башын кесдирикме!

Араб, ханны быллай буйругъун алып, чабып чыкъды. Хансарайны эгетлерин жыйып, айтды.

Берилген буйрукъгъа кёре, эгет аскер къаланы къуршалап, жашыртын жерледе, мюйюшледе бегиндиле.

Дунияны айлы кечелеринден бири эди. Чыгъыш жанындан жылы желле ура, тереклени башларын ары-бери чайкъайдыла. Адам аягъы тохтап, халкъ терен жукъугъа киргенди. Ол чакъда Тахир насыпсыз да, суймеклиги къутуртуп, къоркъуулу тюшлерин, анасыны осуятларын да унутханды. Анасыны: «Душман кёзю жютюдю, жүрюме!» – деп сагъайтханын да эсге алмай, къалагъа келди. Аны сакълап тургъан Зухура да терк окъуна башындан аркъанны ийди. Тахир энди, тюшлери, анасы айтхан сёзле да эсине тюшюп, арсар болду, жип бла къалагъа чыгъаргъа унамады. Тахир тюбюнден, Зухура башындан бир бирге къарап турдула. Тахирни ёрге чыкъмазын билгенде, Зухура былай айтып жырлады:

Эрикмез эдим сенден,
Кирсем да барып кёрге.
Сен а эрикдинг менден –
Суймесенг, чыкъма ёрге!

Тахир

Сенден эрикген кюнюм
Ушар къарангы кёрге.
Душман марайды бизни –
Къалай чыгъайым ёрге?

Зухура, Тахирни мудах кюйюм эшитгенде, анга бир хата боллугъун

сезип, жиляды. Тахирни да, жүреги суйген кызындан айырылып кюню жетгенин билип, кёлю толду, Зухурагъа кёшулуп жиляды. Зухураны жүреги, тутхун къанатлыны жүрегинлей, уруп, кызыл ингилик чапхан бети бла кёз жашлары, инжилеча, кёкюрегине агъа эдиле. Амалсыз дунияны жесирлери, араларында жер жарылып, кёчүп баргъанча, бир бирлерине кёолларын узатып, жеталгъан а этмей, кюедиле.

Ол сагъатда, зорлукъ къапхан тартханла, Тахир бла Зухурагъа жууукъ келедиле, сёлешгенлерин эшитедиле, кёз жашларын кёредиле, махаббат кючлерине алынып, къалай тутаргъа билмей турадыла. Алагъа чабаргъа, тутаргъа алыкъа белги да берилмегенди.

Бир заманда артыкълукъ дауурбасы къагъылды. Тёгерекден кылычла жылтыратып, сунгюле узатылып, садакъ окъла жүзүп башладыла. Хан аскер бла алай келгенин кёргенде, Зухура, Тахирге жаны кетип, жиягъанын унутду. Аны къутхарыр амалда, былай айтып тиледи:

Тахир, жаным, сабыр бол,
Къылычынгы кыыннга сал.
Атам кеси келгенди, –
Керексизге текме къан.

Бар сен ханны аллына,
Баш ий, Тахир, къанлынга!
Суйгенлеге кечим бар, –
Къор болайым жанынга.

Сау адамгъа кюн чыгъар,
Суйген эрни ким жыгъар?!
Айтханымы эт, Тахир, –
Къылычдан да жүтю бар!

Кёп къайгъыны, азапны,
Кёп турса да, арты бар.
Кёшулурбуз бир кюнде, –
Уллу ханны анты бар!

Мен атама барырма,
Къор-садагъа салырма,
Сёз эштапыр ол болса, –
Сени тилеп алырма!

Тахир, Зухураны айтханын этип, кылычын кыыннга салды. Болса-да, халкыгъа къарап, Зухураны муратына артыкъ ышанмай, бу кюйню айтды:

Къатын кишини сёзю
Хайыр болсун кесине,
Тюз турмаз бир тюк къадар
Къатын киши сёзюне.

Зухура

Айтма бу сёзню, Тахир,
Къатынла табын-табын,
Къатынлада къатын бар, –
Хар сёзю созгъан алтын!

Тахир кылычын кыыннга салып, баш ийип тохтагъанын кёргенде,

Бабахан ат бла аны аллына келди. Тахир, кылычын тешип, кыны бла анга узатды. Хан, Тахирни кыолундан кылычын кеси алмай, ёзюрюне буюрду. Ёзюр кылычны алып, Тахир сауут-сабасыз кыалгында, хан, тасха билдирмей, хыйла сёлешди:

— Эй, асылсыз, Тахир! Мен сени уланымча кёрюп ёсдюрген эдим, «жастыгынгдан жау чыксын» деп этдинг! Аз сабыр болсанг, мен Зухураны кесим берлик эдим санга. Тёзюмлюк этсенг, мен да, намысынгы кёрюп, ханлыгымы санга кыоярык эдим. Ал энтта мени аллымда кыолларынгы артха, уруш кыанны кыой!

Тахир, кыолларын артха алып, башын энишге ийип тохтады.

— Эй, Тахир, кыолларынгы кесим байламасам, эгетле кыоймазла, манга ийнанырык болурса? — деп, атдан тюшдю. Ёзюрню кыолундан бугыоу сынжырны алып, Тахирни аякларына, кыолларына да салды. Андан сора Бабахан, атына минип, огыурсуз, харам бет алды, Тахирни табаны бла уруп, сюрюшдюре, эгетлени кыолларына берди. Тахирни атха тагып, сюретип, хансарайга кыайтып келдиле. Хан, олсагыат окыуна башкеслерин чакырытып:

— Бу бетсизни башын кетеригиз! — деп буюрду. Бахирни унутмагыан, Тахирни аны бетинден кёрюп тургыан ёзюрле, биринчи жолча, ханны этегине жыгылдыла. Жалбарып, баш уруп тиледиле:

— Эй, Чыгышны уллу ханы! Сени ючюн жан алыргыа, жан берирге да хазырбыз! Малгыун Арабны айтханына кыарап, Тахирни жойма! Тахир кибик батыр уланла сени кыыраллыгынгга керекдиле! Душманыбыз аллайладан кыоркыурукыду ансы, бизденми кыоркыурукыду, биз кыууладан! Жашауун юзме батырны! Зинданга да сал, сау кыой асыл Тахирни!

Ханны эсине ханышаны айтханы тюшюп, ёзюрлерине бети тюрленип кыарады. Ала, баш ура, артха сюрюшдюле. Ол Заманда Тахир, кыолунда, аягында бугыоуларын зынгырдата, алгыа бир атлап, назму бла сёлешди:

Хан сёзюнде турмагыан
Кыара заман болдуму?
Жарлы Тахир дуниядан
Кыорар заман болдуму?

Сюймекликге хыянат
Жетген заман болдуму?
Бу дуниядан кертилик
Кетген заман болдуму?

Хан бир азат кыулуну
Сыйын кёрмез болдуму?
Боюн салып келгенде,
Кечим бермез болдуму?

Жалдатлагыа берсегиз,
Амалым жок бармазгыа,
Кыара тюккюч юсюне
Жаш бойнуму салмазгыа.

Азат этген болсагыыз,
Тансыгымы алайым:
Жан дарманым Зухура —
Аны кёрюп кыалайым.

Алмаз кылыч, кыурч балта
Ак бойнума салсынла.
Дун-дуня жыйылып,
Сейирге кыарасынла.

Тахирни анасы, Бабаханны биринчи ёзюрю Бахирни къатыны Хубан хансарайда сыйлы тиширыуладан бири эди. Ханыша бла тенг болуп, татлы жашагъанды. Алгъа сабийсизлик, артда экисине да тенг келген насып бирикдирип, ханыша бла ёзюрюню къатыны бир бирден айырылмагъандыла. Бахир сау заманда Бабахан да акъылын жаратхан, бек да ийнанган ёзюрюню бетинден Хубанны сыйлы кёргенди, Тахир бла Зухура бир бирлерин суююп, аны билгинчи, ханыша да аны тенглигин кери этмегенди. Андан сора уа ханыша, аны бла арасын терк айырып, хансарайдан къыстатхан эди. «Ёгюз ёлдю, ортакъдан чыкъды», – деп, Бахир ёлгенден сора Хубан да, кесини жерин билип, бир жанлы жашай эди.

Биринчи кере, Тахирни тутуп, Мардин шахаргъа жесир этип сюргенлеринде, Хубан, адыргы этип, таш, агъач чайнаса да, аны ханнга жибермегенди. Бу жол, эгетлени хорлап, къалагъа кирип барды, ханны аллына келип, этегине жыгъылды. Ёзюрлени, эгетлени, къолларында балталары бла сюелген жалдатланы турууларында, ханнга айланып, назму бла былай сёлешди:

– Къарар болсанг сёзге, сыйлы ханыбыз, –
Санга къурман бизни ёксюз жаныбыз.

Сыйлы ханым, бюгюн бала къуш тутдунг,
Къанатларын кесергеди умутунг, –

Этегинге жыгъылады къарт Хубан,
Сен жазыкъсын, хатерин эт, сыйлы хан!

Мени ёлтюр, – сойма жангыз баламы,
Этме, ханым, сен кюнюмю къарангы.

Мухамматны аты бла тилейме,
Ханны сыйлы анты бла тилейме,

Зухураны къачы бла тилейме,
Жыл агъартхан чачым бла тилейме,

Тюбюнгдеги тахынг бла тилейме,
Башынгдагъы тажынг бла тилейме.

Бизге насып юлешиучю бийибиз,
Къуш баланы бутун, къолун ийигиз!

Жарлылагъа жарыкъ болсун оюгъуз,
Къуш баланы азат этип къоюгъуз!

Сени ючюн отха, суугъа киребиз,
Сен юйретип, аман, ахшы билебиз.

Сюймекликден шашхын болса къуш бала,
Тюзлюк болмаз, анга асмакъ къурсала!

Жангылгъаннга кечим болсун төрегиз,
Жаннет ючюн хакъ фарызын төлегиз.

Учхан къушну къанатларын къайырма,
Азап берип, нёгеринден айырма.

Сюймекликни Аллах болур базманы,
Хайран этип, ол къуумады азланы!

Айырса да, къутхармайын хорлукъдан,
Хан болмады суйгенлени кърккътхан!

Сыйлы ханым, сыйсыз ишге ашыкъма,
Къара тутуп, суйгенлени ачитма.

Къуш балагъа ёлюм азап сынатма,
Зухураны, ёксюз этип, жиятма!

Кёп жылланы аны тилеп тургъанса,
Энди анга зулму төре къртургъанса.

Кёп болгъанды къалабызда къара иш,
Къайдан тюшдю башыбызгъа бу бедияш?!

Къуллукъ этдим сарайда мен, жаш эдим.
Сен халкъынг, къралынг баш эдинг!

Эрлеге, жигитлеге сакъ жюрюдюнг,
Ала санга керегин уста билдинг.

Энди къайда хан излеучю игилик?
Огъесе, айт, Арабмы этед бийлик?

Дунияны бойсундургъан уллу хан,
Энди кеси бойсундуму зулмугъа?

Барыбызгъа ашау, жашау излеген,
Болдуму ол ёз кързын да суймеген?

Къралына уста хукму этиучю,
Болдуму ол энди баш да кесиучю?

Бахир бла кърол тутушхан уллу хан,
Болдуму энди ёз антын да унутхан?

Сыйлы ханым, оюм этип къарагъыз, –
Бурунгудан халкъгъа туура бу фарыз:

Бу дуня жалгъан болур, ётюрюк,
Жокъ адамгъа бу дуниядан элтирик.

Жокъ дуняда аны ахырын кърлюк,
Жангыз бир хан болалмады ёмюрлюк.

Айтма сен да бу дуня мени деп,
Накът-налмас кериуанла келир деп.

Алтын тахым ёмюрлюкдю демен,
Ёз балангы жарлы болуп кърмегин.

Алтын тахынг, накът-налмас кериуан
Болалмазла Зухурагъа жан дарман.

Насып, бийлик, тах да кърсха берилир,
Жалгъан дуня ёмюрлюкча къркюр.

Бузулмайын къралмагъанды жангыз тах,
Къара жерге киредиле кърл, патчах.

Аллах суйген, масхап тутхан – файгъамбар,
Ол да кетди, ёлмезге деп ким тууар?

Базынмагъын жалдат тутхан балтагъа,
Балта болду кёп ханланы алдагъан!

Аллах бла файгъамбарны измиси:
Сабыр болур патчахланы игиси!

Сабыр болуп, ахшы төре төрегин, –
Къуш баламы азат болуп кёрейим!

Хубанны къадар ахшы айтханы жүрегин жумушатып, хан бир кесек заманнга кесин кертиси да дунияда ханланы бек асылы сунду, кёлю да толду, къарт къатын, ёжурле да ыразы болурча, Тахирни азат этерге, Зухураны анга берип, тоюн этерге ырымы болду. Сакъалы къалтырай, кёзлери жарып, төгерегине къарады: ханышаны бойнунда сынжырлары, жаухар-кюмюш тагъыулары, къулакъларында къулакъ сыргъалары зынгырдадыла, чайкъалдыла, къутсуз бети агъарды, кёгерди. Хан эгетле бла ханышаны арасында төрт гуппур болуп, жортуп айланган Арабны да кёрдю. Сакъалы угъай, энди башы къалтырап, кёлю толгъанын, иги ырымларын терк унутду. Кёолун силкип, кетеригиз деген белгини берди, олсагъат окъуна Хубанны, эки билегинден тутуп, артха суйреп кетдиле, ёжурле да седиредиле. Болсада хан Тахирни, жалдатлагъа бермей, зинданнга атдырды.

Тахир къарангы, сууукъ зинданда къурушуп юч кюн турду. Андан хапар билмеген Зухура, Тахир не болуп къалды деп, къалада жияйды, таралады. Атасына барып, тилерге умут этди да, къатына къоймай: «Къысха заманда эрге берликме, кесин хазырласын!» – деп айтдырды.

Бир кюн хан агъач усталаны чакъыртып: «Сал басхыч ишлегиз, аны юсюне уллу кюбюр ишлеп салыгъыз. Тахирни, кюбюрге бегитип, Шат сууна атыгъыз!» – деп буюрду. Устала сал басхыч ишлеп, юсюнде кюбюрню орнатдыла, Тахирни, сыртындан жатдырып, кюбюрге салдыла. Элтип, Шат сууна атдыла.

Ол кезиуде Зухура, ханны буйругъун эшитип, тенг къызлары бла Шат суууну жагъасына чыкыгъан эди. Эгетле, келтирип, Тахирни кюбюр бла суугъа атханда, Зухураны эси азып, тенг къызлары тутдула. Суу себип, сылап, эсине келтирдиле. Зухура, акъылын башына жыйып, кюбюрню ызындан чапды. Жыгъыла, къоба, иги кесек барды. Тахир, уллу къара кюбюрге бугъоу сынжырла бла тагъылып бара, Зухураны къычырыгъын эшитип, халын сезип, уллу кюч бла ёрге болургъа кюрешип, башын кюбюрден къаратды. Зухураны кёрюп, тарыгъыуларын айтды:

Къайгъы бла ууалдым,
Тенгизге кеме салдым,
Къайытмаз жолгъа атландым,
Эсен къал, Зухура-ханым!

Зухура

Ай, Тахирим, Тахирим,
Гитчеликден жан-тиним,
Айырылыр кюн жетди,
Жазыуунга тез, тенгим!

Тахир

Мен къатынгда турмадым,
Насып оюн къурмадым,

Малгъун къара Арабны
Къылыч бла урмадым.

Зухура

Эки къуш тенг ойнагъан,
Бир биринден тоймагъан,
Бу дуния тюп болсун,
Бизни бирге къоймагъан.

Тахир

Жанынг жаннга къошулуп,
Кёп кюн жүрюдюм бирге,
Жанча кёрген жан досум,
Болмадым эригирге.

Зухура

Аллах кыйын жазгъаным,
Азапладан талгъаным,
Жолдашы жокъ жанында,
Не болур Зухура-ханынг?

Тахир

Жилягъандан не файда, —
Кёз жашынгы кёрюр жокъ.
Жашагъандан не файда, —
Бизге насып берир жокъ!

Зухура

Жарыкъ жайым ётгенди,
Къууанч айым кетгенди,
Мен жилямай, не ётейим, —
Къара кюнюм жетгенди.

Тахир

Зухура — жан жулдузум,
Сууда жүзген къундузум!
Жюрегим къалай сюер
Башха жерлени кызын?

Зухура

Жюрегими ортасы,
Минг хунерни устасы,
Тахир, сени къолунгда
Зухураны нохтасы!

Огъурсуз Шат сууу, кесин сары кыаялагъа, жарлагъа ура, кюбюрню уллу Багъдад тюзлерине алып бара эди. Ачлыкъ, суусаплыкъ, суймеклик, ёлюм кыазауатында сау кыалгъан Тахир Зухураны кёрюрге термиле эди. Шат сууу, Тахирни ата журтундан узайта, юч кече бла юч кюн баргъанда, ол бийикде эркин учхан кыушлагъа термиле эди, ала Зухураны кёрлюк-дюле деп, сукълана эди. Бир кюн Тахир, алагъа кыарап, назму бла былай тиледи:

Бийик учхан кѳушларым,
Зухурагѳа барыгѳыз:
Сау-саламат болурму,
Манга хапар алыгѳыз.

Эркин учхан кѳушларым,
Хансарайгѳа кѳайтыгѳыз:
Шат сууунда Тахирден,
Соруп, салам айтыгѳыз.

Азат учхан кѳушларым,
Сиз кѳалагѳа кѳонугѳуз:
Кѳайгѳысы кѳп Зухурагѳа
Билек, кѳанат болугѳуз.

Шат сууу жайылып, шош баргѳан жашил аулакѳла Гул патчахны жерлери эдиле. Шат суууну жагѳасында аны уллу кѳалалары, кѳалаланы тѳгереклеринде, аны киби́к, уллу терек бахчалары болгѳанды. Шат сууу, Тахирни элте, аланы сейирлик бахчаларыны ичлери бла барлыгѳын да Зухура биле эди. Зухура Гул патчахны кѳызлары бла, кѳагѳыт жазып, кѳагѳыт алып, шагѳырейлик жюрютюп болгѳанды. Бу себепден, Зухура алагѳа кѳагѳыт жазып, Тахирни аманат этерге деди. Мычымай, аны жазып, эмчек анасыны кѳолуна тутдурду. «Анам, бу кѳагѳытны Гул патчахны кѳызларындан бирине кѳысха тапдырырча эт», – деп тиледи. Зухураны эмчек анасы жолгѳа атландырырча адам изледи. Аллай адам тапды. Нох-табауун да этип, жолгѳа терк кѳурады. «Атынг, Шат сууундан терк барып, Гул патчахны жерлерине Тахирден алгѳа жетерге керекди», – деп, аманат этди. Атлы, жюз алтынны хуржунуна салып, кѳагѳытны кѳолуна алып: «Сизге – эсенлик, манга – саулукѳ!» – деп, кѳуш учханча, жолну букѳу этдирип кетди.

Зухураны кѳагѳытында назму бла былай жазылып эди:

Бу кѳагѳыт атланады узакѳ жерге.
Саламат болугѳуз сиз, ахшы тенгле?
(Гул патчах, кеси сайлап киеулюкле,
Бермейин турамыды сизни эрге?)

Бу кѳагѳыт – сизге кѳайгѳы келечиси,
Иш болду жетмез киби́к адам эси:
Зор атам, жесир этип Тахирими,
Кѳурагѳанды Шат сууунда сал кемесин!

Терс тутду суюгениме атам кесин...
(Малгѳунла алгѳандыла махкемесин!)
Алыкѳа жан кѳрмеген азап берди,
Унутуп этген антын, берген сѳзюн!

Кюбюрге салып аны, суугѳа атды,
Тенглерим, мени кюнюм анда батды.
Сакѳлагѳыз, аурур болса жанларыгѳыз,
Ол сизни жеригизге жетер чакѳны.

Тахирни, суудан алып, сыйын кѳрюп,
Кесине хурмет этип, намыс берип,
Кѳурагѳыз мени ючюн азат тойла,
Суюмекликни сыйлылыгѳын эсерип!

Палах – ол санга, манга башха туююл,
Тюнене мен ачыдым, сен а – бюгюн.
Адамла бу дуняда, бирден болуп,
Кётюре келедиле жашау жюгюн.

Жети кече, жети кюн жол жюрюп, хапар атлысы Шат сууну боюнунда Гул патчахны кьалаларына жетди. Ол кюн Гул патчахны кьызлары кьарауашлары бла айланыргъа бахчагъа чыкьгъан эдиле. Кьызланы ызларындан бир кьарт кьатын кьарай эди. Атлы, кьарт кьатыннга салам берип, не мурат бла келгенин ангылатды. Ол да, мычымай, бийчелерине тюбеп, атлыны жумушун айтды. Гул патчахны кьызлары, кьагъытны алып, окъуп, Зухураны саламын билдиле. «Кьызла, суугъа кьарай туругъуз, бир зат келип кёрюнсе, бизге хапар беригиз!» – деп, патчахны кьызлары кьалагъа кетдиле. Кьарауаш кьызла, кьауум-кьауум болуп, суу боюну бла ёрге жайылдыла. Уллу тюзлени юсю бла Шат сууу, кюзгюча, таза сюзюлюп келе эди. Бир заманда сууну юсюнде толкьунлагъа кёмюле келген бир зат эсленди... Кьарауашла, чабып барып, Гул патчахны кьызларына хапар бердиле. Ала, келип, кьарасала, – сууну юсюнде сал басхыч, аны юсюнде уа башы кёкге ачылгъан уллу кюбюр... Сора тамата эгеч былай айтды:

– Биригиз ийнар айтыгъыз. Кюбюрню ичиндеги Тахир эсе, ол жыргъа жууап кьайтармай амалы жокъду. Тахир дуняда жырчыланы, ийнарчыланы устасыды.

Кюбюр жууукълашханда, ариу ауазы болгъан кьыз былай жырлады:

Келигиз, кьызла, учайыкъ,
Шат суууна кьонайыкъ,
Тахир эсе бу келген,
Анга жууукъ болайыкъ.

Тахир

Миннгеним кьанга пара,
Билмейме, – кьайда бара,
Ийман ахлу жокъмуду
Этерге манга чара?

Гул патчахны кьызлары, кьармакъланы чакъырып, кюбюрню Шат сууундан чыгъардыла. Тахирге кьарагъанларында, аны ариулугъуна сейир этип, кьатып кьалдыла. Аны сыйлы кёрюп, Зухура айтханча, тойла, оюнла кьурадыла, тюрлю-тюрлю ашла, ичгиле бла сыйладыла, омакъ кийимле кийдирдиле. Тахирни ариулугъу кьызланы башларында акъыл кьоймай эди. Кьысха айтханда, Гул патчахны юч кьызы да Тахирни бирча суююп, жюрек тамырлары, санлары эрип башлагъандыла. Тамата кьыз Махим, чыдаалмай, Тахирге бу кюйню айтды:

Кюйдюрдюнг, Тахир, бизни,
Сакъ от жана тургъанлай.
Жарыкъ бересе, кьарап,
Нюрден жаратылгъанлай.

Тахир

Сыргъаларынг – маржан кьуса,
Кьызыл-накътут – сеники.
Сени бетинг кёрюннгенде,
Кёрюнмез ёзгеники.

Алай мени аманатым,
Учханымда – къанатым:
Мен биргеме жүрютеме
Зухураны сыфатын.

Шат сууну жагъасында этилген уллу тойла, оюнла ахшам бола бошалдыла. Гул патчахны къызлары, Тахирни алып, юлерине кетдиле. Махим, къолуна къагъыт-къалам алып, Зухурагъа былай жазды:

«Хан къызы Зухура, санга сыйлы саламла. Жюрегинг ырахат болсун, Тахирни огъурсуз Шат сууундан къутхаргъанбыз. Сизни сыйлылыгъыгъыз, хурметигиз ючюн къолдан келгени къадар къараргъа кюрешебиз. Ёлюмден, башха къайгъыдан Аллах сакъласа, бир биригизни кёрюрсюз. Ишни башы – сабырлыкъды. Гул патчахны къызы Махим».

Махим къагъытны къарт къатыннга берди. Къарт къатын къагъытны, тап жарашдырып, Зухурадан келген атлыгъа тапдырды. Атлы, ыразы болуп, алгъыш этип, атына минди; къамичи уруп, келген жолуна, учхан къушча, ташайып кетди. Атлы, къолладан сыртлагъа, сыртладан – тюзлеге чыгъа, жети кече бла жети кюнден хансарайгъа жетип, Зухураны эмчек анасын табып, къагъытны берди, боюнуна салынган ишни алай тындыргъанына къууанып, хакъын толусунлай алып, кетди. Зухура, кёлю толуп, къагъытны ашыгъышлы ачды, кёзлерин сюрте окъуду. Андан сора Зухура къууаннган да, жиялгъан да эте эди. Алтын сазын алып, аны акъырын чала, бу кюйню айтды:

Аллах, ариулукъ берип,
Насып юлюш бермеди.
Жанланы тенг жаратып,
Инсанны тенг кёрмеди.

Кёп жиядынг, таралдынг,
Жашлай кюйдюнг, къаралдынг.
Хансарайда эрке къыз,
Тутхун болгъанлай къалдынг.

Жиялгъандан не файда, –
Келтирмез узакъдагъын.
Къайда, кимни кёз жашы
Къутхарды тузакъдагъын.

Гул патчахны къызлары, къыркъ кюн байрам этип, Тахирге тынч, ырахат жашау къурдула. Болсада, гъашыкъ Тахирни къулагъына бир зат да кирмей эди. Не къадар ашаса, ичсе да, акъылы, жаны Зухурада эди. Кеси Гул патчахны сыйлы сарайларында болса да, акъылы гюл Зухурада эди.

Гул патчахны къызлары да Тахирни суююп, жашаулары къуруп башлады. Биринчиси – Махим – ачыкъдан, экинчиси – Шахим – жашыртын, ючюнчюсю – Шахрижан жюрегинден кюе, Тахирни таймай кёрюрге излейдиле, къатында тургъанлай да, тансыкъ болуп турадыла. Жюрек отлары бетлерине чабып, не сылтау бла да Тахирни булжутургъа, къатларында мычытыргъа, кеслерине къаратыргъа кюрешедиле. Ахырында Махим, тёзюп болалмай, бу кюйню айтды:

Тахир, къашларынг къара,
Этдинг мени ауара.
Не кёрдюнг бу Зухурадан? –
Башхалагъа да къара.

Та х и р

Сюймеклик унутдуруп
Жанынгы, дуниянгы.
Ариула кѣп бу жерде,
Мен сюйдюм Зухураны.

Шахим да, Тахирни аллында тохтап, ариулугъу кѣз кѣамата, жырлады:

Жетиден эшген чачым,
Къарады мени кѣашым,
Кѣзюнгю кѣтюр, Тахир,
Шахим да бир кѣуансын!

Та х и р

Кѣзлеринг – кѣара жюзюм,
Санга да жокъду сѣзюм.
Зухура сакълап тура,
Андады эки кѣзюм.

Эгечлерине кѣарап, Шахрижан да сермеп, Тахирни билегинден тутду.
Тилеген халда угъай, дау айтхан халда жырлады:

Хур кѣызгъа ушаш бетим,
Айтылдым гитчеликден.
Ариугъа кѣарар болсанг, –
Жокъ эди манга жетген.

Та х и р

Ариуса, сурат кибик,
Кимле да сюер сени.
Зухурагъа сѣз бергенме,
Сюймезме мен ѳзгени.

Хансарайда Гул патчахны кѣызлары Тахир бла кюнлерин алай ашыра эдиле. Кюнден-кюннге сюймекликлери жүреклерин ашап, Зухурадан башха болмай, эслеринден тая эдиле. Юч да ариу, субай ѳсген кѣыз, бир бирлерине Тахирни кѣызгъанып, жау бола эдиле, хар бири аны кесине кѣояргъа амал излей эди.

Бир жол кѣызла кеслери алларына бир бирге кѣл ашай, дау эте кетип, даулаш болдула. Махим айтды: «Мен таматама, мен алгъа сюйгенме, Тахир меникиди!» – деп. Ортанчысы: «Шат сууунда сизден алгъа аны мен кѣргенме. Тахир меникиди!» – деп тутду. Кичилери: «Мен, кюй айта, масагъат эте, термиле турлукъ туююлме. «Ал!» – дерикме да, алмаса, жукълап тургъанлай, балта бла башын тайдырлыкъма!» – деп, сѣзню кѣысхадан салды.

Ал кезиуледе кѣызла ийнагъы, Зухураны кѣз жарыгъы Тахир, патчах кѣызланы не муратлары болгъанын билмей, кѣалада тынч жукълай эди. Ала Тахирни не ариу кийиндирселе да, не ариу ашатсала да, ол Гул патчахны жерине юйюрсюнмей эди, юч эгечни, бир бирге ал бермей, кѣараулары, ашлары, кийимлери, жырлары, сюймекликлери, – бары да Мардинде тутмакъны темир чалдишлеринден кѣыйын кѣрюнюп, ызына кѣалай кѣайтыргъа билмей тура эди. Кѣызланы бу ахыр даулашларын ол кѣалай эсе да эшитип кѣойду. Андан сора кѣызла, кезиу-кезиу жыр айтышып, аны бла нек эришгенлерин да ангылады. Ай, зауаллы, таза Тахир, Шат сууунда сал

кюбюрден кѣутулуп, патчах кѣызланы тешилмез тузакъларынамы тѣшюп кѣалдын? Ай, медет! Асыллыгын, ариулугун башынга жау болуп, кѣрген байрамын, болушлугун ючюн не кѣан тѣлерге, не ант бузаргѣа тѣшюпмю кѣалдын? Бурунгудан жетген бу керти сѣзлени Кязим азмы айтды:

Баргѣан суугѣа ышанмасын бир адам,
Мюйюзлери кѣайырылгѣан малгѣа да.
Учхан кѣушну тырнакълары бар эсе,
Жууукъ учуп жюрюй эсе, – анга да!

Адамгѣа да ышаныу жокъ, кѣолуна
Кѣылыч эсе, ушкок эсе алгѣаны.
Кѣарыулугѣа ышанмасын кѣарыусуз,
Хакъсыз сѣйген дослары жокъ ханланы.

Сѣйюп чыкѣгѣан жолунгу да тиги жокъ,
Аны кибик, жетген кѣызны дини жокъ.
Дерти ючюн дунияны тѣп этер,
Бир кишини аны тыяр жиби жокъ!

Ахырында Тахир, кѣызла кесин сау кѣоймазлыкъларын сезип, кече бла кѣачып чыкѣды. Ёз журтуна жолну алып тебиреди.

Кюн – исси, жолла кѣум эдиле. Отча кѣызгѣан кѣум тѣзледе ичерге суу да жокъ. Тахир, ызындан ёлюм кѣоркѣуу сюрюп, аллындан Зухурагѣа тансыкълыгѣы тартып, табанларыны жарылгѣанларына, кѣзлерини кѣумдан толгѣанларына да, ачлыкъ, суусаплыкъ кѣысханына да кѣарамай, кѣажымай келе эди. Ол жарлы жолну тѣзюн да билмегенди. Жетинчи кюн, кѣе-бише, бир кѣара шауданны кѣатына жетип жыгѣылды. Бюркюп чыкѣгѣан сууну тамычылары бетине чачылып, ол бир кесекден эс жыйды. Мангылайыны, жыякъларыны терлегенлерин сюртүп, бетине суу сылады. Кѣызгѣанлай суу ичерге кѣоркѣуу эди. Бир кесек эс табып, солуп, жан кезлиги бла кѣамиш кесип, андан быргѣычыкъ этди, шауданнга кѣапланып, быргѣы бла суу ичди. Хапарда Тахир алайда жети кюн бла жети кече жукълагѣанды деп, айтылады. Жетинчи кюн, ахшам жулдуз чыгѣа, кѣулагѣына тѣе кѣычыргѣан таууш келип, уянды. Секирип туруп, кѣараса, алайгѣа кериуан жетип келе эди. Алда келген тѣели, Тахирге салам берип, кериуанын тохтатды. Тахир: «Уалейкум салам!» – деп, толуга айталмай, ачдан эси аууп, жыгѣылды.

Кериуан, аны ючюн болмаса да, кѣара шауданны кѣатында кѣонуш этерик эди. Кериуан жолда кѣара шаудан хар заманда да жолоучуланы тохтап солугу, кечеги кѣонуш этиучю жерлери болгѣанды. Кериуан башчы, Тахирни эси ачдан аугѣанын билип, ашыкѣмай кѣарады. Адамлары отхасуугѣа кѣарай тургѣунчу, ол жол азыкѣладан аз-аз татдырып, тѣеден сют саууп Тахирге ичирди. Танг атаргѣа Тахирни эсине келтирди.

«Сен кимсе, кѣайры бараса, кѣайдан келесе?» – деп сордула.

Тахирни хапарындан, аны гѣашыкъ жолоучу болгѣанын, тентип жюрюгенин билдиле. Жанлары ауруп, нѣгерге алдыла. Бу кериуанда Тахир бла Зухураны хапарын билмеген жокъ эди.

Тамам кѣыркѣынчы кюн кериуан Бабаханны шахарына келип, Зухура бийчени кѣаласыны кѣатына жетдиле. Былайда Тахир, кѣзю кѣргеннге ийнанмай, башы хайран болуп: «Бу мени тѣшюммюдо, тѣюнммюдо?» – деп сорду. Аны жюрек азабын да, Бабахан кѣызын эрге бере тургѣанын да эшитген, билген кериуанчыла, Тахирге жукъ айтмай, башларын мудах ийдиле. Кѣаладан иги кесек оздуруп, орамда тѣшюрюп, саулукъ тилеп, жолларына кетдиле.

Тахир орамда, тѣрт жанына кѣарай, кѣп сѣелди. Орамны, юйлени та-

ныды. Шагъырей ауазла эшитди. Эсин жыйып, зыккыллары салына юйюне келди. Эшикни къагъып:

«Анам! Мен саума! Мен къайтып келдим! Эшитемисе, мен саума!» – деп кычырды.

Анга жияй сокъур болгъан анасы, тюртюле, эшиклени ачханды да, къатхан къоллары бла кёзюне, къашына, къолларына тийип кёргенди. Таныгъанды. Жияр къарыуу болмай, кёкюрегине къысханды.

Бираздан Тахир кёрген кыйынлыкъларын айтды. Юч кюн солуду. Тёртюнчю кюн, Зухурагъа жолугъур акъылда не этерге билмей тургъанлай, къулагъына сырыйна, сыбызгъы согъулгъан, дауурбас урулгъан тауушла эшитиледи. Тынгысыз болуп сорду. Анасыны бети тюрленди. Ол, сокъур кёзлерин Тахирге аралтып, тобагъа къайтды, къоркъуп, жашырып тургъанын айтды: «Ой, мени жарлы балам! Сени Шат суууна атхандан сора Бабахан Зухураны патчах улуна берирге сёз тауусхан эди. Тамам бир ыйыкъ болады той башланганлы...»

Бу хапарны эшитгенде, Тахир титиреди, кёзлери къарангы этдиле, этин тин-тери басды. Аякъ юсюнде туралмай, топуракъ кётюртмеге тёнгереди. «Зухура суююпму барады, анам?» – деп сорду. «Суююп барады, балам! – деди сокъур анасы. – Сен аны унут, балам! – деп жалбарды. – Кесинги хан къызына тенг этип, кёп кыйынлыкъла кёрдюн. Хан – ханнга, жарлы да жарлыгъа тийишлиди. Энди тутсала, сау къоярыкъ туюлдюле, балам!»

Тахир, топуракъ кётюртмеде алай тюшгенлей, хансарайда той, къууанч дауурну эшите, тангын аман бла атдыргъанды.

Кюн чыгъып, той жангыдан башланганда, Тахир: «Анам, манга бир къаты тишируу кийим тап!» – деп тиледи. «Балам, тишируу кийимлени не этесе?» – «Кийинип, Зухураны тоюна барырма, анам!» – «Эй, жан балам, кёз чырагъым, анангы сокъур этгенсе, энди шашхын да этергеми сюесе? Энди Зухурадан санга файда чыкъмаз, бу акъылны башынгдан ташла! Мен санга Зухурадан ариу, Зухурадан акъыллы, кесинги этегинге-женгинге тенг жарлы кыз табарма». «Анам, Зухурадан башханы мен не этерме? Манга ансыз жашау да не ючюн керек болур?»

Болмазлыгъын кёргенде, анасы анга бир къаты омакъ тишируу кийим берди. Тахир, кесин жарашдырып, тиширууча кийинип, Зухураны тоюна келди. Бир мюйюшде олтуруп, бетин ачмай, тойгъа къарай эди. Жыйылгъан халкъны кёзю Зухурадады. Аны юсюндеги алтын окъа сырылгъан дарий, жибек кийимлеринде, чачында, боюнунда, къулакъларында, накъут, налмас, маржан ташлы минчакъла, тагъыула, бармакъларында жюзюкле, бууунларында жаухар ташлы кюмюш бууунлукъла, кёз къамата, отча жанадыла. Тахында таж кийип олтурады. Къалада, аны тегерегинде да хан къонакъла жыйылгъандыла. Майданда аскерле, къобузчула, тюрлю-тюрлю оюнчула, гепсоркъала, гёжефле – хар бири кесини хунерин, усталыгъын кёргозтеди. Аулакъда, чаришле къурап, узакъдан – ат, жууукъдан тай чапдырадыла. Болсада Зухура ышармайды, кюлмейди. Бетинден нюр тегюлюучю Зухураны тегерегин ханланы, ёзюрлени, аскер башчылары кызлары къуршалайдыла. Ийнарла, кюйле айтыладыла, сырыйнала, сыбызгъыла, къыл къобузла согъуладыла. Къыйынлыкъгъа батхан, насыбы къуругъан ырысхысыз Тахир, Зухураны бу ауур халын кёрюп: «Ой, мени Зухурам!» – деп кычырыргъа аздан къалды. Бу къууанч аны къууанчы болмагъанын ангылады.

Экинчи кюн да Тахир, алай келип, къарап турду. Ол кюн да Зухураны халы халлай эди.

Ючюнчю кюн Зухура, жырчы кызланы къатына чакъырып, аланы жырлатып, кесин аны бла жубата эди. Аланы кюйлерин, жырларын жаратмаса, бирде сазны алып, тарыгъыуларын кеси айтады. Зухураны къатында кызладан бири къыл къобузун согъа, жырлай кетип, къыл къобузун жерге салды. Алайлай мюйюшде олтургъан бир «тишируу», туруп, ол къыл къобузнун алды да, согъуп башлады. Ол Тахир болгъанын билдик:

Къаламыды, кюмюдю,
Ийнармыды, кюймюдю,
Сюйгенимден айыргъан –
Бу къыяма кюнмюдю?

Къардаш эдик жыйында,
Жолдаш эдик оюнда,
Энди кимле жырлайла
Зухураны тоюнда?

Тахирни быллай ийнарларын эшитгенлеринде, къызла, чабышып, юсюне басындыла. Алыкъын бу ким эсе да киши танымай эди. Аны ариулугъундан ол эр киши болур деп, киши да ишекли туююл эди. Къызла, тилеп, аны жангыдан жырлатдыла. Кеслери да, аны бла эришип, кёп тюрлю ийнарла айтдыла. Болсада, аны хорлаялмай, кеслери хорланып, тохтадыла.

Къызладан бири, чабып барып: «Бир тиширыу къыл къобуз согъуп, жырлап, барыбызны да хорлагъанды, – деп, Зухурагъа хапар берди. Зухура, ишекли болуп, аны къатына терк жетдириллерин изледи. Къызла тиширыуну, алып келип, тюз Зухураны аллында олтуртдула. Къолуна муюз бла шербет тутдурдула. Тахир, шербетни ичип, къобузну чалып, былай башлады:

Сюйгенме, къана-къана,
Кюеме, жана-жана.
Айтыгъыз, жаным, къызла,
Сюйгенле не жубана?

Зухура да, аны ауазындан танып, къууанчлы болуп, кёлю тола, жаз тил бла жырлады:

Кёз жашым агъа-агъа,
Алдырдым кёзюмдегин.
Хар келген хапар сора,
Билмейле кёлюмдегин.

Та х и р

Сен да сюйгенсе былай,
Мен да туююлме угъай.
Аллымда туруп, сен да
Билмедингми хал сурай?

З у х у р а

Сюймеклик тенгизинге
Кёмюлдюм – батар чакълы.
Чыгъаргъанма бир жаухар,
Минг алтын болур хакъы.

Та х и р

Сюймеклик алды мени,
Болмазма андан тая.
Ким сюйсе ханны къызын, –
Къыйыны болур зая.

Зухура

Жетишдирсин төречи
Хар кимни керегине.
Ханны кызын сүйгенни
Кыйынды жүрегине.

Тахир

Файгъамбарлагъа тюшген
Төртдю Аллах келамы,
Тенгизде бир межгит бар,
Кимди аны иймамы?

Зухура

Мактабха жүрүй-жүрүй,
Алдым кюлума кылам.
Тенгиздеги межгитге
Жюнюс файгъамбар иймам.

Тахир

Эки дос бир бирине
Кыйынын сурамаймыд?
Эки сүйген бир болуп
Кыалыргъа жарамаймыд?

Зухура

Жюрегим жанып бара,
Кёкюрегим отлуду.
Эки сүйген бир болуп
Кыалыргъа умутлуду.

Тахир

Кыаласы кёл салдыргъан
Кюлундагъын алдыргъан,
Кёргенине ийнанмай,
Кенг сунады олтургъан!

Зухура

Учхан кыушум кюлума
Кеси кыайтып кюнармы?
Амал этген уллу Аллах
Мадар этмей кюярмы?

Тахир

Айтылгъан жыр эшитилир,
Макъамгъа женгил келир.
Тойгъа суююннген кызыны
Кёлюндегин ким билир?

Зухура

Къайнар къазан төгюлюр,
Жууукъдагъы кёрюнюр.
Эки суюген бир болса,
Эки насып берилир.

Къызына артыкъ ышанмагъан Бабахан, аны къаласыны төгерегине, тойла, оюнла, чаришле да баргъан жерлеге эгет аскерле, сакъчыла, тасхачыла салгъан эди. Хансарай, къалала да сыйлы къонакъладан толу эдиле. Сейирге, халгъа, тамашагъа къараргъа келгенле да, ойналгъан оюнну сейирлигине кёре, толкъун ургъанлай, майданны бир жанындан бирси жанына чайкъаладыла. Бу халкъны ичинде тиширыуча кийиннген Тахирни киши да танымай эди. Ол, битеу тарыгъыуларын жаз тил бла Зухурагъа айтып, жырлай эди. Халкъ, оюнланы, чаришлени къоюп, мынга сейирсинип тынгылайды.

Тахир

Жырчы къурманд ёзюнге,
Къарап турад кёзюнге,
Ариу жырлайса, алай
Ийнаныу жокъ сёзюнге.

Зухура

Тоюм этиле мени,
Аллах сакъласын сени!
Ийнанмазча сёзюме,
Неми кёргенсе мени?

Тахир

Учмазлыкъ къуш, къанатын
Жайып, кёкге къарамаз.
Суюгени бар узакъда –
Башха тойну унамаз!

Зухура

Тузакъдагъы къуш бала
Къанатларын нек жаяд?
Той аныкъы болмаса,
Кюйген жүрек тынчаяд!

Тахир

Къыз суюгенин кёралса, –
Саз бетинде жамал бар.
Къуш бала той этмесе,
Къутулургъа амал бар.

Зухураны кёлю толуп, жүреги чанчды, санларына сууукъ тер урду. Болсада тёздю, чыдады, сабыр этип, кишиге жукъ сездирмеди. Бираздан, эмчек анасына барып: «Багъалы анам, бу уста жырчыны, не да этип, бюгече къалада къалдыр», – деп тиледи. Эмчек анасы, ичинден ыразы болмаса да, Зухураны мудах этмез ючюн айтханын этди. «Къалсын, балам. Алай адам

билмесин, сёз чыгъарырла», – деп, къаты тиледи. Андан сора Зухураны кёлю тынчайып, жырчыгъа: «Бюгюн кёп жырлагъанса, жырлагъанынг къыйналгъанынг ючюн», – деп, адамла кёре, бир ненча алтын нохтабау этди. Жырчы: «Сау бол!» – деп, алтынланы къууанып алды.

Бир кесек солугъандан сора жангыдан жырларгъа, тепсерге, тюрлю-тюрлю оюнла ойнаргъа буюрулду. Тахир къызла бла бирге ойнап, жангыдан жыргъа кёчдю. Бу ишледе Зухураны мураты не эди десегиз, Тахирге киши ишкели болмасын деп, ол эди. Той-оюн тохтады. Зухураны эмчек анасы жырчыны адам болмагъан къонакъ отоугъа элтди. Бираздан Зухура кеси да келди. Ала арсарсыз бир бирлерин къаты къысып, къучакълашдыла. «Кёзлерими жарыгъы, жүрегими тамыры, Тахир! – деп, Зухура тойну магъанасын айтды. – Эркинлик менде туюлду, атам, соргъан да этмей, патчах улуна берирге сёз тауусханды. Мени зор бла анга бередице. Не болса болсун, мени жүрегим сендеди», – деп, жияды. Тахир, аны сабыр эте, кеси жазыкъ бола, жүрек къыйынлыгъын жыргъа салды:

Хан сарайда аманат
Хыянатха ушайды.
Хан кётюрген уллу той
Къыяматха ушайды.

Зухураны кёз жашы
Къызыл къаннга ушайды,
Бизге азап тейриси
Къычыргъаннга ушайды.

Андан сора Тахир: «Зор бла бере эселе, не эталлыкъса!» – деп, Зухурадан бир жанына бурулду. «Мени элтгеннге уа этерме! – деп Зухура таукел селеше эди. – Аны ёлтюрюрге, ызы бла кесими ёлтюрюрге, Аллах берген жаныма кимни дауу барды?!»

Жарлы суюгенле, жанлары – бир, этлери-женлери да бир болгъанча, ажимлы къадарларын бирикдирип, жау чыракълай, эрий эдиле. Зухура айтды: «Бир бирибизни кёрдюк, ол да насыбыбыз болур эди. Ишибиз да иги болур...» «Зухура-ханым, ишлерибиз не бла иги болурла дейсе? Биз жазыкълагъа ханны жаны аурумаса...» – деп, ахыр тюнгюлген Тахир тауланы, ташланы да эритирча кючсундю. «Мени амалым барды, – деп, Зухура анга кёл этдирди. – Эрттенликде мени хамамгъа элтирикдиле. Ол заманда мен кёп нёгер алмам. Биринчиси – сен, экинчиси – кесим, ючюнчюсю – эмчек анам, сора бир-эки къызны да жумушчугъа алырбыз. Хамамдан чыкъгъанлай, экибиз да, башыбызны алырбыз да, къачарбыз. Аллах бизге жазгъанны кёрюрбюз». Тахир бу сёзлени тюз кёрдю, ыразылыгъын билдирип, жашау умутлары жангыдан къайтдыла.

Кечесинде Тахир, жарыкъ жаннган жулдузлагъа, кериуан жоллагъа къарап, кёп сагъыш этди. Къалагъа Мардин жанындан исси желле келе эдиле. Мардинни къара тутмакъларында, Шат сууунда сал кюбюрге кёрген къыйынлыкълары Тахирни кёзюне сурат болуп озадыла. Хамамдан чыкъгъандан сора, ол Зухураны алып къачса, бу исси желле аны къайсы жанына сюрлюк болурла? Ол исси жоллада аланы къадарлары къалай боллукъ болур, къаллай къыйынлыкъла сакълайдыла, малгъун Арабны хыйлалы кёзлерича марап?

Зухура да ол кече бош турмай эди. Акъылын эмчек анасындан жашырмай, аны болушлугъу бла жолгъа жюйрюк тюеле, ышангылы нёгерле хазырлады. Зухураны жан тамырыча кёрген эмчек анасы, къыйын жоллагъа аны кесин ийип къоймай, биргесине барыргъа, анга келлик палахны кесине алыргъа таукел болуп, ол да жолгъа хазырланды. Керек боллукъ кёп затла, къыркъ кюннге жетерча азыкъ да салып, юч тюени шахардан тышына чыгъарды. Зухура, эмчек анасыны таукеллигине, асыллыгъына сейир этип, жияп, къучакълады.

Танг белги бере башлады. Къушла, адамла да уяларындан къозгъа-
ладыла. Шахарны кёкге жетген акъ минараларындан азан къычыргъан
тауушла эшитиледи. Ол кезиуде, тюелеге минип, Зухура жыйыны бла
хамамгъа атланды.

Жаны тынмагъан малгъун Араб, кече жукъламай, Зухураны марап
жюрюй эди. Зухура жыйыны бла къаладан чыкъгъанлай, ызларындан же-
тип, аланы хар бирини бетлерине тюрслеп къарады. Тахирге ишекли болуп,
тишлери бла таш чайнады. Халкъгъа эшитдирип, былай айтып жырла-
ды:

Эки тюе тенг бара,
Тамашасына къара!
Тахир кирик, къурч жигит
Къатын сыфатда бара.

Тахир, хыйла жырны эшитип, муну айтхан кимди деп, жууап берирге
умут этип къарады. Зухура, аны эслеп, кёзю-къашы бла Тахирге: «Жукъ
билдирме!» – деп тиледи. Арабха эс бурмай, жолларына кетдиле. Мычы-
май, хамамгъа жетдиле. Зухураны жүрегине къоркъуу тюшген эди. Алай
Тахирге жукъ билдирмезге кюрешеди. Хамамны эшигин этип: «Тахир,
бизни малгъун Араб таныгъанды. Барып атама айтыр, эшигибизни жабар.
Санга бир хата болса, мен кесими ёлтюрлюкме!» – деп, Зухура Тахирни са-
гъайтды. «Араб мени къалай танырыкъды, сен жангылгъан этесе», – деп,
Тахир Зухураны айтханына тынгыламады. Зухура дагъыда къайтарып
тиледи: «Жаным, Тахир! Сёзюме къулакъ сал, тюелени бирине мин да,
эгет аскер жетгинчи, къач! Мен да ызынгдан къачарма, ёлмесек, бир бирни
табарбыз».

Болсада Тахир унамады. Аны эсинде: «Зухураны къалай алып къачама,
къайсы жанына кетерге керекме, кетсек, къадарыбыз къалай болур?» – деп,
ол эди. Башына келлик къара къанланы, къыйынлыкъланы сагъышын
этмей, кёлюндегин Зухурагъа былай айтды:

Ажымсыз киши тутулмаз,
Ажалдан киши къутулмаз.
Сен, къачып, мени ызымдан
Келirse деп умут – аз!

Къыйынлыкъдан жалкъыдым,
Кёп кюйдю мени жаным.
Сени къоюп, жашау жокъ,
Зухура – жан дарманым!

Малгъун Араб хаңнга чабып жетди. Тахир бла Зухурадан хапар берди.
Хан, ачыудан атылыргъа жетип, эгетлерин жыйды. Хансарайда къуугъун
сырыйна согъулду. Аскер, сауут-саба алып, майданнга чыкъды. Кёп турмай,
аскер хамамны тегерегин алды.

Ол заманда Тахир бла Зухура, бир бирлерине къарашып, жашаудан
тюнгюлдюле. Башларына къара кюн келгенин билдиле. Тахир: «Эй, жаным,
Зухура, сен айтханны этсем, ахшы боллукъ кёреем!» – деп, сокъуранды.
Тышында къама тауушла, къычырыкъла эшитиледи. Тахирни жанын-
да сауут-сабасы жокъ эди. Амалсыз болуп, Зухурагъа къарады. Зухураны
кёзлери туман болуп, жукъ кёрмей эдиле. Ала ахыр сагъатларында, сёз
айтыр къарыулары болмай, бир бирлерин къучакълап, саламлашдыла.
«Хайда, Зухура ханым, бу дунияда энди бизге бир бирни кёрюу болмаз. Кенг
дуния бизге тар болду, къарангы болду. Не этейим, не айтайым, Жазычу-
буз, сүймеклик жазды да, къадар жазмады, къыйынлыкъла, кёз жашла
жазды да, насып, къууанч жазмады. Керти дуниябызда жазар эсе уа... Сау

къалып, жашасанг, хаух дунияда мени унутма», – деп осуят этди. Быланы къадарларына ажым этип, күйюп, төгереклеринден алгъан тюз адамланы жапсара, Тахир бу ийнарланы айтды:

Эртте ёлдю ёз атам,
Узакъ къалды ёз анам,
Эгет аскер жууукъду, –
Энди мындан чыгъалмам.

Къая бузар кючюм жокъ,
Къала болур кичим жокъ,
Кюйсюз ханнга баз болуп,
Тилеп алып кишим жокъ.

Жилясам да, ким эшитир,
Тарыкъсам да, ким эшитир?
Ауур болгъан салымы
Жарлы анама ким элтир?

Акъ кебинлик келтирип,
Ажым этип, ким жууар?
«Кюн кёрмеген жарлым», – деп,
Чачын жыртып, ким жиляр?

Тахирни, аркъан атып, тузакъгъа тюшюрдюле. Жетип, къолларына, аякъларына бугъоу салдыла. Сюйреп, ханны аллына элтдиле. Хан, Тахирни кёргенлей: «Бу бетсизни мени кёзюме нек кёргюзтесиз, башын кетеригиз!» – деп кычырды. Эгетле, башкесле да, къолларында кылычлары, айбалталары бла Тахирни эки жанында тохтадыла.

Бу жол да ханны алимлери, усталары, жулдузчулары, ала бла бирге уали да, ёзюрле бла тенг, Тахир жанлы болуп, аны жанын тилеп тохтадыла. Алимлени бек уллусу: «Эй, дунияны уллу ханы! Биз сени къолунгда ишлейбиз, китаплагъа, жулдузлагъа къарап, дунияны халын, болгъанны, боллукъну да билебиз. Сен Тахирни ёлтюрсенг, хансарайгъа, бизни ата журтубузгъа да уллу кыйынлыкъ келирге боллукъду. Ёлтюрме Тахирни, уллу ханыбыз, этме бу ишни!» – деп сюелди. «Аллах чамланыргъа боллукъду, сен Аллахны буйругъун, кесинги антынгы да бузаса!» – деп, уали ууаз берди. «Душманларыбыз баш кётюре башлагъандыла. Тахир кирик, къурч жигит, уста урушчу бизге бек керек эди», – деп, аскер башчы, къолун кёкюрегине салып, баш уруп, ханнга табу этди. Бары бирден Тахир жанлы болуп, хан не этерге билмей, арсар болуп тургъан кезиучюкде, къалагъа къолунда да уллу китабы бла чыммакъ кийинген бир арыкъсуу чырайлы адам кирди. Ол, арлакъда тохтап, сабыр сёлешди: «Эй, Аллахны къулу Бабахан! Сени манга берлигинг бар эди! Ол заманда бахчада ашыгъып кетген эдим. Энди аны алыргъа келгенме. Ханлыгъынг узакъ кюнлени болсун, Аллаху амин!» Бабахан, ол адамгъа да терс къарап, эгетлерине букорду: «Кетеригиз, Бабаханны кишиге борчу жокъду!» Эгетле акъ кийимли белгисиз адамны къолунда китабын сыйырып, кесин, сюйреп, артха алып кетдиле. «Бир сёз къулагъыма кирмейди, ёлтюрюгюз шериатха терс жүрюген фитначыны! Ненча кере азат этдим! Ибилис нёгериди шашхын гъашыкъны!»

Башкесле окъуна жерлеринден тепмей мычыдыла.

Хан, сабыр болуп, сагъыш этип айтды:

– Хы, алай сюе эсегиз Тахирни сау къалырын, мен сиз айтханны этейим, Тахир, не мени, не Зухураны сагъынмай, юч ийнар айтсын! Ийнарларында мени, не мени кызымы атын къошмай чыкъса, ёлюмден азат этеме, къошса уа, дауугъуз болмасын, – оноун башкеслеге берликме. Андан сора Тахир ючюн сёлешгенни да Тахир бла бирге башын алдырлыкъма!

Тахирни халкъны ортасына чыгъардыла.

Тахирни биринчи ийнары

Сюймеклик келсе бир кюн,
Къыйын ауурла саула.
Тахирни, Межнун кибик,
Межямы болсун таула.

Тахирни экинчи ийнары

Кёрдюм сууукъ тюмени,
Шат сууда сал кемени.
Не этдим бу дунягъа, –
Дайым жията мени?

Насыбы, ырысхысы къуругъан Тахир, душман бла кюреше, бу экинчи ийнарны айта тургъанлай, хамамдан Зухура жетди. Халкъны жыйылып тургъанын кёрдю. Ханна ёчюнден Зухураны хапары жокъ эди. Тахирни ийнар айта тургъанын кёргенде: «Хан мени Тахирге берирге къабыл болгъанды!» – деп, кёлюне алай келди.

Сора: «Ийнарына мени къошмазмы?» – деп, Тахирни кёзюне жютю-жютю къарады. Насыбы кесилген Тахир, Зухураны кёргенлей, айтырын-къалырын билмей, кёлю толуп, кёзлери чарс болдула. Барын унутуп, ючюн-чю ийнарын айтды:

Хапарым жокъ кесимден,
Къышмы келди? Жаймыд бу?
Акъ жарытып, нюр жайгъан –
Зухурамыд? Аймыд бу?

Зулмучу, Тахирни ючюнчю назмусун эшитип, кёлю кенге, буюрду: «Элтигиз! Адепсизни башын кетеригиз!»

Зухура, атасыны аллында тобукъланып, жалбарып, тиледи: «Ой, мени багъалы атам! Чыгъышны уллу ханы! Кеч, азат эт Тахирни! Мен да балангма, бизни бир бирге термилтме! Аллай жанны жоюп, дунияны къарангы этме!»

Огъурсузланган хан къызына бурулуп да къарамады. Аны аягъы бла артха тюртюп къойду. Алимле, ёзюрле, уали да тилерге базынмадыла, къоркъдула.

– Терк! Терк! – деп къычырды хан башкеслерине. Башкеслени таматасы, харам, мурдар балтаны къолуна алып, Тахирни юсюне сюелди, халкъгъа къарап, былай айтды: «Эй, жыйылгъан халкъ! Сёз, оноу артха къайтыр, бир кесилген баш ызына экинчи жабышмаз, нек тынгылайса?» Болсада бир жанындан да болушлукъ чыкъмады. Огъурсуз хандан къоркъуп, халкъ, тынгылап, кёз жаш теге эди.

– Ур! Ур! Не сакълайсыз?! – деп, экинчи кере къычырды залим. Зухура кесин Тахирге атды. Эгетле, аны тутуп, Тахирден кюч бла айырдыла. Тахир, ишни былайгъа жетгенин, кесини ёлюм жолуна чыкъгъанын тамам кёргенде, Зухурагъа къарап, айтды:

Ёлмезлик жокъ, жияма,
Кетмезлик жокъ, жияма.
Сакъ жауунлай, жел этип,
Ётмезлик жокъ, жияма.

Биз да туудукъ, жашадыкъ,
Мактапха бирге бардыкъ.
Кёп харип сюйгенлеча,
Муратха жетмей къалдыкъ.

Этмей хурметибизни,
Атанг кюйдюрдю бизни,
Аллах кёреди барын,
Алыр ол дертибизни!

Мындан сора Тахир, мычымай, боюнун кёп башла кесилген къара тём-мекге салды. Болсада жалдатха балта кётюрюрге тюшмеди. Тахирни жанын Аллах кеси алып, ол шейит ёлюк болуп, жыйылгъан халкъны аллында узатылды.

Бу артыкълыкъны, сейирни кёрген Зухура, эки къолуна эки таш алып, кесин туююп башлады. Чачын, бетин жыртады. Терк-терк эси ауа, къарыусуз болады. Эс жыйгъанлай, дагъыда, Тахирни ёлюсюн кёрюп, шашады. Адамла аны тутуп, тыйып болалмайдыла.

Зухураны былай ауур халын кёргенде, хан усталаны жыйып, аны эсине келтирирге буюрду. Устала не къадар кюрешдиле эселе да, файда болмады. Бир къарт къуртха, уста къатын былай юйретди: «Кёресиз, бир тюрлю амал, дарман да жарамайды. Болсада мен эшитген амаллагъа кёре, бир дарман барды, ол да Тахирни этиди. Тахирни этинден алып, андан Зухурагъа ашатыргъа керекди. Бу зат жарамаса, сора мен башха дарман билмейме».

Былай бла, Тахирни этинден алып, Зухурагъа ашатыргъа умут этдиле. Башына къара кюнле келген Зухура, бу ишни сезип, тюзюнлей атасына барды. Жилий, улуй, атасыны аллында тобукъланып, бу назмуну айтды:

Ичерге суу жокъмуду, –
Адам къаны болмаса?
Сояргъа мал жокъмуду, –
Патчах адам соймаса?

Ичер сууу болмасын
Сизде уллугъа, жашха!
Ашар ашы болмасын,
Адам этинден башха!

Хан да, ханыша да, анга къор-садагъа болуп, тыяргъа, ариу айтыргъа кюрешдиле, не айтса да этерге айтдыла. Зухура атасына, анасына къарап, бу назмуну айтды:

Кёп душманны ичинде
Сайлап алгъан жауугъуз,
Кёп хыйладан ау къурап,
Байлап алгъан жауугъуз,

Хакъ жолуна кетгенди,
Менден кери, ох дегиз!
Хансарайда той этип,
Кёл кенгдирип, тепсегиз!

Адам къанын текгенсиз,
Адам къурман этгенсиз!
Энди рахат болугъуз –
Оюгъузгъа жетгенсиз.

Мал союмла этигиз,
Кёп оюнла этигиз,
Дауурбасла къакъдырып,
Хорлам тойла этигиз!

Къызым бар деп айтмагъыз, –
Къызыгъызыны сойдугъуз,
Асылындан айырып,
Ёксюз этип къойдугъуз.

Манга салгъан къалагъыз, –
Ичине от салыгъыз!
Гур-гур этип жандырып,
Бир жылынып къалыгъыз!

Андан сора Зухура Тахирни ёлюгюн къучакълап, сарнады:

Къарлай акъ болду бетим,
Сен мени къоюп кетдинг.
Тенгинги жиятыргъа
Бармеди, Тахир, дертинг?

Шашхан твое баласы,
Къычыргъанын эшитмейсе.
Гюняхсыз сен, хур болуп,
Кёкге учуп кетмейсе.

Алтын сазынгы согъуп,
Ойнамайса, кюлмейсе,
Биргенге чыкъдым жолгъа,
Къарамайса, кёрмейсе!

Айтсам, – сёзюм ётмезлик,
Къайгъынг эсден кетмезлик.
Хаух дуния неге керек,
Кёз жарыгъын бермезлик.

Кёзюм къарар кишим жокъ,
Сенден къалып нетейим?
Мен биргенге жатарма,
Азабынгы чекмейин.

Зухура, Тахирни къучакълап, юсюне къапланып, алай сарнагъанда, кёзлеринден кёз жаш орунуна кызыл къан барып башлады. Бир ауукъда ол ёрге турду, бетин къан жууа, жыйылгъан халкыгъа къарады. Олсагъат окъуна шаркъ деп ауду. Керилип, созулуп, жан берди.

Хансарайгъа бушуу, жияу кюнле келди. Къала башларына бушуу байракъла тагъылдыла. Узакъдан, жууукъдан да бушуугъа кёп мингле бла адамла келе эдиле.

Тахир бла Зухураны ёлген хапарларын Араб артдаракъ эшитип, чабып келди. Насыпсыз сюйгенлени бу халда кёргенлей, этген хыйлалары кёзюне кёрюнүп, малгъунлугъу кесине да туура болду. Тартып, жанындан бичагъын чыгъарып, жүрегине урду. Ючюнчю ёлю болуп, Тахир бла Зухурагъа кёшулду.

Хапарлада айтыла келгеннге кёре, Араб да жашыртын Зухураны сюйүп болгъанды.

«Эй, уллу ханыбыз, сыйлы ханышабыз! Энди жиямакъны файдасы жокъду. Иш аны бла ызына айланмаз. Быланы жерге салыр оноулары этилрге керекди. Тийишлиси къалай эсе да, аны этейик, – деп, жыйылгъан кёп халкыны ичинден эсли адамлары селешдиле. – Бу эки жан шейит ёлюкледиле, экисини да къабырлары бир жерде жанаша болургъа тийишлидиле. Арабха да быланы аякъ жанларында къабыр салыргъа керекди».

Ол заманны усталары буюргъанча, юч къабыр къазылгъанды. Ёлюк-лени табут этип, бир бири ызларындан чыгъаргъандыла, жаназыларын къылып, жанаша къабырларына – ёмюрлюк юйлерине – салгъандыла. Арабны да аланы аякъ жанларында къабыргъа кёмгендиле.

Хапарлада жазылып къалгъаннга кёре, Зухураны къабырыны юсюнде акъ гюлле, Тахирни къабырыны юсюнде къызыл гюлле чакъгъандыла. Арабны къабырында эшек шинжиле битедиле. Акъ, къызыл гюлле, ёсе келип, бир бирлерине жетерге азчыкъ къалгъанлай, Арабны къабырындан чыкъгъан шинжи терек аланы араларына кирип, аланы бирге жетерге къоймайды. Кюнбатышдан, кюнчыгъышдан да алайтын озгъан хар адамгъа шинжини кесип кетерге борчду. Ол шинжи тохтамай ёседи, суйгенлеге хурмет этгенле аны тохтамай кеседиле. Эки суйген жүрек, бири акъ гюл, бирси къызыл гюл болуп, бир бирлерине бюгюн да термиледиле.

1891

ДИН ЧЫГЪАРМАЛА

Дин ахлусуна дууа жаздырыгга келгенча, келе эдиле назму, жыр такъдырыгга Шыкзыгга, Кязимни таш юйчюгюне. Келе эдиле эл-элледен, узакъладан; кими кюйген сюймеклигин алып, кёз жашлары тёгюле; кими жигитлик жыр такъдыра, ийнаныуу, ышаныуу бла; кими жүрек жарасына бакъдырыгга, жанына жапсарыу, себеплик излей; керти сёз эштирге кюсей, – келе эдиле Кязимни кесин кёрюрге... Кязим да дарман эте эди алагга, таба эди «жатып ёлюп къалмазча» сёзлени. Хар бирини жарсыуун, бушууун кеси жүрегине ала эди...

Къуранны аятларын азбар билген, дууаныча, жанларында жүрютген, намазга сюелгенде, назмуларын, зикирлерин тилек къатыш шыбырдап айтхан къартла туудукъларына Кязимни осуят этип кетгендиле.

«Бу назмуланы Кязимни къулаггына Аллах кеси шыбырдап жаздыргъан болур ансы...» – деп, назмучула сейирсингендиле, болгъанны, боллукъну да биле эди да...

Ёлюрдөн юч кюн алгга: «Энди мени Кёчменланы Харун тургъан элге элтип, анда асырагъыз, – деп къойгъан эди, кюзгюге къарап. – Ёз халалым Къанийтат сизге аманат, сиз Аллахха аманат», – деген эди. Сора жазгъан эди «Осуят» деген назмусун... «Бирликде – тирлик, билигиз, Бир биригизни сюйюгюз!» – деп...

Кесине уа кёп зат тилемей эди къадардан – таш болуп окъуна туугъан журтуна къайтырын тилей эди... Къазахстанны къум тюзлеринде «Шыкзыгъакъарамазга» кете туруп, кёзюне кёрюне болур эди таш юйчюгю, аны аллында улуй тургъан парийи, иеси къайтырын сакълап тургъан мудах гюрбежиси...

Сагъышы, къарамы бери – туугъан ташына – жутула, кетген болур эди узакъ Къазахстанда, Къум-Тёбеде...

Кёп зат тилей эди Аллахдан...

Абдуллах Бегий улу

АЛЛАХХА МАХТАУ

Махтау болсун бир Аллахха бу келям!
Файгъамбаргъа болсун салауат-салам!

Сора болсун – асхабына, алина!
Андан сора – муслийманны барына!

Ай, мукъмин, ай, тынгыла бу сёзлеге;
Жилямукъла келир, эштсенг, кёзлеге.

Алдатмай тур кесинги дуния малгъа,
Ышанмай тур келип къаллыкъ ажалгъа.

Амал эт, эркинлик къолдан кетгинчи,
Къайгъынгы кёр, ажал санга жетгинчи.

Узун тутма бу дунияда амалны,
Унутмай тур санга келлик ажалны.

Кёп жыйма бу дунияны кир малындан,
Санга айтама ёлмекликни халындан:

Ёлор ауруу тийип, алай жатарса,
Бир заманда, уянып, кёзюнгю ачарса.

Къаргъанырса – къоймай намаз къылыргъа,
Мюлкюнгю берип, башынгы жулургъа.

Этгенлеринг тюше башлар эсинге,
Къоркъуу келир ол заманда кесинге.

Къабыл болмаз ол заманда сёзлеринг,
Бу дуниягъа къарай кетер кёзлеринг.

Азырайыл алыр сени жанынгы,
Олсагъатдан тюзетирле санынгы.

Моллала къангагъа салып жууарла,
Эки къаты акъ бла да чулгъарла.

Жансыз атха салып, жолгъа чыгъарла,
Ахлуларынг сени ызынгдан жилярла.

Жамауатынг санга намаз къылырла.
Элтип сени тар къабыргъа салырла,

Терк къуярла юсюнге анда топуракъ...
Жан кире да, къобарса сен къоркъаракъ.

Ол заманда билirse ёлгенинги,
Кёрюрге тар къабыргъа киргенинги.

Къулакъ салырса анда келямлагъа,
«Сауман!» – деп къычырырса адамлагъа.

Бир адам да эштмез анда сёзюнгю,
Кёрюрге къабырда жангыз ёзюнгю.

Адамла да, кёмюп, къайтып кетерле.
Мычымайын Мункар, Накир жетерле.

Аллах, файгъамбардан сууалла этерле,
Уллу, гитче къоймай, алай тинтирле.

Ахшы болсанг, сени ариу кёрюрге,
Бири соруп, бири жууап берирле.

Бек суарла: «Айтчы!» – деп намазынгдан,
Хайыуанла жилярла ауазынгдан.

Хар бир затны къалдырмайын сорурла,
Жууап бералмасанг – токъмакъ уурла.

Мункар урса – сени кёкге миндирир,
Накир урса – сени жерге сингдирир.

Мункарны аузундан отла чачылыр,
Къабыргъа жаханим эшик ачылыр.

Мункар соруп санга «сурияний» тил,
Бу ишлени кёрлюгюнгю шексиз бил.

Къабыр къысар, кючлю тарлыкъ жетдирир,
Жиклеринги бир биринден ётдюрюр.

Окъусанг – Къуран анда нёгер болур,
Намаз къылсанг, къабырынг нюрден толур.

Тамам этсенг хаж, ораза зекятны, –
Къууанып табарса анда хар затны.

Мункар, Накир тынч сууаллар этерле,
Жубата, жукълатып, берип кетерле.

Сен – махшаргъа дери анда къалырдан,
Къобар ол кюн хар адам да къабырдан.

Санга ол кюнню халларындан айтайым, –
Махшар хакъны таурухуна къайтайым.

Къобарса къабырдан, сур юфгюрюлюп,
Къалырса ол жерде минг жыл тирилип.

Къобарса къабырдан кесинг жаланлай,
Махшар кюнде сен жүрюрсе жаяулай.

Къоркъгъандан, анда кёзюнгю къакъмазса,
Бир сёз сёлеширге изми тапмазса.

Тузча болур ол кюн анда эриуюнг,
Табалмазса кирирге бир сериуюн.

Жууукъ энер кюн да, – бир атым* къадар,
Табалмазса ол кюн къутулур мадар.

Кюн иссиден ол кюн мийисинг къайнар,
Ачыуунгдан ол кюн жүрегинг жанар.

Жюклерсе ол кюн аркъанга адамынгы,
Билалмазса ол кюн боллукъ халынгы.

Батарса белинге дери тереннге,
Башха сагъыш келмез сени кёлюнге.

Къайгъы алыр ол кюн сени башынгы,
Танымазса, кёрсенг, кеси жашынгы.

Элгенирсе ол кюн этген хатангдан,
Ёнгелерсе ол кюн кёрген атангдан.

Эки жыйырма он сууалгъа барырса,
Жууап бермегенде, минг жыл къалырса.

Жууап бергенинглеи, женгил ётерсе,
Андан сора сен хыйсапха жетерсе.

Барырса хыйсапха, аман къыйналып,
Турурсан Аллахны аллында уялып.

Къарарла, тефтеринги санга берип,
Жилярсан, ичиндегилерин кёрюп.

Аллах санга хыйсап этер сагъатха,
Санларынгы сёлешдирир шагъатха.

Барырса анда сыйратха терк сюрюлюп,
Кетерсе сыйратдан энишге юрюлюп.

Эмерле жилинла, юсюнге жыйылып,
Жанарса жаханимде жыйырылып.

Шайтан бла сени бирге байларла,
Этинги жаханим итле чайнарла.

Жилярса: «Бир суу беригиз, – деп, – манга!»
«Жаншай тур!» – деп жууап этерле санга.

* *Атым* – садакъ окъ учхан увакълыкъ.

Сюе болсанг жаханимге бармазгъа,
Кюреш Ибилисге боюн салмазгъа.

Дуния бла нафс айтханнга айланма,
Жаханимде шайтан бла байланма.

Нек алмайса бу сёзлени эсинге,
Нечик жазыкъ эталмайса кесинге?

Къарындашым, бу сёзлени ариу ал,
Китап айтхан хар бир сёзге боюн сал.

Ахшылыкъ этсенг, дунияда бир берип,
Къууанырсан, ахыратда он кёрюп.

Хайыр этсенг бу дунияда къуллагъа,
Эркин болурса жаннетде хурлагъа.

Къонакъ келсе сени юйюнге – ариу кёр,
Аз-кёп болсун, унутмай, садакъа бер.

Аллах буюргъанны къоймай эталсанг,
Буюрмагъан ишлеринден кеталсанг.

Жаннетлени сыйлыларын алырса,
Жаханимден узакъ болуп къалырса.

Ариу болса хар адамгъа къылыгъынг, –
Къабыл болур сени этген къуллугъунг.

Чомарт болсанг, нюр жаннетге кирирсе,
Сыйратда кёк жашнагъанлай жүрюрсе.

Эринмейин, жамагъатда жүрюсенг,
Халкъ къатында сыйлыладан бири – сен.

Болсанг мында беш намазны этерге сакъ,
Къыямат кюн болур бетинг сютден акъ.

Инжилтмесенг ананг бла атангы –
Аллах кечер сени этген хатангы.

Дуниянда не суйсенг къардашынга –
Ахыратда ол келликди башынга.

Ёксюзге, факъыргъа келсе жазыгъынг –
Бек кёп болур сени ахырат азыгъынг.

Ахшыланы ахшылыгъын унутма,
Санга аманлыкъ этгенлеге дерт тутма.

Хайыр берсе халкъгъа аузунг бла къолунг,
Тюз болур ахыратда барлыкъ жолунг.

Адамлагъа, тил жүрюютюп, сёз салма,
Ахыратны азабын сатып алма.

Эсириклик этген болсанг юмметге –
Ёталмазса жаханимден жаннетге.

Тенглеринге этген болсанг изарлыкъ –
Ахырында келир санга бу тарлыкъ.

Къызгъанч болсанг, азны-кёпню санарса,
Къыямат кюн жаханымде жанарса.

Сакъ бол, адамны ызындан иш сёгерсе, –
Ахшылыкъларынгдан берип төлерсе!

Намаз къылсанг адамлагъа кёзбаугъа, –
Алырса Аллахны сен кесинге жаугъа.

Жалгъан айтсанг, сен аузунга келтирип,
Ийман тохтар сенден кенгнге секирип.

Адам хакъын алгъан болсанг сен, урлап, –
Алыр сенден къыямат кюн он къарлап.

Бу дунияда этсенг шо бир артыкълыкъ, –
Келир санга ахыратда жазыкълыкъ.

Бу дунияда барсанг нафсынг жолуна,
Эркин этсенг Ибилисни къолуна, –

«Намаз къылма!» – деп арсарсыз буюруп,
Ёле туруп, ийманынгы сыйырып.

Алдар сени, дунияда кючюн жайып,
Этер санга къыямат кюн бек айып.

Айтыр ол кюн: «Айып этме, – деп, – манга,
Айып тийишлиди менден бек санга!

Дунияда бай болуп, санга бармадым,
Къуру уасуас бла сени алдадым.

Салдым сени къутулмазлыкъ тузакъгъа,
Къачарыкъма сенден бюгюн узакъгъа».

Нек къоркъмайса, бу ишлени кёре-биле?
Нек тураса дунияда ойнай-кюле?

Мени жаным, намазынгы къалдырма,
Ибилисни тузагъына салдырма.

Сен алдатсанг Ибилисге, душманнга –
Ахырында сен къалырса бушманнга.

Бушманлыкъдан артда файда тапмазса,
Артха айланып бу дуниягъа къайтмазса.

Бу дуниягъа къайтырынгы сюерсе,
Къайталмайын, жаханымде кюерсе.

Аллах бла сакъланабыз биз ма андан,
Тергеу алгъын, харип адам, сен мындан.

Беш намазны къалдырмайын эталгъан,
Харам затдан кесин сакълап кеталгъан –

Ибилисге бойсунургъа унамаз,
Ахыратда бу ишлени сынамаз.

Алдатмай тур кесинги Ибилисге,
Хакъ ийнан файгъамбар айтхан хадисге.

Файгъамбар айтханланы иги ангыла,
Мен да айтама, сен да, ийнанып, тынгыла.

Беш намазны жамауатда къылгъаннга,
Беш ахшылыкъ барды аны эталгъаннга:

Дунияда анга факъыралыкъ кёрюлмез,
Ёлгенинде, къабыр азап берилмез.

Ючюнчюсюн баян этмем мен санга –
Берирле тефтерин он кюнден анга.

Сыйратда кёк жашнагъан кирик жюрюр,
Хыйсапсыз, азапсыз жаннетге кирик.

Кязим харип бу назмуну этгенде,
Къойду, тынды, бейтлери жюз жетгенде.

Аллах анга жаннет кийим кийдирсин,
Хар бирине жаны кирик суюдюрсюн.

1910

ФАЙГЪАМБАРНЫ ХАПАРЫ

МАУЛЮТ

Файгъамбарны туугъаны

Муслийманла, айтайым –
Маулютха тынгылагъыз.
Файгъамбарны хапарын
Башдан-аякъ ангылагъыз.

Аллын башлап айтайым
Болушуну ал бурун:
Халкъдан алгъа жаратды
Файгъамбар боллукъ нюрюн.

Аны ючюн жаратды
Жети кёкню, жерлени,
Аны ючюн болдурду
Тишилени, эрлени.

Хар жаратхан затындан
Аны артыкъ суйгенди.
Махлукъатха Аллах аны
Рахмат этип ийгенди.

Аллах мурат этгенди
Аны нюрюн жаяргъа.
Аны нюрю башланды
Бирден бирге таяргъа.

Таза болгъан атадан –
Сыйлы анагъа айланды,
Ата-ана ахшысы
Файгъамбаргъа сайланды.

Бир файгъамбар озмады
Китабында кёрмейин,
Аны бла къоймады,
Суюнчюлюк бермейин.

Бу сыфатда, бу халда
Кёче-келе кетдиле.
Къурайишли Меккада
Абдуллахха жетдиле.

Аны нюрю атадан –
Аминатха эннгенди.
Сыйлы болгъан ананы
Бууазлыгъы женгнгенди.

Файгъамбарла тюшюнде
Кезиу-кезиу къайтдыла, –
Къарнынгдагъы жашындан
Сюйюнчюлюк айтдыла:

«Сенден сыйлы Уллу Аллах
Бир къатынны кёрмеди,
Санга берген баланы
Бир къатыннга бермеди.

Инша-Аллах, къоркъма сен,
Ырахатланып жатарса,
Къарнынгдагъы туугъанда,
Сен Мухаммат атарса».

Бууаз болуп анасы
Эки ай тамам болгъанда,
Ёлдю атасы Абдуллах,
Мадинагъа баргъанда.

Къайын ата жюк болду
Аминатха, къараргъа, –
Аямайын кюрешди
Хар ишине жараргъа.

Аллах сюйген файгъамбар
Тууар кезиу жетгенде,
Аны тапхан анасы
Кюченнгисин этгенде,

Сыйлы болгъан мёлекле
Жан-жанындан чапдыла,
Башхаладан жашырып,
Къанатларын жапдыла.

Эки хур къыз келдиле,
Аначылыкъ этдиле.
Мариям бла Асият
Мычымайын жетдиле.

Анасындан тууду ол –
Аурутмайын арытып,
Бу дуниягъа келди ол,
Толгъан айлай жарытып.

Тууду таза жууулуп,
Тамам киндик кесилип,

Кёзю сурма сюртюлюп,
Ариу сюннет этилип.

Башын ёрге кётюрюп,
Къолун жерге жетдирип,
Кёзюн кёкге къаратып,
Тилин тасбих этдирип.

Он экинчи баш кече,
Раббигъул ауал айда,
Тууду, къууанч кёп болду
Кёкде, жерде – хар къайда.

Аны нюрю жарытды
Кюн чыкъгъанны, батханны,
Сыйлы этди Уллу Аллах
Аны бизге тапханны.

Жети кёкде мелекле
Мархабагъа турдула.
Андан сора шайтанны
Кёкде къоймай къуудула.

Маула я сва салли уа саллим
Даиман абада
Гъала хабибика
Хайрилхалкъ и киллихим...

«Мархаба, я мархаба,
Ой, ахырат юйюбюз,
Эсен келгин, сау келгин,
Халкъдан сыйлы бийибиз.

Ол дуниягъа чыкъгъанын
Саулай алам билгенди,
Хар бир къайгъы тас болуп,
Уллу къууанч келгенди», –

Деди аланы хар бири,
Таууш этип мархаба.
Мархаба, я мархаба,
Бади-шахим мархаба.

Мархаба, я мархаба,
Кёз жарыгъым мархаба,
Мархаба, я мархаба,
Жан тамырым мархаба.

Мархаба, я мархаба,
Дуния уллусу мархаба,
Мархаба, я мархаба,
Халкъ сыйлысы мархаба.

Мархаба, я мархаба,
Сенсе Хакъны суйгени.
Мархаба, я мархаба,
Сенсе халкъны суйгени.

Мархаба, я мархаба,
Маулютюнгю кьургъанбыз,
Мархаба, я мархаба,
Сени алынга тургъанбыз.

Къабыр азап кьргюзтмей,
Къабырлада жатдырлыкъ,
Гюняхланы кечдирип,
Жаннетлени тапдырлыкъ.

Мархаба, я мархаба,
Шафагъатны билебиз,
Мархабагъа биз туруп,
Сенден аны тилейбиз.

Ол туугъанлай, ёчюлдю
Мажюс оту, – жанмады.
Фарис сууу кьуруду,
Бир тамычы таммады.

Арсар болуп къалдыла
Кяфырланы башлары.
Муру-чуру болдула
Къуллукъ этген къачлары.

Къутулгъанлай, Аминат
Бир суююнчю жиберди:
«Келсин, кьрсюн атабыз,
Аллах бизге жаш берди!»

Абдул-Муталиф, барып,
Жашны алып кьргенди.
Хар кьргенин Аминат
Анга айтып бергенди.

Жашны алып кьойнуна,
Кёп сёзлеге жетди ол.
Къууанып, Уллу Аллахха
Кёп шукурла этди ол.

Алты ай жукка ичирди
Ёз анасы Аминат...
Тынгылагъыз, айтады
Сют анасы Халимат.

«Бану-Сагъит атлыды
Биз жашагъан элибиз.
Жауун жаумай, кюн къысып,
Къайгъылыды кёлюбюз.

Элибизни ахшысы
Жыйылдыла, толдула.
Къатын, киши къалмайын,
Оноу-кенгеш болдула.

Оноулары ол болду:
Биз Меккагъа барайыкъ,

Къурайишли тукъумдан
Эмчек улан алайыкъ.

Берекетли туююдю
Биз жашагъан жерибиз.
Къурайишли бийледен
Берекетле кёрюрбюз.

Бу оноуну юсюнден
Ашыгъышлы тебиредик.
Асыры ашыкъгъандан
Бир бирге онг бермедик.

Къарыусуздан эшегим,
Мени озуп, кетдиле.
Менден алгъа хар бири
Мекка элине жетдиле.

Менден алгъа хар бири
Эмчек улан алдыла.
«Жеталмадың, къалдың!» – деп,
Манга айып салдыла.

Болалмадым алача
Мен кесими къуаргъа.
Барып кирдим мен элге –
Эмчек улан суаргъа.

Бир себепсиз болмайды
Уллу Аллахны хар иши,
Мени аллыма жолукъду
Жарыкъ бетден бир киши.

Бир жанына бурулуп,
Манга ётерге къойду жол,
Абдуллахны атасы
Абдул-Муталиф эди ол.

Улан излегеними
Айтханымда мен анга:
«Сен суюгенлей болсун!» – деп,
Жууап берди ол манга. –

Менде барды бир ёксюз,
Уланымдан туугъанды.
Алыр болсанг – берейим,
Алты ай тамам болгъанды».

Айтды манга: «Къайт артха,
Сени бла барайыкъ.
Алыр болсанг, аны биз
Ишлерине къарайыкъ».

Къайтып бардыкъ юйюне,
Мени сыйлы кёрдюле.
Дарийлеге бёленнген
Жашны манга бердиле.

Жашны алгъанлай къойнума,
Кёзюн ачып къарады.
Кёзлеринден нюр чыгъып,
Жюрегиме жарады.

Айтхан эдим алагъа:
«Мен ызыма къайтайым,
Бу жашчыкъны болушун
Мен эриме айтайым».

Барып айтдым эриме:
«Кел, барайыкъ, кёрейик,
Мен суйгенни сен суйсенг,
Эмчек алып келейик».

Эрим айтды, кёргенлей:
«Нек алмадың муну сен!
Манга сормай алсанг да,
Ыразы боллукъ эдим мен».

Женгил болду хар саным –
Аны эмчекге алгъанлай.
Ёшюнлерим къыздыла,
Аны аузуна салгъанлай.

Жашны алып тебиредик,
Къабыл болуп тилекле,
Нёгерлеге жетишип,
Ырахатланып жүрекле.

Нёгерлерим келдиле,
Жашны алып кёрдюле,
Алгъыш этип хар бири,
Жашны манга бердиле.

Къууанышып барыбыз,
Эмчеклеге къапландыкъ.
Эшеклеге минишип,
Жолубузгъа атландыкъ.

Баралмагъан эшегим
Барын озуп башлады.
Жашчыкъ бла миннгенлей –
Алгъын халын ташлады.

Аны эмчекге алгъынчы –
Такъыр эди жашауум.
Ол юйюме киргенлей –
Эркин болду ашауум.

Аны эмчек алгъынчы –
Кеси жашым тоймаучед.
Кече жатсам, төшекде
Кёз кысаргъа къоймаучед.

Аны нюрю бла мен
Бютюнлендим жарыкъдан.

Бёлек кёюм бар эди –
Бек къарыусуз, арыкъдан.

Къойларымы жыйдырып,
Аны аллына элтдирдим,
Сыйлы сабий кёолларын
Сыртларына жетдирдим.

Арыкъ болгъан малларым –
Къалмай семиз болдула.
Къуруп тургъан желинле –
Къызып, сютден толдула.

Бир табакъгъа аш салып,
Анга ашатсам башындан, –
Тоюучу эди юйюрум
Аны къалгъан ашындан.

Ол табакъны толтуруп,
Бирер-бирер бергенде,
«Тоярламы, – деп, – андан?» –
Кесим сынап кёргенде, –

Ашаучу элле бирерин,
Бир затын да къоймайын,
Къалыучу элле къарашып,
Биреринден тоймайын.

Жашларыма айтыучем:
«Мухамматны урмагъыз!
Мухамматдан алгъа сиз
Ашха тие турмагъыз».

Кезиуюне келгенде
Жумушуму этерге,
Чыкъды бир кюн жаш бала
Къойчукъланы кютерге.

Жашчыкъ келди къууулуп,
Бети сары-акъ болуп,
Хахай этди ол манга,
Жилямукъдан кёз толуп.

Айтды манга: «Ой, анам,
Мухамматха жетсенг а, –
Сау табарса деп аны
Ахшы къууум этсенг а!»

Чабып бардым мен анга,
Жюрегим бек таралып,
Тапхан эдим мен аны
Кёзю кёкге аралып.

Ол къыртышха олтурду,
Баргъанымы кёргенлей.
Жюрегими жазды ол,
Манга айланып кюлгенлей.

Жюрегим бек туююлду,
Аны алай кѳргенде.
Ырахат этди мени
Айтып хапар бергенде.

Айтды манга: «Ой, анам,
Эки мѳлек чыкѳдыла,
Кѳолларымы тутдула,
Тюз сыртымдан жыкѳдыла.

Жютю бичакѳ алдыла,
Жюрегими жардыла,
Аман кѳанын кетерип,
Жарыкѳ нюрюню салдыла.

Ёшюнюмю тикдиле,
Олсагѳат сау этдиле,
Сен келгенни кѳргенлей,
Мени кѳоюп кетдиле».

Аны кибики мен анда
Кѳп аламати кѳргенем,
Кѳоркѳгѳандан, элтип аны
Мен юйюне бергенем.

Хапарын айтдым сизге, –
Жюреклеге салыгѳыз.
Салауатла кѳп салып,
Шафагѳатын алыгѳыз...»

*Файгѳамбарны кѳкге чыкѳгѳан
хапары*

Тынгылагѳыз, айтайым
Кѳкге чыкѳгѳан сафарын.
Эсигизде тутугѳуз
Файгѳамбарны хапарын.

Бир баш кече Меккада
Кесим жукѳлап тургѳанлай,
Мен элгенип уяндым,
Жабырайыл кѳычыргѳанлай.

Чыкѳдым эшик аллына,
Кѳайгѳы этип, кѳоркѳаракѳ,
Кѳрдюм эшик аллында –
Жер салынып бир боракѳ.

Кѳрдюм – аны жанында
Ёре туруп бир мѳлек.
Айтды манга: «Я Расул,
Кѳабыл болду хар тилек».

Бийик эди кѳадырдан,
Атдан бираз гитчерек,
Нюр жаухардан кѳуралып,
Юсюндеги ат керек.

«Мин атынга, я Расул,
Биз атланып кетейик.
Инша-Аллах, бюгече
Жети кёкден ётейик».

Миндим, анга тутдуруп,
Аякъларын алдырып,
Кёз жетмеген жерлеге
Атламларын салдырып.

Биз ёрлесек тик ёрге –
Узун болуп арт жаны,
Тигелесек баш эншге –
Бийик болуп ал жаны.

Бир сагъатны ичинде
Биз Къуддусха жетишдик.
Файгъамбарла келдиле,
Салам-келям этишдик.

Файгъамбарла барысы
Мени ийманнга салдыла,
Эки рекят намазны
Мени бла къылдыла.

Андан чыгъып, борахъны
Бир тогъайгъа байладыкъ.
Андан ёрге экибиз
Жыяулукъну сайладыкъ.

Мигирашха чыгъып, биз
Жети кёкден ётгенде,
Жети кёкден къутулуп,
Ситиратха жетгенде,

Айтды манга Жабырайыл:
«Мындан ары баралмам,
Изми болмай мен барсам,
Ачымайын къалалмам».

Жабырайылгъа мен айтдым:
«Энди къалай ётейим?
Танымагъан жериме
Кесим къалай кетейим?»

Биз ол сёзде тургъанлай,
Бир жашил раф-раф жетди,
Андан ары ол манга
Ариу нёгерлик этди.

Жашил раф-раф бла мен
Кёк жабыудан ётгенбиз.
Кёк жабыудан къутулуп,
Къутусугъа жетгенбиз.

Биз жетгинчи, Уллу Аллах
Хар айтырын арз этди,

Юмметиме ол мени
Элли намаз фарыз этди.

Муса бла кенгешип,
Хар ишими тындырдым.
Къайтып барып тиледим,
Беш намазгъа жыйдырдым.

Къайтып келип Къуддусха,
Ала бла кёрюшдюм.
Жатхан жерим сууумай,
Мен Меккагъа жеришдим.

Тынч чыгъарын сюйсегиз,
Ёле туруп жаныгъыз –
Маулют этип, сиз Анга
Салауатла салыгъыз.

Къыямат кюн сиз Аны
Шафагъатын алыгъыз,
Жаханимни отундан
Узакъ болуп къалыгъыз.

*Маула я сва салли уа саллим
Даиман абада
Гъала хабибика
Хайрилхалкъ и киллихим...*

Сыйлы сюйген къулуна .
Рахмат этсин Уллу Аллах.
Ахлу-асхапларына
Ыразы болсун бир Аллах.

Маулют этген адамла,
Биз тилейбиз, я Аллах,
Муну жазгъан адамны
Гюняхларын кеч, Аллах!

Биз жыйылгъан къулланы
Жаннет ахлу эт, Аллах!
Амин, амин, я Аллах!
Амин, амин, я Аллах!

Адам – адам болургъа
Динни жарыгъы керек.
Хатерлиге, игиге
Ачылсын жаннет эшик.

Дин къардашла, ахлула,
Бирден болургъа керек.
Файгъамбарны саламын
Бирден сорургъа керек.

Файгъамбарны туугъанын,
Кёкге учханын санадым.
Аны ёлген хапарын
Айталырмы къаламым?..

Тынгылагъыз, айтайым, —
Жюреклеге алыгъыз,
Шафагъатын эсгерип,
Салауатла салыгъыз.

Дуния уллусу Мухаммат
Алтмыш ючге жетгенди.
Жилямукъла тегюгюз —
Ол дуниядан кетгенди.

Жууукъ болгъан заманда
Ол дуниядан кетерге,
Аллах ийди келечи
Анга хапар этерге.

Келип айтды келечи:
«Мени Аллах ийгенди,
Сени сюйген Уллу Аллах
Тансыкъ болуп излейди».

Бу хапарны эштгенде,
Къайтып келди юйюне,
Тансыкъ болгъан Аллахны
Буйругъуна сюйюне.

Келип, юйде тура эди
Уллу кызы Фатимат.
Аны алай кёргенде,
Чабып келди къатына.

— Атам, жаным, къалайды
Сени бюгюн халларынг?
Нек мудахса сен былай,
Ауруймуду санларынг?

— Не этейим, Фатимат,
Саным кызып кюеме.
Тансыкъ болгъан Аллахха
Жаным барса сюеме.

Бу хапарны эштгенлей,
Асхаплары жетдиле.
Дауаф этип хужрасын,
Жиляй-жиляй кетдиле.

Билял эди хар эрттен
Файгъамбаргъа келиучю.
Жукълаймыды, уйумуду —
Халын соруп билиучю.

Келип айтды; «Ассалату
Я хабибу Зул Желал».
Жууап этди файгъамбар:
«Баралмам мен, ай Билял.

Иймам болсун, Аубекир,
Энди бар да, хапар айт.
Анга уюсун асхапла,
Заман болду, энди къайт».

Биял деген, баш ачып,
Жияй-жияй къайтханды,
Файгъамбарны хапарын
Асхаплагъа айтханды.

Ёрге турду Аубекир –
Иймамчылыкъ этерге,
Чыдамады жиямай
Михрабына жетерге.

Жияу болуп межгитде –
Къычырыкъдан толгъанды.
Асхапланы тауушу
Файгъамбаргъа баргъанды.

«Тутугъуз, мен турайым,
Межгитиме барайым,
Асхаплагъа жетишип,
Халларына къарайым».

Ёре туруп, барды ол
Межгитини аллына,
Мудах болуп къарады
Асхапланы халына.

Ёлюм мени айырса
Сизден, – деди Мухаммат, –
Асхапларым, этеме
Сизни Аллахха аманат.

Аны зикир этип, сиз
Ол айтханны этигиз.
Ийман бла, дин бла
Бу дуниядан кетигиз...

Жаханимден, сюйсегиз,
Узакъ болур жаныгъыз,
Маулют этип, сиз Анга
Салауатла салыгъыз».

Маула я салли уа саллим
Даиман абада
Гъала хабибика
Хайрилхалкъ и киллихим...

Былай айтып, Файгъамбар
Къайтды юйюне, орнуна.
Жияу болуп, Фатимат
Къапланнганды бойнуна.

«Атам, жаным, ёлме сен,
Мен сени ючюн ёлейим.

Сен сау къалып, сени ючюн
Мен жанымы берейим».

«Жаным, къызым, Фатимат,
Кёпдю энди, жилияма,
Кёзлеринги сууун сюрт,
Кёпдю, къызым, къыйналма»

Хасан бла Хусейин
Келсинлечи къатыма.
Хапар берчи алагъа,
Суюген къызым Фатимат.

Ёле туруп, къатымда
Мен аланы кёрейим,
Къууанч болуп, Аллахха
Мен жанымы берейим».

Жашла чабып келдиле
Файгъамбарны аллына,
Туудукъларын кёргенде,
Тынчлыкъ келди санына.

«Амал жокъмуду, атабыз,
Сен жанынги бермезге?
Туумай къалсакъ, ахшы эди,
Сени былай кёрмезге».

Хасан бла Хусейин
Бу сёзлени айтдыла.
Жиляй-жиляй, экиси
Ызларына къайтдыла.

Былай эте тургъанлай,
Жабырайыл къайтханды,
Уллу Аллахны саламын
Файгъамбаргъа айтханды.

«Сор, – дегенди Уллу Аллах, –
Мен тилегин кёрейим,
Не тилесе Файгъамбар –
Аны анга берейим».

«Юмметими тилейме,
Айт Аллахха, къайт кери,
Олду мени тилегим
Туугъан кюнюмден бери».

Жабырайыл къайтханды,
Мычымайын келгенди,
«Юмметинги кечди», – деп
Суююнчюлюк бергенди.

Хар бир адам къабырда
Арасатха къайтханды,
Файгъамбаргъа хар бири
«Нафсым-нафсым» айтханды.

Файгъамбарым Мухаммат
«Юммет-юммет» дерикди.
Хар тилегин Уллу Аллах
Ол кюн анга берликди.

Юммет эсенг сен анга, –
Хукматынгы эт тамам,
Айт, жүрекни таралтып:
«Ассалату уа ассалам».

Сиз скойсегиз жаннетни,
Ырахат болур жаныгъыз,
Маулют этип, сиз анга
Салауатла салыгъыз.

Файгъамбарым бир шексиз
Кетеригин билгенди,
Асхапларын кёрюрге
Жаны бла скойгенди.

Асхаплары, терк болуп,
Чабып анга жетдиле.
Салам берип, анга ала
Уллу хурмет этдиле.

Осуятын этди ол,
Сабыр-сабыр сёлешип:
«Къууанайыкъ, – деди ол, –
Жаннетледе тюбешип.

Хасан бла Хусейин –
Жандан скойген балала,
Хасан бла Хусейин –
Фатиматха къалгъанла.

Келтиригиз жашланы,
Тобугъума салыгъыз,
Жаннетледе кёрейим,
Сау-саламат къалыгъыз.

Чакъырыгъыз Билялны,
Келсин мени къатыма.
Жюгюмю анга жюклетип,
Кёп миннгенме атына.

Сёлешигиз, айтыгъыз,
Ыразылыкъ алыгъыз,
Айшат бла Фатимат,
Сау-саламат къалыгъыз.

Билял салах къычырсын
Халкъгъа хапар берирге,
Асхапларым, жыйылып,
Жаназыма келирле.

Фазий къуйсун суууму,
Алий жуусун санымы,

Узайтмайын, береме
Бир Аллахха жанымы.

Аубекирни, Алийни
Жаназыма салыгъыз.
Асхапларым, барыгъыз
Сау-саламат къалыгъыз.

Жанны берген излейди,
Мен кесине берейим.
Юмметлерим, мен сизни
Жаннетледе кёрейим.

Сиз суюсегиз къалмайын
Жаннетлеге барыргъа –
Ашыгъыгъыз, унутмай,
Салауатла салыргъа...»

Бу сёздеде тургъанлай
Бир къычырыкъ келгенди,
Азырайыл болгъанын
Мухаммат да билгенди.

«Манга изми бармыды
Юйюгюзге кирирге?
Ол нюр болуп жарытхан
Бетигизни кёрюрге?»

«Ауруйд сыйлы Файгъамбар,
Деди анга Фатимат, –
Санга изми табылмаз
Кирирге аны къатына.

Биз турабыз къатында
Аны халын сурашып,
Бар ишинге, къардашым,
Биз турабыз жияшып».

Дагъыда бир къычырды:
«Мен кеталмам, кёрмейин,
Суюлюннгенни алып,
Суюгенине бермейин!»

«Кимди, атам, билмейме,
Сени кёрмей кетмейди.
«Артха къайт!» деп турсам да,
Айтханымы этмейди».

«Жан алыучу Азырайыл
Олду, къызым, Фатимат.
Сен тыймачы, кирме къой,
Келсин мени къатыма.

Ата бла ананы,
Эгеч, къардаш, баланы –
Айырыучу, къоймаучу,
Бир бири бла аланы.

Олду сыйсыз этдирген,
Жанын алып, сауланы.
Ата-ана къоймайын,
Ёксюз этген баланы».

Эшикни ачды: «Кел», – деди
Азырайылгъа Фатимат.
Кирип келди Азырайыл
Файгъамбарны къатына.

«Келгенмисе сен манга,
Зияратны этерге?
Угъай болса, келдингми
Жанымы алып кетерге?»

«Мен келгенме, буюрсанг,
Жанынгы алып кетерге.
Зияратны битдирип,
Сен айтханны этерге».

«Мен айтханны сен этсенг,
Сыйлы къонакъ мёлегим,
Юмметими жазыкъсын, –
Олду сенден тилегим...»

Уллу Аллахдан ол заман
Анга таууш жетгенди,
Хар тилегин Уллу Аллах
Анга къабыл этгенди.

Асхаплагъа билдирди
Хар бир затны тамамын,
Айтыгъыз деп, буюрду
Юмметлеге саламын.

«Суннетими тутсунла
Жандан суйген юмметим.
Ала ючюн хазырды
Шафагъатым, жаннетим». –

Былай айтып, Файгъамбар
Жанын берди Аллахха.
Юммет этген бизни анга –
Шукур болсун Аллахха.

Сиз суйсегиз юмметин,
Шафагъатын алыргъа,
Керек болур хар заман
Салауатла салыргъа.

Жиямукъла сиз тегюп,
Салауатла салыгъыз,
Осуятын тюз тутуп,
Ыразылыкъ алыгъыз.

Тынгылагъыз сёзюме –
Мындан оюм алайыкъ,

Анга ойлашып, тюзелип,
Жарыкъ бетден барайыкъ.

Бир жан умут этмесин
Бу дуняда жашаргъа, –
Узакъ, узун хар заман
Дунядагъын ашаргъа.

Расул кетген дуняда
Амал тапмаз къалыргъа,
Файгъамбаргъа бермеген
Эркинликни алыргъа.

Энди, жаным, къарагъыз.
Бу дуняны халына,
Халал, харам айырмай,
Алданганбыз малына.

Биз алдандыкъ дунягъа,
Къалай болур халыбыз?
Айырылып жаныбыз,
Топуракъ болур саныбыз.

Ахыратны унутуп,
Ахшы амал этмейбиз,
Аллах айтхан тюз жолдан
Биз барыбыз кетмейбиз.

Келигиз, дин къардашла,
Бу халланы къояйыкъ,
Харам затны биз къоюп,
Халал ашдан тояйыкъ.

Бу дуняны артха атып,
Ахшы амал этейик.
Гюняхланы кечдирип,
Бу дунядан кетейик.

Аллах айтхан затланы
Биз барысын этейик,
Аны бла биз аны
Рахматына жетейик.

Умут этип тилейбиз:
«Рахматынгдан эт бизни,
Сыйлы болгъан Файгъамбар,
Хатерингден кеч бизни».

Салат-салам айтайыкъ
Файгъамбарны жанына,
Асхап-асхап айтайыкъ
Юмметлени барына.

Салауатла салыгъыз,
Шафагъатын алыргъа.
Уллу Аллахдан тилейбиз –
Жарыкъ бетден барыргъа.

Аллах, Аллах, я Аллах,
Гюняхланы кеч, Аллах,
Аллах, Аллах, я Аллах,
Рахматынгдан эт, Аллах.

Аллах, Аллах, я Аллах,
Тилеклени кёр, Аллах.
Аллах, Аллах, я Аллах,
Жаннетлени бер, Аллах.

*Маула я салли уа салим
Даиман абада
Гъала хабибика
Хайрилхалкъ и куллим.*

Жюреклени таза этип,
Уллу Аллахха къайтайыкъ.
Дин къардашла, барыбыз
«Аллах, Аллах» айтайыкъ.

Хар тилеги табылыр
Уллу Аллахха къайтханны,
Жаннетлеге баш этер
«Аллах, Аллах» айтханны.

Зикир саны болмайын,
Кёп зикирге къайтайыкъ,
Бу дуняда, тохтамай,
«Аллах, Аллах» айтайыкъ.

Олду, гюнях къурутуп,
Муратлагъа жетдирлик.
Бармыд сизде, чакъырып,
«Аллах, Аллах» этдирлик?

Олду зикир жарыгъы, –
Сиз кёрмейсиз кёз бла.
Хар ауруудан сау болур
«Аллах, Аллах» сёз бла.

Сыйратдан тынч ётмебиз,
Аллах бизге «ёт» демей,
Бу дуниядан кетмебиз,
Аллах бизге «кет» демей.

Амал жокъду жашаргъа,
Ол дуниягъа къайтмайын,
Жаннетлени тапмабыз,
«Аллах, Аллах» айтмайын.

Ийман бла, дин бла
Ол дуниягъа къайтайыкъ.
Кече, кюндюз, тохтамай,
«Аллах, Аллах» айтайыкъ.

Сыйрат, мизан къутулуп,
Жаннетлеге ётейик,

Сабий къалмай, къарт къалмай,
«Аллах, Аллах» этейик.

Инша-Аллах, къутулуп,
Жаннетлеге кетербиз,
Анда къалмай юмметлер
«Аллах, Аллах» этербиз.

Хар къайгыдан къутулуп,
Жаннетлеге жетишип,
Хурла бла кычырып:
«Аллах, Аллах» этишип.

Сыйрат, мизан къутулуп,
Жаннетлеге киргенде,
Къалмай мукъмин кычырып:
«Аллах, Аллах», – дегенде,

Къалдырмасын Уллу Аллах
Бир жамалын кёрмейин,
Туура айланып, биз Анга:
«Аллах, Аллах», – демейин.

Амин, амин, я Аллах,
Амин, амин, я Аллах,
Амин, амин, я Аллах,
Амин, амин, я Аллах.

Муну жазгъан жетгенди
Юч он бла жетиге.
Жаннет ююш тилейди
Мёчюланы Беккиге.

Амин, амин, я Аллах,
Амин, амин, я Аллах,
Амин, амин, я Аллах,
Амин, амин, я Аллах.

Къазим, харип, сен жаздың
Файгъамбарны халларын.
Санга Аллах жол берсин,
Узакъ болсун саламынг.

Амин, амин, я Аллах,
Амин, амин, я Аллах,
Амин, амин, я Аллах,
Амин, амин, я Аллах.

*Я архама ррахимия.
Бирахматика.*

ИБРАХИМ

Аллахны атын эсгерип,
Бисмиллях деп башлайым.
Терк окъуна мен сизге
Хапар айтып бошайым.

Бурунгу заманлада
Жашады бир акъылман –
Узакълада, бизде да
Хапарлары айтылгъан.

Аны аты – Ибрахим,
Файгъамбаргъа саналгъан,
Игиликге табынган,
Халкъы скойген бир адам.

Жашы болмай, Ибрахим
Аллахдан жаш изледи.
«Бир жаш бер!» – деп, Аллахдан
Тохтамайын тиледи:

– Сен жаш берсенг, Аллахым,
Санга къурман этерем,
Сени ючюн бек скойген
Бир затымы кесерем.

Аллах анга жаш берди.
Анга Исмайыл атады.
Ол, малларын кесдирип,
Къурман этип башлады.

Сора тюшюнде эштди:
«Скойгенинги кесмейсе!
Былай бла энди сен
Муратынга жетмейсе».

Ол, къалдырмай, къойларын
Къурман этип ташлады,
Хар кечеден тохтамай
Бир тюш кёрюп башлады.

Къычырды анга Жабырайыл:
«Айтханынгы этмединг!
Къурман этип, алыкъа
Сюйгенинге жетмединг!»

Жюз туюси бар эди –
Барын кесип, аш этди.
Биягъылай, тюшюнде
Биягъы сёзню эштди.

Бар эди аны жюз аты –
Барысын да кесдирди.
Болгъан мюлкюн, къалдырмай,
Барын артын этдирди.

Мурат этди Ибрахим:
«Мен ишими битдирдим,
Сюйгеними къоймайын,
Мен сёзюме жетдирдим».

Дагъыда ол эштгенди,
Кече жукълап, тюшюнде:
«Энтда толмайды сёзюнг,
Жартылыкъ бар ишингде.

Мал кесгенден файда жокъ,
Исмайылны къурман эт.
Олду да бек сюйгенинг, –
Аны алып, таугъа кет!»

Таугъа кетмей не этсин –
Аллахына сёз берсе.
Бу тюшню да, тохтамай,
Жетмиш кече ол кёрсе!

Кёзю къыймай, жияды,
Жашын къурман этерге,
Амал тапмай, тебиреди
Таугъа аллып кетерге.

Анасына айтды ол:
«Исмайылны хазырла.
Эрттен бла керекбиз
Биз отуннга барыргъа».

Ашатды, кийиндирди,
Жолгъа салды баласын.
Къайгъылы этип къойдула
Аны тапхан анасын.

Ибрахим бла Исмайыл
Таугъа айланып кетдиле.
Бара-бара, экиси
Мина таугъа жетдиле.

Айтды Ибилис Хажаргъа:
«Жашны элтеди кесерге!

Сен керексе, мычымай,
Ызларындан жетерге!»

«Бу сёзлени нек айтдың,
Эй, къара бетли киши?!
Балалагъа болурму
Аталаны ол иши?»

Анасындан сёз тапмай,
Къайтды Ибилис, къыйнала.
Ызларындан чапды ол,
Жетди аланы Минада.

Жашха къарап, айтды ол:
«Сени элтеди кесерге,
Атанг мурат этеди
Сени къурман этерге».

Айтды Исмайыл: «Эй, киши,
Ата этерми бу ишни?!
Нек алдайса сен мени,
Къара бетли сен киши?»

Ийнанмады Исмайыл
Аны айтхан сёзюне –
Ташны алды къолуна,
Урду аны кёзюне.

Дагъыда бир таш алып,
Урду аны башына.
Ол таш бла аны ол
Жара салды къашына...

Айтды анга атасы,
Жашырмады бир жугъун:
«Жетди бюгюн этерге
Уллу Аллахны буйругъун...»

Хазыр болду Ибрахим
Жашын къурман этерге,
Кёзю къыймай, жиляды
Аны башын кесерге.

Къыбылагъа айланып,
Тюз тохтады Ибрахим,
Бичакъ алып къолуна,
Хазыр болду бу халил.

Жаныуарла, жыйылып,
Анга бары жиляды.
«Не этерикди халил?» – деп,
Аллах аны сынады.

Бичакъны жаш кёрюр деп,
Аны жаны къыйналды.
Кёрмесин деп бичакъны,
Жашны кёзюн байлады.

«Кёзлерими байлама,
Атам, байла санымы.
Мени анама кёргюзтме
Кёлегимде къанымы».

Бичакъ тартды бойнуна –
Бичакъ аны кесмеди.
Ырахат болуп жатды жаш,
Орнундан да тепмеди.

Ташха тартды бичакъны,
Аны сынап кёрюрге.
Ташны кесип, ол бичакъ
Ётюп кетди тюбюне.

Бичакъ къалай кесер эд,
Кесме десе анга Аллах!
Жашчыкъ къалай тебер эд,
Тепме десе анга Аллах!

Азат этип жашны, Аллах
Къочхар ийди орнуна.
Сёзюн тутханы ючюн
Ыразы болду къулуна.

Текбир этип, ол къочхар
Исмайылгъа эннгенди.
Къутулгъанын Исмайыл
Олсагъатдан билгенди.

Таууш келди башындан:
«Муратынга жетдинг, – деп.
Ыразы болдум мен санга:
Айтханынгы этдинг, – деп. –

Файгъамбарым, Ибрахим,
Сен билдирдинг ишинги.
Келтиргенсе орнуна
Кёре тургъан тюшюнгю».

Кёп шукурла этди ол,
Жашы азат болгъанда.
Къууандырды Хажарны,
Жашын алып баргъанда.

Муну ючюн борч болду
Бизге къурман этерге,
Салат-салам салыгъыз –
Муратлагъа жетерге.

Хар жыл сайын, тохтамай,
Сиз къурманла этигиз.
Машхар кюнде, къыйналмай,
Сыйратындан ётюгюз.

Сиз скойсегиз, юмметле,
Ырахат болур жаныгъыз –

Хар заманда, тохтамай,
Салауатла салыгъыз.

Кязим харип, сен айтдың
Ибрахимни назмусун.
Сууапларынг көп болсун,
Гюняхларынг аз болсун!..

Хар баланы кыйынлыкъ
Жаныгъан сагъатында
Акъ кьочхары макъырып
Келсин аны къатына!

РАСУЛ

Бир-эки сёз айтайым
Файгъамбарны халындан,
Белгили китаплада
Болгъаныны барындан.

Ол Расулну дуниягъа
Келири жууукъ болду,
Ёзю къарнында болуп,
Атасы Абдуллах ёлдю.

Раббигъул ауал айда –
Минг шукур болсун хакъгъа –
Расул, дуниягъа келип,
Белгили болду халкъгъа.

Сюйюп къолуна алды
Абдул-Муталиф, келип,
Шайтан-жин жияу болду,
Муну туугъанын билип.

Анасы Аминатдан
Расул дуниягъа энди,
Минг жылдан бери жаннган
Фарсла оту ёчюлдю.

Киса ханны къаласы,
Жарылып жерге тюшдю...
«Аллах, келечи ийип,
Жарытды», – дерге тюшдю...

Эртте-кеч бу дунияда
Ёлмей киши къалмайды.
Не кёп жашаса да ол,
Жашаудан а къанмайды.

Бир адам къалыр болса,
Файгъамбар къалыр эди.
Узакъ туугъан ёлмесе,
Дуния не болур эди?

Хажиге барып къайтхан
Хийжаратда онг жетип,
Аламгъа къайгъы тюшдю,
Расул дуниядан кетип.

Расул дуниядан кетип,
Алам къайгъыдан толду.
Асхапланы кёбюне
Дуния къарангы болду.

Этерлерин билмейин
Къалдыла, ахлары кетип.
Расулну таймакълыгъы
Барын къайгъылы этип.

Дуния тургъанлы не чакъ! –
Бир да къууанч этмеген
Расулну къайгъыргъаны
Жюрегинден кетмеген.

Ол келгинчи ачы эд
Быланы юлюшлери,
Унутулмай къалгъанды,
Ол Расулну ишлери.

Берирге хазыр элле
Расул ючюн жанларын,
Улан, къызы, ахлусу –
Бары да тапханларын.

Муну эштип, жилямай
Къалмады жангыз биреу.
Къалай жилямасынла –
Ол эди аркъа тиреу.

Расул дуниядан кетди
Тюз алтмыш юч жылында.
Жыйырма акъ тюк жокъ эди
Башында, сакъалында.

Таза жуууп, кебинлеп,
Раузасына салдыла.
Не этерлерин билмейин,
Хайран болуп къалдыла.

Ит кюню тюш заманда
Расул дуниядан кетди.
Ол кюнню кечесинде
Раузасын кёмюп битди.

Жиляу, бушманлыкъ бла
Юйлерине кетдиле.
Сайлап, Абу-Бекирни
Аны орнуна этдиле.

Эки жыл бла айдан
Бу да дуниядан кетди.

Хаттаб улу Омарны
Экинчи халиф этди.

Бу халифа заманда
Кёп жерлени алдыла,
Шам, иракъ, мисир халкъла
Муслийманла болдула.

Сау он жыл алты айдан
Бу да дуниядан кетди.
Сора Османны айырып,
Ючюнчю халиф этди.

Бир уллу фитна болуп,
Осман да шейит болду,
Муну халифалыгъы
Он эки жылгъа толду.

Бу Осман зулму бла
Шейит болгъан кечеде
Алийни халиф этди,
Айырып төртюнчюге.

Алий да шейит болду,
Беш жыл халифа болуп.
Сора бу жалгъан дуния
Къалды фитнадан толуп.

Дуния бир жалгъанды да,
Быланы да къоймады.
Ненчауланни жутду бу –
Кёзю бир да тоймады.

Биреуге да мюлк болмай,
Бу бир алдаулукъду да!
Мени ырахат къояр деп,
Ийнаннган зауукъду да!

Эки да дунияда ол –
Адамланы солтаны,
Бизни къурлай къоймасын
Шафауатындан аны.

Я-Раббий, сен рахмат эт
Абу-Бекир, Омаргъа,
Осман, Хамзат, Алийге,
Хасан, Хусей, Хайдаргъа!..

ДУНИЯ

Дуниягъа ийнанмагъыз,
Ёлюмню унутмагъыз,
Дунияны къууанчына
Узакъ умут тутмагъыз.

Дуния бир аман затды –
Ийнандырады жаман.
Акъылы болгъан киши
Ийнанмаз анга, баям.

Дуниягъа ийнанганма,
Ёлюмню унутханма,
Жаш ёмюрюм кетгинчи,
Узакъ умут тутханма.

Ахыратны унутханма,
Дуниягъа къыйналгъанма.
Сормай уруп жыгъар деп,
Энди уа ийнанганма.

Не ассылыкъла этдим –
Аллахым кечсин аны.
Аллахым, сен кечмесенг,
Тынчайып болмаз саным.

Намазымы эталмадым,
Гюняхларым толгъунчу.
Ёлюмге ийнанмадым,
Сакъалым акъ болгъунчу.

Ата ыразы болмаса,
Азапха тутулурма.
Къыямат кюн анамдан
Мен къалай къутулурма?

Эгеч, къардаш, къоншула,
Жюрек къыйналгъан жанла,
Менден хата кёргенле,
Кечигиз, муслийманла!

Жашлыгъымда ёлмем деп...
Билалмадым халымы.
Жан алыучу келгенде,
Сормай алып жанымы.

Иймансыз этме, Аллах,
Тилим да тутулгъан кюн.
Дуния ауарам кетер
Жан берип къутулгъан кюн.

Кимди ёлюмню суйген,
Айтчы бир жууап манга?
Жюз минг жыл жашасанг да,
Ол кёп кёрюнмез санга.

Мен къоба тебиресем,
Чум тыякъгъа тыянып, –
Анда боюн салырма,
Ёллюкме деп, ийнанып.

Иймансыз этме, Аллах, –
Буду сенден тилегим,
Ол кюн бир жетерине
Ийнаннганды жүрегим.

Бир кюн бир ауруу тийип,
Бузулурла халларым –
Бу ишлеген къолларым,
Бу жүрюген санларым.

Не къыйынды, къардашла,
Быллай халла келген кюн,
Дуниядан айырылып,
Татлы жанны берген кюн!

Ахлуларынг, жыйылып,
Санга жилау этген кюн.
Жуууп, кебин да салып,
Сени алып кетген кюн.

Сени, къабыргъа элтип,
Жер тюбуне кёмген кюн.
Жамауат, айырылып,
Къайтып юйге келген кюн.

Дуниягъа чыкъгъан адам,
Сен ёлюмге хазыр бол.
Ёлюмге мадар билген –
Жууабын айтсынчы ол.

Дуниядан кетген адам –
Келмейди бери къайтып.
Не къоркъсакъ да, ёллюкбюз,
Не этеме муну айтып?

Тар къабырда къалырбыз
Тёшексиз, жууургъансыз,

Къарындашсыз, эгечсиз,
Ата, ана, улансыз.

Бу затланы кѳрмем дер
Дунияда сени халынг.
Сени азапха тутар
Харамдан жыйгъан малынг.

Къыйынлыгъынг кѳп болур,
Санларынг да чирирле.
Къурт болур хар бир санынг,
Жаныуарла жүржүрле.

Дуния, мени алдадынг,
Жокъду сенден да файда!
Бу ишлени кѳрлюкге, –
Жаным, ырахатлыкъ къайда!

Башсыз къала къатынла,
Жашсыз къала атала, –
Энтда ненча ёмюрню
Барлыкъды бу къатлана?

Къыйынлыкъгъа буюрдунг
Ёксюз къалгъан баланы,
Баласындан айырдынг
Сарнау салгъан ананы.

Ашамайды, сагъынмай,
Атламайды, абынмай...
Ажал кюню бир жетсе,
Анга дарман табылмай...

Я Разакку, я Аллах,
Къарагъын фазлук бда,
Жаннетде къоншу этгин
Мухаммат расул бла.

АЖАЛ

Дуния деген – жалгъанды,
Жюрекни ичи тоймайды.
Ажал деген – къатыды.
Къарап кёрсе – къоймайды.

Ажал ауруу алайды:
Санларынга жайылыр.
Ата-ана, эгеч-къардаш –
Бир биринден айырыр.

Ажал деген алайды:
Марап, кёрюп тутады.
Жуууп тургъан бетинги
Акъыраплай жутады.

Ажал ауруу къызыуду, –
Санларынга жайылыр.
Эки татлы суюгенни
Бир биринден айырыр.

Ажал ауруу алайды:
Уча келип, къонады,
Тенгсинмеген тенглеринг
Къабыр къанга жонады.

Ажал деген алайды:
Тар мекамгъа жыяды,
«Булбул» деген тилинги,
Сёлешдирмей, тыяды.

Ажал деген алайды;
Туу санланы эритген,
Ана бла баланы
Бир бирине термилтген.

Гюнях ишни кёп этдим,
Ёмюрю ёлмей къаллыкъча,
Энди тюшдюм тузакъгъа,
Аугъа тюшген балыкъча.

Жылым келди алтмышха,
Олтурдум кюн тууушха,
Жолоучугъа жүрюючю –
Жалкъау болдум жумушха.

Жазмай къойду чөгючюм
Суууп кетген темирни.
Не этейим энди мен
Зыраф ётген ёмюрню?

Ахлуларым, келигиз,
Осуятымы – жазыгъыз.
Сыйлы Аллахдан къайтсын,
Къабырымы къазыгъыз.

Алимлеге беригиз
Ёлюгюмю жууаргъа.
Къардашларым, келигиз
Къумгъанымдан къуаргъа.

Кийимими, къалдырмай,
Факъырлагъа беригиз,
Алимлени барын да
Мени киби кёрюгюз.

Жамауатым, келигиз,
Сап-сап болуп, жыйылып,
Ийман бла ёлейик,
Сыйлы Аллахха сыйынып.

Кезиу манга жетгенди, –
Къалай болур намазым?
Кимни къолуна тюшер
Мен факъырны жаназым?

Дуния деген – бир аман
Минер базар ат болду,
Мен да миндим ол атха –
Бир файдасыз зат болду.

Ёмюрюмю тынчайтмай,
Чөгюч уруп кюрешдим.
Ол къадар къыйынымдан
Бир къат кебин юлешдим.

Жашай-жашай кёп заман,
Ишлей-ишлей тюгендим.
Къарыууму тауусуп,
Тюз артыма жүгендим.

Отуз жылымы айтайым –
Къайгъы бла эшикде.
Отуз жылымы айтайым –
Бир къарангы тешикде.

Былай бла ёмюрюм
Тынчайтмайын – бошадым.
Кесим кёре тургъанлай,
Кёргегеннге ушадым.

БЕШ НАМАЗ

I

Бисмиллях деп башлайыкъ,
Салат-салам айтайыкъ.
Адетде кюнде жетмиш
Биз тобагъа къайтайыкъ.

Биринчиси – бек алгъын
Бисмилляхны окъуюкъ.
Бисмилляхсыз иш этсек –
Ибилисге жол къойдукъ.

Экинчиси – кишини,
Сёгюп, сёзюн этмезге,
Дуниядан жёнгер алмай,
Жолубузгъа кетмезге.

Жёнгерибиз ол болур –
Къуран, келям окъусакъ,
Ибадетде жүрюсек,
Уллу Аллахдан къоркъсакъ.

Ючюнчюсю – кишиге
Зарлыкъ, зорлукъ этмезге, –
Дуниядан жёнгер алмай,
Жолубузгъа кетмезге.

Жёнгерибиз ол болур –
Оразаны биз тутсакъ,
Къыйыныбыз оу болур –
Харам, халал унутсакъ.

Беш намазны кылайыкъ,
Озуп не артха къалмайыкъ,
Ёле туруп, жёнгерге
Ибилисни алмайыкъ.

Бир сагъатны ичиндеди
Ууахтыны келиую,

Сексен минг жыл азапды
Бир намазны төлеую.

Жетиди жажанимле,
Сегиздиле жаннетле,
Ахыратха айланыгъыз
Хар заман да, юмметле.

Халалдан мал жыйсагъыз,
Хыйсап жууап берирсиз.
Харамдан мал жыйсагъыз,
Ауур азап кёрюсюз.

Артыкъ хайыр келмейди
Дуния малны кёбюнден,
Жюрюп къалай ётерсиз
Къылдан инчге кёпюнден?

Дуния ючюн талашып,
Хыйла сюрюп кюрешдик.
Андан хайыр чыкъмады,
Аллах айтды, биз эшитдик:

«Тилигизни тыйыгъыз,
Жалгъан айтмай, тил этмей,
Нафсыгъызны тыйыгъыз,
Аман жолгъа юйретмей.

Зекят, фитир беригиз,
Жарлылагъа жарагъыз.
Кёкден, жерден эс этип,
Айгъа, кюннге къарагъыз.

Бир заманда жокъ эдинг,
Туудунг, ёсдюнг, жаш болдунг.
Ёлюрюнге ийнандынг –
Адамладан баш болдунг.

Кече болса, Аллахха
Шукур этип жатыгъыз.
Бек сыйлы Файгъамбаргъа
Салат-салам айтыгъыз».

Къуран бла билдирди
Ахыратны халларын,
Уллу Аллах кечиучюдю
Тоба этген къулларын.

Узакъ жолгъа къуралдыкъ –
Азыкъ алмай кетмейик.
Болжалы къысха болур,
Узакъ умут этмейик.

Башыгъызны буругъуз, –
Кёзюнг харам кёргенлей,
Бушууунгдан файда жокъ,
Азырайыл келгенлей.

Жанынгы тартып башлар
Аякъладан, жикледен.
Кёкюрекден, билекден,
Башындагы тюкледен.

Жанар, кюер жүрегинг,
Ананг билмез халынгдан.
Тюк тенгли файда болмаз
Адамынгдан, малынгдан.

Сёлешалмай, сёз эштмей,
Тутмай къалыр санларынг.
Кёзлеринге кёрюнюр
Ахыратны жоллары.

Олсагъат шайтан жетер
Ийманынгы алыргъа.
Кесича кяфыр этер, –
Жаханимге салыргъа.

Гитчеликден саныгъыз
Ибадетде алышсын.
Уллу Аллах ийман берсин,
Жан ауалда болушсун.

Кече-кюн да этебиз
Гюнях бла кабахат,
Аллах бизге жиберсин
Расулундан шафагъат.

Татлы жанынг терк жукълар,
Къуруп къалыр санларынг,
Мереслеге чачылыр
Жыйып тургъан малларынг.

Дуниялыкъдан тоймайбыз,
Къарт болсакъ да, сюербиз,
Бир кюн бир, билмей туруп,
Акъ кебинин киербиз.

Акъ кебинни болмайды
Этеклери-женглери.
Къанга юсюнде жууарла
Къарындашы, тенглери.

Санларынгы жууаргъа
Сапын, къумгъан алырла.
Жамауат бла элтип,
Къара жерге салырла.

Жер тюбюнде жатарса,
Дуния жарыкъ кёрмезсе,
Къарт ананг жилий къалыр,
Артха къайтып келмезсе.

Соруучула келирле,
«Дининг нед?» – деп сорурла.

Жууабын бералмасанг,
Токъмакъ бла урурла.

Оюмсуз тепсемегиз,
Къызла бла уланла:
Тар къабырда къыйнарла
Акъырапла, жилинла.

Жиляй, сарнай къобарла
Бейнамазла къабырдан.
Жаханым акъырапла
Уллу болуп къадырдан.

Гюняхлыла бетлери –
Бир биринден суюмсюз,
Къабырладан къобарла,
Къымыжалай, кийимсиз.

Арасатха барырла,
Къырау тартып кёзлери,
Къоркъгъандан чыкъмай къалыр
Факъырланы сёзлери.

Забанийле келирле,
Асыланы кёрюрле,
От къамичиле бла
Жаханымге сюрюрле.

Кийдирирле юслерине
Къатырадан кёлекле,
Къолларында къамичи, –
Азап этген тилекле.

Къайнар суула къуярла,
Жанар, кюер санлары,
Сексенжыллыкъ азапда
Чыкъмай турур жанлары.

Ассылагъа хазырды
Жаханымни къуюсу, –
Табанындан бир тутса,
Къайнап башлар мыйысы.

Кеч билип сокъураныр,
Бу дуниядан кёчгенлей.
Чегиси дуккулланыр,
Хамим сууун ичгенлей.

Тюе бойну кибикди
Жаханымде жилинла.
Урса, ачыуу кетмез, –
Тамам минг жыл жилярла.

Кюн биширип кюйдюрюр
Азаплыла терисин.
Къыркъ минг къафырны силдер
Забанийни бириси.

Мукъмин къулла арасатха
Атлы болуп барырла.
Аны кѣрген ассыла
Сейирсинип къалырла.

Къауум-къауум барырла,
Толгъан айча жарытып,
Ибадетни ахшылыгъын
Ассылагъа танытып.

Бал шербетле ичерле,
Салкъынлагъа олтуруп,
Файгъамбарны юмметлери
Тѣгерегин толтуруп.

Соруу-сууал кѣрмезле
Гюняхлары силинип,
Жаннетлеге барырла,
Сууаплары билинип.

2

Муслийманлар, айтама:
Зикир болсун сѣзюбюз.
Мен Аллахдан тилейме –
Жаннет кѣрсюн кѣзюбюз.

Эй-хей, миллер, тилейме;
Намаз этмей жатмазгъа,
Къылмай къоюп намазны,
Гюняхлагъа батмазгъа.

Барыбызгъа борч болду
Намаз шартын билирге.
Намаз шартын билмейин –
Гюняхлагъа кирирге.

Эй-хей, миллер, тилейме:
Кече намаз къылыргъа.
Эрикмейин, талмайын,
Шартын билип турургъа.

Этмесек да андан артыкъ,
Беш намазны этейик.
Тюз жоллагъа тюзелип,
Ийман бла кетейик.

Жаннет деген – сыйлы зат,
Гюняхлы ары баралмаз.
Ол жаннетге барыргъа
Намаз къылмай жарамаз.

Бу дунияны затлары
Барысы да къалырла.
Намаз къоймай этгенле –
Нюр жаннетге барырла.

Намазын кьоймай этген –
Азапха зат тутулмаз;
Бир намазы кьалса да,
Ол азапсыз кьутулмаз.

Эй-хей, миллер, тилейме:
Салауатла салыргъа,
Беш намазны кьылыргъа
Жамауатха барыргъа.

Муслийманла, тилейме
Бу сёзлени унутмазгъа,
Бу сёзлени унутуп,
Терс жолланы тутмазгъа.

Муслийманла, тюзелип,
Тюз жоллагъа барайыкъ,
Жаханимни отундан
Узакъ болуп кьалайыкъ.

Ётюрюкню айтыргъа
Бир мукъминнге жарамаз.
Ётюрюкню кьоймасанг,
Ийман санга кьарамаз.

Ётюрюкню кьоймагъан –
Ахшылыкъны алалмаз,
Ётюрюкню кьошмайын,
Терс жоллагъа баралмаз.

Терс жоллагъа да барып,
Аякъ тутмай жыгъылсанг,
Ажалынг жетип, жанынг
Тамагынга тыгъылса,

Бир жерден мадар чыкъмаз
Ёлюм жолун тыяргъа...
Сыйлы Аллахдан тилейбиз
Жаннетлеге жыяргъа.

Ёлюм деген – керти зат,
Билмей туруп жетеди.
Ёлюр ауруу тийгеннге,
Анга ким да не этеди?

Бир кьауумну умуту –
Жашлай мен да ёлмем деп.
Уллу кёллю болмасын,
Бу затланы кёрмем деп.

Бу сёзлени да эштип,
Жюрегинге алгъанда,
Биз а нечик болурбуз,
Тар кьабыргъа баргъанда?

Ийман-ислам билейик,
Бизден заман кетгинчи,

Тоба этип кѡояйыкъ,
Ёлюм кѡоркѡуу жетгинчи.

Кѡп затланы кѡрюрсе
Кесинг жангыз кѡалгѡанда.
Не жууапны берирсе,
Мункар, Накир баргѡанда?

Мункар, Накир дегенинг
Тар кѡабырда жолугѡур,
Ол кѡабырны ичинде
Санга соруу сорулур.

Ислам динни сен тутсанг,
Жууап берип болурса.
Динни тутмай сен барсанг,
Хайран болуп туурса.

Бир да намаз этмесенг,
Кѡпмюд малынг, жулурча?
Кѡп малланы да кѡоюп,
Жер тюбюнде турурча?

Тар кѡабыргѡа киргенде,
Ишни халын билирсе.
Беш намазынг дегенни
Ол заманда кѡрюрсе.

Кѡп жерледе айтама
Беш намазны халындан,
Бизге файда жокѡду да
Бу дунияны малындан.

Бу сѡзлени айтама,
Жѡрегимден кѡыйналып.
Намаз шартын билейик,
Гитчеликден ийнанып.

Намаз борчду, адамла,
Акѡылбалыкъ болгѡаннга.
Аллах жаннетни берсин
Сѡзлерими алгѡаннга.

Жаннети да хазырды
Намаз этип тургѡаннга,
Жаханым да хазырды
Намазсыз кѡутулгѡаннга.

Дуния бизни алдамай,
Мудах болсун кѡлюбюз.
Аллах бизни тюзетип,
Жаннет болсун жолубуз.

Кѡп айтдын, Кязим факѡыр,
Жѡрегинг бола такѡыр.
Хар мукѡминни, я Аллах,
Жаннетинге сен чакѡыр.

ЁЛЮМ

Эй, адамны баласы,
Жанынг чыгып кетеди.
Жанынг сенден кетгенлей,
Бир мелеек жетеди.

Ол айтады ёлгеннге:
«Мухаммат дин келтирди,
Сен дуниянымы ёлтюрдюнг,
Дуния сеними ёлтюрдю?»

Ёлгеннге ол айтады,
Жатхан жерден алгъанда,
Келтирип, ол адамны
Къанга юсюне салгъанда:

«Эй, адамны баласы,
Айтчы, къайдады эсинг?
Къайда сени къууатынг,
Нек сёлешмейсе кесинг?»

Ий, адамны баласы,
Былай некди халларынг?
Къайдады алгъын къууатынг,
Нек тутмайды санларынг?

Дуния сени тыймады,
Келип анга жалындынг.
Ахыр кюнде жау болдунг,
Къанга юсюне салындынг.

Кетерикле – кетерле,
Айырылдынг сен жазыкъ,
Сени узакъ жолунг бар,
Алдынгмы болурча азыкъ?

Эй, адамны баласы,
Мадар болмаз ёлмезге,
Узакъ жолгъа кетесе, –
Къайтып бери келмезге.

Ийман бла ёлдюнгмю
Узакъ барыр жолунгда?
Барлыкъ жолунг – къарангы,
Чырагъынг жокъ къолунгда.

Бу дунягъа алдатмай,
Муратынга жетдингми?
Жангыз къалай турлукъса,
Нёгер хазыр этдингми?

Жатар жеринг – топуракъ,
Юсюнде болур къанга,
Ахлуларынг кетгенлей,
Бир таууш келир санга:

«Жанынг киби кёргенле
Санга къалай этдиле?
Киши келмей къатынга,
Жангыз къоюп кетдиле».

Китаплада жазылгъан:
«Дуния деген – кезиу», – деп,
Сиз да айта турурсуз –
«Файгъамбарны сёзю» деп.

Азырайылдан къутулур
Адам, ёлюп къалгъанда, –
Юсюнден тешип аны
Кийимлерин алгъанда.

Жанны берген кыйынды,
Кетди къарыуум, кючюм.
Акъырын жан берейим,
Алыгъыз Аллах ючюн.

Атам, анам сыласын
Кёзлерими, къашымы, –
Кёрюрге бир къоюгъуз,
Къысмагъанлай башымы.

– Жапмагъыз, – деп тилейди,
Башымы, ала кёргюнчю.
Энди аланы кёрюу жокъ,
Къыямат кюн келгинчи.

Барлыкъ жолум узакъды,
Къайтып бери келиу жокъ.
Сёзюмю унутмагъыз,
Энди сизни кёрюу жокъ.

Жапмагъыз сиз башымы,
Атам келип бир кёрсюн,
Салгъан кыйынларына
Бюгюн ыразылыкъ берсин.

Тогъуз айны кыйналып,
Ол къарнында ёсдюрген

Жарлы анам да кёрсюн, –
Саныма эт этдирген.

Бешигимде ёсдюрген
Анама бир къарайым,
Аллах ючюн, къоюгъуз, –
Тансыгъымы алайым.

Бирге ойнап тоймагъан
Къардашларым келсинле,
Аллах ючюн, къоюгъуз, –
Эгечлерим кёрсюнле.

Файгъамбарны сёзюдю,
Муну ахшы сунугъуз –
Юй ахлусуна ёлгенни
Кёре турма къоюгъуз.

Алгъа ёлгеннге – артдагъы
Ыразылыкъ беригиз.
Къыямат кюн болгъанда,
Жарыкъ бетден кёрюгюз.

Бир да адам къутулмаз
Бу дунияда ёлгенден.
Я Аллахым, сен сакъла
Иймансыз жан бергенден.

Ол адамгъа, баргъанда,
Жатхан жери да даулай:
«Нек келдинг бу тар жерге,
Турмай дунияда саулай?

Юсюмде кюлюучю эдинг
Сен, кесинги тыялмай,
Къалай келдинг кенг жерден
Бу тар жерге, уялмай?!

Ариу сёзлеринг къайда?
Нек, сёлешмей, былайса?
Айтып барыр жолунг жокъ,
Энди нек деп жияйса?

Ийман бла келдингми
Кенг дуниядан сен манга?
Нек билмединг, хей, адам,
Бу кюн жетерин санга?

Къыйналып юйле ишлединг –
Анда кимле жашарла?
Не кёп затынг къалса да,
Аны бирле ашарла.

Бош болду алты санынг,
Азырайыл жан алды.
Барын да къоюп кетдинг,
Энди санга не къалды?

Жерде ийманынг болсун,
Керек туююдю опуракъ,
Этинги къуртла ашарла,
Сюегинги – топуракъ...»

Къуранны окъуй турсанг –
Ол санга жолдаш болур,
Намаз, ораза тутсанг –
Ол санга къардаш болур.

Бисмилляхды дарманы
Жилян бла макъагъа,
Ол – къарангы юйюнгде
Тёшек болур аркъанга.

Туугъан адам кёреди
Бир Аллахны табасын,
Къоркъмасанг да, файда жокъ.
Аллах этер жазасын.

Аллахым, сен сакълагъын,
Иймансыз ёлюп кетмей,
Къыямат кюн сен болуш,
Кенг рахмунгу тар этмей.

Кимни да айырмайды –
Азырайылны жаулайым, –
Барын да ол алады,
Адам къоймай саулайын.

Ата, ана демейди,
Сабийни ёксюз этеди,
Жангыз демей, кёп демей,
Барын да ол элтеди.

Жаннетде кёрюшдюрсюн
Жарыкъ этип бизни Аллах.
Аллахдан келген эсе –
Ыразыма, алхам дулиллах!

САРНАУ ЭТГЕН КЪАТЫНЛАГЪА

Энтда айтама, тынгылагъыз,
Айтханымы ангылагъыз.

Сарнау этген къатынлагъа,
Сёз эшитмеген къатылагъа

Дин келямын эшитдиралсам,
Айтханымы этдиралсам,

Аллах бизге сүйюп къарар,
Ахыратыбызгъа жарар.

Кесин тыйып, къуралгъаннга,
Шош тынгылап туралгъаннга

Ланат этер уллу Аллах,
Мудах болур Расул-уллах.

Къууанчынгда къобуз таууш,
Бушууунгда сарнау таууш –

Аллах ачыуланган таууш,
Тынгылагъан – этсин сагъыш.

Анга ыразыланы жыяр,
Элтип жаханымге къуяр.

Азап кёреди ёлюк анда,
Сарнасала анга мында.

Забанийле анга келир,
Тюрлю-тюрлю азап берир.

Ала айтырла ол адамгъа,
Ол къалгъанда уллу даугъа:

«Ала айтхан кибикми эдинг?
Ырысхыны сенми бердинг?

Ырысхы бир Аллахданды,
Аланы айтханы жалгъанды».

Аны киби́к ишле болур,
Къабыры аны отдан толур.

Кеси да айтыр: «Бу не ишди?
Манга азап не ючюн тюшдю?!»

Мелеекле айтырла анга:
«Бу азапны берген санга –

Сени сую́ген ахлуларынҗ,
Ала ийген сауҗбаларынҗ.

Сени ючюн сарнайдыла,
Санга азап къурайдыла».

Ёлюк айтыр ахлулагъа,
Сарнап азап салҗанлагъа:

«Сизге Аллах азап берсин!
Мени кюнюм сизге келсин!»

Мелеекле э́терле жууап:
«Сени къыйнаҗанла жиляп –

Кийимлери отдан болур,
Бетлерине от жабылыр.

Э́тлерине ол жайылыр,
Жазыкълагъа ол табылыр.

Забанийле айтырла анга:
«Э́нди иги жиля манга!..»

Айтыр: «Э́нди сарнамайма,
Бетими да тырнамайма.

Ёлгенлеге къыйналама,
Жиляргъа мен уялама».

Забанийле айтыр анга:
«Налат тийишлиди санга!

Дунияда нек уялмадынҗ?
Аллах деп нек ойламадынҗ?..»

Алай айтып урурла аны,
Ургъан сайын – тюшер саны.

Къычырырла: «Ойлар, – деп, – ол,
Сарнаҗанны къояр, – деп, – ол!»

Жети кере урурла аны, –
Ургъан сайын тюшер саны.

Мелеекле анга айтырла:
«Игимиди сарнай турҗан?!

Дуния къазауатын э́тдинҗ,
Э́нди сауҗасына жетдинҗ!

Сауут ал да кѡолунга,
Эт кѡазауат Аллахынга!

Биз туурадан кѡарар ючюн,
Ким онглуду – таныр ючюн.

Бир кѡрейик, ким хорланыр,
Жаханимге ким быргъалыр!»

Жаханимге сюрюрле аны,
Анга ыразы болгъанланы.

Элтип барып отха атарла,
Жилягъанын тохтатырла.

Бу дунияда сарнаучула,
Ёлюклени махтаучула –

Жаханимде болурла ала,
Эки сатыр айырырла.

Бири турур онгларында,
Бири турур солларында.

Итле бла тенг юрюрле,
Жаханимге кенг сюрюрле.

Кѡайгъысында бетин жыртхан,
Неда чачын-башын жулкѡгъан,

Неда тобукъларын ургъан,
Быстырларын жырта тургъан –

Была кяфыр аламаты,
«Аллахха кѡазауат» – аты.

Тергесинле акъыллыла,
Тергесинле гитче-уллула.

Жаны кибик ахлусуна,
Азап ишни акъыл суна,

Быллай уллу азап сала,
Ёлюк былай мудах бола.

Кѡыямат кюн тюбешгенде,
Ёлюк бла кѡрюшгенде,

Айтыр: «Тынчлыгъымы алдынг,
Манга уллу азап салдынг.

Жууукъ эдинг – жаулукъ этдинг,
Татлы эдик – даулукъ этдинг.

Энди сени жауларыкъма,
Кѡыйынымы дауларыкъма...»

Сүйюп жияп анга мында,
Жау болурла артда анда.

Тохтатайым энди къалам,
Мындан оздурмайым келям.

Мукъминлеге хатыр этип,
Юч жыйырма сатыр этип,

Дин китапдан муну алгъаннга,
Назму этип салалгъаннга,

Анга нёгер болалгъаннга,
Шартын билип къалалгъаннга

Рахмат этсин уллу Аллах,
«Амин!» десин Расул-уллах!

ЭСГЕРТИУ

1

Я Аллахым, Сен кечгин
Гюняхларымы мени.
Ахшылыкъла этсек да,
Бек сюебиз биз Сени.

Дуниягъа ырахатлыкъ бер,
Къыйнап алма жанымы,
Керек кюнюмде манга –
Жолдаш эт ийманымы.

Жиляп санга келгенме,
Мен – бир жазыкъ, гюняхлы,
Жаханымден къоркъама,
Тюйюлме жаннет ахлу.

Жаннетни умут этеме,
Ёксюзча, жыр айтама,
Аллахым, Сен насып эт, –
Мен тобагъа къайтама.

Къыямат кюн махшарда
Онгдан бер китабынгы,
Ачма айыпларымы,
Женгил эт хыйсабынгы.

Хабибни хурмети ючюн,
Тутма мени азапха.
Манга кёре болма Сен,
Баргъан кюнде хыйсапха.

Фазлу келямынг бла
Жазыкъсын мен факътыргъа.
Мен бир ассы къулунгма,
Рахмунгдан къуума къыргъа.

Палахладан сакъла Сен
Эки дунияда бизни.

Кёп болгъан рахматынгдан
Манга да бер бир изми.

Къыямат кюн болгъанда,
Жарыкъ эт бетибизни.
Расулну кёрмекликден
Къуру этме кёзюбюзню.

Сен кеч гюняхларындан
Атам бла анамы.
Алагъа сен насып эт
Жаннет бла саламны.

Дагъыда Сен жазыкъсын
Къауум къардашларымы.
Къыйынларын тынч этгин
Жууукъ жолдашларымы.

Расулну юмметине, –
Саууна, ёлгенине, –
Аллахым, сен жазыкъсын –
Дуниядан кетгенине.

Барына да насып эт
Ийман бла ёлмекни,
Махшарда файгъамбарны
Нюрлю бетин кёрмекни.

Кёзюмю ачып къарайма
Бу дунияны халына, –
Болуп кетген ишлеге,
Бюгюнледе – барына.

Дуния жаратылгъанлы
Ненча минг жылла ётдю!
Ненча тюрлю махлукъат
Мынга ат этап кетди!

Ненчасы файгъамбарла,
Ненча тюрлю уалийле,
Сыйлы Абу-Бекирле,
Омар, Осман, Алийле?

Эскандер, Сулейманла,
Узакъ ёмюр сюргенле,
Тутуш дунияны жюрюп,
Тамашасын кёргенле!

«Аллахбыз!» – деп жашагъан
Фыргъауунла, шаддадла,
Дунияны бийлеп алгъан
Намурудла, хаддадла!

Файда ючюн зулму этип,
Халкъ жанын къыйнагъанла,
Дуниягъа патчах болуп,
Харам малла жыйгъанла.

Къайры кетди, не болду –
Бири нек кёрюнмейди!
Не кычырып кёрсек да,
Бири жууап бермейди!

Къара жерге жатдыла,
Къум толуп кёзлерине,
Анча жыйгъан маллары –
Файдасыз кеслерине.

Кериуан элле ала –
Бары да кёчдю, кетди.
Биз къайгъысыз турсакъ да,
Бизге да болжал жетди.

2

Дуниягъа алдатмагъыз –
Жокъду муну файдасы.
Бир да ырахатлыкъ бермез
Хар кюн сайын – къайгъысы.

Бу бир къарт жалгъанчыды.
Алданма сен да мынга.
Ол, сени ышандырып,
Огъурлу болмаз санга.

Дуния быллай болгъанлы –
Керек халгъа къайтыргъа.
«Къарт болсам, къайтырма», – деп
Жарамаз бир да айтыргъа.

Къарт болгъунчу, дунияда
Къоярмы да турургъа?
Расулну хадисинде
Алайд деп эс бурургъа?

Кяфыр тургъанынг – тамам,
Энди – тюз ёрге къара.
Тюзюн кёрюп тураса,
Заманынг кетип бара.

Хазыр болсун алгъадан
Ахыратха азыгъынг.
Тынчлыкъ ёсген жанынга
Келсин кеси жазыгъынг.

Энди файда болсун деп
Этсенг – тапмазса тилек.
Бир ёлюм бар бойнунгда, –
Аны билирге керек.

Ол санга бек жууукъду,
Келгенин – билип къалыр.
Малынгдан, юй ахлунгдан,
Бездирип, жанынгы алыр.

Этген амалынг – болур
Тар кѡабырда жолдашынг.
Бири да файда бермез –
Малынг, мюлкюнг, кѡардашынг.

Ахшы амал этген болсанг –
Жаннет болур мекиямынг.
Насыпсыз кѡулдан болсанг –
Аллах билир хыйсабын...

Салат-саламла болсун
Расулгѡа, ахлусуна,
Сыйлы асхапларына, –
Жашына, уллусуна!

* * *

Айырылыу жетер бизге,
Ахыр салыр ишибизге,

Сора турмаз онгубузну –
Кёмюп къояр отубузну.

Сен да жашайым дегенлей,
Атынг къалыр жерленнгенлей.

Къолунг, бутунг терк байланыр,
Бир ишинг да битмей къалыр.

Жашар жер деп, тегерсе тер,
Жатар жеринг женгил битер.

(?)

ИЙМАН-ИСЛАМ ДЕРСЛЕРИ

* * *

Бир жол, Кязим хажини саггына келгенибизде, Шауаланы Миналдан манга быллай бир сейир зат айтды.

«Кязим сабий заманда, тенглери бла талада ойнай тургъан жерлеринде, эл аягъында аш юлешине тургъан хапар келеди да, бары да ары кзуюлуп кетедиле. Кязим а, аякъчыгъындан болалмай, кзалып кзалады. Сора, алайны келе тургъан бир атлыны кзрюп, анга: «Мен уллу жаш болуп, арабчагъа иги юйренсем, – дейди, арабча юйрене тургъан заманчыгъы болады да, – сени ючюн Кзуранны он кере окзурма, мени ол аш юлешинген жерге элт», – деп тилегенди. Атлы да, сабий жашчыккны ол таза сзюне ышарып, Кязимни ол аш юлешинген жерге нзгерлеринден эсе алгъаракъ окзуна жетдиреди. Кязим да, дейди, уллу болгъанында, ол киши ючюн деп, Кзуранны он кере окзуп чыккзгзанды».

Ма он жыл андан бери, бу зат эсима тзюшген сайын, сейир этгенлей турама. Мен сейир этген не! Жюз бла эки жыйырма жыл чаккы заманны ичинде ол шарт Кязимни эллилерини эслеринде унутулмай тургъанын айтсанг а! Сабийлигинде берген сзюне кзартлыгъында да табыла билген Кязим! Ол сабий тазалыкъ Кязимни жюрегинде кзартлыгъына дери саккзанып тургъаны сейирди да! Кертиси бла да, бу башхалагъа ушамагъан бир тауушлукъ болур эди. Кзаллай тазалыкъ, кзаллай кертилик, кзаллай адамлыкъ, аккыл-эс болургъа керек эди ол ачыкк жюрекде! Ол шарт окзуна тамам эди адамны атын ёлумсюз этерге. Десем да, турады да айтылып сау бир жюз бла экижыйырма жыл чаккы заманны! Атам-анам ючюн деб а ненча кере окзугъан болур эди Кзуранны! Кесилиги ючюн а?..

Берген сзюне алай табыла билген, Кзураннга, диннге аллай ийнаныуу болгъан!..

Да, хоу, Кязимча закий аккылманны жаланда аллай жюрек, аллай ниет ёсдюруге боллукъ эди!..

Абдуллах Бегий улу

ИЙМАН-ИСЛАМ

ФАРЫЗЛА

Бисмилляхий деп башлайма сёзюмю,
Хакъ жолуна къарат, Аллах, кёзюмю.

Билгеним жокъ, ай мен харип, не этейим? –
Сыйлы Аллахха махтау-ыспас этейим!

Файгъамбаргъа салат-салам салайым,
Къыямат кюн шафауатын алайым.

Муслийманла, ийман-ислам билигиз,
Ёлген кюнде ийман бла ёлюгюз.

Билмегенле – муслийманнга саналмаз,
Ёле туруп, ийман бла жан алмаз.

Ийман-ислам юйретеми алгъаннга,
Эркек-тиши акъылбалыкъ болгъаннга.

Амал жокъду, тамам билип санамай, –
Жыйырма бла онеки фарыз танымай.

Мен айтайым, тынгыласын ийнанган:
Алты фарыз тамам барды ийманда.

Исламда да беши барды – кертиси,
Абидезде барды аладан төртюсю.

Юч фарызны жууунмакъгъа алдыла,
Эки фарыз таямумда къалдыла.

Онекиси намаздады, айтайым,
Иймандагъы алтысына къайтайым.

Ийманны алты фарызы

1. Аллахха ийнанмакъ

Алты фарыз ауалына тынгыла:
Бири – Аллахха ийнанмакъды, ангыла.

Аллах бирди, кѳошагъы жокъ – бу хакъды,
Хар ким анга керекли болажакъды.

Ауалы жокъ – андан алгъа зат болмаз,
Ахыры жокъ – андан артха зат къалмаз.

Ушамайды, анга ушагъан жокъ киши,
«Бол» дегенлей – болуп къалыр хар иши.

Кѳекде тѳуйюл, жерде тѳуйюл Уллу Аллах,
Артда тѳуйюл, алда тѳуйюл Сыйлы Аллах.

Онгда тѳуйюл, солда тѳуйюл Бир Аллах,
Хар бир жерде таза хакъды Бий Аллах!

Хар бир жанны жаратхан – Ол, сѳюзюмю ал,
Бир Аллахха сен бу кѳюйде ийман сал!

2. Мѳелеклеге ийнанмакъ

Билиу керек мѳелеклени халларын,
Аллах билир, киши билмез санларын.

Бир Аллахны ала сыйлы кѳуллары,
Кѳекде кѳуллукъ этедиле хар бары.

Буйрукъланы бир да жарты кѳоймайла,
Кѳѳзню жумуп ачхынчы ассы болмайла.

Жукълamayла, ашamayла, ичмейле,
Эркек-тиши сагъышланы бичмейле.

Сиз билигиз, мукъмин кѳулла, алгъадан –
Тѳертѳюсюдю артыкъ сыйлы аладан:

Бири Жабырайылды, бири – Микъайыл,
Бири Исрафилди, бири – Азырайыл.

Кими – кѳекге, кими жерге жетеди,
Мункар, Накир кѳерде сууал этеди.

Хар адамда экишерден болалла,
Гюнях-сууап дефтер этген алаалла.

«Сыйлы жазыучула» депди атлары,
Башдан аякъ нюр болур хар затлары.

Унутмагъыз, айтханымы алыгъыз,
Мѳелеклеге шексиз болуп къалыгъыз.

3. Китаплагъа ийнанмакъ

Ючюнчюсю – сен, ийнанып, эт хыйсап:
Аллах кёкден тюшюрдю жюз тёрт китап.

Аладан да бир жюзюсю – чапыракъ,
Тёрт китабы – уллу китап, бары хакъ.

Тёртюсюнден бири – Таурат, бири – Инжил,
Бири – Забур, бири – Сыйлы Къуран, бил!

Жюзден онун ауал Адам алгъанды,
Жыйырма ону Идирисге баргъанды.

Жюз жарымын Шиш файгъамбар алгъанды,
Онусу да Ибрахимге къалгъанды.

Тауратны да Аллах берди Мусагъа,
Инжилни да сыйлы кёрдю Исагъа.

Забурну да ол Дауутха бергенди,
Къуранны Мухамматха тюз кёргенди.

Барыны да хукмуларын бузгъанды,
Хукмулары бузулмагъан Къуранды.

Халларынгы шариатха ушатхан, –
Ийнанырсан китаплада бу затха!

4. Файгъамбарлагъа ийнанмакъ

Тынгылагъыз бурунгу хапарлагъа:
Тёртюнчюсю – ийнанмакъ файгъамбарлагъа.

Ауаллары – уллу атабыз Адамды,
Артлары – Мухаммат алейху саламды.

Кёп файгъамбар келди араларында,
Сыйлы Аллахны нюр жарыгъы – барында.

Бир бёлеги эсгерилди Къуранда,
Бу жыйырма сегизи да бар анда.

Атларын да айтайым мен, бары – хакъ:
Адам, Нух, Худ, бар Ибрахим, бар Исхакъ.

Исмайыл бар, Сулейман бар, Идирис,
Хызыр, Элияс, Локъман, Аюб, бар Жюнюс.

Салих, Юсюф, Дауут, Харун, Муса да,
Зекерия, Залкъуф, Якуб, Иса да.

Юзейрни, Зулкъарнейни айтайыкъ,
Лут, Шохайып, Ахиягъа къайтайыкъ.

Барыны да Аллах берген аты бар,
Ахырлары – хакъ Мухаммат файгъамбар.

Бу сёзлеге сен, ийнанып, шексиз бол, –
Файгъамбарла сыйлысыды артыкъ ол.

Ол тутхан дин – Ибрахимни миллети,
Юмметледен сыйлыды аны юммети.

Атасыды Абдуллах, айтсам санап, –
Абдул-Муталиф, Хашим, Абдул-Манаф.

Туугъан анасыды сыйлы Аминат,
Эмчек анасы болгъанды Халимат.

Меккада туууп хажирет этгенди,
Мадинада бу дуниядан кетгенди.

Атын айтып, салауатла салайыкъ,
Къыямат кюн шафауатын алайыкъ.

Аллах берсин биз хариплеге ийман,
Файгъамбарны сыйлылыгъына ийнан!

5. Къадаргъа ийнанмакъ

Энтта айтама, тынгылагъыз хапаргъа:
Бешинчиси – ийнанмакъды къадаргъа.

Къуллу иши – бу дунияда мадарды,
Ахшы-аман ишле кёрюу – къадарды.

Къадар деген – бир Аллахны ишиди,
Ийман салгъан – Аллах суйген кишиди.

Мукъмин къулун Аллах ариу кёреди,
Къуллукъ этсе, ыразылыгъын береди.

Кяфыр къулун Аллах ариу кёрмейди,
Кяфырлагъа ыразылыгъын бермейди.

Сиз суйсегиз кёрде жууап табаргъа –
Бу сыфатда ийнаныгъыз къадаргъа.

6. Къыяматха ийнанмакъ

Алтынчысы болур муну къыямат,
Борчду бизге къыяматха ийнанмакъ.

Ол кюн сургъа юфгюрюр да Исафил,
Хар бир сауну жанын алыр, сора бил:

Сау къыркъ жылгъа турур дуния бузулуп,
Бу дагъыда алыр сурун, узалып.

Бу дагъыда, экинчи да юфгюрюр –
Ёлгенлени бири къалмай тирилик.

Андан – гюнах-сууап базман къурулур,
Хар кимни да дефтери терк суралыр.

Андан сора сыйрат кёпюр ачылыр,
Жокъду ары кирмей, кери къачалыр.

Къылдан инчге, къылычдан а жютюдю ол,
Андан кетген – жаханымни итиди ол.

Бешжюзжыллыкъ жол да аны ёрюдю,
Тюбю десенг – кяфырланы жериди.

Бешжюзжыллыкъ жол чакълы да бар энши,
Башха тюрлю жюрюр анда хар киши.

Кимле, жулдуз учхан кибик, учарла,
Кимле да кёк жашнагъаннга ушарла.

Кимле жюйрюк атла кибик жюрюрле,
Терк къутулуп, нюр жаннетге кирирле.

Кимле да төрт аякъланып ётерле,
Кимле, ёталмай, тюбюне уруп кетерле.

Аллах бла сакъланайыкъ андан биз,
Ахыр кюннге ийнанайыкъ бир шексиз.

Исламны беш фарызы

Айтайым бу беш фарызын алгъаннга:
Шагъадатды бири – ийман салгъаннга.

Экинчиси оразады – кёргеннге,
Ючюнчюсю зекятды – мал бергеннге.

Төртюнчюсю беш намазды – этгеннге,
Бешинчиси хажды – кючю жетгеннге.

Абидезни төрт фарызы

Абидезни төрт фарызына барайыкъ,
Төртюсюн да башха-башха санайыкъ:

Къолун жуумакъ, жингирикден ётдюрюп,
Бетин жуумакъ, хар чегине жетдирип.

Башын төртден бирине да мес этер,
Аякъларын ашыкъдан жуууп кетер.

Жууунмакъны юч фарызы

Жууунмакъны юч фарызына ётеме,
Ючюсюн да бир-бир баям этеме:

Сюннет абидез аллыкъ мукъмин, олтуруп,
Аузун чайкъар, таза суудан толтуруп.

Бурнун чайкъар, кемирчекден ётдюрюп,
Чархын жууар, барына суу жетдирип.

Таямумну эки фарызы

Таямумда эки фарызны билейик,
Уллу Аллахдан кечмекликни тилейик.

Ниет этип, къыбылагъа бетни бур,
Къолларынгы таза жерге эки ур.

Бир ургъанны сюртюрсен да бетинге,
Экинчисин – билеклеге, этинге.

Намазны онеки фарызы

Онеки фарыз намаздады, кёрейик,
Сурагъаннга тамам жууап берейик:

Онекиден тышындады жартысы,
Ол намазны ичиндеди алтысы.

Тышындагъы алтысына тынгыла,
Къарындашым, барын эштип, ангыла.

Абидез алмакъ, сууну излеп тазасын,
Хар жеринден тайдырмакъ хар нажасын.

Ууахты билмек, къыбылагъа айланмакъ,
Аурат жапмакъ, Хакъгъа ниет байламакъ.

Ичиндеги алты фарыз – белгили:
Алгъыннгысы – къулакъ къакъмакъ, ол бири.

Ёре турмакъ, алхам суура окъумакъ,
Сежде этип, аттахиятха олтурмакъ.

Салам бермек хакълыгъын да билейик,
Сыйлы Аллахдан тамамлыгъын тилейик.

Тамам этсин мында жарты къалгъанны,
Аллах суйсюн сёзлерими алгъанны.

Тамамлау сёз

Ариу кёрюп, бейтлерими алгъанны,
Къабыл этип, жүрегине салгъанны

Жашауунда Аллах къайгъы бермесин,
Ёлгенинде къабыр азап кёрмесин.

Ахыратда хакъуубагъа тутмасын,
Мен харипни дууадан унутмасын.

Айыпланы Аллах кеси жашырсын,
Бу дуниядан ийман бла ашырсын.

Кязим харип кёп жаншадынг, уялмай,
Не айта билмей, не тилинги тыялмай.

Муну жаздым, сууаплыгъы болур деп,
Окъугъанла дууа, намаз къылыр деп.

Энди къойдукъ оздурмайыкъ мындан биз,
Бейтлерибиз жетишгенди тамам жюз.

АДЕП БЕЙТЛЕРИ

Назму айтама ууаз бла
Хакъ межгитни арбазында,

Тюз жолгъа жыйылыр ючюн,
Намазгъа жыгъылыр ючюн.

Намаз къылгъан – зар къылмаз,
Инсан жолундан чалпымаз.

Хакъ адебин хар инсан
Кёзбаусуз этип турса, –

Сыйратдан тынч ётдююр,
Насыпха ачхыч берир;

Иги иш, иги къылыкъды,
Башыгъызгъа салкъынлыкъды.

Сабырлыкъды жаныгъызгъа,
Тазалыкъды къаныгъызгъа!

Берекетди малыгъызгъа,
Сауутду ол кёолугъузгъа!

Тюз ниетли алгъа атлар,
Хар хатадан элин сакълар.

Игиликни къойгъанланы,
Адамлыкъны жойгъанланы, –

Берекет болмаз маллары,
Тынчаймаз жарлы жанлары.

Экинчиси – сормай таны, –
Кетип болур бет къанлары.

Аллай адам – ишлер, ишлер,
Саугъасына ташны тишлер.

Къызгъанч адам – олду, таны:
Намысы кётюрюлмез аны.

Юй жашауу – бек ажымлы,
Юйю болмаз бир да жылы.

Оюлур хар басхан жери,
Адамладан жүрюр кери.

Ёлсе уа соруучу келир,
Мискинни халын кёрюр.

Ол айтыр: «Азап жууукъду,
Аллахдан манга буйрукъду, –

Уруп жерге кийирирге,
Санга токъмакъ тийирирге!

Намазла къойгъанынг ючюн:
Намысла жойгъанынг ючюн.

Адамгъа зарлыгъынг ючюн,
Хамамгъа барлыгъынг ючюн;

Аман иш бичгенинг ючюн,
Чагъыр да ичгенинг ючюн,

Ниетинг бузулгъан эсе,
Харам мал къошулгъан эсе» –

Жаханымге эшик ачар,
Баш тёбеннге сюйреп атар.

(?)

ИЙМАННГА УЮГЪАН КИШИ

1

Ийманнга уюгъан киши –
Барды аны билир иши...
Сатырланы къынгыр этме,
Бирсиледен артха кетме.
Жёнгерингден алгъа турма,
Къыбыладан бетни бурма.
Араланы кенг къоймагъыз,
Шайтанлагъа жер къоймагъыз.

2

Ийманнга уюсанг наадан,
Окъума сен анда Къуран.
Рукъугъуна жетишмесенг,
Тасхиб къадар этишмесенг,
Рукъугъ сежда женгил этсенг,
Намаз этген сунуп кетсенг,
Ырысхынг такъыр болур,
Жашауунг факъыр болур.

3

Рукъугъ сежда ашыгъып этген,
Адетинде турмай кетген, –
Намазындан урлай тура,
Жалгъан айтсам – китап сура.
Ийманнга уюгъан киши –
Аны барды билир иши, –
Намазындан урламасын,
Малгъун Ибилис алдамасын.

4

Сюннет къылгъан – жууукъ турмаз,
Сатыргъа къошулуп къылмаз.

Эснегенде – аузун жабар,
Ачып турса – шайтан убар.
Ийманнга уюгъан киши –
Барды аны билир иши.

5

Ийманнга уюгъан киши –
Барды аны билир иши.
Ийман этмей, рукъугъ этмез,
Сеждагъа да аллын кетмез.
Жерге салыр бурнун, къашын,
Ийман алмай, алмаз башын.

ЖАШНЫ АЙЫБЫН АТА АЛЫР

1

Жашны айыбын ата алыр,
Эсли атагъа хурмет къалыр.
Билдирсинле жашларына,
Азап салмай башларына.
Жашларына хакъын берсин –
Окъугъанын артыкъ кёрсюн.

2

Ата-ана баласына –
Саугъа тюшер арасына.
Жашла, ата-ана билмей,
Сёзлерине бир да кирмей,
Къутулсала, аладан къачып,
Къачалмазла, эшик ачып.

3

Жашлар... Неди хаталары?
Окъутмайды аталары.
Къыямат кюн даугъа келир,
Азабын атагъа берир.

4

Жолукъгъанда хатасына,
Жашлар айтыр атасына:
«Дин билдирмей къалдырдыгъыз,
Бизге азап салдырдыгъыз.
Сизни ючюн палах келди,
Ким тюз, ким терс – Аллах кёрдю.
Тас этдигиз энибизни,
Къутхарыгъыз энди бизни!»

* * *

Шартын билмей, намаз къылса,
Къарыу келип, билмей турса,
Къылгъанындан файда келмез,
Дефтеринден сууап кёрмез.

Хакъ санланы нек бергенди?
Кёкден Китап нек келгенди? –
Динни халын билир ючюн,
Дин келямгъа келир ючюн...

Намаз, тилек этмегенле
Ийман бла кетмегендиле.
Рахматына жетмегендиле,
Сыйратындан ётмегендиле...

Бу халланы билмеймисиз?
Къутулургъа суймеймисиз?..

* * *

Аллах хакъын урлагъанны,
Хакъ жолунда турмагъанны –

Жаханымге барыр жаны,
Къайтып-къайтып кюер саны.

Таула кибик уллу этер –
Бир сагъатха кюйюп кетер.

ФАТЫУА

Фатыуа ахшы жолгъа салыр сизни,
Тюзге бурур хар кюнде ишигизни.

Билигиз, къарт хунери фатыуады,
Хар фатыуа бурунгудан къалгъанды.

Фарс китапла, чын жазула барысы –
Сезим берген акъылманла дуниясы.

Хар уланнга кереги – акъыл, кенгеш,
Къызлагъа да туююл ол артыкъ юлюш.

Тилигиз хыйлаладан азат болсун,
Билмеген билгенлеге барып сорсун.

Бир кишиге этмегин сен хыянат,
Хыянатны тюбю, ийнан, от жанад.

Дерт тутма сен санга аманлыкъ сюргеннге да,
Кертисин айт суймегеннге, суйгеннге да.

Кёлю къалгъан болса сенден биреуню,
Излеме сен анга бичакъ билеуню.

Жашау санга болгъан кюнде бек такъыр,
Нёгерликге тюзлюгюнгу сен чакъыр.

Жол ташлама, аманлыкъны эгерип,
Тил да тутма, тил тутуудан жокъ келлик!

Хыйлачыны жюкге алыу керекмид?
Болмаз сёзге къулакъ салыу керекмид?

Тилге къарап, акъылынгы бузмагъын,
Аллах салыр тил этгеннге тузагъын.

Ниетинги чюйре тутма кишиге,
Тюз жүрюмек керек эрге, тишиге.

Хурмет этсенг кесингден жаш уланнга,
Къайтыр бары кесинг да къарт болгъанда.

Къонакъ келсе, сылтау этме, къаш тюйме,
Юйюнгде болгъанны сал, ач ийме!

Ит баласын асырама, итге тартыр,
Асыллыгъа хурмет этсенг, жол танытыр.

Жаш къыз суйген къартха да айып этме,
Жюреги жаш, хыны сёлешип ётме.

Суймекликни эшиклери, минг болур,
Тюзню, терсни толу билген ким болур?!

Иш билмеген кёрюр итни ылыгъын,
Кече, кюндюз болмаз аны тынчлыгъы.

Не жерлеге барса, болур ауара,
Мазасы не, – адам туююл – ауана.

Сылтау табар, иш кёзюнде кёп жатар,
Бир затдан да билмез ылыкъ не хапар.

Локъман шыйых айтханланы къатладым,
Назму этип къайтардым-шагъатладым.

Акъыллы сёз, сокъурну тыягъынлай, –
Къыйын жолдан ётерсе – тыяннганлай.

Акъыллы сёз, суйгенинги бетинлей,
Къоймаз сени къыйынлыкъда кесинглей.

Жазгъанларым жүрекlege кёчселе,
Гюняхымы, терслигими кечселе, –

Олду хакъы мени айтхан сёзюмю,
Игилеге къошсун Аллах ёзюмю.

1934

САПАРИШ
БЛА
ЖАЗЫЛГЪАН,
АУУЗДАН
АЙТЫЛГЪАН
ЧЫГЪАРМАЛА

...Бир жол, бир жол десем да, 1989 жылда, Жазыучуланы союзунда литконсультант болуучу заманымда, ишиме бир таулу кызычкыч келеди. Иймене-иймене, «русско-балкарскийни» экинчи курсунда октуйма дегенни айтады. Мен, хапар-назму жазаргга кюрешиген жаш адамла бла ишлегеним себебли: «Назмуламы жазаса?» – деп сорама. «Уггай. Кязим Мечиевни кга-лай кюрюрге боллуктуду?» – деймиди! Мен, ким келгенин ангылап, бу жаш адамны абызыратмайым деп: «Шендю мында жоктуду. Не жумушунг бар эди Кязим Мечиевха?» – дейме. Манга айтыргга сюмгенин сеземе. «Бош, бир сорлукт затларым бар элле. А, кгайдады?» – «Тышына кетипди». – «Кга-айры?» Тюз ма алай соргган эди: «Кга-айры?» – деп, кесича ариу жумушакт ауазы бла. «Арабха», – дейим, дедим да, нек эсе да, ол сёз эсеме келген эди, тюз ма алай айтайым дегенлей, кюллюгюмю тыялмай, бир палахха кгала-ма деп кзорктдум. Баям, мени бетимде бир тюрлю затла бола тура болур эдиле, ол «русско-балкарский» кызычкыч, неден эсе да элгенгенча, кёзлерин уллу ачып, артха бурулмай, босагга юсюнде жокт болуп кгалды. Чыкма-дым. Ашыра чыксам боллукт эди Кязим хажини сау сунуп айланган ол жумушакт ауазлы «русско-балкарский» кызычкычны ызындан.

Алыкга Орта Азияда кгабыры да белгисиз Кязимни кгайда болгганын а мен кгайдан билип айталлык эдим!

Ма аллай бир жарык.

Кязим хажы кеси да бек жарык адам болуучу эди, дейдиле.

Ойлачыггыз бир, кгаллай жүрек талпыныу, кгаллай бир сюмеклик от керек эди устагга – сохталарына Кязимни сау сундурурча аллай сезим-ни, аллай ийнаныуну алдыртыр ючюн! Ол туктум зат халкда барды.

Абдуллах Бегий улу

КЪЫЗ ТУУДУ ЭСЕ...

Хадиследе кѣп окъудум,
Барын кѣрюп, арсар болдум:
Тиширыугъа жокъду болум,
Жазаргъа тартынад кѣолум.

Къыйыннга деп тууар жаны,
Тюзелмез аны бир саны.
Кюе кетер жүрек къаны,
Чапыракъдан ѳтмез айтханы.

Къууанмазла аталары,
Мудах болурла аналары.
Кюню-тюню жияй барыр,
Муратлары толмай къалыр.

Жашлы юйню ким да таныр,
Келген кѣонакъ кече къалыр,
Атасы байгъа саналыр,
Жууукълугъун ким да алыр.

Жылы жетсе, тыякъ алыр,
Жыйын бла чалгъы чалыр,
Къыйын ишге кючю кѣарыр,
Юй ишлерге таш кѣобарыр.

Жигитлиги терк танылыр,
Иги къызны сайлап алыр.
Жаратмаса – талакъ салыр,
Башха къызны тилеп алыр.

Къызлы юйге кѣз кѣарамаз,
Келген кѣонакъ кече къалмаз,
Сууу – эркин, отуну – аз,
Берекети бир да болмаз.

Элде жарлыгъа саналыр,
Ашда ол садакъа алыр,
Жууугъу да келмей къалыр,
Жолну, кенгден, узакъ салыр.

Айтды, баям, халгъа тюшюп,
Къызлы ата – кюйюп-бишип, –
Тиширыуну къыйын ишин,
Ёмюрледе бу келишин:

Къыз туугъаннга къууанмагъыз,
Бош акъылгъа жубанмагъыз,
Анга чюйре ийман, фарыз, –
Къыйынлыкъгъа келед хар къыз!

1896

АЗИЙЗА

Я Азийза, санга иеме саламымы,
Санга иеме таза, керти келямымы.
Эгешчигим, санга Аллахдан салам болсун,
Жаш жүрегинг ийман бла нюрден толсун!
Эриши кёрме, эгешчигим, Холам ташны,
Беш да Тау Элде тапмазса аллай жашны!
Бу дуняда жашарыкъса кёлюнг бла,
Ахыратха кетериксе дининг бла...

* * *

– Ойла, ойла, ойла болсун, ой келям,
Ары барсанг, жукка сютюм не харам!..

– Келтиригиз, жатдырыгъыз – ёлейим,
Келтиригиз, суюгеними кёрейим...

– Баракалла болсун атанг Сокъургъа...
Къоймаучу эди ананг Каба окъургъа.

Чыкъгъан эди харип Машыу ташындан,
Ауруу тийип къайтхан эди башындан...

1918

ШЫКЪЫДАН БЫЛЛЫМГЪА САЛАМ КЪАГЪЫТ

Салам болсун, ай мубарик, хажи Ногъай,
Ауалиятла ат байлагъан алтын тогъай!

Салам болсун тюз къарамлы Темиркъаннга,
Ауазындан, мангылайындан нюр чыкъгъаннга!

Салам болсун, ай мубарик, хажи Харун!
Аллах алыр бусагъатда жүрек тарын!

Салам болсун, ариу халлы Айшат, санга!
Хажилеге баллы хантла ашатханнга!

Сени акъылынг – адамладан иги да артыкъ,
Куфур сёзден тилинг тартыкъ.

Салам болсун Мариямгъа – ариу ёнлю,
Ачыкъ тилли, тюз жүреккли, халал кёллю!

Салам болсун, Асей деген нюрлю анабыз!
Атын сагъыннганы сайын къууанабыз.

Салам болсун Ибрахимге – нарт кишиге,
Мен къууанып къарап турдум хар ишине.

Аты чыкъгъан байлыкъ бла чомартлыкъгъа,
Сен жашагъын кенглик бла бек къартлыкъгъа!

Салам болсун Жаппулану Солтанбекге,
Ким жолугъур андан сёзю кертирекге?

Салам болсун бу тукъумну къартларына,
Хажи Макъбул насып болсун артларына!

Салам болсун ол тукъумну жашларына,
Эски ырысхы къайтып келсин башларына!

Салам болсун ол тукъумда бар къызлагъа,
Аллах салсын барысын да тюз ызлагъа!

Салам болсун ол юйледе болгъанлагъа,
Атын билмей, эсгерилмей къалгъанлагъа!

АСЛАНГЕРИЙ

Аслангерий ныгъышлада баш болсун,
Сойгъан малы киштикlege аш болсун!..

Аслангерий кысыр ийнек соймасын,
Сойса – сойсун, – эл киштиги къоймасын!

Кёнчек бауу ныгъышлада юзюлсюн,
Эл киштиги этлерине тизилсиң!

Аслангерий Абухатны къойгъанды,
Айыбына кысыр ийнек сойгъанды...

Аслангерий экинчиге той бермез,
Ачыуланса, ач бёрюге къой бермез!..

СОЛТАН-ХАМИТНИ ЖЫРЫ

Кировха нёгер болгъан эди
Жарлылагъа жараргъа,
Къара халкъгъа эркинликни,
Эркинликни алыргъа.

Солтан-Хамит тау къушу эди,
Жаудан къоркъа билмеген.
Байла бла бийле элле
Ол жигитни суймеген.

Солтан-Хамит жыгъылгъан эди
Къаны къызартхан атдан,
Таулада къан къатыш жауун
Жаугъанед ол сагъатда.

Солтан-Хамит сёлешиучю эди,
Киров бла олтуруп.
Солтан-Хамит къайтхан эди,
Алтын гулла толтуруп.

Артха турургъа болмаучу эди,
Намысына уялып.
Аты халкъгъа кишнеп келди,
Къызыл къаннга боялып.

Душман огъу жыкъгъан эди
Аны тер басхан атдан.
Халкъ башчысы Киров анга
Жилиягъанд ол сагъатда.

Киров жапханд ёлюгюне
Бек алгъа жамычыны.
Алтын гуллагъа салдыргъанд
Ёлюгюн ол батырны.

Солтан-Хамит болуучу эди
Таууланы батыры,
Кенг болсун, жумушакъ болсун
Аны жатхан къабыры.

Сен ёлгенсе Ленин берген
Байрагъынгы тюбюнде.
Жиляу этелле тауларынг –
Айырылдыла сенден.

Солтан-Хамит болуучу эди
Таулуланы ахшысы.
Аны къардаш этген эди
Киров – халкъны башчысы.

Жигит ёлсе, жигитлиги
Къалад халкъны эсинде.
Кязим да бу жырны андан
Этди сени юсюнгден.

1918

* * *

Большевикни жолу тюздю, –
Патчахны бугъоуун юздю!
Терсни, тюзню ишин сюздю,
Халкъны жарыкъ жолгъа тизди.

Биз тюзлюк жолда барайыкъ,
Большевикге саналайыкъ,
Таукелсизликни къояйыкъ, –
Зулму къаланы ояйыкъ!

1919

САУУТ АЛЫГЪЫЗ!

Сауут алыгъыз кѡлгъа,
Барыгъыз сиз ахшы жолгъа!
Душманланы жокъ этигиз,
Ахшы муратха жетигиз!

Жолдан шашмасын кишибиз,
Тюзлюкдю тутхан ишибиз.
Деменгилиди кючюбюз,
Жарыкъды келлик кюнюбюз.

1919

ЖАШЛАГЪА АТА СЁЗЮМ

Эй-хей, жашла, жыйылыгъыз,
Къурчдан къаты къуюлугъуз,
Бедиш – жаудан къоркъуп букъгъан,
Махтау – жауну хорлап чыкъгъан!

Муну айтхан – акъсакъ Кязим,
Болмасын терсликге тёзюм!
Сизни къоркъутмасын ёлюм,
Унутмагъыз ата сёзюн!

1920

ЁЛЮМ БИЗНИ АПЧЫТАЛМАЗ

Кёп кыйынлыкъгъа тёздюгюз,
Душманны хорлап келдигиз,
Халкъгъа эркинлик бердигиз,
Аперим, жигитлесиз сиз!

Насып кюню келди бизге,
Узакъ ёмюр болсун сизге!
Кертичисиз эрлик сёзге,
Не айтайым андан ёзге?!

Кёзлерибиз ачылдыла,
Боз булутла чачылдыла.
Жолун тапды насып бизге,
Салып келди жерибизге!

Жашым кёрюнмейд былайда,
Билмейме къалгъанын къайда?
Билеме – ол бош ёлмегенд! –
Бушуу манга бош келмегенд:

Ёлген эсе, ёлгенд эрча,
Халкъгъа къурман болгъанд дерча.
Аллай кёп уланын ата
Тас этди, жетгенде хата.

Ёлюм бизни апчыталмаз,
Кишиликни бизден алмаз.
Ёлген жигитлени ишин
Унуттурмаз бизге бир кюн.

1920

* * *

Осуятым курсант жашха,
Хар окъугъан къарындашха:
Иш этсе окъуудан башха,
Башы келип тиер ташха.

Биз къарангы эдик тауда,
Малла кирик ташда, бауда.
Билмегеннге этмем даула,
Билгеннге уа – билим саугъа!

Окъугъан къыз киер чилле,
Окъумагъан болур чюйре,
Чиргилери кирден чирир,
Тенглеринден кери жюрюр.

Окъугъан жаш алгъа барыр,
Окъумагъан къурлай къалыр.
Анга уллу сёлеширле,
Кем этерге кюреширле.

Тынгылагъыз акъсакъ къартха:
Къалмагъыз сиз аман атха,
Жыйылыгъыз бир муратха,
Сакъ болугъуз жамауатха!

1928

ПИОНЕРЛЕГЕ

Энтта айтама, жаш нёгерле,
Тынгылагъыз, пионерле!
Болугъуз сиз жигит эрле.
Эркиндиле окъур жерле.

Хайда, хайда, эришигиз,
Бир бирни ариу кёрюшюгюз,
Ахшы болсун хар ишигиз,
Муратлагъа жетишигиз!

Къадалыгъыз, кюрешигиз,
Тап ойнагъыз, эришигиз.
Билим болсун юлюшюгюз,
Эркин болсун билишигиз.

Жашауугъуз ариу болур,
Ол насыпдан эркин толур.
Окъугъанны кёлю базыкъ,
Окъумагъан болур жазыкъ.

1929

КЪУЖОНЛАНЫ АМИНАТ, МАХАЙНЫ КЪЫЗЫ

Эй кърдашлар, тынгылагъыз
Бу мен айтхан хапаргъа,
Разы болуп, ийнанып,
Халкъдан келген къадаргъа.

Аллахны къадарына
Сиз инкарлыкъ этмегиз.
Сабырлыкъ этип болмай,
Терс жоллагъа кетмегиз.

Ёлюм деген адамгъа
Билмей туруп жетеди,
Бир кършалап тохтаса,
Анга ким не этеди?

Дуния малын саулай
Берсенг, ултха алмайды.
Бир солуу алгъан чагъы
Артха болжал салмайды.

Бир-эки сёз айтайым
Шу затны масалындан,
Аминат деген сабий
Мархуматны халындан.

Шу сабий Аминатха
Тюз онсегиз жыл жетип,
Ахлусун фашман этди,
Дуниядан къысха кетип.

Артыкъ эди намысы,
Къылыгъы, табийгъаты,
Ариу, эрши да болмай
Орта тенгли сыфаты.

Башха адамлар кибик,
Халкъда хатдан озмады,
Анасын, кърдашын да
Жюреклерин бузмады.

Ол сабийлей окъуна
Къуранны окъуп билип,
Аллах фарз этген затны
Жюриютдю тамам кылып.

Ажалны мияласы
Ангар тамам толгъанда,
Раббигъул ахыр айгъа
Жыйырма юч кюн болгъанда,

Бараз кюн ол ишине
Олтуруп, ойнап-кюлюп,
Мен бюгюн ёлемен деп
Болмады аны билип.

Шулай, къууанчлыкъ бла
Ашхам ууахтыгъа жетди,
Кечесинде юйюню
Къуллугъун тамам этди.

Анасы бла бирге
Эшик аллына чыкъды,
Шу жерден айырылгъынчы,
Ажал окъ уруп жыкъды.

Жыгъылгъанлай Аллах деп,
Ийман салып башлады,
Бу дунияны татыуун
Артха женгил ташлады.

Шу сагъатда анасы
Сермеп къойнуна алды,
Сюйген къардашларына
Къычырып, къуугъун салды.

Сонг эки къарындашы
Мычымайын жетдиле,
Ёлгенин тамам билип,
Бек уллу яс этдиле.

Кичи къардашы Масхут
Болмагъанды къатында,
Аны ючюн назмуда
Эсгергенбиз атын да.

Эгечлери, анасы
Жиляй-жиляй къалдыла,
Мудахлыкъны отуна
Жюреклерин салдыла.

Башай бла Батчахан
Жанына кеч жетдиле,
Аузундан сёз алалмай,
Айырылып кетдиле.

Къалгъан эки эгечи
Жанына жетмедиле,
Аны ючюн мудахлыкъла
Аладан кетмедиле.

Фашманлыкъ тенгизине
Тюшдюле къардашлары,
Къылыгъын, табийгъатын
Таныгъан тенг жашлары.

Шу сагъатдан хар жерге
Къуугъун хапар салдылар,
Бар халкъ, ишлерин къоюп,
Хайран болуп къалдылар.

Жамагъатлар, эшитип,
Жаназыгъа келдилер,
Дини, халы ахшы деп,
Шахадатлыкъ этдилер.

Орта кюн тюш ууахтыда
Тюшдю ол жер къарнына,
Я Рабий, сен жолдаш эт
Ахшыланы жанына.

Сыйрат кёпюрден аны
Кёк жашнагъанлай кёчюр.
Расулну хауузундан
Анга, бизге да ичир.

Алхамду лиллах, энди
Сёзюбюз болду тамам,
Шол сыйлы Файгъамбаргъа
Болсун кёп салат-салам.

1930

* * *

Жашла чалгъы чалалла,
Къызла дырын жыялла,
Къартла гырмык байлайла,
Гебен орун сайлайла.

Хайда, къартла, ишлейик,
Биз колхозну кючлейик,
Хомухха ишле дейик,
Махтаугъа жетишейик.

Устабыз мал ишине,
Эбине терк тюшюне.
Ишге кючню тюз жеге,
Оздурмайыкъ кишиге!

Хар ким бёлсюн жукъусун,
Къууанчылыкъны ишинде,
Хар инсан кёрюп чыкъсын
Колхоз ишни тюшюнде...

Оракъ оралла къызла,
Биз черенле этебиз.
Къууанчылы жашау ызда
Къолайлыкъгъа жетебиз.

1930

АНАЛАНЫ АНИШГЕ

Жашым, жашым, жашасын,
Жашла ичинде сайлансын,
Межгитдеги узуннга
Тюз сыртындан байлансын.

Эрттенликде эртте туруп,
Ёрге-эншге чабыучу,
Тас болгъан затларымы
Жетген юйде табыучу...*

* Назму Шалушкада жашагъан Додуланы Азиза, Шауаланы Хасимни къызы, айтып жазылгъанды. Биринчи кере басмаланады.

ТОЙЧУЛАГЪА

Тойчуларым, сиз ойнагъыз, кюлюгюз,
Кюнден-кюннге жарыкъ болсун кюнюгюз.
Усталыкъны къалдырмайын билигиз,
Барыбыз бирден тепсейик, жюрюгюз!

Сиз барасыз, къымылдамай, сюзюлюп,
Башха болмай, зурнуклача тизилип.
Бек ариу тепсейсиз, къууанып, кюлюп,
Мудахлыкъ тайсын, тамыры юзюлюп.

Къарап, усталыгъыгъызны кёреме,
Бек къууанып, сизге махтау береме.
Тепсеу – дунияны къууанчыл, сезгенме,
Сизни ючюн бу сёзлени тизгенме.

Ма биз да, сизни кирик, жаш заманда
Айланыучу эдик къошда, маллада,
Жарлы жалчыны туюл эдиле ала,
Байны, бийни эдиле тепсеу, той да.

Бюгюн а той, къууанч да бизнидиле,
Бюгюн кийим да, аш да бизнидиле,
Бюгюн жыр да, назму да бизнидиле,
Бюгюн халкъла къардашдыла, тенгдиле.

1938

КЯЗИМНИ
АТЫ
БЛА
ЖЮРЮГЕН
ЧЫГЪАРМАЛА

* * *

...Бир адам, бир халкъ ёхтемленир не бар эсе да дуняда – бизни халкъ-да ол барды: акъыл, эс, фахму, билим, тил, дин, сый-намыс, адет, төре, тарых, жыр-жомакъ, таурух, нарт сёз, кюй, ийнар... Хар биринде – закийлик! Ол затлары болгъан халкъгъа гитче дерге жарамаз.

Эсlegung: уруш-түйюш къайдан, къалайдан чыгъады – акъыл-эс аз жүрюген жерден. Неда жахилле башчылыкъ этген жерден. Халкъыбыз мамырлы, тынч, сабыр, асыл халкъгъа саналады. «Сабыр тую – сары алтын» деген нарт жорукъ бла жашайды. Бёрюле ичинде токълу болургъа да жарамаз ансы... Эсли-билимли халкъдан къаугъа чыкъмайды... Адепли юйүрден да алай. Адеп да – билимди.

Халкъыбыз Совет Союзда бек билимли халкъладан бирине бошдан саналмагъан эди да! Ма анда Кязим хажини да уллу къыйыны барды... Къайсынны да, дагъыда дунягъа айтылгъан Эней улу Тимурча, Залийхан улу Михаилча, Чубок улу Алийча закий алимлерибизни да, дагъыда... дагъыда... Миллетни уллу этген аллай адамларыдыла.

Жерине кёре – кырдыгы.

Жер бийик болур ючюн, аны бийик таулары болургъа керекди.

Минги таулары... Экишер, ючюшер, жетишер да башлы деуле. Къайсын Кязимге: «Сен тауса...» – деп билмей айтмагъанды да. Минги тауубуз болмаса, аны төгерегинде – анча бийик таудан бири да боллукъ туюл эди.

Уллу зат уллуну къатында ёседи.

Абдуллах Бегий улу

АПСАТЫ

Апсатыды тогъай башлы, танакёз,
Сюрюлерин терс жоллагъа жибермез.

Аны барды учхан къушлай жюрюшю,
Тар къоллада, чууанада – кириши!

Тау башлары, ойра, болур чууана,
Мараучу да келе болур, къууана.

Аркъасында, ойра, аны къауалы,
Апсатыгъа болур былай жауабы:

– Апсатыны берир кюню – сют кирик,
Бермез кюню болур аны ит кирик!

Берир болсанг, тар къошунгда улутма,
Бериучюнгу, ойра, бийим, унутма!

Тар къошунгу айры башын кенг этгин,
Ырысхыны, ойра, мында кёп этгин!

Сени малынг – къолда талан агъачлай!
Къойма, тейри, сабийлени сен ачлай!

Сабийлени ачлай къойгъан сен болсанг,
Ким аурутур жарлылагъа, ойра, жан?

Къауалымы жауу болур балаууз,
Кийиклени болма къойчу къанаууз!

– Жарлы уучу алгъыш эте атланыр,
Танг алада къауалына къапланыр.

Апсатыны къулакълары тик турур,
Ойра, кесин халал, чомарт сундурур.

Ол уучуну элтип барыр бийикге,
Буйрукъ этер жугъутургъа, кийикге:

– Жалай-жалай, жалаулагъа чыгъайыкъ,
Уучуладан тасха-таша бугъайыкъ.

Уучуладан тасха-таша турмасакъ,
Биз аланы терс жоллагъа бурмасакъ,

Ала бизни марап, къуууп, тутарла,
Жаш кийикле къан хырттыкла жутарла.

Жалаулада Апсатыдан батыр жокъ,
Анга ышанган уучулада акъыл жокъ.

Апсатыны кёзю болур жютюлю,
Жарлы уучу келмез жолгъа тюртюлюр.

Апсатыны сёзю болур буйрукълу,
Таналары – тарда алтын къуйрукълу.

Апсатыны къызы болур Гошала,
Жугъутургъа къысыр эчки кьошарла.

Бирси къызы болур аны Жансюер, –
Жугъутурну къолтугъундан къан сиер.

Жугъутурну къолтугъундан къан сиер,
Жарлыгъа бергенни, ойра, жан сюер.

Апсатыны жашы болур Ындырбай,
Шапаланы жюн тюбюнде тындыргъан.

Ындырбайны барды марал кьошлары,
Эгиз табар жугъутургъа кьошханы.

Илишаннга эки марал тутулмаз,
Ындырбайдан жюмел улакъ къутулмаз.

Апсатыны жашы болсун къууатлы,
Къызы болсун тауда эгиз улакълы.

Жарлы уучу, таугъа чыгъып, къарады,
Кийиклени бирем-бирем санады.

Улакълары ташдан ташха секире,
Жугъутурла къара къанла кекире.

Жугъутурну бирден сора тиши жокъ,
Аллах берсе, Апсатыны иши жокъ.

– Биз барабыз эрттенликде атыугъа,
Керекдиге буу мюйюзле – сатыугъа.

Керекдиге бизге малла къурманнга,
Жугъутурну башын атдым туманнга...–

Жарлы уучу алай айтып олтурду,
Акъ башлыгъын жёрмеледен толтурду.

КЪАР ЖАУАДЫ

Къар жауады, борайды –
Байны неси къорайды?

Тоханада жатады,
Малын багъа сатады.

Къатыны ахча санайды,
Кёп эсе да, къанмайды.

Къызы чачын тарайды,
Терезеден къарайды.

Жашы, эсирип, ауады,
Къар а тынмай жауады.

Къул – къалтырай эшикде,
Хыбырт тону – тешикли.

Таш юйюнде от этмей,
Ашаргъа ашы жетмей,

Ишлейд, белин тюзетмей,
Къыйынлыкъ андан кетмей.

Жашайды хар бай былай,
Къарын жауларын сылай.

Жылкъычы тюзде бузлай,
Отунчу ачдан жилай,

Аямайын жанларын,
Ырмах этип жанларын,

Сууукъ бузуп къанларын,
Ишлеп жашагъанларын

Бай эсине алмайды,
Аллахдан да къоркъмайды.

Къуу тѣшекде жатады,
Кѣз илишан атады.

Жарлыгъа къарамайды,
Жукъгъа да санамайды.

Жукъ айтыргъа жарамайды,
Айтсанг, патчах унамайды.

Байны къайгъысы жокъду,
Юсю, къарны да токъду,

Кюню къайгъысыз бата,
Тангы ашыкъмай ата.

Бай жашауу былайды –
Жарлыланы талайды.

Тоханада жатады,
Къар а тынмай жауады...

1886

ТАППАСХАН УЛУ АКЪБОЛАТ

Ойт-ойт, жаным, кече ортасында уа Уллу Чегемге
Ачы кѳуугъун келгенди дей, ойт-ойт, жаным, келгенди.
Ой, биягъы Туудуланы малларын жау сюргенди,
Аман жау а сюргенди, дей, ойт-ойт, жаным, сюргенди!

Абсалтыдан, ойт-ойт, жаным, ачы кѳуугъун кѳычырды:
«Эй-хей, жаным, эр жигитле, туругъуз, хей, туругъуз!
Атланнганда, сауут алып, сауут алып чыгъыгъыз!
Гара аузуна, Мѳлюшкюге барыгъыз, ой, барыгъыз!»

Атланнганда, алгъа болду Таппасхан улу Акъболат.
Бу уа, дейди, секириб' а тор атына миннгенди,
Таулу ушкогун да кѳолуна алгъанды, дей, алгъанды!
Жау да кѳачмай кѳп турмазын билгенди, дей, билгенди!

Жетегейлени да, дейди, Тар аузунда санайды,
Хей, Мѳлюшкю тауундан а кѳарайды, дей, кѳарайды.
Чыпчыкъ жырын жырлай, алай баргъанды, хей, баргъанды,
Таппасхан улу Акъболат, ой, Таппасхан улу Акъболат!

Хей, Мѳлюшкю тарына да танг жарыгъы кѳакъгъанды,
Акъболат да, жетип, атын алай ары такъгъанды.
Ыстауатда киши кѳрмей, ары-бери чапханды,
Чапханды, дей, киши кѳрмей, ары-бери чапханды.

Чаба-ѳрлей баргъанды да, жауланы да кѳргенди,
Чаба-ѳрлей баргъанды да, сюрюуню да тапханды.
Таулу ушкокга кѳулакъ отну салгъанды да – бергенди,
Илишаннга жауну марап атханды, ой, атханды.

Таулу ушкок чарламайын атылды, ой, атылды,
Жау кѳонакъны кѳаны, дейди, буз чыраннга чачылды.
Мѳлюшкюню жюреги да танг бла тенг ачыды,
Мѳлюшкюню туманы да танг бла тенг чачылды.

Анасына жигит туугъан Таппасхан улу Акъболат –
Жау жыйынны тегерекде чачханды, ой, чачханды,
Сау кѳалгъаны Тау Артына кѳачханды, ой, кѳачханды,
Анасына жигит туугъан Таппасхан улу Акъболат!

Акъболат а уруш этди, бешеуленнге баз болуп,
Жау жыйыны къачхан эди Мёлюшкюден, аз болуп.
Окъ тийгенди Акъболатны жыягъындан, тишинден,
Баракалла-машалла, ой, бу батырны ишине!

Эки жауну ёлюсю да буз чыранда жатады,
Акъболат да таулу ушкокну кирпич къакъмай атады.
Къой сюрюу да буз чырандан Туудулагъа къайтады.
Кязим да бу эски жырны андан къатлап айтады.

Ёлюклени келтирдиле, хаух чанагъа салдырып,
Акъболат да келди, тишин Мёлюшкюде къалдырып,
Туудуланы къойлары да ыстауатха келдиле,
Чегем элде Акъболатха ыспас-махтау бердиле!

Ойт-ойт, алан, Акъболатха ыспас-махтау бердиле!

БОТТАЛАНЫ ЖИГИТ ЧАБАЙ

Ботталаны жигит Чабай,
Сенича жаш элде аз эди,
Жигитликге жетгенингде,
Сен кишиликге баз эдинг.

Сёз айтыргъа жетгенде уа –
Сёзюнгю артха алмаучу эдинг;
Жау аллына чыкыгъанда уа –
Артха туруп къалмаучу эдинг.

Эслеп-ойлап сёлешиученг,
Бир уллу ишни этгендеча.
Ойнап-кюле келиучю эдинг,
Тойдан юлюш элтгендеча.

Эрттенликде кёзлюк бла
Тау башлагъа къараучу эдинг.
Ушкогунгу бурну бла
Жарлылагъа жараучу эдинг.

Жугъутур этле юлешиученг
Къыйналып тургъан юйлеге.
Баргъан жерде жол къойдура
Айланыр эдинг бийлеге.

Кийикле да ёталмагъан
Ыранладан ёткучю эдинг.
Экини, ючно да ёлтюрюп,
Жарлы юйюнге жетиучю эдинг.

Кимге къарап ёкюрелле
Арыкъ болмаучу малларынг?
Ажалдан къутхаралмалла
Тау тыялмаучу налларынг.

«Мен ажымлы ёлюп барама,
Сиз сау къалыгъыз-саламат.
Къарындашларым, жашагъыз, –
Сабийле сизге аманат.

Элибиз башы батхакъда
Макъала жырлай турурла.
Мени таныгъан нёгерле:
«Чабай къайдад?» – деп сорурла.

Бызынгыны ариу къызлары
Менсиз таулагъа къарарла.
Узакъдан келген къонакъла
Чабайны излеп сурарла.

Къайры къарап ёкюрелле
Арыкъ болмаучу малларын?
Ёлюм жолун тыялмалла
Бузлагъа ёрлеучю налларын.

Бийикде къаркъ-къуркъ этелле
Къанатлыла да, чаукала.
Бушуу хапарны ким айтыр
Татлыханнга, Алтын, Даухагъа?

Бызынгы къарты жиляйды,
Акъ сакъалларын жибитип,
Рабийгъат, Азийза, Шакъман
Мудах жүреклене инжитип.

Жигит Чабайны кёралмай,
Сабийлери ойнай туралла.
«Бизни ата уа къайдады?» – деп,
Тукъум къартлагъа соралла.

Рабийгъат бла Азийза
Бир аман къылыкъ этмейле.
Холамдан келген тенглери
Шакъманны къоюп кетмейле.

Апсаты малы алдайды –
Сыртладан къолгъа чакъыра,
Сабийчиклеринг къалдыла,
Улакъла кирик, макъыра.

Ол кюн барыргъа суюмедино:
Болурун кёрюп тюшюнде.
Къатынын Паша сытылады
Ёксюзлеринги ичинде.

Къарда кёрюне баралла,
Эй, этеклеринг, женглерино.
Кёзлюк бла къарап излейле
Жанынгдан суюген тенглерино.

Жаз эрттен чыгып жатыучено
Тауланы башы хауада,
Биргенге алып кетгенсе
Айтырынгы да Шауагъа.

«Сабийлерими аманат
Этеме туугъан элиме.
Ушкогуму да берирсиз
Байчога – халал тенгеме...»

Тау Артында элде да
Жигитлигинг а билинп.
Тулпар кибик жүрючү эдинг,
Къаягъа къаты илинп.

Эрттенликде эртте кетиученг,
Аллынга адам ётгюнчю.
Юйреннген ишин ким къояр,
Ёлюп, дуниядан кетгинчи!

«Элия эшиги ачылыр
Эрттерек туруп кетгенге,
Жауун, къар да жауар, – деученг, –
Дунияны ишин этгенге».

«Тогъуза тешигинде...» – деп,
Хапарны соргъунчу айтыученг.
Апсатыны да жарсытмай,
Къурлай юйге да къайтыученг.

Ажигин чепкен бергененг
Бир арисейли мыжыкъгъа.
Ахыр кюнюнгде такъгъаненг
Къара ушкогунгу къурукъгъа.

Къоргъашин окъла ишлеученг,
Темир элекден ётдюрюп...
Бюгюн а алып келелле,
Сал басхыч бла кётюрюп...

* * *

Мен – Беккини жашы Кязим, –
Жаулайма жашауну кесин,
Къысалла, салалла тазир,
Елебиз, оллахий лазим!

Эсгердим, азап чеге,
Бюгюн да кёп зулму кёре, –
Жарлы атамы эки кере
Бергенлерин къан тёлеуге!

Жарлыны къыл жипге тагъып,
Акъ атха тартыугъа салып,
Кетдиле ауушдан аууп,
Таш межямы мадул къалып.

Бюгюн да дауургъа келдим,
Ат ёшюн урушун кёрдюм.
Амалым жокъ, саудан ёлдюм,
Бу халкъ не кыйынлыд дедим.

1890

* * *

Патчах аскер кирип келди,
Элни тутуп эки бѣлдю.
Билимли халкъ ачдан ёлдю,
Билимсизни сыйлы кѣрдю.

Кетерилди алгъын чекле,
Къурудула сют эмчекле,
Къыйналасла бу жүрекле, —
Унутулмаз эски дертле.

1911

* * *

Аллах бла сёлешип турдум,
Халкъ да ызымдан келлик сундум.
Энди билеме, бош учундум, —
Тюрлендирмез зулмучу сырын.

Бузулгъанны дин тыяр дедим,
Хакъ измиге ийнанып келдим.
Бары да алдау, бош терилдим,
Бир динден себеп жогъун кёрдюм.

1912

* * *

Тау бийлери, сизге сёзюм,
Игиликни кёрсюн кёзюм:
Халкъ ёмюрге турмаз тёзюп,
Айтаман, болурну билип.

Адамлабыз биз да, сиз да,
Бирди юммет, бирди сёз да,
Зулмулукъну жек этейик,
Жерни, сууну тенг этейик!

Жер тенгликсиз болмаз бирлик,
Аны билсин кёрге кирлик!
Беригиз халкъгъа эркинлик,
Олду сизге жашау берлик!

Къарт Кязимге чамланмагъыз!
Дуния малгъа алданмагъыз,
Зулмулукъну кенг атыгъыз,
Халкъгъа керти жол ачыгъыз!

1913 (?)

* * *

Кааба таш бирикдиреди инсанны
Дедим да, кыдырдым мен Кюнчыкыгъанны.

Кёрдюм анда кыйынлыгъын хар жанны,
Сууап излеп, хаж кылыргъа баргъанны.

Къула тюзде ач мискин кычырыгъын
Эштдим, къумдан тола аузум, бурнум.

Кёрдюм: кыызгъан юзмезде, Кааба ташда
Жокъ бир зат да къарангылыкъдан башха!

Къарыулуну, къулну да тутуругъу –
Бир Аллах, къадары, кючу да уллу!

Ачны, токъну да олду базыннганы –
Гюняхлыгъа, шыйыхха жазылгъаны.

Ачны – тилеги, токъну – юю, бауу,
Тюзде – Кязимни амалсыз ынчауу.

Кёкде, жерде, онгда, солда да – Аллах,
Тауда, тюзде, жолда, къолда да – Аллах.

Барын кёрдюм, тюшюндюм, кыйтып келдим,
Хакъдан да къарыусуз къоркыгъанын билдим.

Кёп турдум, жол арыта узакълада,
Инжиле юйсюз, жерсиз жазыкылагъа.

Энди кёреме: халкъны бирикдирген
Кааба таш тыйюл, таукеллик да берген

Ынгкылап – мен эртте къоркъууун этген,
Арсарлыгъым да терк сёгюлюр деген –

Жетгенди, тарлада туманны кыйстай,
Ишибиз, сёзюбюз да болду кыйстау.

Ынгкылап бирикдиреди, кёреме,
Хар батыргъа саламымы береме.

Уруш арбасын жекгенди, тохтамаз,
Не десек да, болур иш болмай къалмаз.

Кязим! Не бийикде эсе да юйюнг,
Анга да кёргюзтюр ынгкылап кюйюн!

Адамлай къал, келгенде аллай кюнле,
Бас кёрюгюнгю! Дерт бичагъын биле!

(?)

* * *

Бу уруш дегенинг неди?
Къара кюнле кёргюзтеди,
Жашланы кёрге элтеди,
Жау чыракълай эритеди.

Кюе-кюе, кюл болабыз,
Кюнде былай ууалабыз.
Адам деген не кючлюдю —
Къаядан да тёзюмлюдю!

* * *

Къайгыбыз жокъ, хар зат да бар,
Тюзелди зулмучу къадар.
Ишлеген азыгъын табар,
Инш-Аллах, отубуз жанар!

1921 (?)

* * *

Игилик кѐп, билебиз аны,
Тынчайгъанды адамны жаны.
Кертиед Ленинни айтханы, —
Тюзетди ол талгъан санланы.

Алай энтта жарсыу кѐп жерде
Амал жокъду къайгъы этмезге.
Алгъынча, къыйынды ёксюзге,
Душман да тебинеди бизге.

(?)

КЁКГЕ, ЖЕРГЕ КЪАРАСАМ...

Кёкге, жерге къарасам,
Хайран болуп къалама;
Уллу Аллахха табынып,
Керти ийман салама.

Кёкню, жерни юсюнде
Ненча сейирликле бар!..
Аллахлыгъын танытыр
Ючюн жаратханд Жаббар!

Биз юсюнде жашагъан
Жер – биринчи далилди.
Аны ишлеп, хауада
Тутхан – Аллах жалилди.

Төртден ючюсю – тенгиз,
Къалгъаны – төгерек жер.
Аллах аны тутмаса,
Ким тутар эд, жууап бер?

Багъана жокъ, аркъау жокъ –
Жукъну юсюнде турмайды,
Ары-бери чайкъалып,
Жукъгъа кесин урмайды.

Илгиги жокъ, тиреу жокъ –
Жукъгъа да такъмагъанды;
Кёп заманла кетсе да,
Ол энишге акъмагъанды.

Энди аны кючюнден
Турлукъду сууу, жери –
Жолларындан ажашмай,
Къыямат кюннге дери.

Биз кёрген бу фалакла,
Ол тыймайын, къуюлса,
Ким тыяр эди аланы,
Бары бирден оюлса?

Не гитче зат да турмаз
Бош хауада тыйылып,
Бир тыйыучу болмаса,
Ёз орнунда жыйылып.

Хар бир фалак турады,
Межямындан кетмейин,
Кете барып, арада
Бир бирине жетмейин.

Барына чыракъ болуп,
Кюн турады жарытып,
Хар бир затны кёргюзтүп,
Жанлылагъа танытып.

Аны жарыгъы бла
Хар ким ишине кетед,
Ол батхынчы, дунияда
Хар жан жашауун этед.

Ол батханлай, къалабыз
Къап-къарангыгъа кирип,
Хар жан уясын табад,
Тыйчайыр жерин билип.

Ол кюнню жюрююуне
Кече, кюндюз да шагъат.
Ол экиси хар заман –
Жыйырма бла төрт сагъат.

Аллахны сагъатыды ол –
Ууахтыны танытхан,
Аны бла биргелей
Фалакланы жарытхан.

Адам, сагъатын ишлеп,
Аны дайым къурмаса,
Бош хауа да болмайды,
Ол кётюрюп турмаса.

Кюн да аны кибики,
Бир иеси барды аны,
Сагъатны къуруп тургъан –
Ол Аллахды деп таны!

БАЛАЛАГЪА

«Ёлмесенг да, къартдамы
Болмазса?» – делле нартла.
Бу сёзню айтыучу эдиле
Бизге мубарик къартла.

Къартлыкъ бизге келеди,
Биз жукъ билмей тургъанлай,
Эшигими къакъгъанын
Билдим, акъ тюк ургъанлай.

Ёлмесегиз, балала,
Сиз да болурсуз бизлей.
Жашлыкъ къутулуп кетер,
Къалдым мен да аны кюсей.

Балам, жаш кюнлеринги
Юйде олтуруп бошама.
Жахил къалып дунияда,
Хайыуаннга ушама.

Не мазаллы болсанг да,
Жахил къалсанг – не файда!
Хайыуанча жегилип,
Сен жюрюрге хар къайда.

Дунияда сыйлылыкъны
Сюйген болсанг – окъурса.
Жашлыгъынгдан билимсиз
Къалсанг – таза сокъурса.

Тагъылма сен билимсиз,
Къылыкъсыз балалагъа.
Ала бла жюрюсенг,
Сен да ушарса алагъа.

Эй, балала, салмагъыз
Иги ишни болжалгъа!
Сиз ашыгъып этигиз
Иги ишни бек алгъа.

Илмугъузгъа тюз акъыл
Керти нёгер болмаса,
Сабырлыкъ, дабийгъат да
Юсюгюзде толмаса,

Не кёп окъусагъыз да,
Сиз насыплы болмазсыз.
Ариу къылыкълы болмай,
Дагъыда сиз онгмазсыз.

Халкъгъа кесин суюджурмек –
Бек багъалыд, билигиз.
Ариу къылыкълы болуп,
Татлы болсун тилигиз.

Буслийманла суюгенни
Бир Аллах да сюеди.
Ала шагъат болгъанны
Жаннетине иеди.

Сиз туракълап турмагъыз
Сизге келлик акълыкъгъа,
Болжал салмай, къайтыгъыз
Бу мен айтхан хакълыкъгъа.

Махтау бары – Аллахдад,
Бизни Адамдан туудургъан,
Илму, акъыл да берип,
Кирибизни жуудургъан.

Салат-саламла болсун
Мухаммат расулуна,
Аллахдан рахмат жаусун
Анга ийнаннган къулуна.

* * *

Терекни бутакъларын
Желле чайкѳагѳан чакѳлы,
Тийгени макѳам бола,
Жюрюген сайын дагѳы –

Расул Ахматха болсун
Махтау, салауат, салам –
Ауал, ахыр да заман,
Кече, кюн да – хар заман!

Я Раббий, изми да бер
Рахматны булутуна.
Агѳарып, рахмат жаусун
Ол расулну умутуна!

ТИЛЕК

Бисмиллях деп башлайым,
Салат-салам айтайым,
Адетде кюнде жетмиш
Мен тобагъа къайтайым.

Манга эт-жен адамла
Ким эсем да, билмейле.
Къуран окъуп тебиресем,
Тынгыларгъа суймейле.

Сёзюнге тынгыламаз
Тенгинг болмагъан адам.
Жолукъгъанда да бермез
Таза жүрекден салам.

Алай, тенгледен бошап,
Айланма сен, бёрюча.
Энди кезиу келирми
Мен аланы кёрюрча?

Бу дунияда бек азды
Аз да тюрленмеучю тенг.
Рахат жашаргъа суйген –
Халкъдан болсун узакъ, кенг.

Халкъгъа къатышхан адам
Кёп инжиулени татар,
Аны бла биргелей
Гюняхлагъа да батар.

Къуранны хакъын билген
Болады манга жууукъ.
Аны хакъын билмеген
Жууукъгъа болур сууукъ.

Бизге къарындаш туйюл
Къуранны тюз тутмагъан,
Къуран айтханча жүрюп,
Халал ашны жутмагъан.

Бизге эгеч туююлдо
Шериатда турмагъан,
Къуран харам этгенден
Кесин артха бурмагъан.

Биз сюебиз тарийкъат
Тизгиннге тизилгенни,
Ибилис къауумундан
Къачып, бери юзюлгенни.

Ол тарийкъат деген зат –
Файгъамбарны жолуду.
Аны бизге тапдыргъан –
Мухамматны къолуду.

Тарийкъатны башында
Жарыкъ кюнубюз барды,
Аны бизге тийдирген –
Мухаммат файгъамбарды.

Ол кюнню чыкъгъан жери
Минги Тауну къатыды.
Олий Мухаммат деген
Аны сыйлы атыды.

Аны кёрюп болмайла
Ауруу бийлеген кёзле,
Аны бизге къоймайла
Иймансыз, динсиз сёзле.

Тауладан а Минги тау
Неллай бирге ёр эсе, –
Олийледен аллай бир
Ёрдо ол да, кёресе.

Мен, ойлашып, къарасам
Аны хар бир хатына, –
Анга ушаш бир да жокъ
Актылында, хатында.

Жокъду учу, къыйыры
Аны терен эсини,
Бет тюрсюнюнде да бар
Ол ышаны кесини.

Аны сыйлылыкъларын
Айтыргъа да къыйынды:
Сыйлылыкъны барысы –
Ол – сыйлыла сыйыды.

Мен да, тобала этип,
Уллу Аллахха къайтама,
Бу нюр таугъа тыянып,
Тилегими айтама:

– Эй, Аллахны нюр тауу,
Табынама мен санга.
Аллах бла тилейме,
Ачыуланма сен манга.

Мени да хар гюняхым
Санга баямлай къалыр.
Сыннган бу аман жүрегим
Энди санга тыяныр.

Сенсе бек уллу себеп –
Уллу Аллахха жетдирлик.
Тобаланы къабырда
Тамам къабыл этдирлик.

Аллах санга кюч берсин
Ташаланы кёрюрге,
Санга къайтхан къауумгъа
Кёп игилик берирге.

Эй, Аллахны олийи,
Сен кёресе халымы, –
Санга аманат этеме
Бу къарыусуз жанымы.

Къыйын халлагъа тюшюп,
Жүрегим бек такъырды.
Сен къараргъа тийишли
Мени кибики факъырды.

Онглу – къайда да онглу,
Онглу кесин сюркейди.
Онгузгъа сен керексе,
Онгуз сени излейди.

Онгузлагъа къараучу,
Манга да сен бир къара:
Жүрек жараларыма,
Ой, мубарик, бир жара!

Хакимсе хар адамны
Сен жүрек жарасына,
Файгъамбарны орнуна
Келген халкъ арасына.

Аллах сени къутхарсын
Фитнааны барындан.
Аллах сени чыгъарсын
Жашаулары тарындан.

Аллах санга онг берсин
Динни ёрге сюерге,
Бизни Аллах тюзетип,
Сен да бизни сюерге.

Амин, амин, я Аллах!
Амин, амин, я Аллах!
Амин, амин, я Аллах!
Амин, амин, я Аллах!

ЫРАЗЫЛЫКЪ

КЯЗИМГЕ
АТАЛГЪАН
НАЗМУААДАН

КЯЗИМНИ «ЖАРАЛЫ ЖУГЪУТУРУН»
ОКЪУГЪАНДАН СОРА
ЖАЗЫЛГЪАН НАЗМУ

*Хашимни кѣауалы – ол тюзлюк кѣауалы,
Атылды да, – терслик, жут бѣрю, жыггылды.
Бет этди кѣадары, кѣп бетли кѣадары, –
Сау кѣалды жугъутур, жаралы жугъутур.*

*Сени кѣп атдыла кѣутургъан суулагъа,
Кѣаядан секиртгенди ачы кѣадарынг.
Сен бѣрю тишлени, окъланы сынагъан
Жаралы жугъутурса, мени Малкѣарым!*

*Сени жокъ этерге ызынгдан сюрдюле,
Сен жашау ыраннга кирип кѣп кечиндинг.
Артыкълыкъ кѣамасы, терсликни сюнгюсю
Жаралы этдиле кюнюнгу, кеченги.*

*Сен жоулмагъанса алагъа ачыугъа,
Терсликни да тюзлюк череги жуудурур.
Аллынгда азатлыкъ эшиги ачылгъан
Жугъутурса, Малкѣар, жаралы жугъутур!*

Абдуллах Бегий улу

Отарланы Керим

МАЛКЪАР ПОЭТЛЕ

Малкъар назмуну отун
Тиргизирге кюреше,
Биз кёп ууатдыкъ отун,
Эбине кеч келише.

Мында терс айтханлагъа
Элтмегиз тюз сёзюмю:
Отун ууатханлагъа
Къошмайма мен Кязимни.

Ол уста эди сёзге,
Хар сёзю – ат багъасы.
Угъай! – деп, ким да бизге
Жыртдырмасын жагъасын.

1963

КЯЗИМ БЛА ЖАШ ПОЭТ

Бир жаш поэт, сурай келип,
Тюбегенди Кязимге.
Тохтагъанды, салам берип,
Жютю къарай кёзюне.

Жаш, андан кечгинлик тилей,
Ишин айтыргъа изим
Сурагъанда, – жарыкъ тюбей,
Эркин этгенди Кязим.

Айтханды жаш: – Назму жазгъан
(Мен тюшюннгенме анга) –
Ийне бла мурдор къазгъан
Кирик, кыйынды манга.

Жазама мен, жангыз тизгин
Къураялмай, сау кече.
Мени сартын, назму сёзге
Жокъду фахмум не кючюм.

Алай мени тыялмайды
Ишими кыйынлыгы.
Жазмазгъа кёз кыйалмайды,
Келмейди кюярыгъым.

Олсуз – гыржын къабалмайма,
Къууанмайма ишимден.
Кече – тынчлыкъ табалмайма,
Назму тагъа тюшюмде.

Андан сом не махтау сакълай
Жазмайма мен назмуну.
Ол тууады, кыызгъан окълай,
Сакъ жауунлай жазгъыда.

Алай аны, жаратмайын,
Къайтарсала басмадан,
Ант этеме, дау айтмайын,
Ары аякъ басмазгъа.

Алай а мен, тёзалмайын,
Къайтып барама ары.
Андан умут юзалмайын,
Элтеме жангыларын.

Аланы да кызыл шакъа
Къолан этип къайтарса;
«Китап тышха алтын окъа
Излеме, жаш!» – деп турса,

Мен, даулашыргъа базмайын,
Редакторгъа тынгылап
Кетеме, назму жазмайын
Турсам – табын ангылап.

Алай аздым, кюялмайын,
Кече жукъусуз чыгъа.
Айтыгъыз: кыйын салмайын
Кюяйыммы назмугъа?

Кязим ол жашха тик къарап
Тургъанды, эте сагъыш:
– Фахму, – дегенди, – кюш къанат
Кибикди. Къакъмаса кюш,

Къанат къатмайды. Жазмайын
Жокъ эсе санга тынчлыкъ, –
Фахмунг барды. Кюн озмайын
Кюреш, жаз, фахму талчып

Къалмазча. Жаз, таукел болуп,
Артда турмазча жунчуп.
Алай унутма: назму жолу
Тююлдю жолну тынчы.

Зумакъулланы Танзиля

КЯЗИМГЕ

«Ыразылыкъ» деген поэмадан

Кязим, тюйдюнг таш, темир,
Жюрегинг жана-жана.
Шукур! Къуруп къалмады
Жырынг туугъан от жагъа.
Жыкъдынг кёп кыйынлыкъны,
Болмай махтау жалчысы,
Андан болдунг дунияда
Халкъымы жыр башчысы,
Киши узалып жеталмаз
Тауларымы бек башы,
Ырхы, жел да элталмаз
Тауларымы бек башы,
Ырхы, жел да элталмаз
Тау жырны мурдор ташы.
Андан бердинг дуниягъа
Кишиликни жырларын,
Жаралы халкъынгы да
Сау эте жараларын.
Уста десенг – ма уста:
Аз сёз бла кёп айтдынг,
Окъуучугъа, алимге
Къаллай насып сынатдынг!
Къаллай сёзле жаратдынг!
Билдинг сёзню багъасын:
Кем, артыкъ да айтмадынг,
Къалай билдинг мардасын!

Батчаланы Мусса

ЖОЛОУЧУ

Кязимге

– Бутакъланы жайып, керип кенгине,
Тамырланы ийип жерге тереннге,
Бу кѳум тюзде кесим жангыз ёсеме,
Хапар сора салкѳыныма келгеннге.

Иссиди кюн, жокѳду не жел, не булут –
Бери кѳайт да, санларынгы бир солут...
Нек мыдахса, акѳ сакѳаллы кѳонагѳым,
Жашауунгдан этмегенча чырт умут?

– Жашаууму жашай-жашай ашырдым,
Жырлай-жырлай, жырларымы жашырдым!
Жарлылагѳа жан аурутуп, жюклерин,
Кѳарт болгѳунчу, тѳрт бюкленип ташыдым!

Сандан озуп, жаннга жетсе ауурлукѳ,
Себеп болмай кѳре эдим чырт да жукѳ.
Кѳюлтюм болуп, жара болуп жюрегим,
Хорлап барад мени кѳартлыкѳ, онгсузлукѳ.

Не этейим мыдах болмай, кѳарт эмен?
Туууп келе, толу этип, бир хызен
Насып ала келалмадым дуниягѳа...
Ёлюп бара, не кѳояйым халкѳгѳа мен?!

– Кѳеп кѳыйналма, акѳ сакѳаллы кѳонагѳым! –
Барды санга себеп боллукѳ жомагѳым:
Кѳара бери – салкѳын этип кѳум тюзню,
Солутама, ким да болсун – жолдагѳын.

Ёлюм келип, туралмасам мен чагѳа,
Отун болуп жыйыллыкѳма жатмагѳа,
Чапракѳларым салкѳын бере тургѳанча,
Жаркѳаларым турлукѳдула от жагѳа.

1979 (?)

Бабаланы Ибрахим

ПОЭТНИ СЫНЫ

Кязимге

Сиз турасыз ариу тизилип,
Чинарла, алаша эменле!
Таулула, тауладан тигелей,
Тохтагъанча къая эрнинде.

Не аз да къатылсын тёбенниги,
Бююлесиз артха алайда,
Энди бир атласам, тюбюне
Кетерикме деген адамлай...

Бир атламды, жангыз бир атлам,
Сизни да ёлюмден арагъыз –
Алайдан бёркюмю да атмам,
Къошулсам да сизге алайсыз.

Сиз тарыкъмайсыз ол къадардан,
Сиз дагъыда ёхтемсиз, ёхтем!..
Мен келдим Кязимге къараргъа –
Ол сизге къарап азмы ётдю?!

Ол туугъанды ма бу тарлада,
Мында акъ болгъанды сакъалы,
Узакъда уа, сизге тарала,
Ахыр кюнюн алай сакълады.

Сюймеклик таулагъа термилте,
Ажымлы къалды ол аулакъда...
Сиз таныйсыз аны, терекле,
Сизегиз тилеги Аллахдан.

Мен келгенме, къайгъы сёз алып,
Кечгинлик, терекле, кечгинлик,
Таулагъа эштдиурсиз аны
Къайда да, тёзалмай, кючсюнкуп...

«Аладан айырып, тас этип
Къойма ансы», – дегенди Кязим, –
Къадар, сен шо мени таш этип
Къойсанг да, хо дерикме кесим.

Алай ол термилди жерине,
Тилегин а бергенди къадар.
Къалмаз ючюн аулакъ желледе,
Тау аллында таш болуп къалды...

Мен кёрдюм аны таш суратын,
Мен турама аны къатында:
Чыкъ болмаз деп – кёзюн сыйпадым,
Кёз жаш чыкъмай, кесим къалгъанда!

Магомет Мокъа

* * *

Салам алейкум, я сыйлы устазым! –
Доммакъ сурагдан таулагъа къарагъан,
Сакъалын, бёркюн тау желле тарагъан,
Жерни, кёкню тиллерин билген Кязим.

Сенден акъылманны, оллахий, лязим,
Аягъы басхан болмаз бу тарлагъа.
Бир сорайым булутлагъа, къарлагъа:
Къайда къалды санга тийиншли сёзюм?

Науруз байрамны бу сыйлы кюнюне
Къарайса, жарыкъ, мудах да кёрюне,
Эсгергенча сен сауланы, шауланы.

Къара суу ариу энеди кюнлюмден,
Алай саркъады мени да кёлюмде
Жарыкъ фахмунгу тап-таза шауданы.

Абдуллах Бегий улу

ТИЛЕК

Къан тамды
Къуран тутхан къолларыма.

Кязим

Кюз кече Кязим, келип,
Таш гытычыгъын, элин
Айлана эди жокълап...
Мен къарап турдум... жукълап.
Айлана эди кёрюп,
Гюрбежисине кирип, –
Кёрюгюн, тёшюн сылай,
Шыкыгъа къарап, жылай...
– Кязим, не айланаса, не?
Келчи, Кязим, кел юйге...
– Балачыкъ, угъай. Буйрукъ...
Сора, намазгъа уюп,
Ол тилек этди былай:
«Яллах, Яллах, сен къура,
Жарытырча дин, Къуран,
Сен къура бу халкъымы –
Биригирча акъылы.
Берчи аллай тазалыкъ –
Алалырча Азатлыкъ!
Берчи аллай эс, акъыл –
Къайтарып кирик атын.
Жалбарама, жалынып, –
Кетмесин, деп, жангылып.
Жан аурут къуллаарынга,
Сау атдыр сен хар тангны!..» –

Кязимни къолларына
Къан тамды...

1991

Табакъсойланы Мухтар

КЯЗИМНИ КЪАЙТЫУУ

Жюрегими къайыкъ этип жетерем.

Кязим

Кюн тутулду да, Ай жутулду, –
Жолунгу жюрегинг жарытды, –
чырагъынг!
Кюн кюйдюрдю да, жер жарылды, –
Жюрегинг – жантауунг, жалгъадынг, –
чыдады!

Жар оюлду да, жол кесилди, –
Жюрегинг – кёпюрюнг, – кётюрдю,
ётдюрдю!
Къар юзюлдю да, жол жабылды, –
Жюрегинг – борагъынг, учуруп
жетдирди!..

Энди къайтханса Къаф тауунга, –
Бу Чирик кёлюнгю толкъуну
чайпалсын!
Кюн ёчюлгюнчю – кёк байрагъынг
Бу Минги тауунгу башында
чайкъалсын!

Энди мындаса – ЖЕРИБИЗДЕ!
Бу алан халкъынгы умуту
жангырсын!
Энди биргебиз, – жюрегингден
Кюнюбюз жарысын, жарысын,
жарысын!

АНГЫЛАТМА СЁЗЛЮК

Абдуллах – Мухаммат файгъамбарны (А. с. б.) атасы. Мухаммат туугъунчу ёлгенди. Арабчасы – Абд Аллах (абд – *къул*) – Аллахны къулу.

Абу-Бекир (572 – 634 жж.) – Мухаммат файгъамбарны (А. с. б.) жолун тутхан биринчи халиф (632 – 634 жж.). Мадинадан Меккагъа хаж къылыргъа чынг алгъа баргъанлагъа (631 жылда) башчылыкъ этгенди. Мадинаны межгитинде иймамчылыкъ этерге Мухаммат кесини орунуна Абу-Бекирни къойгъанды.

Абуталип (*Абу-Талиб*) – Мухаммат файгъамбарны ата къарындашы. Бу кеси, айтыудан, тейри къачлагъа табынып болгъанды. Мухамматны ол ёсдюргенди.

Адам – Къуранда, Библияда да айтылгъанына кёре, жер юсюнде жаратылгъан биринчи адам. Аты Адам болгъанды. Аллах мёлеклени барын да Адамгъа табындыргъанды. Ибилис Адамгъа табыныргъа унамагъанды. Ол заманда Аллах муну жаннетден къыстагъанды. Ибилис да, аны дерт этип, Адамгъа бла Хауагъа Аллахны жоругъун буздуртханды. Ол гюняхлары ючюн ала да, жаннетден къысталып, бир бирден узакъгъа атылгъандыла. Ала бир бирлерин Арабда – Арафа тюзюнде – тапхандыла. Аладан жашла туугъандыла – Хабил бла Къабил... Адам улу жер башына алай бла жайыла башлагъанды, деп айтылады дин китаплада.

Азиз – Аллахны аты. Тауушлукъ.

Азырайыл (*Израил*) – жан алыучу мёлек. Хар адамны къадарын биледи, къачан ёллюгюн а билмейди, Аллахутала билдиргинчи.

Акъырап – чаян (*скорпион*).

Алий (?– 661 жж.) – Мухаммат файгъамбарны (А. с. б.) жолун тутхан төртюнчю халиф (656 – 661 жж.). Мухаммат файгъамбарны (А. с. б.) киеую, Фатиматны эри. Шийитлени дин башчылары, бачамалары. Уллу кишилиги дуниягъа белгили аскер башчы.

Алина – ахлула.

Алиясах (*Алиясагъ*) – файгъамбар.

Алхам – къайсы муслийман да азбар билирге тийишли Къуранны ал сура-сы.

Амбия – файгъамбар.

Аминат – Мухаммат файгъамбарны (А. с. б.) анасы.

Арасат (*гъарасат*) – къыямат кюн соруу этиллик майдан.

Арз – дуния.

Ассалату – тилек. Аллахха табыныу.

Ассы – бойсунмагъан, динсиз.

Асхап – нёгер; файгъамбарны жолун тутханла.

Аттахилят – магъанасы: салам бериу, баш уруу, жюгюнюу.

Ауал – башлануу, энг аллы, башы.

Аулия (*уалийуллах*) – Аллахны шуёху.

Аубекир – *Абу-Бекирге* къара.

Аурат – уятлыкъ.

Ахия – файгъамбар (Иоан Креститель). Патчахны къарындашындан туугъан къызны алыргъа унамагъаны ючюн, асмакъгъа асылгъанды.

Ашыкъ (*гъашыкъ*) – сүймеклик, сүйгенине термилиу.

Аюп (Айюб) – дини ючюн кёп азап сынагъан, ийнаныуун тас этмеген фыйгъамбарладан бири (Иов). Къыямат кюн Аюп тёзюмлюкleri, чыдамлыкълары уллу болгъанлары башчылары болуп сюелликди – ауруу, къыйынлыкъ сылтау болмагъаныны шагъатыча.

Аят – Къуранда сураланы бёлумleri. Аллахуталаны келямы.

Багъдад – Иракны ара шахары. 762 жылда салынганды. Шаркъда билимни, усталыкъланы да бек жюриген жери болгъанды. Сыйы къыраллагъа тенг шахар. Къазим, ары бир-эки кере да барып, кёп затха кёз ачханды, билимин, усталыгъын ёсдюргенди.

Бадил (батил) – ётюрюк, жалгъан, терс.

Бади шахим мархаба – салам алейкум.

Бап – бёлум, кесек.

Баракалла – «Аллах огъурасын!»

Бейт – экишер тизгинли назму. Араб, фарс, тюрк поэзияда бек жюриюдю. Ушаш сёзле бла байланган эки назму тизгин бир бейтди.

Билял – дунияда бек алгъа, бек биринчи азан къычыргъан муслийман. Тукъуму Эфиопиядан (Хабешден) болгъанды.

Боракъ – фыйгъамбарны кёкге чыгъаргъан къанатлы ат.

Гъакъуба – жазасын бериу, азап сынатыу.

Гъарш (арш) – Аллахуталаны тахтасы.

Гъафиллик – хунерсизлик, болумсуздукъ, жахиллик.

Гъибадат – Аллахха къуллукъ этиу. Дин жорукъланы бузмай сакълау.

Гъийкъап – азап (кечген эт, тийишлибизни берип къойма).

Гъина – токъ.

Гъузюр – эс берирча, кечерге боллукъ сылтау.

Гъулама (гъуламах) – эфенди, дин алими, сыйлы.

Дабийгъат – хал.

Далил – бегим.

Даулет – хурмет, намыс-сый, даража.

Дауут (Давид) – чюйютлюлени бурунгу патчахлары. Бизни ёмюрге дери Х ёмюрге жашагъаннга тергеледи. Муслийманла фыйгъамбаргъа санайдыла. Дауут Сулейманны атасыды. Бек акъылман адам болгъаны дин таурухлада айтылады. Забурну («Псалтырь») Дауут фыйгъамбар жазгъанды.

Дулуллах (Алхам дулиллах) – «Аллахха махтау болсун!»

Жаббар – Аллахны атларындан бири.

Жабырайыл (Гавриил) – Аллахны бла Мухаммат фыйгъамбарны арасында хапарчы, жумушчу мёлек.

Жалил – Аллахны атларындан бири.

Жамал – бет къаны, нюриу, сыфаты, ингилиги.

Жанабад – жууунмакълыкъ борч.

Жан ауал – жан алгъан, ёлген.

Жария – басмалау; белгили этеме, айтама деген магъанада.

Жек – 1) шайтан-жин; 2) ауарадан, къайгъыдан башын тас этген.

Жюнюс – мажюсюлени бир Аллахха табыныргъа чакътыргъаны ючюн, кёп азап да сынагъан, Аллах азапладан да къутхаргъан фыйгъамбар (Иона).

Забанийле – гюняхлыланы жаханимге сюрюючу, азап чекдириючу мёлекле.

Забур – Аллахха махтау салгъан сыйлы китап.

Загъиф – къарыусуз.

Закир – зикирчи.

Закъкъум – уулу терек.

Залил – сыйсыз.

Захир – белгили этген, кёргюзтген. («Кёз жашым этер захир».)

Зекерия (Захария) – Ахияны атасы. Тилегин табып, къартлыгъында жашлы болгъанды. Жашын ёлтюргенлеринден сора, терек къууушуна бугъуп тургъанды. Ибилис, тил этип, терек бла бирге тууратханды.

Зекят – борч, салым.

Земзем – Мекканы къатында къюю. Сууу дарманнга саналады. Хаж къылыргъа келгенле гитче орунчукъла бла земзем сууундан алып кетиучюдюле. Ёлюрюню аллында андан бир тамычысын татхан адамны жаханымде 500-жыллыкъ азабы кечиледи. Кязим Шыкъыгъа – эллилерине земзем суу келтирген эди.

Зикир – эсгермеклик. Назмугъа, макъамгъа салып, Аллахны эсгермеклик; адамны кёлуне, жүрегине ырахатлыкъ, хошлукъ бередит.

Зиярат – жокълау, кёре барыу, эсгериу. Сыйлыланы къабырларын кёре барыу, зикир, дуаа окъуу, садакъа юлешиу.

Зулкъарней – Аллахны болушлугъу бла, кёп жерлени азатлагъан, къарыу-сузлагъа онг берген, Къуранда сагъынылгъан файгъамбар (аулия).

Зул-Къуфли (Зул-Кифл) – Къуранда Исмайыл бла, Идирис бла тенг айтылгъан файгъамбар. Аллахны атындан сёз берйучю, ышандырыучю. Библияда Исаягъа, Иезекиильге келишдиредиле. Бир-бир таурухлада Аюпну жашыча да айтылады.

Зухура – Чолпан жұлдузну аты (Венера).

Ибадет – *Гъибадатха* къара.

Ибилис – Аллахны жауу. Адамны терс жолгъа терилтиучю. Адамгъа табыныргъа унамагъаны ючюн, жаннетден къысталгъанды. Жин, шайтан.

Ибрахим (Авраам) – Аллах кесини шуёхуна санагъан файгъамбар. Адамланы бир Аллахха табыныргъа чакъыргъаны ючюн, Бабил (Вавилон) патчахы Намруд (Немруд) Ибрахимни отха атдыртханды. Аллах, ол отну гюл бахча этип къоюп, Ибрахимни андан къутхаргъанды. Жашы Исмайыл бла Меккада Каабаны сюегенди. Шаркъ адабиятта тюзлук ючюн кюрешчилени сыфатыды.

Ибрахим халиллулах – Аллахны шуёху Ибрахим.

Идирис – Аллах ёлюмсюзлук берген, къыйынлыкълагъа чыдамлы файгъамбарладанды (Хызыр, Элияс, Идирис). Хызыр бла Элияс – жер юсюнде, Идирис а кёкде жашайдыла. Идирис тилеп, Аллах анга къыямат кюннге дери жаннетде къалыргъа эркинлик бергенди. Бу таурухха таянып, Идирисни Библияда Енохха келишдиредиле. Идирис бек билимли файгъамбаргъа саналады. Биринчи болуп, къолуна къалам алгъанладанды.

Изми (изму) – эркинлик.

Иймам – муслийманланы дин башчылары.

Ийман – ислам динни кертилигине ийнанмакъ, бойсунуу, табыныу.

Илкъап – сыйлы ат, дин даража.

Ильяс – *Элиясха* къара.

Инжил – Иса файгъамбарны китабы (Евангелие).

Инша-Аллах (иншаллах) – «Аллах этерге сойсе». Бизни тилибизде «Аллах айтса» дегени кёбюрёк жүрюйдю.

Ирият – бедитш, налат бериу.

Иса – Мухамматны аллында келген бек сыйлы файгъамбарланы санына киреди (Адам, Ибрахим (Авраам), Нух (Ной), Муса (Моисей), Иса (Иисус), Мухаммат). Солугъан тылпыуу ёлгенни сау этген файгъамбаргъа саналады. Христианлыла аллахха (Иисус Христос) табынадыла.

Ислам – Аллахны бирлигине табыныу, бойсунуу. Муслийман дин.

Исмайыл – файгъамбар. Ибрахимни Хажардан (Агаръ) жашы. Сабийлигинде анасы бла къум тюзде атылып къалгъанда, жияп, аягъы бла жерни къакъгъанды. Ол кезиуде алайдан земзем суу ургъанды. Къурман байрам Исмайылны ёлюмден къутулгъанын эсгертген да байрамды. Исмайыл атасы бла бирге Кааба межгитни сюегенди.

Исрафил (Серафим) – Аллахны оноун башха мёлеклеге билдириучю. Къуранда айтылгъаннга кёре, къыямат кюн келгенин да, сургъа юфгюрюп, ол билдирликди. Ол сурну таушундан, жер жарылып, таула, къаяла ичине оюлуп, кюл боллукъдула. Ёлгенле, тирилип, къабырдан кётюрюллукдюле.

Исхакъ (Исаак) – Ибрахимни жашы, файгъамбар.

Ихтийкъат – ийнаныу.

Ихтиймат – къайгъырыу, эс буруу, себеплик бериу.

Кааба – Меккада төртгюл формада къара ташдан ишленнген бек сыйлы межгит. Муслийман юмметини бек сыйлы жери.

Кааба таш – Меккада кёкден тюшген сыйлы къара таш.

Кабахат – терслик.

Кевсер (Кяусар) – жаннет суу. Къуранда айтылгъанына кёре, сютден акъды, кёкден акъгъан къардан жангыды, шербетден татлыды. Тюбю жаухар таш бла сырылыпды.

Келам (келям) – сёз, Аллахуталаны айтханы.

Китап – Къуран.

Кяфыр (куфур) – къаллай да бир дини болмагъан неда динден тайгъан, иймансыз адам.

Къабил (Каин) – Адам бла Хауаны жашы.

Къадар – Адамны жашау жолунда сынарыкъ затлары, жолу. Дунияда хар боллукъ ишни Аллах алгъадан белгилеп къойгъанды. Хар адамны да къадаары – къалай боллугъу – мангылайына жазылыпды.

Къадим – Ёмюрлюк. Аллахны аты.

Къадир – Кючю жетиучю. Аллахны аты.

Кабир – Уллу. Аллахны аты.

Карим – Чомарт, Къудурети уллу, Кючю уллу. Аллахны аты.

Къарун – хан сарайы алтындан ишленнген кюйсюз, адепсиз хан.

Къатыран – къайнагъан чайыр.

Къуран – муслийманланы сыйлы китаплары. Аллахны келямы. Мухаммат файгъамбар (А. с. б.) айтып жазылгъан китап. 114 бёлюмден – сурадан – къуралады, хар сура – аятладан.

Къыбыла – жер жюзюню Меккагъа айланнган жаны. Муслийманла ары айланып намаз къыладыла. Мал сойгъанда да, боюнун ары айланып тартадыла. Ёлген адамны къабыргъа сала туруп да, бетин ары айландырып саладыла.

Къыямат кюн (къыяма) – дунияны ахыр кюню, ёлгенле сау боллукъ, саулау аёллукъ кюн. Жулдузла жерге тюшюп, таула, къаяла оюллукъдула. Хар адам Аллахны аллында сюелликди. Хар кимге соруу этилликди. Бары да сыйрат кёпюр бла сюрюллукдюле. Мухаммат файгъамбар (А. с. б.) гюняхлары азлагъа жакъ басарыкъды. Гюняхсызла жаннетге ётерикдиле, гюняхлыла кёпюрден энишге – жакханизге кетерикдиле.

Лам – араб тилде харфны аты.

Ланат – къаргъыш.

Латиф – жукъа, назик, жумушакъ.

Лаух – таш къанга.

Лаукл мафхуз – жерге бек жууукъ кёк. Дунияны къадаары жазылгъан жер.

Локъман – хансланы дарманлыкъларын ачхан, дуниягъа айтылгъан акъылман. Аллах анга жети къушну ёмюрюн бергенди. Кеси Мисирден болгъанды. Аллахны бирлигине табыннганы Къуранда («Локъман» деген сурада) эсгериледи. Акъыл сёзлери халкъ чыгъармалагъа тюшгендиле. Муслийманла файгъамбаргъа санайдыла. Румлула Лукиан дейдиле атына. Алимле аны Валаамгъа (Балам, Баураны жашы), Ахикаргъа, Эзопах да ушатадыла. Муслийманла бюгюн да акъыллы адамгъа «Локъман кирик» дейдиле.

Лут (Лот) – файгъамбар. Ибрахим айтханнга – Аллахны бирлигине – ишек-сиз ийнанып, Ибрахим бла жолоучулукъда айланнганды.

Мадина – арабча «шахар» деген сөздю. Мухамматны шахары. 622 жылда Мухаммат Меккадан Мадинагъа кечгенди, ёлгюнчю, анда жашагъанды. Биринчи межгитни ишлетгенди. Асыралгъан да анда этгенди.

Мажюс оту – Иранда мажюсюле табыннган от.

Маза (мазар) – сыйлы жерле.

Мазаифле – сыйлаучу, хурметли.

Маразы – ауруудан сакъланмакъ.

Мардин – Анатолияны кюнчыгыш жанында керти болгъан шахар.

Мариам – Исаны (Иисус Христосну) анасы (Мария).

Мархаба – саламлашыу, алгъышлау, хошкелди.

Мархумлукъ – ёлюм.

Маулют – туугъаны. Раббигъул ауал айны 12-де Мухаммат файгъамбарны (А. с. б.) туугъан кюнюне аталгъан байрам. Ол кюн Мухаммат файгъамбарны (А. с. б.) жашау жолун эсгередиле. Анга аталгъан зикирле окъуйдула. Махтау саладыла.

Мухаббат – суймеклик, суйюу.

Махлукъат – Аллах жаратхан затла

Махшар – жыйылыу. Къыямат кюн Аллахны аллына халкъ жыйыллыкъ жер.

Мекка – Сауд Арабда Мухаммат файгъамбар (А. с. б.) туугъан шахар. Ислам динни арасы. Онгу болгъан хар муслийманнга Меккагъа барып, бир кере хаж къылмакълыкъ сыйлы борчду. Дунияны къалайында да намазгъа сюелген муслийман бетин Меккагъа айландырып намаз этеди. Ёлгенни да ары айландырып асырайдыла. Къурманлыкъ тилеги да ары айланып этиледиле. Къазим Меккада бир ненча кере болгъанды.

Мерес – ёлгенден къалгъан байлыкъ.

Мес тартыу – абидез алгъанда, суу бла юсюн-башын сылау.

Мигираш – файгъамбарны кёкге чыкыгъаны.

Мизан – гюнях-сууап ёнчелеучю базман.

Микъайыл (Михаил) – Аллахха бек жууукъ тургъан төрт мёлекден бири. Адамгъа бек алгъа табыннганладанды.

Миллер – адам.

Миллет (Ибрахимни миллети) – дини, анга ийнаннган къаууму, кеси башына эркин болгъан, Аллахны бирлигине табыннган жамауат. Артдан-артха «халкъ» деген магъанагъа айланып кетгенди.

Мим – араб тилде харфны аты.

Мина тау – Синай тау. Аллах Мусагъа аны башында кёрюннгенди.

Мисир – Египет.

Мискин – насыпсыз, жазыкъ.

Михрап – къуууш. Межгитни ичинде, къыбылагъа айланнган къабыргъа-сында къууушу. Намазны ары айланып этедиле.

Мубарик – сыйлы.

Муддакъи – къоркъуучу; Аллахдан къоркъуучу.

Мугътариф – билген, сезген.

Муджип – Жууаплы. Аллахны аты.

Мукъмин – керти ийнаннган къул. Чынтты адам.

Мункар, Накир – ёлгенге бек алгъа соруу этиучю мёлекле. Дин таурухлада болмаса, Къуранда сагъынылмайдыла.

Муса (Моисей) – файгъамбар. Синай тауну башында Аллах Мусагъа кёрюннген этгенди деп айтылады Къуранда.

Муслим – муслийман. Ислам динни алгъан адам муслим болады. Ийнаныуу тамам тохташхан а – мукъмин.

Мухажир – кёчген, кёчгюнчю. Мухамматны Меккадан Мадинагъа кёчген нёгерлери.

Мухаммат – Аллахны келечиси. Муслийманланы бек сыйлы фыйгъамбарлары. 570 жылда Меккада туугъанды. Туугъунчу, атасы ёлюп, ата къарындашы Абу-Талиб ёсдюргенди. Алты жылында анасы ёлгенди. Жашлыгъында малчы болгъанды, кериуанлагъа, саудюгерчилеге жол башчылыкъ этип тургъанды. Бек таза жан болуп жаратылгъаны ючюн, Аллах ёз келямын-сёзюн аны юрегине салгъанды. Адам улусуна ислам динни кийиргенди, Аллахха табынуу жорукъланы белгилегенди. 632 жылда ёлгенди. Мадинада асыралгъанды.

Мухдис – тюрлендириучю. Билимли, алим адам, кёп билген.

Мухтар – сайланган, уллу.

Наадан – адамла жыйылгъан жер.

Наби – фыйгъамбар деген сёз.

Навои (1441 – 1501) – айтхылы узбекли назмучу.

Наджип – тазалаучу.

Нажасат – адам, хайыуан кири.

Назир – эниклеу, жазуу иште эришиу.

Намуруд (*Немрод*) – таурухлада айтылгъан бурунгулу кяфыр патчах. Аллах бирди, жаланда анга табыныргъа керекди дегени ючюн, Ибрахимни отха атдыртханды. Экинчи таурухда Намуруд, кесин Аллахдан уллу кёрюп, тауну башында бийик къала ишлетгенди, андан атып, Аллахны ёлтюрлюкме деген мурат бла. Аллах чамланганды да, кяфыр патчахны элия ургъанды. Ол, къаласы бла бирге оюлуп, жер тюбюне кетгенди. Алайы кёл болуп къалгъанды.

Нар – от.

Низами (1141 – 1203) – айтхылы азербайджанлы назмучу.

Нигъмат – ахшылыкъ. Аллахны хатери.

Нияз – садакъа, жандауурлукъ.

Нух (*Ной*) – Аллахны келечиси, фыйгъамбар. Жерни башын суу басханда, адам урлугъун къутхаргъанды.

Омар (591 [581?] – 664) – Абу-Бекирден сора экинчи халиф (634—644 жыллада). Ислам динни чеклерин кенгертгенди.

Омтазу – айырылгъан.

Опуракъ – жангы хапчук-харакет.

Осман (?– 656) – Мухаммат фыйгъамбарны жолун тутхан ючюнчю халиф (644–656 жыллада). Айтыугъа кёре, Къуранны жангыдан тийишдирип жаздыргъанды.

Осуй – иелик. Ёлгенни мюлкюн, сабийлерин аманатха алгъан адам. Аталыкъ-аналыкъ этген.

Осуаса – кёлюне, юрегине келген зат, гурушхалыкъ.

Отан – Ата журт, туугъан жер.

Раббана (*раппана*) – Аллахны аты, юйретиучю.

Раббана заламына – «иебиз, кесибизге артыкълыкъ этдик» демеклик.

Раббигъул ауал ай – муслийман айланы ючюнчю айы. Фыйгъамбар ол айда туугъаннга саналады.

Разакку – Багъыучу. Аллахны аты.

Ракъип – Аллахны аты.

Рамазан – муслийман рузламада тогъузунчу ай. Ораза ай.

Расул – келечи. Аллахны келечиси. Мухаммат фыйгъамбарны (А. с. б.) башха аты.

Раф-раф – къанатлы.

Рахия – къол тирмен.

Рахмат – жазыкъсынмакълыкъ.

Рекят – намазны алты фарызындан бири.

Руза – ораза.

Рукъу – намазда ийилген.

Рукъугъ, сежда – намазда ийилген, къапланнган.

Саз – къыл къобуз.

Салат-салам – тилек этиу, табыныу, алгъышлау.

Салауат – махтау салыу, гимн.

Салих – фыйгъамбар. Салихни фыйгъамбарлыгъына ишекли болгъан самуд халкъгъа Аллах уллу къыйынлыкъла бергенди.

Самум жел – араб тюзлеринде уллу жел, исси жел.

Сауал (сууал) – соруу, оноу.

Сафар – узакъ жолоучулукъ, уллу иш. (Юлгюге – хаж къылыу).

Сежде – ийилиу. Намазлыкъгъа ийилиу.

Ситират – жабыу, юс кийим.

Сулейман (Соломон) – Даутну жашы. Къуртну-къумурсханы да, къанатлы-ланы, жаныуарланы да тиллерин билгенди. Шайтан-жин да анга табыннгандыла. Уллу желле анга бойсуннгандыла. Аты айтылгъан аскер башчы, патчах, акъылман. Къумурсхаланы къайгъыларын ангылап, аланы уяларын чачдыртмаз ючюн, бара тургъан уллу аскерин тохтатып, башха жолгъа бургъанды. Бу затланы иги билген Кязим, баям, «Алам тилин Сулейманча билейик» деп, андан айтханды.

Сулх – жарашыу, мамырлыкъ.

Сурияний тил – баям, суралада айтылгъан келям.

Сур – уллу таууш этген быргъы. Къыямат кюн Исафил анга юфгюрлюкдю.

Сыйрат – жаханымни башы бла баргъан кёпюр, чач тюкден иничке, къы-лычдан жютю.

Сюннет – фыйгъамбарны жолу, хадиследе айтылгъан жоругъу.

Сюфю – тарийкъатха байланнган адамла.

Такбир – «Аллаху акбар» («Аллах бирди») деген сёзню айтыу.

Тарийкъат – жол. Аллахны жолу.

Тасбих – махтау, Аллахны сагъыныу, эсгериу.

Таурат – Мусаны (Моисейни) китабы (Пятикнижье). Христиан дин китабы.

Таяммум – суу амалтын топуракъ-юзмез бла абидез алыу.

Тахир – бузугъу, гюняхы болмагъан, таза.

Тоба – Аллахха къайтмакълыкъ.

Тур тауу – Муса, ол тауну башына чыгып, тилек этип болгъанды.

Тюрк – тюзюнлей миллет, халкъ аты магъанасындан сора да, «ариу» деген сёздю.

Уалий – шыйых.

Уажип – сууаплыгъы тийген иш. Амалсызлыкъда амал табыу.

Узейир (Юзейир) – чюйютлюлени аллахлары. Муслийманла фыйгъамбаргъа санайдыла.

Уохий (охий) – Аллах Жабырайыл мелекден ийип, адамлагъа ачылгъан зат.

Фазлук – ыразы болуу.

Фалак – кёк, кёкде затла.

Фона – хаух.

Фарис сууу, фарис оту – мажюсюлюк бла байламлы табыныула.

Фаркъ – кёгет суу, сок.

Фарс – бурун заманлада – Парс. Иранны жеринде орналып болгъанды. Персия деп румлула атагъандыла. Дуниягъа айтылгъан закий назмучуланы – Саади (1203 ? – 1292) бла Хафизни (1325 – 1390 ?) туугъан жерлери.

Фархад бла Ширин – Низамини, Амир Хосровну, Навоини поэмаларында скоймеклик учундургъан къыз бла жаш.

Фарыз – борч. Ислам диннге к’ууллукъ этмеклик борч.

Фасыкъ – борчун этмеген, гюняхлы, бузукъ адам.

Фатимат (605 – 633) – Мухаммат файг’амбарны (А. с. б.) к’ызы. Сууаплыкъ жазыула Фатиматны чачында букъдурулупдула, к’ыямат кюн ок’ууллукъдула.

Фатих – аллы, башы.

Физули (1494 – 1556) – айтхылы азербайджанлы назмучу.

Фитна – адамланы бир бирине этер ючюн айтылг’ан жалг’ан сёзле, хыйла ишле.

Фырг’ауун (фараон) – Мусаны заманында жашаг’ан патчах. Кесин Аллахха тенг этерге кюрешгенди. Адамла анга Аллахха ча табынырларын излегенди. Аллахны чамландырг’анды.

Хабиб – суююлюннген. Мухамматны туудук’ларындан жаратылг’ан сыйлыла.

Хабил – Адам бла Хауаны жашы (Авель).

Хадасат – абдесизлик.

Хаддад (Хаджадж) – сыйыннгысыз байлыгы болг’ан, таурухлада айтылг’ан залим патчах.

Хадижат – Мухаммат файг’амбарны к’атыны.

Хадис – тюрлениучю. Файг’амбарны сёзю, ууазы. Аны жашаууну юсюнден таурухла, айтыула.

Хажар – Исмайылны анасы (Агарь).

Хажирет (хазирет) – Аллах, файг’амбар, патчах болса да – уллулуг’у болг’ан, сыйлы, даражалы деген сёз.

Хакъ – 1) Аллах, кертилени кертиси; 2) керти зат, тюз жол.

Хакъыйк’ат – керти, хакъ (*истина*).

Халил – Ибрахим файг’амбарны дагыда бир аты. Арабча «шуёх» деген сёздю.

Халилуллах – Аллахны шуёху.

Халиймат – Мухамматны эмчек анасы.

Халик’у – Жаратхан. Аллахны аты.

Халиф – муслийманланы дин башчылары, аны бла бирге – муслийман к’ыралны да оноучусу, олийи. Халийфат VII ёмюрге к’уралг’анды, Мухаммат файг’амбар ёлгенден сора. Биринчи муслийман халифле – Абу-Бекир, Омар, Осман, Алий. XI ёмюрню башындан сора, халифле, оноучу кеминден чыгып, кючлерин тас этип, дин сыйлары бла к’алг’андыла.

Харап – халек болмакъ.

Харжын – бергени, артыгы.

Харисинден – хар жеринден.

Харун (Аарон) – Мусаны кичи к’арындашы. Онг билеги. Ариу тилли. Муса Синай тауда болг’анда, израилчылаг’а башчылыкъ этип тург’анды. К’абыры Иорданиядады, тау башында. Муслийманла ары хаж к’ылырг’а жюрюгенча жюрюйдюле.

Хасан (625 – 669) – Алийни бла Фатиматны тамата жашлары.

Хаттап улу Омар – *Омарг’а* к’ара.

Хауа (Ева) – Адам улуну анасы, жер башында жаратылг’ан биринчи тиши-рыу.

Хожа – эфенди, файг’амбарны туудуг’у.

Хийжарат – Меккадан Мадинаг’а кёчюу, 622 жылда.

Хитап – белгиси, эсеби.

Худ – файг’амбар.

Хужура (худжра) – медиреседе сохтала туруучу гитче отоучукъ. Тутмакъ, зиндан деген маг’анада да жюрюгенди. Кязим кесини жазыу ишин этген энчи отоучуг’уна *хужура* деучю эди.

Хукмат – кырал оноучула, правительство.

Хукму – оноу, бегим.

Хур – жаннетде кыартаймагъан, ариулукълары таркыаймагъан кыызла.

Хура – Арабда тауну аты.

Хурият – эркинлик, азатлыкъ.

Хусейин (626 – 680) – Алийни бла Фатиматны жашларындан бири.

Хызыр (Хидр) – фыйгъамбар. Адамланы Аллахха ийнаныуларына себепликлери тийип туруп ючюн, ёлумсюзлюк берилгенледен (Иса, Элияс, Идирис) бири. Суусуз жерледе кыйынлыкъгъа тюшгенлеге суу табады. Айтханы болуп кыалады.

Хыикъап – кечмеклик, тийишлисин берип кыймай.

Хыйсап – кыйямат кюн гюняхын-сууабын сюзген.

Хыят (хаят) – жашау.

Чара – амал, кесамат, болушлукъ.

Шагъадат – Аллахны бирлигине бла Мухаммат аны келечиси болгъанына шагъатлыкъ этиу.

Шаддат – Арабда жаннетге ушатып шахар ишлетеме деген зулмучу патчах. Аллахны чамландыргъанды.

Шам – Сирияны ара шахары Дамаск. Бурун заманлада кыурч эритиую бла атын айтдыргъанды. Дуниягъа белгили шам кыйылычлары бюгюн да айтыладыла. Сириягъа Шам деп да кыйадыла. 1910 жылда Кязим анда Кавказдан кечген тау-лулагъа жолукъгъанды.

Шат суу – Анатолияны кюнчыгыш жанында черек, Тигр суугъа кыйошулады.

Шафауат (шафагъат) – ыразылыкъ, себеплик.

Шейит – дин кызауатчысы, ийманы ючюн ёлген.

Шекирт (шакирт) – ортакъ.

Шериат – муратха жетдирлик тюз жол. Кыуранны юсю бла муслийманлагъа буюрулгъан жашау жоругъу. Закон.

Шиш – фыйгъамбар.

Шохайып – фыйгъамбарладан бирлери. Ким болгъаны шарт белгили тыйюлдю. Мусаны кыйын атасы иш болурму деген ишеклик барды. Хар затны чеги-мардасы болгъанын, ырысхыгъа, байлыкъгъа жан атмай, Аллахха ийнаныргъа керегин дайым да айтып тургъаны ючюн, атын жалгъан фатыуачыгъа чыгъарып, ташла бла тыйюп ёлтюрюрге дегенлеринде иймансызла, Шохайыпны сёзюне ийнанмагъанла бары да кечеден тангнга кыйрылып чыкъгъандыла, Аллахны чамландырып, деп айтылады дин таурухлада.

Шухадахла – шейитле.

Элиф – араб харф тизмеде биринчи келген харф. Бир тыякъчыкъ тартылып кыалгъанча жазылады. Тюрк поэзияда жангызлыкъны, субайлыкъны белгисиди.

Элияс (Илья) – тенгизледе кыйынлыкъгъа тюшгенлени кыутхарычу фыйгъамбар. Жер юсюнде ол жумушну Хызыр толтурады. «Я Хызыр-Элияс!» – деп тилек этиучюдюле.

Эскандер (Искандер) – Александр Македонский. Бизни ёмюрге дери 356 – 323 жыллада жашагъанды.

Юммет – битеу муслийманла.

Юсюп (Иосиф Прекрасный) – Якубну бек сыйген жашы. Ариулукъ шарты. Шаркъ чыгъармаланы жигити.

Якуб (Иаков) – фыйгъамбар, Юсюпню атасы. Жашына жияй, сокъур болгъанды, жашына кыууанып, кёзлерине дуния жарыгъы кыйаитханды. Ата бла баланы бир бирге сыймекликлерини бир шарты.

ЧЫГЪАРМАЛАНЫ АЛФАВИТ ТИЗМЕСИ

- Адамды бизни атыбыз 74
Адеп бейтлери 484
Ажал 453
«Ажал деген хапар берип келмейди...» 258
Азатлыкъ деген – төзер 64
Азийза 497
«Азырайыл агъач атха жер салса...» 121
«Айырылыу жетер бизге...» 474
«Акъылман жомакъ бир байны...» 157
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа 259
Аллай бийле керек бизге 54
«Аллах, адамла арасында чекни...» 131
«Аллах бизге суймеклик жазды...» 16
«Аллах бла сёлешип турдум...» 528
«Аллах да залимле жанлы...» 73
«Аллах, Сен кеч: сейир этгеним уллу...» 251
«Аллах хакъын урлагъанны...» 490
«Аллахны атындан сёлешген...» 43
Аллахха махтау 417
«Аллахха тарыгъа барыргъа...» 46
«Аманлыкъ ким этсе да – табар жаза...» 107
Аналаны Анишге 513
Апсаты 517
«Арабда да шашхынланы кёрдюк биз...» 248
«Арабда, Тюркде да айланып келдим...» 94
Арабстанда Локъман хажиге этген осуятым 98
Арабстандан юйге салам къагъыт 96
«Арбазыма къоннган чорбат чыпчыгъы...» 37
«Арбазынга къарай озама...» 14
Аслангерий 500
«Ата-ана – бизни сыйлы юйюбюз...» 177
«Атанг келди да гюрбежиге...» 15
Атасыны жашына осуяты 59
Ачыкъ сёз 63
«Багъдадха да, Стамбулгъа да барыдым...» 85
«Байма деп къууанма, мискин, байлыкъгъа...» 69
«Байгъа Сен байлыкъ кёп бердинг...» 245
Балалагъа 537
«Бар гюняхларымы кеч, раппин Аллах...» 80
«Батырлыкъ – жютю къамача...» 33

«Бели инчге – субай назы...» 19
 Беш намаз 455
 Бешик жыр 95
 «Бёрюле чапхан сюрюуча...» 83
 Биз – бу дунияны кёнакъялары 105
 Биз хорларбыз! 230
 «Бийик таулары башында...» 86
 «Бир Аллахдан киши жугъун жашырмаз...» 242
 «Бир Аллахны ташда, сууда излейбиз...» 254
 «Бир заманда бийлик кълалмаз...» 180
 «Бир кишини эки болса душманы...» 119
 Бири – кълача, бири – кълууа 190
 Бирликни атасы ёлду 32
 «Большевикни жолу тюзду...» 503
 «Боранла уралла, къларла жауалла...» 125
 Ботталаны жигит Чабай 523
 «Бу дунияда ким, бай болуп, менсинмеди?...» 244
 «Бу дунияда кълууанч азды, бушуу кёл...» 90
 «Бу дунияда сакъ болайыкъ намазгъл...» 243
 «Бу жалгълан, бу хаух дуния...» 181
 «Бу уруш дегенинг неди?...» 532
 Бузжигит 313
 Бузулгъланды тизиуюбюз 187
 Бызынгы кълбырлары 209
 «Бюгюн Сюйюнч улу жарлы Ахматны...» 116
 «Бюгюн гюрбежи аллында...» 136
 Дин къларындашлабыз биз 262
 Дуния 450
 «Дуния деген алай кълыйын, тик жолду...» 84
 «Дуния кълан урушха киргенд...» 134
 Ёлюм 462
 Ёлюм бизни апчыталмаз 506
 Ёлюм келир 228
 «Ёмюрлюк чарыкъла этип...» 118
 «Жазыу, тилек жетерми экен?...» 55
 «Жал борчум салып тузакъл...» 18
 «Жаным – къланатлы мени...» 88
 Жаралы жугълутур 275
 «Жарасы болмай – жүреги кълумез...» 217
 Жарлы Абидат 49
 Жарлы бала 233
 Жарлы кълоншум Гуа 143
 Жарлы халкълым 267
 «Жарлы халкълым, мен кёл китап окълудум...» 100
 Жауур эшекге 113
 Жахил 179
 «Жашла чалгълы чалалла...» 512
 Жашлагъла ата сёзюм 505
 «Жашлыкъл, сен садакъл окъл эдинг...» 11
 Жашны айыбын ата алыр 488
 Жашыма 168
 «Жашха, кълызгъл ие болмакъл...» 26

«Жер игиси – тирликге...» 58
 «Жер къармагъан къара къоллу адамла...» 35
 «Жерим артыкълыкъдан, зулмудан толуп...» 82
 «Жерлеринде чек бузулуп тапхандыла...» 160
 «Жигит улан жолну ызлар...» 57
 «Жигитлиги, ётю болгъан эр киши...» 183
 «Жутлукъ кёпдю, ырысхы жокъ, берим аз...» 158
 Ибрахим 442
 Иги сёз 51
 Игилик 203
 «Игилик кёп, билебиз аны...» 534
 Ийман-ислам 477
 Ийман бла къалыгъыз 263
 «Иймандан сора илму...» 239
 Ийманнга уюгъан киши 486
 Ийнанма дуниягъа 249
 «Илячин учар бийикге...» 182
 Ичги сёз 65
 Ишлеген 77
 «Кааба таш бирикдиреди инсанны...» 530
 «Кеме бла тенгизледен да ётдюм...» 93
 Керимге 227
 «Керти айт!» – деди Аллах...» 145
 «Кечеги къар ожагъымдан жауады...» 144
 «Кёзлерим кёреди чарс...» 137
 Кёкге, жерге къарасам... 535
 Кёчменланы Иса хажини назмусу 240
 Кириуют 141
 «Китапны къарасын таныгъан...» 42
 «Кязим, ачы сёзню кёп айтханса сен...» 138
 Къазауат 191
 «Къайгъыбыз жокъ, хар зат да бар...» 533
 Къайры кетди Эней улу? 215
 Къайсыннга 226
 Къалабекланы Шалукну назмусу 78
 «Къаламым да арыгъанды...» 234
 «Къаламым, салтам – мюлкюм...» 24
 «Къама, окъ жара да кёп саныбызда...» 159
 «Къан ичиучю капитанны...» 76
 Къар жауады 519
 Къар кюн арбазда къоннган чыпчыкъчыкъгъа 66
 «Къара чарсда кюн отуна тёзгенле...» 36
 «Къара къашынг, къара кёзюнг...» 21
 «Къарап турдум баргъанынга...» 22
 Къарачайгъа окъургъа баргъанлай ёлген Шауаланы Керимни кюю 161
 Къарт айтханны жашла этмей 186
 Къартлыкъ бла ушагъым 201
 «Къарындашым, тынгыла манга...» 255
 «Къарындашым, беш намазны, кел, таны...» 257
 «Къарыусузгъа хайырым тийсин деп...» 103
 «Къатылыкъ этген – акъылсыз...» 41
 «Къачханнга – къач, къутул деген Аллах...» 253

Къашха ийнегим 229
 «Къоннган къушха, базынып...» 23
 «Къоншубуз. Ожакъ тютюнюнг...» 13
 «Къонгур ташым, бийик къаянгдан тюшюп...» 92
 Къужонланы Аминат, Махайны кызы 509
 Къыз тууду эсе... 495
 «Къызла суюген жашларына къачхандыла...» 148
 Къызны тарыгъуу 70
 «Къыйын кюн айтама сизге...» 268
 «Къыйынды жашау халыбыз...» 235
 «Къыйындыла жоллары жерибизни...» 122
 «Къыйынлыкъ, жауун болуп, кёкден жаады...» 130
 «Къыйынлыкъгъа, зорлукъгъа чамлана...» 128
 Марачуну анасыны жыры 117
 Махетчи бла Салийхат 284
 Махтанчакъ бий улуна 68
 «Меккада эштдим ууаз...» 139
 «Мен – Беккини жашы Кязим...» 526
 «Мен тейри жарыгъын кёрюрге...» 108
 «Мени сёзюм» деген китап чыкыгъанда жазылгъан назму 222
 «Минг тогъуз жюз онжетиде...» 195
 Мубарик Сагъид эфенди 149
 Мудах болма 223
 «Муну айтхан акъсакъ Кязим...» 225
 Муратлагъа жетдирмейле 192
 «Муссаны къатлап, Тур тауна чыкъдым...» 247
 Мусук улу Рамазанны назмусу 120
 «Назму жазама, темир да тюеме...» 53
 Назмучу жашлагъа сёзюм 207
 «Намыс деген аз болду...» 208
 Насийхатла 220
 Не болур манга тасха? 213
 Не этейим? 127
 Нюрлю Гяухар 166
 Огъары Чегемде Акъболатланы Жакону юйюрюн ырхы басханда ~~этилген~~
 жыр 114
 «Озгъан жауунну жамычы бла...» 87
 «– Ойла, ойла, ойла болсун, ой келям...» 498
 «Окъуу иште артха къалма...» 193
 Окъуюкъ 184
 Осуят 272
 «Осуятым курсант жашха...» 507
 Оу большевик, шау кадетле 188
 «Палах тау тарлада жолну тынч табад...» 126
 «Палахда белни къаты кыыс...» 232
 Парийим 60
 «Патчах аскер жыяды, жарлыланы ...» 133
 «Патчах аскер кирип келди...» 527
 «Палитикагъа бек усталла...» 198
 Пионерлеге 508
 Расул 447
 «Рахму этер Аллах адам улуна...» 47

Сабанчылыкъ 200
 «Сабет былас – алтын терек...» 194
 Сабий булжутуула 218
 Сабырлыкъ 178
 Сагъыш 29
 «Сакъ жауунла гюрюлдешип жетелле...» 132
 «Сакъат санларымы ат этип изледим...» 106
 «Салам жаздым санга артыкъ...» 20
 «Санга къайыкъ бла барыргъа...» 12
 Сарнау этген къатынлагъа 466
 Сары къошда 295
 Сауут алыгъыз! 504
 «Сёзюм къаягъа садакъ окъ...» 196
 Солтан-Хамит 164
 Солтан-Хамитни жыры 501
 Суу бойнунда жангыз талчыкыгъа айтылгъан назму 123
 «Сыгын отну жылыууна жылыннган...» 56
 «Сюйгенлеге узакъ тюйюлдю Багъдад...» 246
 Сюйгенледен тыялла 38
 «Сюймеклик бир заманда жашха, къызгъа...» 40
 Таппасхан улу Акъболат 521
 «Тарыгъаса, жарлы Кязим...» 140
 Тарыгъыу 30
 «Тау башында тау болмаз...» 25
 «Тау бийлери, сизге сёзюм...» 529
 Таукел этейик биз бюгюн 269
 Тахир бла Зухура 359
 «Таш эгурла – сабаныбыз...» 34
 «Темир тюеме, терим бара...» 44
 Тенглик 189
 «Тели болуп, жулдузлагъа къарайма...» 17
 «Терекни бутакъларын...» 539
 «Тёреле сурала кибик...» 48
 «Тик тауладан суула эншге кетелле...» 112
 Тилек 540
 «Тиширыугъа игиликле тежедим...» 174
 Тойчулагъа 514
 «Тохтамайла къутургъанла...» 199
 Тынгылагъыз 185
 Тюзлюк 110
 «Тюзлюк излей, кёп жолланы кыдырдым...» 147
 Тюлюк бла адакъа 219
 «Тюрлениу жокъду. Къарт эте замансыз...» 146
 «Тюшюнде ашлаугъа олтуруп...» 39
 «Узакъ къалып тауларыбыз...» 81
 «Уруш топла атылып...» 135
 «Уугъа барсын, айлансын къазауатда...» 91
 Уучула жыры 163
 «Учуп чыгъалмазса кёкге...» 216
 Файгъамбарны хапары 423
 Фатыуа 491
 «Хаж кыылгъан иги, – дауум жокъ анга...» 252

«Хаж кылыргъа атлансанг да, мал жыйып...» 62
Хажи Локъманны саламы 204
«Халкъ насыбы къайдагъысын билсем эд...» 89
«Хар зулмучу таш болуп башыбызгъа...» 129
«Хар элни къой союу башха...» 101
Хомух къатын 175
Чам назму 155
Чёпеллеу эфенди 169
«Шартын билмей, намаз къылса...» 489
Шауаланы Молла 151
Шыкъыдан Быллымгъа салам къагъыт 499
Бразылыкъ 271
Эки тилли алтакъгъа 212
«Эки челек суу алгъанма...» 71
Эл адамы 156
«Элибизге туман кирип келеди...» 72
«Энчини ариу кёрмейдиле...» 197
«Эр эл ючюн атланыр...» 50
Эсгертиу 470
Эсгертме 236
Эски къумгъаныма 211
Эски юйюм 154
«Этген игиликлерим...» 102
«Юй ишлейди, салып тамал...» 104
«Юйюм деген юйю тенгли таш кётюрю...» 111
«Я илляхий, асыл къушну...» 109

БАШЛАРЫ

Къули Къайсын. Халкъыбызны ийнагъы 7

ЖАШЛЫКЪ, СЕН САДАКЪ ОКЪ ЭДИНГ...

«Жашлыкъ, сен садакъ окъ эдинг...»	11
«Санга къайыкъ бла барыргъа...»	12
«Къоншубуз. Ожакъ тютюнюнг...»	13
«Арбазынга къарай озама...»	14
«Атанг келди да гюрбежиге...»	15
«Аллах бизге суймеклик жазды...»	16
«Тели болуп, жулдузлагъа къарайма...»	17
«Жал борчум салып тузакъ...»	18
«Бели инчге – субай назы...»	19
«Салам жаздым санга артыкъ...»	20
«Къара къашынг, къара кёзюнг...»	21
«Къарап турдум баргъанынга...»	22
«Къоннган къушха, базынып...»	23
«Къаламым, салтам – мюлкюм...»	24
«Тау башында тау болмаз...»	25
«Жашха, къызгъа не болмакъ...»	26

ИГИ СЁЗНЮ БИЧАКЪ КЕСМЕЗ

Сагъыш	29
Тарыгъыу	30
Бирликни атасы ёлдю	32
«Батырлыкъ – жютю къамача...»	33
«Таш эгурла – сабаныбыз...»	34
«Жер къармагъан къара къоллу адамла...»	35
«Къара чарсда кюн отуна тёзгенле...»	36
«Арбазыма къоннган чорбат чыпчыгъы...»	37
Суйгенледен тыялла	38
«Тюшюнде ашлаугъа олтуруп...»	39
«Суймеклик бир заманда жашха, къызгъа...»	40
«Къатылыкъ этген – акъылсыз...»	41
«Китапны къарасын таныгъан...»	42
«Аллахны атындан сёлешген...»	43
«Темир тюеме, терим бара...»	44
«Аллахха тарыгъа барыргъа...»	46
«Рахму этер Аллах адам улуна...»	47
«Тёреле сурала кибик...»	48
Жарлы Абидат	49
«Эр эл ючюн атланыр...»	50
Иги сёз	51
«Назму жазама, темир да тюеме...»	53
Аллай бийле керек бизге	54

«Жазыу, тилек жетерми экен?..»	55
«Сыгын отну жылыууна жылынган...»	56
«Жигит улан жолну ызлар...»	57
«Жер игиси – тирликге...»	58
Атасыны жашына осуяты	59
Парийим	60
«Хаж кылыргъа атлансанг да, мал жыйып...»	62
Ачыкъ сёз	63
Азатлыкъ деген – тезер	64
Ичги сёз	65
Къар кюн арбазда кьоннган чыпчыкъчыкъгъа	66
Махтанчакъ бий улуна	68
«Байма деп кьууанма, мискин, байлыкъгъа...»	69
Къызны тарыгъыуу	70
«Эки челек суу алгъанма...»	71
«Элибизге туман кирип келеди...»	72
«Аллах да залимле жанлы...»	73
Адамды бизни атыбыз	74
«Къан ичиучю капитанны...»	76
Ишлеген	77
Къалабекланы Шалукну назмусу	78
«Бар гюняхларымы кеч, раппин Аллах...»	80
«Узакъ къалып тауларыбыз...»	81
«Жерим артыкълыкдан, зулмудан толуп...»	82
«Бёрюле чапхан сюрюуча...»	83
«Дуния деген алай кыйын, тик жолду...»	84
«Багъдадха да, Стамбулгъа да бардым...»	85
«Бийик тауланы башында...»	86
«Озгъан жауунну жамычы бла...»	87
«Жаным – къанатлы мени...»	88
«Халкъ насыбы къайдагъысын билсем эд...»	89
«Бу дунияда кьууанч азды, бушуу кёп...»	90
«Уугъа барсын, айлансын къазауатда...»	91
«Къонгур ташым, бийик къаянгдан тюшюп...»	92
«Кеме бла тенгизледен да ётдюм...»	93
«Арабда, Тюркде да айланып келдим...»	94
Бешик жыр	95
Арабстандан юйге салам къагъыт	96
Арабстанда Локъман хажиге этген осуятым	98
«Жарлы халкым, мен кёп китап окъудум...»	100
«Хар элни кьой союуу башха...»	101
«Этген игиликлерим...»	102
«Къарыусузгъа хайырым тийсин деп...»	103
«Юй ишлейди, салып тамал...»	104
Биз – бу дунияны кьонакълары	105
«Сакъат санларымы ат этип изледим...»	106
«Аманлыкъ ким этсе да – табар жаза...»	107
«Мен тейри жарыгъын кёрюрге...»	108
«Я илляхий, асыл кьушну...»	109
Тюзлюк	110
«Юйюм деген юйю тенгли таш кётюрюр...»	111
«Тик тауладан суула энишге кетелле...»	112

Жауур эшекге	113
Огъары Чегемде Акъболатланы Жакону юйюрюн ырхы басханда этилген жыр	114
«Бюгюн Суююнч улу жарлы Ахматны...»	116
Мараучуну анасына жыры	117
«Ёмюрлюк чарыкъла этип...»	118
«Бир кишини эки болса душманы...»	119
Мусук улу Рамазанны назмусу	120
«Азырайыл агъач атха жер салса...»	121
«Къыйындыла жоллары жерибизни...»	122
Суу бойнунда жангыз талчыкъгъа айтылгъан назму	123
«Боранла уралла, къарла жауалла...»	125
«Палах тау тарлада жолну тынч табад...»	126
Не этейим?	127
«Къыйынлыкъгъа, зорлукъгъа чамлана...»	128
«Хар зулмучу таш болуп башыбызгъа...»	129
«Къыйынлыкъ, жауун болуп, кёкден жауады...»	130
«Аллах, адамла арасында чекни...»	131
«Сакъ жауунла гюрюлдешип жетелле...»	132
«Патчах аскер жыяды, жарлыланы ...»	133
«Дуния къан урушха киргенд...»	134
«Уруш топла атылып...»	135
«Бюгюн гюрбежи аллында...»	136
«Кёзлерим кёреди чарс...»	137
«Кязим, ачы сёзню кёп айтханса сен...»	138
«Меккада эштдим ууаз...»	139
«Тарыгъаса, жарлы Кязим...»	140
Кириуют	141
Жарлы къоншум Гуа	143
«Кечеги къар ожагъымдан жауады...»	144
«Керти айт!» – деди Аллах...»	145
«Тюрлениу жокъду. Къарт эте замансыз...»	146
«Тюзлюк излей, кёп жолланы къыдырдым...»	147
«Къызла суйген жашларына къачхандыла...»	148
Мубарик Сагъид эфенди	149
Шауаланы Молла	151
Эски юйюм	154
Чам назму	155
Эл адамы	156
«Акъылман жомакъ бир байны...»	157
«Жутлукъ кёпдю, ырысхы жокъ, берим аз...»	158
«Къама, окъ жара да кёп саныбызда...»	159
«Жерлеринде чек бузулуп тапхандыла...»	160
Къарачайгъа окъургъа баргъанлай ёлген Шауаланы Керимни кюйю	161
Уучула жыры	163
Солтан-Хамит	164
Нюрлю Гяухар	166
Жашыма	168
Чёпеллеу эфенди	169
«Тиширыугъа игиликле тежедим...»	174
Хомух къатын	175
«Ата-ана – бизни сыйлы юйюбюз...»	177

Сабырлыкъ	178
Жахил	179
«Бир заманда бийлик къалмаз...»	180
«Бу жалгъан, бу хаух дуния...»	181
«Илячин учар бийикге...»	182
«Жигитлиги, ёто болгъан эр киши...»	183
Окъуюкъ	184
Тынгылагъыз	185
Къарт айтханны жашла этмей	186
Бузулгъанды тизиуюбюз	187
Оу большевик, шау кадетле	188
Тенглик	189
Бири – къача, бири – къууа	190
Къазауат	191
Муратлагъа жетдирмейле	192
«Окъуу иште артха къалма...»	193
«Сабет былас – алтын терек...»	194
«Минг тогъуз жюз онжетиде...»	195
«Сёзюм къаягъа садакъ окъ...»	196
«Энчини ариу кёрмейдиле...»	197
«Палитикагъа бек усталла...»	198
«Тохтамайла къутургъанла...»	199
Сабанчылыкъ	200
Къартлыкъ бла ушагъым	201
Игилик	203
Хажи Локъманны саламы	204
Назмучу жашлагъа сёзюм	207
«Намыс деген аз болду...»	208
Бызынгы къабырлары	209
Эски къумгъаныма	211
Эки тилли алтакъгъа	212
Не болур манга тасха?	213
Къайры кетди Эней улу?	215
«Учуп чыгъалмазса кёкге...»	216
«Жарасы болмай – жюреги кюймез...»	217
Сабий булжутуула	218
Тюлкую бла адакъа	219
Насийхатла	220
«Мени сёзюм» деген китап чыккыгъанда жазылгъан назму	222
Мудах балма	223
«Муну айтхан акъсакъ Кязим...»	225
Къайсыннга	226
Керимге	227
Ёлюм келир	228
Къашха ийнегим	229
Биз хорларбыз!	230
«Палахда белни къаты къыс...»	232
Жарлы бала	233
«Къаламым да арыгъанды...»	234
«Къыйынды жашау халыбыз...»	235
Эсертме	236

ИЙМАНДАН СОРА ИЛМУ...

«Иймандан сора илму...»	239
Кёчменланы Иса хажини назмусу	240
«Бир Аллахдан киши жугъун жашырмас...»	242
«Бу дуняда сакъ болайыкъ намазгъа...»	243
«Бу дуняда ким, бай болуп, менсинмеди?...»	244
«Байгъа Сен байлыкъ кёп бердинг...»	245
«Сюйгенлеге узакъ туююлдю Багъдад...»	246
«Муссаны къатлап, Тур таууна чыкъдым...»	247
«Арабда да шашхынланы кёрдюк биз...»	248
Ийнанма дунягъа	249
«Аллах, Сен кеч: сейир этгеним уллу...»	251
«Хаж къылгъан иги, – дауум жокъ анга...»	252
«Къачханнга – къач, къутул деген Аллах...»	253
«Бир Аллахны ташда, сууда излейбиз...»	254
«Къарындашым, тынгыла манга...»	255
«Къарындашым, беш намазны, кел, таны...»	257
«Ажал деген хапар берип келмейди...»	258
Алданмагъыз ахырзаман дунягъа	259
Дин къарындашлабыз биз	262
Ийман бла къалыгъыз	263

КЪЫЙЫН КЮН АЙТАМА СИЗГЕ

Жарлы халкъым	267
«Къыйын кюн айтама сизге...»	268
Таукел этейик биз бюгюн	269
Ыразылыкъ	271
Осуят	272

ПОЭМАЛА

Жаралы жугъутур	275
Махетчи бла Салийхат	284
Сары къошда	295
Бузжигит	313
Тахир бла Зухура	359

ДИН ЧЫГЪАРМАЛА

Аллахха махтау	417
Файгъамбарны хапары	423
Ибрахим	442
Расул	447
Дуня	450
Ажал	453
Беш намаз	455
Ёлюм	462
Сарнау этген къатынлагъа	466
Эсгертиу	470
«Айырылыу жетер бизге...»	474

ИЙМАН-ИСЛАМ ДЕРСЛЕРИ

Ийман-ислам	477
Адеп бейтлери	484
Ийманнга уюгъан киши	486
Жашны айыбын ата алыр	488
«Шартын билмей, намаз къылса...»	489
«Аллах хакъын урлагъанны...»	490
Фатыуа	491

САПАРИШ БЛА ЖАЗЫЛГЪАН, АУУЗДАН АЙТЫЛГЪАН ЧЫГЪАРМАЛА

Къыз тууду эсе...	495
Азийза	497
«Ойла, ойла, ойла болсун, ой келям...»	498
Шыкъыдан Быллымгъа салам къагъыт	499
Аслангерий	500
Солтан-Хамитни жыры	501
«Большевикни жолу тюздю...»	503
Сауут алыгъыз!	504
Жашлагъа ата сёзюм	505
Ёлюм бизни апчыталмаз	506
«Осуятым курсант жашха...»	507
Пионерлеге	508
Къужонланы Аминат, Махайны кызы	509
«Жашла чалгъы чалалла...»	512
Аналаны Анишге	513
Тойчулагъа	514

КЯЗИМНИ АТЫ БЛА ЖЮРЮГЕН ЧЫГЪАРМАЛА

Апсаты	517
Къар жауады	519
Таппасхан улу Акъболат	521
Ботталаны жигит Чабай	523
«Мен – Беккини жашы Кязим...»	526
«Патчах аскер кирип келди...»	527
«Аллах бла сёлешип турдум...»	528
«Тау бийлери, сизге сёзюм...»	529
«Кааба таш бирикдиреди инсанны...»	530
«Бу уруш дегенинг неди?...»	532
«Къайгъыбыз жокъ, хар зат да бар...»	533
«Игилик кёп, билебиз аны...»	534
Кёкге, жерге къарасам	535
Балалагъа	537
«Терекни бутакъларын...»	539
Тилек	540

ЫРАЗЫЛЫКЪ
Кязимге аталган назмуладан

Отарланы Керим

Малкъар поэтле	545
Кязим бла жаш поэт	545

Зумакъулланы Танзиля

Кязимге	547

Батчаланы Мусса

Жолоучу	548

Бабаланы Ибрахим

Поэтни сыны	549

Магомет Мокъа

«Салам алейкум, я сыйлы устазым!..»	551

Абдуллах Бегий улу

Тилек	552

Табакъсойланы Мухтар

Кязимни къайтыуу	553

Ангылатма сёзлюк	554

Чыгъармаланы алфавит тизмеси	563

ISBN 978-5-7680-2228-0

Литературно-художественное издание

КЯЗИМ

(Мечиев Кязим Беккиевич)

ИЗБРАННЫЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ

СТИХОТВОРЕНИЯ

ПОЭМЫ

ЗИКРЫ

На балкарском языке

Редактор *М. Х. Табаксоев*

Художник-редактор *Ю. М. Алиев*

Технический редактор *Н. М. Мокаева*

Корректор *Л. Б. Кучмезова*

Компьютерная верстка *А. З. Тхаитловой*

Подписано к печати 10.08.09. Формат 60х90¹/16. Бумага
офсетная №1. Гарнитура школьная. Печать офсетная.

Усл.печ.л. 50,4+1,4 вкл. Уч.-изд.л. 32+1,15 вкл.

Тираж 1000 экз. Заказ №140

ГУ «Издательство «Эльбрус»

Нальчик, ул. Адмирала Головки, 6

ГП КБР «Республиканский полиграфкомбинат
им. Революции 1905 года»

Министерства по информационным коммуникациям,
работе с общественными объединениями
и делам молодежи КБР

Нальчик, проспект Ленина, 33